ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ
ΤΑ
ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

ORIGENIS
OPERA OMNIA
QUAE
GRAECE VEL LATINE TANTUM EXSTANT
ET
EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR.

Ex variis Editionibus, et Codicibus manu exaratis, Gallicanis, Italicis, Germanicis et Anglicis collecta, recensita atque annotationibus illustrata, cum vita Auctoris, et multis Dissertationibus

Ediderunt
CAROLUS ET CAROL. VINCENT. DELARUE
Presbyteri et Monachi Benedictini e Congregatione S. Mauri.
Denuo Recensuit Emendavit Castigavit
Carol. Henric. Eduard. Lommatzsch
Philos. Dr. Theolog. Licent. ejusdemq. in Seminar. Viteberg. Professor.

TOMUS VI.

Berolini 1836.
Sumtibus Haude et Spener.
(S. J. Joseephy.)

ORIGENIS

in

Epistolam Ad Romanos

Commentariorum

Pars I.

Ex

Nova Editionum Parisiensium

Recognitione

Cum

Integro

Utriusque Ruaei Commentario

Selectis Huetii Aliorumque Virorum Observationibus

Edidit

Carol. Henric. Eduard. Lommatzsch

Philos. Dr. Theolog. Licent. ejusdemq. in Seminar. Viteberg. Professor.

Berolini 1836.

Sumtibus Haude et Spener.

(S. J. Joseephy.)

Corrigenda.*)

Legas p. 49. lin. 11. scientiam iram Dei manifestatam.
— p. 86. lin. 12. dici [7]) gloria, de qua Apostolus scribens.
— p. 96. lin. 13. reddet [6]) Deus „vitam aeternam."
— p. 195. not. 1. in editis (e. c. in edd. M.): „autem." R.
— p. 218. not. 1. Luc. XXIII, 42.—43.
— p. 252. not. 6. (e. c. hoc loco, cfr. p. 253. not. 4, in edd. M.) „hi." R.
— p. 255. not. 3. Cfr. pag. 197. not. 3.
— p. 256. lin. 11. sed ejus, qui in lege positus.
— p. 267. Commentariorum Lib. IV.
— p. 272. not. 9. lin. 2. „manducare se omnia."
— p. 274. not. 1. lin. 1. cfr. p. 269. not. 6., in.
— p. 290. not. 8. coll. p. huj. not. 2.
— p. 321. not. 11. Cfr. p. 316. not 2.
— — not. 12. cfr. pag. 316. not. 3., ut nos.
— p. 348. Romanos pro: Romanos.
— p. 354. not. 4. lin. 2. dedit." R.
— — not. 6. lin. 3. „Non ergo" etc. R.
— — not. 8. lin. 1. et 2. cfr. pag. 340. not. 9.

---

*) Quae praefationis loco huic Tomo inservire posse videbantur, ea justis de causis in Tom. VII. deferenda esse existimavimus.

ORIGENIS COMMENTARIORUM
IN
EPISTOLAM
SANCTI PAULI AD ROMANOS
PRAEFATIO.

Quod [1]) caeteris Apostoli Pauli epistolis difficilior putatur ad intelligendum haec, quae ad Romanos scripta est, duabus mihi videtur fieri ex causis: una, quod elocutionibus interdum confusis et minus explicitis utitur: altera, [2]) quod quaestiones in ea plurimas movet, et eas praecipue, quibus innitentes haeretici adstruere solent, quod uniuscujusque gestorum causa non ad propositum debeat, sed ad naturae diversitatem referri; et ex paucis hujus epistolae sermonibus totius Scripturae sensum, qui arbitrii libertatem concessam a Deo homini docet, conantur evertere. Propter quod deprecantes prius Deum, qui [3]) „docet hominem scientiam,“ et qui dat [4]) per Spiritum verbum

---

[1]) Cf. ed. Ruaei Tom. IV. a pag. 458 — 688. coll. edd. Merlini Tom. III. a fol. CXXXII — fol. CCXXIV. — Edd. Merlini hunc habent titulum: Origenis Adamantii presbyteri praefatio in explanationem epistolae sancti Pauli ad Romanos divo Hieronymo translatore.

[2]) Ed. M. I., itemq. ed. Ruaei: alia.

[3]) Psalm. XCIV, 10. [4]) I Cor. XII, 8.

sapientiae, quique „illuminat [1]) omnem hominem venientem in hunc mundum," ut dignos nos facere dignetur intelligere [2]) parabolas, et obscuros sermones, dictaque sapientium et aenigmata, ita demum explanationis epistolae [3]) Pauli ad Romanos contingemus exordium, praemittentes haec, quae ab studiosis observari solent, quod videtur Apostolus in hac epistola perfectior fuisse, quam in caeteris. Etenim cum primam ad Corinthios scriberet, erat quidem in magnis profectibus; aliquid tamen de [4]) se velut nutabundus eloquitur, cum dicit: „sed [5]) macero corpus meum, et servituti subjicio, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar." Sed et ad Philippenses scribens, quiddam in se minus adhuc esse illius, quam postea assecutus est, perfectionis ostendit, cum dicit conformari [6]) se morti Christi, si quo modo occurrat in resurrectionem, quae est a mortuis. Non enim diceret: „si quo modo," si ei jam tunc [7]) res indubitata videretur. Sed et in consequentibus ejusdem epistolae haec eadem ostendit, cum dicit: „non [8]) quod jam consecutus sim, aut jam perfectus sim; sequor autem ut comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo. Fratres, ego me ipse [9]) non arbitror apprehendisse." Quodsi quis putat per humilitatem dictum, videat in consequentibus, quam magna de profectibus suis memoret, [10]) cum dicit: „unum [11]) autem, ea quidem, quae retro sunt, obliviscens,

---

[1]) Ev. Joann. I, 9. [2]) Prov. I, 6.

[3]) Deest „epistolae" in edd. (e. c. in edd. Merlini). R.

[4]) Sic Mss. plerique. Editi vero (e. c. edd. Merlini), et Msc. Regius num. 1639. „de saeculo ut nutabundus." Malc. R. [5]) I Cor. IX, 27. [6]) Philipp. III, 10. 11.

[7]) Desideratur „tunc" in edd. Merlini.

[8]) Philipp. III, 12. 13.

[9]) Ita potiores Mss. et editi (v. c. edd. Merlini). Mss. vero aliquot omittunt „ipse", et postea habent: „nondum arbitror comprehendisse." R.

[10]) Ed. Ruaei: memorat. [11]) Philipp. III, 13. 14.

et ad ea, quae in ante sunt, me extendens, secundum propositum sequor, ad palmam supernae vocationis Dei in Christo Jesu;" et post hoc dicit: „quicunque [1]) ergo perfecti sumus, hoc sentiamus." In quo ostendit duplicem esse perfectionem: unam, quae est in expletione virtutum, secundum quam dicit, quod non sit perfectus; et alteram, [2]) cum ita quis proficit, ut decidere non possit, neque retrorsum adspicere, secundum quam dicebat: „quicunque [3]) ergo perfecti sumus, hoc sentiamus." Quomodo ergo docebitur perfectior jam secundam ad Corinthios scripsisse, quam primam? Ex his sine dubio, quae in ea scripta referuntur, cum dicit: „tribulationem [4]) patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non exaporiamur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus: semper [5]) mortem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu in corpore nostro manifestetur." Qui ergo semper mortem Jesu in corpore suo circumferebat, nunquam utique in eo concupiscebat caro adversus spiritum, sed erat ei subjecta, utpote mortificata ad similitudinem mortis Christi. Quodsi dicat nobis aliquis, haec verisimilia non videri, quia non multum temporis inter primam epistolam fuerit ac secundam, potest et ex eo evidentius noscere, quod in prima epistola ejectum eum, qui fuerat incesti scelere pollutus, et traditum [6]) Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus

---

[1]) Philipp. III, 15.

[2]) Ed. M. I., itemq. ed. Ruaei: et aliam.

[3]) Philipp. III, 15.

[4]) II Cor. IV, 8—10.

[5]) Sic Mss. plerique. Libri vero editi (e. c. edd. Merlini), et Mss. quidam: „semper mors Jesu in corpore nostro manifestatur. Qui ergo mortem Jesu in corpore suo circumferebat, nunquam in eo" etc. Msc. unus habet utrobique „mortificationem" pro: „mortem." R.

[6]) I Cor. V, 5.

fieret in[1]) die Domini, in secunda[2]) jam revocat, et ecclesiae membris associat. Quod utique non faceret, nisi processu temporis dignos in eo fructus poenitentiae pervidisset, et quod jam caro interitum, quem designaverat Apostolus, suscepisset, peccato[3]) scilicet et vitiis mortua, ut ita demum viveret Deo. Cum ergo tantum spatii fuerit, quo peccator incestus salutem spiritus laudabili carnis interitu recepit,[4]) quomodo non putandum est multo velociore cursu Apostolum, quae perfecta sunt, assecutum? Sed in illis quidem iste ejus fuerit profectus:[5]) quanto[6]) autem sublimior et eminentior sit ad Romanos scribens, ex ipsius epistolae sermonibus colligamus,[7]) in qua dicit: „quis nos[8]) separabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? sicut scriptum est:" „„quia[9]) propter te morte[10]) afficimur tota die, aestimati[11]) sumus sicut oves occisionis."" „Sed in his omnibus supervincimus[12]) propter eum, qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli,[13]) neque principatus, neque potestates, neque praesentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque alia ulla creatura poterit nos separare a caritate Dei, quae

---

[1]) Omittuntur verba „in die Domini" in libris antea editis (e. c. in edd. Merlini), et in Msc. Regio num. 1639., sed restituuntur ex caeteris Mss. R.

[2]) II Cor. II, 8. [3]) Rom. VI, 11.

[4]) Ed. Ruaei: receperit. [5]) Ed. M. II: profecto.

[6]) Mss. quidam, et editi (e. c. edd. M.): quantum. R.

[7]) Msc. Regius num. 1639. „colligimus." R.

[8]) Rom. VIII, 35 — IX, 1. [9]) Psalm. XLIV, 22.

[10]) Sic Msc. Regius num. 1639. et editi (e. c. edd. Merlini). Caeteri vero Mss. „mortificamur." R.

[11]) Ed. M. II: existimati.

[12]) Mss. quidam: superamus. R.

[13]) Editi (v. c. edd. Merlini) hic et infra habent: „angustia" pro „angeli." R.

est in Christo Jesu Domino nostro. Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea, in Spiritu sancto." Numquid videtur [1]) eadem sublimitate mentis dixisse: „macero [2]) corpus meum, et servituti subjicio, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar:" qua et hic dicit: quia [3]) „in his omnibus supervincimus;" [4]) et: „certus [5]) sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, [6]) neque principatus," et caetera, quae descripsit, [7]) poterunt [8]) „nos separare a caritate Dei?" His igitur nobis, prout potuimus, de sensu ejus in hac epistola jam perfectiore conceptis, etiam illud haud absurde admonebimus, quod videtur hanc epistolam de Corintho scribere, et aliis quidem pluribus indiciis, evidentius tamen ex eo, quod dicit: „commendo [9]) autem vobis Phoeben, sororem nostram, ministram ecclesiae, quae est Cenchris." Cenchris enim dicitur locus Corintho vicinus, imo portus ipsius Corinthi. Et ex hoc ergo apparet de Corintho scripta, et ex eo, quod dicit: „salutat [10]) vos Gaius, hospes meus:" de quo Gaio scribens Corinthiis commemorat, dicens: „gratias [11]) ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Gaium." Simile et deinde datur indicium, ubi dicit: „salutat [12]) vos Erastus, arcarius [13]) civitatis:" de quo

---

[1]) Mss. plerique: „videbitur." Sed Msc. Reg. num. 1639. et editi (v. c. edd. M.): „videtur." R.

[2]) I Cor. IX, 27. [3]) Rom. VIII, 37.

[4]) Edd. M. h. l., cf. pag. 4. not. 12., *superamus.*

[5]) Rom. VIII, 38. 39. [6]) Cf. pag. 4. not. 13.

[7]) Edd. Merlini: scripsit.

[8]) Ed. R. in textu: „poterint," in notis: „editi (e. c. edd. M.): *poterit.* Msc. unus: *poterunt.*"

[9]) Rom. XVI, 1.

[10]) Rom. XVI, 23. — Ed. M. II. constanter: Cajus.

[11]) I Cor. I, 14. [12]) Rom. XVI, 23.

[13]) Genebrardus hic de suo addidit: *ὁ οἰκονόμος*

Erasto ad Timotheum secundam epistolam [1]) scribens dixit: „Erastus [2]) remansit Corinthi.“ Ex quibus omnibus colligi certissima videntur indicia, quod de Corintho scripta sit. Illud sane non parum cedit ad intelligentiae difficultatem, quod multa de lege Mosis in hac eadem contexuntur [3]) epistola, de vocatione gentium, de Israel secundum carnem, et de Israel, qui non est secundum carnem, de circumcisione carnis et cordis, de lege spirituali et lege literae, de lege carnis et lege membrorum, de lege mentis et lege peccati, de interiore et exteriore homine. Quae singula praedixisse sufficiat; in his enim continentia haberi videtur epistolae. Nunc jam, prout viam nobis Dominus aperire dignatur, ad explanationem ipsius quantocius [4]) properemus.

Prima nobis quaestio de nomine ipsius Pauli videtur exsurgere, cur is, qui Saulus dictus est in Actibus [5]) Apostolorum, nunc Paulus dicatur. Invenimus in Scripturis divinis quibusdam veterum commutata vocabula, ut ex Abram vocatus sit [6]) Abraham, ex Sarai [7]) Sara, et ex Jacob [8]) Israel. In Evangeliis quoque ex Simone [9]) Petrus, et filii Zebedaei filii tonitrui nuncupati sunt. Sed haec ex praecepto Dei legimus facta: nusquam vero erga Paulum invenimus tale [10]) aliquid gestum. De qua re

---

τῆς πόλεως, quae verba nec in Mss., nec in aliis editis (e. c. in edd. M.) reperiuntur. R.

1) Editi (v. c. edd. M.) omittunt: epistolam. R.

2) II Tim. IV, 20.

3) Libri editi (v. c. edd. M.): connectuntur. R.

4) Deest in omnibus Mss. nostris, sed exstat in editis (v. c. in edd. M.). R.

5) Act. IX, 1. seqq. 6) Genes. XVII, 5.

7) Gen. XVII, 15. 8) Genes. XXXV, 10.

9) Marc. III, 16. 17.

10) Sic Mss. plerique, et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.), et Mss. quidam: „tale quid gestum.“ R.

quibusdam visum est, quod Pauli Proconsulis, quem apud Cyprum Christi fidei subjecerat, vocabulum sibi Apostolus sumserit, ut sicut reges solent devictis, verbi gratia, Parthis Parthici, et Gothis Gothici nominari, ita et Apostolus subjugato Paulo Paulus fuerit appellatus. Quod ne nos quidem usquequaque evacuandum putamus. Tamen quia nulla talis in Scripturis divinis consuetudo deprehenditur, magis ex his, quae in exemplo nostris sunt, absolutionem quaeramus. Invenimus igitur in Scripturis aliquantos binis, alios etiam ternis usos esse nominibus, ut Salomonem, eundemque Jeddedi [1]); Sedechiam, eundemque Joachim; [2]) Oziam, eundemque [3]) Azariam; [4]) aliosque plurimos in Regum vel in [5]) Judicum libris binis nominibus invenies vocitatos. Sed nec Evangelia quidem hunc eundem renuunt morem. Nam et Matthaeus ipse refert de se, quod „cum transiret [6]) Jesus, invenit quendam sedentem ad telonium, [7]) Matthaeum [8]) nomine.“ Lucas vero de eodem dicit, [9]) quia cum transiret Jesus, vidit [10]) „publicanum quendam, nomine Levi, et dixit ei:

---

[1]) Ita recte Msc. Reg. num. 1639., in quo convenit cum graeco interprete, qui habet II Sam. XII, 25. (II Regg.) *Ἰεδδεδί.* Exemplaria tamen quaedam graeca habent *Εἰεδιδιά*, alia *Ἰεδδιδιά;* et inde fit, ut plerique Mss. nostri, Rabanus, et editi habeant, alii (e. c. edd. Merlini) „Idida,“ alii „Ididam“; editio Veneta „Didoa dici“: sed „dici“ omittitur in plerisque Mss. et apud Rabanum. R. (Aquila et Theodotion, secundum Hexapla Origenis, habent: *Ἰεδιδία*, LXX. interpretes: *Ἰεδδεδί.*)

[2]) II Regg. XXV, 27. (IV Regg.)

[3]) Ed. Ruaei: eundemque et Azariam.

[4]) II Regg. XV, 1. 32. (IV Regg.)

[5]) Desideratur „in“ in edd. Merlini.

[6]) Matth. IX, 9.

[7]) Ed. M. I. „theloneum,“ et M. II. „Thelonium.“

[8]) Edd. Merlini: nomine Matthaeum.

[9]) Luc. V, 27.

[10]) Edd. Merlini: quendam vidit publicanum.

sequere me." Sed et idem Matthaeus in catalogo Apostolorum dicit post [1]) multos: „Matthaeus [2]) publicanus, et Jacobus Alphaei, et Lebbaeus, et Simon Cananaeus." Marcus vero ita refert: „Matthaeus [3]) publicanus, et Thomas, et Jacobus Alphaei, et Thaddaeus." Hunc eundem, quem Matthaeus Lebbaeum, Marcus [4]) Thaddaeum posuit. Lucas vero ita posuit: „Matthaeus, [5]) Thomas, Jacobus, et Judas Jacobi." Igitur eundem, quem Matthaeus Lebbaeum, et Marcus Thaddaeum dixit, Lucas Judam Jacobi scripsit. Certum est autem Evangelistas non errasse in nominibus Apostolorum: sed quia moris erat, binis vel ternis nominibus uti Hebraeos, unius ejusdemque viri diversa singuli [6]) vocabula posuere. Secundum hanc ergo [7]) consuetudinem videtur nobis et [8]) Paulus duplici usus esse vocabulo; et donec quidem genti propriae ministrabat, Saulus esse vocatus, quod et [9]) magis appellationi patriae vernaculum videbatur; Paulus [10]) autem appellatus esse, cum Graecis et Gentibus leges ac praecepta conscripsit. [11]) Nam et hoc ipsum, quod Scriptura dicit:

---

1) Mss. plures: post multa. R.

2) Matth. X, 3. 4. coll. edd. N. T.

3) Marc. III, 18. coll. edd. N. T.

4) Alias: et Marcus Thaddaeum posuit. R.

5) Luc. VI, 15. 16. coll. edd. N. T.

6) Editi (e. c. edd. M.): „singuli nominum vocabula posuere." Sed omnes Mss. nostri et Rabanus omittunt „nominum." R.

7) Edd. Merlini: ergo hanc.

8) Desideratur „et" in edd. Merlini.

9) Deest „et" in edd. Merlini.

10) Editi (e. c. edd. M.) perperam: „Paulum autem appellatum esse." Deinde Msc. Reg. num. 1639. „legis ac evangelii praecepta conscribit." Sed caeteri Mss., Rabanus, et editi ut in textu, nisi quod Msc. unus Reg. num. 1641. habeat „conscripsit" pro „conscribit." R.

11) Edd. M., itemq. ed. R. in textu: „conscribit." Cf. p. huj. not. 10.

„Saulus [1]) autem, qui et Paulus," evidenter non ei tunc primum Pauli nomen ostendit impositum, sed veteris appellationis id fuisse designat. Haec ab ipso auctore operis omissa, nos, quia id dissertationis initium videbatur exposcere, puto quod non inconvenienter praemisimus. Nunc [2]) jam caetera de explanationis corpore, quibus poterimus compendiis exsequamur.

---

[1]) Act. XIII, 9.

[2]) Edd. M., itemque ed. R. in textu: „Caetera jam de explanationum corpore — exsequemur," ed. tamen R. in notis: „Msc. unus Reg. num. 1641. *Nunc jam caetera de explanationis corpore — exsequamur.*"

ORIGENIS COMMENTARIORUM

IN

EPISTOLAM

BEATI PAULI APOST. AD ROMANOS

LIBER I.

1. „Paulus,[1]) servus Jesu Christi.“ De Paulo jam diximus. Requiramus nunc cur servus dicatur is, qui alibi scribit: „non[2]) enim accepistis spiritum servitutis iterum[3]) in timore, sed accepistis[4]) spiritum adoptionis, in quo clamamus: Abba, Pater!“ et iterum: „quia[5]) autem[6]) estis filii, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra,[7]) clamantem: Abba, Pater! Itaque jam non es[8]) servus, sed filius.“ Quomodo ergo, cum etiam his, quibus praedicabat, dicat, quia „jam[9]) non es[10]) servus, sed filius,“ ipse se servum profitetur? Sive id secundum illam hu-

[1]) Rom. I, 1. [2]) Rom. VIII, 15.

[3]) Deest in pluribus Mss. R.

[4]) Desideratur in plur. Mss. (itemq. in edd. Merl.). R.

[5]) Gal. IV, 6. 7.

[6]) Mss. fere omnes, et editi (e. c. edd. M.): „quia estis filii,“ sed rectius Msc. unus ut in nostro textu. R.

[7]) Ed. M. I., itemq. ed. Ruaei: nostra.

[8]) Edd. M. et R. „est.“ [9]) Gal. IV, 7.

[10]) Edd. M. et R. hoc quoque l., cfr. p. huj. not. 8., *es.*

militatem dictum putemus, quam Dominus docuit, dicens: „discite [1]) a me, quia mitis sum, et humilis corde,“ non errabimus. Neque [2]) enim per hoc laedetur [3]) veritas libertatis in Paulo. Dicit enim et ipse: „nam [4]) cum liber sim ab [5]) omnibus, omnibus me servum feci.“ Servit ergo Christo, non in spiritu servitutis, sed in spiritu adoptionis, quia omni libertate nobilior est servitus Christi. Sive [6]) quasi imitator ejus pronuntiet, qui dixerat: „ecce [7]) ego sum in medio vestrum, non sicut discumbens, sed sicut ministrans;“ et ejus, qui semetipsum exinanivit, [8]) formam servi accipiens, ut, sicut iis, qui in lege sunt, fit et ipse sub [9]) lege, et iis, qui sine lege sunt, efficitur etiam ipse sine lege, ita et ipse pro his, [10]) qui adhuc servi sunt, et nondum per spiritum adoptionis in libertatem perducti filiorum, servus efficiatur, contrarium non videbitur. Ad hoc potest etiam illud addi, quod ad Corinthios scribens idem Apostolus, et de nuptiis vel castitate praecipiens, tanquam alieno nomine quaedam de libertate ac servitute interserit, dicens: „servus [11]) vocatus es? nihil cures: sed et [12]) si potes liber fieri, magis

---

[1]) Matth. XI, 29.

[2]) Msc. Reg. num. 1639. „Neque enim per hoc veritas laborat in Paulo.“ Sed caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.) ut in textu. R.

[3]) Ed. Ruaei: laeditur. [4]) I Cor. IX, 19.

[5]) Libri antea editi (e. c. edd. M.), et Msc. Reg. num. 1639. „ab omnibus, hominibus“ (al. *omnium*) „me servum feci.“ R.

[6]) Sic Mss. plerique, Salodianus, et Merlinus (excepta ed. II., quae habet: *qua* pro *quasi*). Genebrardus vero: „sive quia imitatur ejus pronuntiatum, qui dixerat.“ Msc. Reg. num. 1636. „sive quis eum imitatorem ejus pronuntiet, qui dixerat.“ R.

[7]) Luc. XXII, 27. [8]) Philipp. II, 7.

[9]) I Cor. IX, 21. [10]) Edd. Merlini: iis.

[11]) I Cor. VII, 21—23.

[12]) Desideratur h. l., cfr. p. 12. not. 8., *et* in edd. M.

utere. Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter et qui liber vocatus est, servus est Christi. Pretio emti estis, nolite fieri [1]) servi hominum." Quae utique nonnullis contra rationem videntur inserta. Quid enim ad nuptiarum vel castitatis praecepta commemoratio [2]) servitutis ac libertatis assumitur? Sed nos sensum Pauli ita intelligimus, quod servum dicat eum, qui jugali conditione constrictus est: quia „mulier [3]) non habet potestatem corporis sui, sed vir ejus: et vir non habet potestatem corporis sui, sed [4]) uxor ejus. Propter quod et in aliis dicit de iis, quia „non [5]) est servituti subjectus frater, vel soror [6]) in talibus," scilicet, quod in aliis eos servituti sciret esse subjectos. Est ergo servus vocatus, qui in conjugio positus venit ad Christum, cui dicitur: „servus [7]) vocatus es? nihil ad te attineat: sed et [8]) si potes liber fieri, magis utere;" quia [9]) in conjugibus alterius [10]) continentiae libertas alteri generat periculum castitatis. Non enim debent nisi ex [11]) consensu ad tempus vacare orationi, et iterum in id ipsum est [12]) revertendum, [13]) ne eos tentet Satanas propter incontinentiam suam. Is ergo, qui pro nexu conjugii servus vocatus est, libertus est Domini. Libertus enim neque ex

---

1) Edd. Merlini: servi fieri.

2) Msc. Reg. num. 1639. „commemorata servitus ac libertas assumitur?" Caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.) ut in textu. R.

3) I Cor. VII, 4. 4) Edd. Merlini: sed ejus mulier.

5) I Cor. VII, 15.

6) Ed. M. II. minus accurate: vel soror, in talibus scilicet. 7) I Cor. VII, 21.

8) Exstat h. l., cfr. p. 11. not. 12., *et*, in edd. M.

9) Edd. Merlini: quod.

10) Editi (e. c. edd. M.): alteri. R. 11) I Cor. VII, 5.

12) Mss. quidam cum editis (e. c. edd. M.): esse revertendum. R. 13) I Cor. VII, 5.

integro liber, neque ex integro servus est. [1]) Si [2]) in caeteris virtutibus liber fuerit, si fidei, patientiae, misericordiae, justitiae tenuerit libertatem, libertus Domini appellatur, utpote qui pro animi virtutibus [3]) liber sit, et [4]) pro conjugali necessitate sit servus. Liber vero est, qui sine uxore per puritatem continentiae venit ad Christum, qui tamen servus Christi efficitur, dum ex integro virtutibus servit. Paulus ergo, sicut quidam tradunt, cum uxore vocatus est: de qua dicit ad Philippenses scribens: „rogo [5]) etiam [6]) te, germane compar, adjuva [7]) illas:" qui quoniam ab ipsa ex consensu liber effectus est, servum se nominat Christi. Si vero, ut aliis videtur, sini uxore, nihilominus qui liber vocatus est, servus est Christi. Quid [8]) est autem servum esse Christi, [9]) nisi quod est servum esse verbi Dei, sapientiae, justitiae, veritatis, et omnium omnino virtutum, quae omnia [10]) Christus est? Sed et illud, si videtur, in hoc

---

[1]) Sic Mss. nostri, Salodianus, et Merlinus (?). Genebrardus vero (itemque edd. Merlini): „servus est appellatus." R. [2]) Edd. Merlini: Sed si in etc.

[3]) Ita omnes Mss. nostri. Editi vero (v. c. edd. M.): „pro actione virtutis." R.

[4]) Mss. plures: et pro jugali necessitate. R.

[5]) Philipp. IV, 3. [6]) Edd. Merlini: te etiam.

[7]) Msc. Codex Ebroicensis: „adjuva illas, quae cum ipsa sunt; quia cum ipse servus esset, ex consensu liber effectus, servum se" etc. Codex autem Vallis — Clarae, et unus Reg. num. 1639. „adjuva illas. Qui cum ipsa ex consensu liber effectus est, servum se" etc. Editi (e. c. edd. Merlini), et alter Msc. Regius num. 1640. „adjuva illas, quae cum ipsa sunt. Ex consensu igitur (al. deest *igitur*) liber effectus, servum se" etc., sed rectius Msc. Reg. num. 1641. ut in textu. R.

[8]) Sic Mss. plerique. Caeteri vero, et editi: „Quid est autem servum esse Christi? Quod est (al. deest: *quod est*) servum esse verbi Dei," etc. R. —

[9]) Ed. M. I: „Christi? Quid est — verbi Dei, sapientiae," etc., ed. M. II: „Christi? quid est servum esse Dei? Sapientiae," etc.

[10]) Deest „omnia" in edd. M.

loco addamus, [1]) quod sicut scientia, [2]) quae nunc datur sanctis, per [3]) speculum datur et in aenigmate, et prophetia, et [4]) caetera dona Spiritus sancti: ita et libertas, quae nunc sanctis praestatur, nondum plena libertas est, sed velut „per [5]) speculum, et in aenigmate:" et ideo sancti servos se esse dicunt, ad comparationem illius libertatis, quae „facie [6]) ad faciem" tribuitur. Qui [7]) etenim potest in carne quis positus adipisci integram libertatem, ut in nullo jam serviat carni? sicut nec adoptionem filiorum quis in corpore positus habere ex integro potest. Atque utinam hoc saltem obtineri possit in vita mortalium, ut servus quis Christi ex integro fiat: et [8]) non carni, non sanguini, non vanae gloriae, non cupiditati, non avaritiae, non iracundiae, non invidiae, sed qui soli Christo, id est, omnibus simul virtutibus serviat. Haec de eo, quod scriptum est: „Paulus, [9]) servus Jesu Christi."

2. „Vocatus [10]) Apostolus." Nomen [11]) hoc, id est „vocatus," quia ad omnes pertinet, qui in Christo credunt, generale potest videri: sed unusquisque secundum id, quod in eo praevidit [12]) et elegit Deus, aut Apostolus vocatur, aut propheta, aut magister, aut liber ab uxore, aut [13]) servus in conjuge: et pro diversitate gratiae com-

---

[1]) Ed. M. II: addimus.

[2]) I Cor. XII, 8—10. coll. cap. XIII, 12.

[3]) Editi plerique (e. c. edd. Merl.): est per speculum in aenigmate. R.

[4]) Editi plerique (v. c. ed. M. II.): et ut caetera dona. R. — Ed. M. I: „ut et caetera dona."

[5]) I Cor. XIII, 12. [6]) I Cor. XIII, 12.

[7]) Edd. Merlini: Quomodo etenim etc.

[8]) Desideratur „et" in edd. M. [9]) Rom. I, 1.

[10]) Rom. I, 1. [11]) Edd. Merlini: Hoc nomen.

[12]) Sic Msc. Reg. num. 1639. Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.): „praevidet et eligit (al. *elegit*)." R.

[13]) Msc. unus Reg. num. 1641. „aut servus in conjugio."

pletur illud, quod scriptum est: „multi[1]) sunt vocati,[2]) pauci autem electi.“ Sciendum tamen est, quod possibile est aliquem esse vocatum Apostolum, aut vocatum prophetam, aut vocatum magistrum, et si neglexerit vocationis suae gratiam, decidere ex ea: sicut et Judas, qui etiam[3]) Apostolus vocatus est, et negligens vocationis suae gratiam, ex Apostolo effectus[4]) est proditor. Et fuit quidem vocatus Apostolus, sed non fuit electus Apostolus. Sed et ille propheta, qui in tertio Regnorum libro refertur prophetasse de Jeroboam, vocatus[5]) propheta fuit: si[6]) autem et electus fuerit,[7]) ipse discutito, quoniam quidem prohibitus panem manducare in Israel, manducavit, et[8]) revertendo interemtus est a leone. Sunt et multi vocati magistri per omnes ecclesias Dei, et vocati ministri; sed nescio, qui in his electi[9]) magistri sint, et electi ministri. Sic[10]) et puto esse quosdam vocatos quidem, ut[11]) patiantur pro Christo, non tamen electos;

---

[1]) Matth. XXII, 14.

[2]) Editi (e. c. edd. M.), et Mss. quidam: multi vocati, pauci electi. R.

[3]) Deest „etiam“ in ed. Ruaei.

[4]) Sic Mss. et Rabanus. Editi vero: effectus est praedo et proditor. R. — Edd. Merlini: „factus est praedo et proditor.“

[5]) I Regg. XIII, 22—25. (III Regg.)

[6]) Edd. Merlini: si autem electus fuerit, ipsi discutite.

[7]) Desideratur „fuerit“ in ed. Ruaei.

[8]) Ed. R. in textu: „et interemtus est a leone,“ in notis: „sic Mss. et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): *et revertendo captus est a leone.*“ Cfr. I Regg. XIII, 23. 24. (III Regg.)

[9]) Edd. Merlini: magistri electi sint, et ministri electi.

[10]) Edd. Merlini: Sic et quosdam puto vocatos quidem, ut etc.

[11]) Sic Mss. nostri, et Rabanus. Editi (e. c. edd. M.): „ut putentur pati.“ R.

id est, vocatos martyres, sed [1]) non electos martyres: ut sunt illi, qui post tormentorum agones et carcerum, non usque ad finem in confessionis tolerantia perdurarunt. Est et vocata virgo, sed [2]) non electa virgo; quae scilicet non fuerit sancta corpore et spiritu. Et est vocatus pastor, sed non electus pastor, [3]) qui praeest quidem [4]) gregi, et lacte ejus utitur, et lanis ejus operitur, sed infirmum non requirit, et claudum non [5]) colligit, et fortem circumscribit in [6]) labore. Ita est et vocatus abstinens, sed non electus abstinens, [7]) scilicet qui jejunat [8]) tristis, et [9]) exterminat faciem suam, ut hominibus placeat. Sed [10]) et per singulos gratiarum gradus similiter invenies multos [11]) quidem vocatos, paucos autem electos.

3. „Segregatus [12]) in [13]) Evangelium Dei." In Paulo non sola generalis vocatio ad Apostolatum designatur, sed et [14]) electio protinus secundum Dei praescientiam sub-

---

[1]) Desunt verba: „sed non electos martyres" in libris antea editis (e. c. in edd. M.). R.

[2]) Sic Mss. et Rabanus. Editi (e. c. edd. M.): „sed non electa, quae scilicet virgo sancta non fuerit" etc. R. Cfr. I Cor. VII, 34.

[3]) Deest „pastor" in editis (e. c. in edd. M.). R.

[4]) Edd. Merl.: gregi quidem. — Cfr. Ez. XXXIV, 3. 4.

[5]) Msc. unus: „non colligat." R.

[6]) Edd. Merlini: in laborem.

[7]) Deest „abstinens" in editis (e. c. in edd. M.). R.

[8]) Matth. VI, 16.

[9]) Edd. Merlini: „et exterminat," ed. R. in textu: „et exterminans," in notis: „Mss. quidam: *et exterminat*. Caeteri vero, Rabanus, et editi (?): *et exterminans*."

[10]) Msc. unus: Sic et per singulos etc. R.

[11]) Matth. XXII, 14. [12]) Rom. I, 1.

[13]) Quam infida sit Rufini interpretatio, liquet ex Graecis, quae Philocaliae cap. XXV. (sec. edd. Spenceri) sic repraesentantur, etc. R. — Cfr. ed. nostrae Tom. V. et quidem a pag. 247—254.

[14]) Desideratur „et" in edd. Merlini.

secuta per hoc quod segregatus dicitur in Evangelium Dei; sicut et[1]) alibi ipse de se dicit: „cum[2]) autem complacuit Deo, qui me segregavit ex[3]) utero matris meae, et[4]) vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me.“ Quod tamen haeretici ad calumniam vocant, dicentes eum segregatum esse ab utero matris suae ob hoc, quod in eo naturae bonitas inerat; sicut e contrario de his, qui malae naturae sunt, dicitur in Psalmis, quia „segregati[5]) sunt peccatores ex utero.“ Nos autem dicimus, quod neque Paulus fortuito, aut naturali differentia electus est, sed electionis suae causas in semetipso dedit ei, qui[6]) „scit cuncta[7]) antequam fiant:“ neque peccatores, qui separantur a ventre, judicis[8]) iniquitate separantur. Denique statim in consequentibus vide quid de his[9]) dicat sermo divinus. Scriptum est enim: „segregati[10]) sunt peccatores ab utero, erraverunt a ventre, locuti sunt falsa.“ Si intelligamus, quomodo statim, ut[11]) de ventre matris procedunt peccatores, erraverunt, vel locuti sunt falsa, pariter intelligimus, quod justi separantur a ventre. Ergo et Paulus quod „segregatus[12]) in Evangelium“ dicitur, et segregatus[13]) a ventre matris suae, causas in eo, et merita, quibus in hoc segregari debuerit, vidit ille, quem non latet mens. Praevidit enim,

1) Deest „et“ in ed. Ruaei.

2) Galat. I, 15. 16. 3) Ed. Ruaei: de utero.

4) Desunt verba: „et vocavit per gratiam suam,“ in ed. Ruaei. Cfr. Gal. I, 15.

5) Psalm. LVIII, 3. (LVII.)

6) Cf. Daniel. (juxta Theodotion.) XIII, 42.

7) Edd. Merlini: omnia.

8) Edd. Merlini: judicii.

9) Edd. Merlini: de iis.

10) Psalm. LVIII, 3. (LVII.)

11) Ed. M. II: „ut sit, de ventre“ etc. (?)

12) Rom. I, 1. 13) Galat. I, 15.

quod abundantius, quam caeteri omnes, laboraturus [1]) esset in Evangelio, quod in fame [2]) et siti, in frigore et nuditate, periculis latronum, periculis fluminum, periculis maris, praedicaturus esset Evangelium Christi, sciens quod vae [3]) sibi [4]) esset, si non evangelizaret, et quod maceraturus [5]) esset corpus suum, et servituti subjecturus, ne forte, cum aliis praedicasset, [6]) ipse reprobus efficeretur. Haec [7]) ergo et multa alia his similia in eo de ventre matris praevidens Jesus, pro his segregavit eum in Evangelium. Si enim, ut haeretici putant, vel sortis incerto, vel naturae melioris praerogativa fuisset electus, nunquam utique timuisset, ne si minus corporis sui frena tenuisset, evenire posset, ut reprobus fieret, vel vae sibi futurum [8]) esset, si evangelizare cessasset. [9]) Denique et ipse in consequentibus latius disserens ait: quia „quos [10]) praescivit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui,“ evidenter ostendens, quod eos, quos praescivit Deus tales futuros, ut Christo se in passionibus conformarent, ipsos etiam conformes ac similes imaginis ejus praedestinavit et gloriae. Praecedit ergo praescientia Dei, per quam noscuntur, qui in se labores et virtutes habituri sint, et ita praedestinatio sequitur; nec tamen rursus praedestinationis causa putabitur praescientia. Quod enim apud homines uniuscujusque meritum pensatur ex praeteritis gestis, hoc apud Deum judicatur ex futuris; et valde im-

---

[1]) I Cor. XV, 10. [2]) II Cor. XI, 26. 27.

[3]) I Cor. IX, 16 [4]) Edd. Merlini: esset sibi.

[5]) I Cor. IX, 27.

[6]) Mss. quidam, et editi (c. c. edd. M.): „praedicaret,“ al. „praedicaverit.“ R.

[7]) Sic Mss. Editi vero (c. c. edd. M.): Haec vero, et his similia, et alia multa etc. R.

[8]) Edd. Merlini: esset futurum.

[9]) Editi (c. c. edd. M.): cessaret. R.

[10]) Rom. VIII, 29.

pius est, qui in hoc non credit Deo, ut, quod nos in praeteritis videmus, hoc ille videat in futuris. „Segregatus,[1]) inquit, in Evangelium Dei." In aliis locis Scripturae Evangelium Christi esse dicunt, sicut et Marcus Evangelista scribit: „initium[2]) Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Esaia propheta." Verum quoniam Christus Verbum est, et „in[3]) principio[4]) erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum," unum[5]) atque idem est dici Evangelium Dei et Evangelium Christi, vel quia ipse Dominus dicit: „ego[6]) et pater unum sumus:" et iterum dicit ad Patrem: „omnia[7]) mea tua sunt, et tua mea, et glorificatus sum in his." Ergo et Evangelium Patris Evangelium Filii est. Sed et Paulus dicit: „Evangelium[8]) meum, quod praedico inter gentes:" quod fortassis ut haeres Christi dicit, et tanquam in Evangelio cohaeres, quia et alibi etiam plurimorum dicit esse Evangelium, sicut ad Galatas: „sed[9]) et si velatum[10]) est Evangelium nostrum:" nostrum, id est, omnium, qui cohaeredes sumus Christi. Verum et secundum hoc, quod ipse praedicator ejus est, recte suum dicit esse Paulus Evangelium.

---

[1]) Rom. I, 1. — Edd. Merlini: Segregatus in evangelium Dei, inquit.

[2]) Marc. I, 1. 2. [3]) Ev. Joann. I, 1.

[4]) Ita Msc. Reg. num. 1641. Caeteri vero Mss. et editi (e. c. edd. M.): „et in principio erat apud Deum, et Deus erat Verbum." R.

[5]) Editi (e. c. edd. M.): unum atque idem dicit. R.

[6]) Ev. Joann. X, 30. — Ed. Ruaei: quod ego et Pater etc.

[7]) Ev. Joann. XVII, 10.

[8]) Galat. II, 2. coll. II Tim. II, 8.

[9]) II Cor. IV, 3.

[10]) Mss. quidam: „revelatum est." Denique plerique, et editi (e. c. edd. M.) omittunt secundo loco „nostrum," sed restituitur ex Msc. Reg. num. 1641. R.

4. „Quod[1]) ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis.[2]) Utrum simpliciter accipi debeat Evangelium per scripturas propheticas a[3]) Deo repromissum, an ad distinctionem alterius Evangelii, quod aeternum dicit Joannes in Apocalypsi,[4]) quod tunc revelandum est, cum umbra transierit, et veritas venerit, et cum mors fuerit absorpta, et aeternitas restituta, considerato etiam tu qui legis. Cui aeterno Evangelio convenire videbuntur etiam illi aeterni anni, de quibus Propheta dicit: „et[5]) annos aeternos in mente habui." Eique adjungi potest et ille liber[6]) vitae, in quo sanctorum nomina scripta dicuntur: sed et illi libri, qui apud Danielem,[7]) cum judicium consedisset, aperti sunt; vel qui apud Ezechielem[8]) prophetam de intus et deforis dicuntur inscripti: quae[9]) omnia non atramento, sed spiritu Dei vivi scripta memorantur. De quibus quamvis periculosum videatur chartulis committere sermonem,[10]) tamen non otiose praetereunda sunt dicta[11]) sapientium et aenigmata, sed subtili admodum mentis acie, in quantum res patitur, velut per quoddam speculum contemplanda: ne forte is, qui Verbum caro factus[12]) apparuit posi-

---

[1]) Rom. I, 2. 3.

[2]) Edd. Merlini: sanctis de filio suo.

[3]) Sic Rabanus, Msc. unus Reg. num. 1640., et alter Vallis-Clarae. Caeteri vero Mss. et editi (e. c. edd. M.): „a Deo repromissum, ad distinctionem" etc. R.

[4]) Apocal. XIV, 6. [5]) Ps. LXXVII, 5. (LXXVI.)

[6]) Apocal. XVII, 8. [7]) Dan. VII, 10.

[8]) Ezech. II, 10.

[9]) Ita Rabanus. Omnes vero Mss. nostri: „omniaque." Editi (e. c. edd. M.): „omnia quaeque." R. — Cfr. II Cor. III, 3.

[10]) In editis (v. c. in edd. M.) omittitur, et in pluribus Mss., sed exstat in aliis, et apud Rabanum. R.

[11]) Prov. I, 6.

[12]) Ed. M. II: factum.

tis [1]) in carne, sicut Apostolus dicit, quia „manifestatus [2]) est in carne, justificatus in spiritu, apparuit angelis,“ hoc quod apparuit angelis, non iis absque Evangelio apparuit: [3]) sicut ne nobis quidem hominibus, ad quos missum se dicit „evangelizare [4]) pauperibus, dimittere captivos in remissionem, et annuntiare annum Domini acceptum.“ Si ergo cum apparuit nobis [5]) hominibus, non sine Evangelio apparuit, consequentia videtur ostendere, quod etiam angelico ordini non sine Evangelio apparuerit, illo fortassis, quod aeternum [6]) Evangelium a Joanne memoratum supra edocuimus. Si vero etiam in reliquis coelestibus ordinibus tale aliquid [7]) ab eo gestum esse suspicandum sit, in ea, qua singuli quique sunt forma apparens [8]) iis, et annuntians pacem, quoniam quidem „per [9]) sanguinem crucis suae pacificavit non solum, quae in terra, sed et [10]) quae in coelis sunt,“ etiam tu apud temet ipsum discutito. „Quod [11]) promisit per prophetas suos in Scripturis sanctis.“ Quae de Christo praedicta sunt per prophetas, haec etiam de Evangelio praedicta esse sentiendum est, quamvis Marcus Evangelista distinctionem facere videatur Christi et Evangelii, cum dicit: „qui [12]) dimiserit patrem et matrem,“ etc. „propter me, vel propter Evangelium.“ Quod et si proprie Evangelii

---

[1]) Msc. Reg. num. 1639. et Rabanus: „positus in carne.“ Caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.) ut in textu. R.

[2]) I Tim. III, 16. [3]) Legerim: apparuerit.

[4]) Jes. LXI, 1. 2.

[5]) Edd. Merlini: nobis omnibus hominibus.

[6]) Apocal. XIV, 6.

[7]) Edd. Merlini, itemque ed. Ruaei Origenianorum Lib. II. (cfr. ed. R. Tom. IV. et quidem Opp. ad Orig. spectantium p. 150.) „aliquid gestum esse ab eo.“

[8]) Editi (e. c. edd. M.): apparuit iis, annuntians pacem. R.

[9]) Coloss. I, 20. [10]) Desideratur „et“ in edd. M.

[11]) Rom. I, 2. [12]) Marc. X, 29.

promissiones requirendae sunt, in prophetis abundanter invenies, ut est illud: „Dominus [1]) dabit verbum evangelizantibus virtute multa:" et: „quam [2]) speciosi pedes evangelizantium bona!" Ad hoc respicit [3]) et: „in [4]) omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum:" et: „velociter [5]) currit sermo ejus:" sed et: „ecce [6]) ego mitto pastores multos, et venatores multos, et capient eos super omnem montem, et super omnem collem:" [7]) per Jeremiam promittitur, quod nunc Paulus dicit de Evangelio, quia „promisit [8]) Deus per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo."

5. „Qui [9]) Filius secundum carnem" quidem „ex semine factus est David." Factus est autem sine dubio id, quod prius non erat, secundum carnem. Secundum

---

1) Psalm. LXVIII, 11. (LXVII.)

2) Jes. LII, 7. coll. Rom. X, 15.

3) Ed. M. 1: „respicit: et ad omnem" etc., ed. M. II: „respicit et: Ad omnem."

4) Psalm. XIX, 4. (XVIII.)

5) Psalm. CXLVII, 15. 6) Jerem. XVI, 16.

7) Edd. Merlini (ed. R. in notis: *editi*): „collem. Per Jeremiam promittitur, quod nunc Paulus dicit de Evangelio," etc. Ed. R. in textu: „collem. Per Jeremiam promittitur de Evangelio, quod nunc Paulus dicit," etc., in notis: „editi" etc. (cfr. not. huj. lin. 1. et 2.). „Msc. unus addit *quoque* ante *promittitur*. Caeteri Mss. ut in textu." R.

8) Rom. I, 3. — Edd. Merlini: Quod filius secundum carnem ex semine David factus.

9) Sic hunc locum commemorat Pamphilus martyr in Apologia pro Origine: „Quod promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est secundum carnem ex semine David. Factus est, quod ante non erat. Manifestum enim est, quia secundum carnem non erat prius: secundum spiritum vero erat ante, et non erat quando non erat." R. — Cf. ed. Ruaei Tom. IV. et quidem Opp. ad Orig. spectantium p. 25. coll. edd. Merlini Tom IV. et quidem ed. M. I. fol. CLIV., ed. vero M. II. fol. CLIII.

spiritum [1]) vero erat prius, et [2]) non [3]) erat quando non erat. Observandum est enim, quia non dicit: „qui [4]) praedestinatus est Filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis;" sed: „qui destinatus est Filius Dei in [5]) virtute." Et nemo putet nos de hoc sermone curiosius, quam res patitur, perscrutari. Quamvis enim in [6]) Latinis exemplaribus „*praedestinatus*" soleat inveniri, tamen secundum quod interpretationis veritas habet, *destinatus* scriptum est, non *praedestinatus*. Destinatur enim ille, qui est; praedestinatur vero ille, qui nondum est, sicut [7]) hi, [8]) de quibus dicit Apostolus: „quos [9]) autem praescivit, illos et praedestinavit." Praesciri ergo et praedestinari possunt illi, qui nondum sunt: ille autem qui est, et semper est, non praedestinatur, sed destinatur. Haec dicta sint a nobis propter eos, qui in unigenitum Filium Dei impietatem loquuntur, et ignorantes differentiam destinati et praedestinati, putant eum inter eos, qui, cum ante non fuerint, praedestinati [10]) sunt ut essent, numerandum: qui nunquam praedestinatus est, ut esset Filius, sed semper fuit et [11]) est sicut et Pater. Qui ergo

---

[1]) Edd. Merlini: vero spiritum.

[2]) Editi (e. c. edd. M.): „et non erat prius quando" etc. R.

[3]) Msc. unus: „et non erat tempus, quando" etc. R.

[4]) Rom. I, 4.

[5]) Desunt verba: „in virtute" in textu ed. Ruaei.

[6]) Editi (e. c. edd. M.): „in Latinis Codicibus et exemplaribus." Deinde omittunt „secundum." R.

[7]) Sic Msc. Reg. num. 1641. Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi, alii: „sicut de his, de quibus (al. *quibus* omisso *de*) dicit" etc., alius: „sicut de quibusdam dicit" etc. R.

[8]) Edd. Merlini: sicut de his, quibus etc.

[9]) Rom. VIII, 29.

[10]) Edd. Merlini: praedestinati sunt, esse numerandum.

[11]) Ita Msc. Reg. num. 1641. Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.) omittunt „et est." R.

semper est, destinatur, ut diximus, non praedestinatur: qui autem praedestinatur, nondum erat tunc, cum praedestinaretur, sed coepit ex tempore. Necessaria igitur distinctione Apostolus utitur, eum, qui ex semine David secundum carnem [1]) est, factum dicens: eum vero, quem Filium [2]) Dei „in virtute secundum spiritum sanctificationis“ nominat, destinatum. Etenim cum dixisset Filium Dei, non superfluo addidit: „in virtute,“ indicans per hoc, quod substantia Filius sit secundum spiritum sanctificationis. Christus enim Dei virtus [3]) et Dei sapientia dicitur, qui et vapor [4]) virtutis Dei, et manatio gloriae omnipotentis purissima, et splendor lucis aeternae, et imago bonitatis Dei appellatur. [5]) Sed requiritur, si id,

---

[1]) Ed. M. I: „carnem est factus dicens,“ ed. vero M. II: „carnem est factus, praedestinatum dicens.“ — Cfr. Rom. I, 3.

[2]) Rom. I, 4. [3]) I Cor. I, 24.

[4]) Sap. Sal. VII, 25. 26.

[5]) Huc referendum videtur, quod Pamphilus martyr in Apologia sua ex Lib. I. ep. ad Romanos desumtum commemorat. „Quaerat fortassis aliquis, si Filius caritas est, praecipue propter hoc, quod Joannes ad Deum Patrem retulit hanc vocem, dicens:“ „„quia*) Deus caritas est.““ „Sed rursum ex ipsa ejus epistola proferemus et illud, quod ait:“ „„carissimi,**) diligamus invicem, quoniam caritas ex Deo est.““ „Qui***) ergo dixit:“ „„quia †) Deus caritas est:““ „ipse iterum caritatem docet esse ex Deo: quam caritatem non ††) credo esse alium, nisi Unigenitum Filium ejus, sicut Deum ex Deo, ita caritatem ex caritate progenitum.“ †††) R. — Cf. ed. Ruaei Tom. IV. et quidem Opp. ad Orig. spectantium p. 33. coll. edd. M. Tom IV. et quidem ed. M. I. fol. CLXVI., ed. vero M. II. fol. CLXV.

*) I Joann. IV, 8. 16.
**) I Joann. IV, 7.
***) Ed. Ruaei Opp. ad Orig. spectantium pag. 33. „editi: *Quia*. Male.“
†) I Joann. IV, 8. 16.
††) Ed. R. Opp. ad Orig. spectantium p. 33. „credo non esse.“
†††) Ed. R. Opp. ad Orig. spectantium p. 33. in notis: „editi (c. c. edd. M.): *progenitam*. Male.“

quod de semine David nascitur,[1]) secundum carnem est, quod vero in virtute destinatur secundum spiritum sanctificationis, Filius[2]) Dei et in substantia Dei est, quomodo accipiendum est de anima Jesu, quae hic nequaquam cum carne, et spiritu sanctificationis, vel divinae virtutis substantia nominatur: de qua alibi ipse Salvator dicit, quia „tristis[3]) est anima mea usque ad mortem:" et:[4]) „nunc[5]) anima mea turbata est:" quam et a semet ipso posuit, imo[6]) quae usque ad infernum descendit, de qua et dicitur: „non[7]) derelinques animam meam in inferno." Certum est enim, quia haec non de semine David generata sit. Dicit enim, quia quod factum est[8]) ex semine David, secundum carnem est. Quia ergo neque in eo, quod secundum carnem est, videtur annumerari, neque[9]) in eo, ubi destinatur[10]) Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis, puto quod consuetudine sua Apostolus utatur etiam in hoc loco, sciens mediam semper esse animam inter spiritum et carnem, et aut jungere se carni, et effici unum cum carne, aut sociare se spiritui, et esse unum cum spiritu: ex quo, siquidem cum carne sit, carnales homines fiant; si vero cum spiritu, spirituales. Et idcirco extrinsecus eam non nominat, sed carnem tantum, vel spiritum: scit enim alteri horum necessario animam cohaerere, sicut et

---

[1]) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.). R.

[2]) Mss. plures: Filius Dei et substantia Dei est. R.

[3]) Matth. XXVI, 38.

[4]) Ed. M. II. minus recte: et nunc, Anima mea etc.

[5]) Ev. Joann. XII, 27.

[6]) Editi (e. c. edd. M.), et Msc. unus: „imo qua" etc. Sed caeteri Mss. et Rabanus: „imo quae" etc. R.

[7]) Psalm. XVI, 10. (XV.) [8]) Rom. I, 3.

[9]) Sic Mss. et Rabanus, editi vero (e. c. edd. M.): „neque in eo, ubi descendit, de qua dicitur:" „„non derelinques animam meam in inferno."" „Destinatur — sanctificationis. Puto quod consuetudine" etc. R.

[10]) Rom. I, 4.

in his, ad quos dicit: „vos [1]) autem in carne non estis, sed in spiritu:" et: „qui [2]) se jungit meretrici, unum corpus est," — meretricem hic carnem vel corpus vocans, — „qui autem se [3]) jungit Domino, unus spiritus est." Ita ergo etiam nunc sciens de anima Jesu, quia sociata Domino, et cohaerens ei, unus cum ipso factus sit spiritus sanctificationis, non eam nominavit extrinsecus, ne solveret Jesum: „quod [4]) enim [5]) Deus conjunxit, homo non separet." Sanctificationis vero spiritus dicitur secundum hoc, quod praebet omnibus sanctitatem, sicut et alibi de eo scriptum est: „qui [6]) factus est sapientia nobis a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemtio." Verum occurrunt nobis quidam [7]) quaestiones acerbissimas commoventes, quomodo videatur Christus descendere ex semine David, quem constat non esse ex Joseph natum, in quem Joseph series ex David descendentis generationis adducitur. Quibus occurrere quamvis molestum sit secundum literae rationem, tamen respondetur a nostris, quod „Maria, [8]) quae [9]) desponsata Joseph, antequam convenirent inventa est in utero habens de Spiritu sancto," secundum legem sine dubio contribuli suo et cognato conjuncta est. Et quamvis dicatur ad eam ab angelo, quia et „Elisabeth, [10]) cognata tua, etiam [11]) ipsa pariet filium in senectute sua,"

---

[1]) Rom. VIII, 9. [2]) I Cor. VI, 16. 17.

[3]) Edd. Merlini: jungit se. [4]) Matth. XIX, 6.

[5]) Deest „enim" in editis (e. c. in edd. M.). Deinde Msc. Reg. num. 1639., et Rabanus: „non separat." Caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.): „non separet." R.

[6]) I Cor. I, 30.

[7]) Editi (e. c. edd. M.), et Msc. unus: „quaedam quaestiones acerbissime (al. *acerrime*) commoventes." Sed caeteri Mss. et Rabanus rectius ut in textu. R.

[8]) Matth. I, 18.

[9]) Edd. Merlini: quod Maria desponsata erat Joseph, et antequam etc.

[10]) Luc. I, 36. [11]) Edd. Merlini: ipsa etiam.

— Elisabeth autem ex filiabus Aaron esse dicitur, — tamen affirmatur [1]) a nostris, quod cognationis nomen non solum ad contribules, sed et [2]) ad omnes, qui sunt ex genere Israel, inter se invicem competenter [3]) possit aptari, sicut et idem Apostolus de omnibus simul dicit: „qui [4]) sunt cognati mei secundum carnem." Haec quidem et [5]) alia his similia respondentur: verum quam sint valida adversum assertiones eorum, qui nos de Scripturarum testimoniis perurgent, probato tu [6]) qui legis. Nobis tamen haec intelligenda secundum spiritualem vel allegoricam rationem magis videntur, secundum quod [7]) nihil obest etiam, quod Joseph pater Christi dicitur, cum omnino non sit ejus [8]) pater: quia et in generationibus a Matthaeo refertur, quod Josaphat genuerit [9]) Joram, et Joram genuerit Oziam; in quarto autem Regnorum libro scriptum est, quod Joram genuerit [10]) Ochoziam, et Ochozias genuerit [11]) Joam, [12]) et Joas genuerit [13]) Amasiam, Amasias vero genuerit [14]) Azariam, ipsum, qui interdum Ozias nominatur; et Azarias [15]) Joatham. Hic ergo Ozias,

---

[1]) Editi (e. c. edd. M.): „affirmabitur a nostris." Msc. Reg. num. 1639. „affirmabitur a nobis." Caeteri vero Mss. ut in textu. R.

[2]) Desideratur „et" in edd. M.

[3]) Edd. Merlini: possit aptari competenter.

[4]) Rom. IX, 3.

[5]) Editi (e. c. edd. M.): „et alia similiter." R.

[6]) Deest „tu" in edd. Merlini.

[7]) Ed. M. II: quam.

[8]) Ed. Merlini: pater ejus.

[9]) Matth. I, 8.

[10]) II Regg. VIII, 25. (IV Regg.)

[11]) II Regg. XI, 2. (IV Regg.)

[12]) Edd. Merlini: Joas.

[13]) II Regg. XIV, 1. (IV Regg.)

[14]) II Regg. XV, 1. (IV Regg.)

[15]) II Regg. XV, 7. 30. 32. 34. (IV Regg.)

qui et Azarias, cum in quarto [1]) Regnorum libro dicatur Amasiae esse filius, a Matthaeo Jorae [2]) filius scribitur, tribus in medio generationibus praetermissis. Cujus rei dissertio certum est quod non sesundum historiam, sed secundum spiritualem intelligentiam constet: quae non est nobis nunc in transitu pulsanda: in suo enim loco tangetur. [3]) Interim sufficit nobis, ad eos, qui adversantur, respondere, quod sicut Jesus Joseph filius esse dicitur, ex quo non est generatus, et Ozias genitus ex Joram, ex quo non est genitus: ita et [4]) ex semine David secundum carnem Christus potest accipi: ut quidquid rationis vel assertionis in Joram protulerunt, et in Joseph, hoc et in David suscipiendum dicamus.

6. „Ex [5]) resurrectione mortuorum, Jesu Christi Domini nostri.“ Quomodo quidem is, qui secundum carnem factus esse dicitur ex semine David, Filius Dei sit ex [6]) resurrectione mortuorum, difficile non est advertere ei, qui legerit illud, quod scriptum est: „decebat [7]) enim eum, per quem omnia, et in quo omnia, multos filios in gloriam adducentem, auctorem salutis eorum per passiones consummare. [8]) Finis autem passionum Christi, resurrectio est: [9]) et quia post resurrectionem „ultra [10]) jam

[1]) Editi (c. c. edd. M.), et Mss. nostri fere omnes habent: „in tertio Regnorum libro,“ sed male, cum constet non in tertio haec, sed in quarto exstare. R. — Cfr. II Regg. XV, 1. (IV Regg.)

[2]) Edd. Merlini: filius Jorae.

[3]) Sic recte Msc. Reg. num. 1639. Caeteri vero Mss. et editi (c. c. edd. M.): „jungetur.“ Verisimile est Origenem de his disseruisse Tomo I. Commentariorum in Matthaeum; sed haec modo non exstant. R.

[4]) Deest „et“ in edd. M. [5]) Rom. I, 4.

[6]) Ed. M. II: in resurrectione etc. [7]) Hebr. II, 10.

[8]) Ed. Ruaei sola in textu: „consummari,“ eadem tamen in notis: „editi (c. c. edd. M.), et Msc. unus: *consummare*.“ R.

[9]) Desideratur „est“ in edd. M. [10]) Rom. VI, 9.

non moritur, neque [1]) mors ei ultra dominabitur;" et iterum dicitur: „quia [2]) etsi agnovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus," ideo omne, quod est in Christo, jam nunc Filius Dei est. Quomodo autem hoc [3]) et ad eum, qui Filius Dei in [4]) virtute destinatus est, referatur, [5]) coarctat intelligentiam nostram: nisi quod per indissolubilem unitatem Verbi et carnis, omnia, quae carnis sunt, adscribuntur et Verbo, quomodo et quae Verbi sunt praedicantur in carne. Jesum vero, et Christum et Dominum invenimus saepe ad utramque naturam referri, ut est illud: „unus [6]) Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia:" et iterum: „si [7]) enim [8]) cognovissent, nunquam Dominum majestatis [9]) crucifixissent." Primitivus ergo vel „primogenitus [10]) ex mortuis" dicitur Christus. Sed requirendum nobis est, si solus est [11]) primogenitus vel primitivus ex mortuis, et non habet aliquos secum etiam in primitivatu [12]) participes, de quibus dicit Apostolus, quia „suscitavit nos [13]) cum Christo, simulque fecit sedere in coelestibus." Ne forte ergo et isti, quos dicit excitatos esse cum Christo, et cum eo sedere in coelestibus, et ipsi primogeniti sint, [14]) vel primitivi ex mortuis, sicut et illi fuerunt, qui cum illo

---

[1]) Edd. Merlini: et mors illi ultra non dominabitur.

[2]) II Cor. V, 16.

[3]) Deest h. l., cfr. pag. huj. not. 5., *hoc* in edd. M.

[4]) Edd. Merlini: est destinatus in virtute. — Cfr. Rom. I, 4.

[5]) Edd. Merlini: „hoc referatur." Cfr. p. huj. not. 3.

[6]) I Cor. VIII, 6. [7]) I Cor. II, 8.

[8]) Deest „enim" in edd. M.

[9]) Editi (e. c. edd. M.), et Msc. unus: „gloriae." R.

[10]) Coloss. I, 18. [11]) Desideratur „est" in edd. M.

[12]) Sic Mss. plerique. Editi vero (e. c. edd. M.), et Msc. unus: „primatu." R.

[13]) Ephes. II, 6. [14]) Edd. Merlini: sunt.

suscitati esse dicuntur, cum „monumenta [1]) aperta sunt, et [2]) multa sanctorum corpora, qui dormierant, surrexerunt, et ingressi sunt in sanctam civitatem.“ Et de his talibus fortassis Apostolus [3]) dicit esse illam ecclesiam [4]) primitivorum, quam adscriptam memorat in coelis.

7. „Per [5]) quem accepimus gratiam et Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine ejus.“ Per Christum accepisse [6]) se dicit gratiam et Apostolatum, utpote mediatorem [7]) Dei et hominum. „Gratiam [8]) et Apostolatum.“ Gratia ad laborum patientiam referenda est, Apostolatus ad praedicationis auctoritatem: quia et ipse Christus Apostolus dicitur, [9]) id est, missus a Patre, quippe qui ad evangelizandum pauperibus missum se dicit. [10]) Omnia ergo quae sua sunt, dat etiam discipulis suis. Gratia dicitur [11]) diffusa in labiis ejus. Dat et Apostolis suis [12]) gratiam, cum qua laborantes dicant: „abundantius [13]) vero quam omnes illi laboravi: non autem ego, sed gratia Dei mecum.“ Et quia de ipso dictum est: „habentes [14]) igitur Pontificem et Apostolum confessionis nostrae, Christum:“ dat discipulis suis Apostolatus dignationem, ut et ipsi efficiantur Apostoli Dei.

---

[1]) Matth. XXVII, 52. 53.

[2]) Ed. Ruaei in textu: „et multorum sanctorum corpora apparuerunt, et ingressa sunt“ etc., in notis: „sic Mss. plerique. Editi vero (e. c. edd. M.): et multa sanctorum corpora, qui dormierant, surrexerunt, et ingressi sunt“ etc.

[3]) Edd. Merlini: dicit Apostolus esse ecclesiam illam.

[4]) Hebr. XII, 32. [5]) Rom. I, 5.

[6]) Edd. Merlini: se dicit accepisse.

[7]) I Tim. II, 5. [8]) Rom. I, 5.

[9]) Hebr. III, 1.

[10]) Luc. IV, 18. coll. Jes. LXI, 1.

[11]) Psalm. XLV, 2. (XLIV.)

[12]) Edd. Merlini: suam.

[13]) I Cor. XV, 10.

[14]) Hebr. III, 1. coll. IV, 14.

Neque [1]) enim gentes, quae erant „alienae [2]) a testamento Dei et conversatione Israel,“ credere poterant Evangelio, nisi per gratiam, quae Apostolis fuerat data: per quam praedicantibus Apostolis in [3]) fidem obedire dicuntur, et in omnem terram de nomine Christi sonus gratiae eorum commemoratur [4]) exisse, ita ut ad eos, qui Romae sunt, perveniret, ad quos ait Apostolus: „in [5]) quibus estis et vos, vocati Jesu Christi.“ Paulus vocatus Apostolus dicitur, et Romani vocati quidem, [6]) non tamen Apostoli, sed vocati sancti in obedientiam fidei. De diversitate autem vocatorum jam superius diximus.

8. „Omnibus, [7]) qui sunt Romae, dilectis Dei: gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.“ Benedictio [8]) haec pacis et gratiae, quam [9]) dat dilectis Dei, ad quos scribit, Apostolus Paulus, puto [10]) quod non sit minor, quam fuit benedictio [11]) Noachi in Sem et in [12]) Japheth, quae per Spiritum impleta est erga eos, qui fuerant benedicti: similiter et ea, in qua benedictus est [13]) Abraham a Melchisedech, et Jacob [14]) a patre

---

[1]) Edd. Merlini: Non enim gentes etc.

[2]) Ephes. II, 12.

[3]) Edd. M. et R. in textu: „in fidem obedire dicitur,“ ed. tamen R. in notis: „Msc. unus Reg. num. 1641. *fidei obedirent.* Alter Reg. num. 1639. *in fidem obedire dicuntur.* Caeteri Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.): *in fidem obedire dicitur.*“ Cfr. Rom. I, 5.

[4]) Rom. X, 18. coll. Psalm. XIX, 4. (XVIII.)

[5]) Rom. I, 6. [6]) Deest „quidem“ in edd. M.

[7]) Rom. I, 7.

[8]) Rabanus, et Msc. Reg. num. 1639. „Benedictio autem pacis“ etc. R.

[9]) Editi (e. c. edd. M.): quae datur. R.

[10]) Msc. Reg. num. 1639. „puto quod non sit minor ea, quae fuit benedictio in Sem et in Japheth, quoniam per spiritum“ etc. Sed caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.) ut in textu. R.

[11]) Genes. IX, 26. 27. [12]) Deest „in“ in edd. Merlini.

[13]) Genes. XIV, 19. 20. [14]) Genes. XXVII, 28. 29.

suo Isaac, et duodecim Patriarchae, [1]) qua benedicuntur a patre suo Israel; vel benedictio [2]) Mosis, qua benedixit duodecim tribus Israel. Non ergo his omnibus inferiorem duco hanc Apostoli benedictionem, qua benedixit ecclesias Christi. Ait enim et ipse de se: „puto [3]) enim, quia et ego Spiritum Dei habeo." In Spiritu ergo Dei scribit Apostolus, et in Spiritu benedicit. Per ipsum ergo Spiritum benedictiones capient hi, qui benedicuntur ab Apostolo, si [4]) tamen digni inveniantur, super quos veniat benedictio ejus. Alioquin fiet illud, [5]) quod scriptum est: „si [6]) fuerit ibi filius pacis, pax vestra veniet super eum: sin autem, pax vestra ad vos revertetur." Quod scriptum est ergo de pace, hoc et de gratia fiet, quia gratiam simul cum [7]) pace conjungit. Sciendum tamen [8]) est, quod haec Apostoli consuetudo scribendi non erga omnes ab eo servatur ecclesias. Nam ad Corinthios [9]) quidem in prima et secunda, et ad Galatas, et ad Ephesios, et ad Philippenses similiter scribit. Ad Colossenses vero: „gratia [10]) vobis et pax a Deo Patre nostro:" dicit, et non addit: [11]) „et Domino nostro Jesu Christo." Ad Thessalonicenses vero prima ita habet: „gratia [12]) vobis et

---

[1]) Genes. XLIX, 3. seqq.

[2]) Msc. Reg. num. 1639. „benedictione Mosis." Deinde editi (e. c. edd. M.): „qui benedixit tribus" etc. Sed caeteri Mss. et Rabanus ut in textu. R. — Cfr. Deuteron. XXXIII, 2. seqq.

[3]) I Cor. VII, 40.

[4]) Msc. Reg. num. 1639. „si non indigni" etc. R.

[5]) Edd. Merlini: illud in eo, quod etc. R.

[6]) Luc. X, 6.

[7]) Edd. Merlini: conjungit cum pace.

[8]) Edd. Merlini: vero.

[9]) I Cor. I, 3. — II Cor. I, 2. — Galat. I, 3. — Ephes. I, 2. — Philipp. I, 2.

[10]) Coloss. I, 2. [11]) Edd. Merlini: addidit.

[12]) I Thess. I, 1.

pax;" et nihil ultra. In secunda vero: „gratia[1]) vobis et pax a Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo." Ad Timotheum prima et secunda: „gratia,[2]) misericordia, et pax a Deo Patre, et Christo Jesu Domino nostro." Ad Titum vero: „gratia[3]) et pax a Deo Patre, et Jesu Christo[4]) Salvatore nostro." Et quamvis curiosior videatur hujuscemodi observatio, tamen qui nihil otiosum credit[5]) esse in Scripturis divinis, etiam horum differentias et diversitates non inanes putabit.

9. „Primum[6]) quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quoniam fides vestra annuntiatur in universo mundo." Quoniam[7]) ad quosdam scribens Apostolus, dicit pro omnibus[8]) se gratias agere, sicut et nunc ad Romanos; ad alios vero scribens, gratias quidem agit,[9]) sed non addit: „pro omnibus:" observans invenies, quod ubi dicit „pro omnibus" se gratias agere, culpas aliquas graves, aut[10]) probra in eos non exaggerat: ubi[11]) autem notat aliquos, vel arguit, non[12]) addit ad gratiarum actionem, quod „pro omnibus" gratias agat, sicut[13]) ad Corinthios, et ad Colossenses. Ad Galatas vero omnino nec[14]) ponit gratiarum

---

[1]) II Thess. I, 2. [2]) I Tim. I, 2. coll. II Thess. I, 2.

[3]) Tit. I, 4. [4]) Ed. Ruaei: Christo Jesu.

[5]) Edd. Merlini: credit in scripturis esse divinis.

[6]) Rom. I, 8.

[7]) Msc. Reg. num. 1639. „Quando" etc. R.

[8]) Editi (e. c. edd. M.): „pro omnibus semper gratias agere." R.

[9]) Editi (e. c. edd. M.): „agere, sed non addidit." R.

[10]) Editi (e. c. edd. M.): „aut probra non exaggerat." R.

[11]) Edd. Merl.: ubi autem aliquos vel arguit, vel notat.

[12]) Editi (e. c. edd. M.): „non addidit gratiarum actionem." R.

[13]) Ed. Ruaei sola: sicut et ad Corinthios, vel ad etc. — Cfr. I Cor. I, 4. coll. Coloss. I, 3.

[14]) Edd. Merlini: „non." — Cfr. Galat. I, 6.

actionem, quod eos miratur tam cito transferri ab eo, qui vocavit eos, in aliud Evangelium. Prima ergo vox incipit a[1]) gratiarum actione. Agere autem Deo gratias, hoc est sacrificium laudis offerre: et ideo addit:[2]) „per[3]) Jesum Christum;" velut per Pontificem magnum. Oportet enim scire eum, qui vult offerre sacrificium Deo, quod per manus Pontificis debet[4]) offerre. Sed et hoc, quod dixit: „Deo[5]) meo:" non est otiose accipiendum. Non enim vox ista potest esse nisi sanctorum, quorum Deus dicitur, sicut[6]) Deus Abraham, vel Isaac, vel Jacob. Non potest Dominum Deum suum dicere is, cui[7]) venter[8]) Deus est, aut cui avaritia Deus est, aut cui gloria saeculi et pompa mundi, aut potentia rerum caducarum Deus est. Quidquid enim unusquisque supra caetera colit, hoc illi Deus est. Sed videamus quid est, pro quo Apostolus gratias agit Deo suo. „Quoniam,[9]) inquit, fides vestra annuntiatur in universo mundo." „In[10]) universo mundo" si simpliciter accipiamus, hoc[11]) videtur designare, quod[12]) in multis locis mundi, hoc est, terrae hujus, eorum, qui Romae sunt, fides et religio praedicetur.[13]) Si[14]) vero, ut in nonnullis, etiam in hoc loco mundus

---

[1]) Sic Mss. et Rabanus. At editi (c. c. edd. M.): „ad gratiarum actionem." R.

[2]) Edd. Merlini: addidit. [3]) Rom. I, 8.

[4]) Hebr. VIII, 3. [5]) Rom. I, 8.

[6]) Exod. III, 6. [7]) Philipp. III, 19.

[8]) Edd. Merlini: cui deus venter est.

[9]) Rom. I, 8.

[10]) Ed. M. I: „In universo mundo simpliciter accipiamus," ed. M. II: „Si in universo mundo simpliciter accipiamus."

[11]) Msc. Reg. num. 1639. „hoc vult designare." R.

[12]) Edd. Merlini: quod dicimus in multis etc.

[13]) Ed. M. II: praedicatur.

[14]) Edd. Merlini: Si vero in hoc loco, ut etiam in nonnullis, mundus etc.

designatur, qui ex coelo constat et terra, atque omnibus, quae in iis sunt, potest etiam illud intelligi, quod virtutes, de quibus dicitur,[1]) quia „gaudium[2]) habeant super uno peccatore poenitentiam agente," multo magis de conversione quoque et fide Romanorum laetentur, nuntiantibus sibi angelis illis,[3]) qui adscendunt et descendunt ad Filium hominis. Et ipsi[4]) enim mirantur de conversione gentium, et quod in omnem terram exivit sonus Apostolorum Christi Jesu. Denique et agones ipsorum spectantes in hoc mundo laetantur, sicut[5]) Apostolus dicit: „quia[6]) spectaculum facti sumus huic mundo, et angelis, et hominibus." Potest tamen et ita intelligi, quod fides ista, quam Romani habent, ipsa eademque sit, et non alia, quam[7]) quae in universo mundo annuntiatur et creditur, quae non solum in terra, sed etiam in coelis praedicatur: quia Jesus pacificavit[8]) per sanguinem suum non solum quae in terris sunt, sed et quae in coelis; et in nomine ejus genu flectunt[9]) non solum terrestria, sed et coelestia et inferna. Et hoc est in universo mundo fidem praedicari, per quam omnis mundus fit[10]) subditus Deo. Observandum sane[11]) est, quia ad hoc, quod dixit: „primum[12]) quidem," non reddidit, verbi gratia, ut diceret: secundo autem; sed[13]) est, ut praediximus de elocutio-

---

[1]) Edd. Merlini: dicit.

[2]) Luc. XV, 10. [3]) Ev. Joann. I, 52.

[4]) Ed. M. II: ipsae (scil. virtutes).

[5]) Edd. Merlini: sicut et Apostolus etc.

[6]) I Cor. IV, 9. [7]) Deest „quam" in edd. Merlini.

[8]) Coloss. I, 20. [9]) Philipp. II, 10.

[10]) Alias (e. c. in edd. M.): „sit." R. — Cfr. Rom. III, 19.

[11]) Edd. Merlini: est sane. [12]) Rom. I, 8.

[13]) Ed. M. II. sola: „sed est ut praediximus" etc.; ed. R. in textu (itemq. ed. M. I.): „sed ut praediximus" etc., in notis: „alias: *sed praediximus*, omisso *ut*." — Edd. Merlini: locutionibus.

nibus minus finitis: nisi forte videatur in eo reddi, cum dicit: „nolo [1]) autem vos ignorare, fratres."

10. „Testis [2]) enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus." Deus testis est sanctis suis, quia et ipsi testes sunt Dei, secundum [3]) quod dicit propheta: „eritis mihi testes, et ego testis, dicit Dominus." Sed et Salvator ad discipulos dicit: „eritis [4]) mihi testes in Jerusalem, et in Samaria, et in omnibus finibus terrae," secundum illud, quod scriptum est: „qui [5]) confessus fuerit in me, et ego confitebor in eo coram Patre meo." Videamus autem, quid est quod dicit: „cui [6]) servio in spiritu meo." Servire in spiritu simile mihi videtur esse, imo et amplius aliquid, quam adorare in spiritu, sicut et ipse Dominus dicebat ad Samaritanam mulierem: „venit [7]) hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate." Sed [8]) Paulus non solum adorat in spiritu, verum et deservit in spiritu. Nam adorare quis potest et sine affectu: deservire vero ejus est, quem constringit affectus. Deservit ergo Apostolus Deo, [9]) non in corpore, neque in anima, sed in meliore sui parte, id [10]) est, in spiritu. Haec enim tria esse in homine designat ad Thessalonicenses scribens, cum di-

---

1) Rom. I, 13. 2) Rom. I, 9.

3) Msc. unus: „secundum quod dicit per prophetam." R. — Cfr. Jes. XLIII, 12.

4) Act. I, 8.

5) Matth. X, 32. — Alter Msc. et editi (e. c. edd. M.): „qui confessus fuerit me, et ego confitebor eum," etc. Sed caeteri Mss. et Rabanus ut in textu. R.

6) Rom. I, 9.

7) Ev. Joann. IV, 23. — Mss. aliquot: „veniet hora," etc. Alter Msc. „mulier, venit hora," etc. Sed caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.) ut in textu. R.

8) Edd. Merlini: Sed et Paulus etc.

9) Edd. Merlini: domino. — Cfr. Rom. I, 9.

10) Desunt verba: „id est," in edd. Merlini.

cit: [1]) „ut [2]) integrum corpus vestrum, [3]) et anima, et spiritus in die Domini nostri Jesu Christi servetur." Et Daniel dicit: „laudate [4]) spiritus, et animae justorum, Dominum." Apostolus ergo ubique spiritum praefert, et repudiat carnem, vel quae carnis sunt. Denique et legis ipsius spiritum laudat, literam vero tanquam carnem spernit, cum dicit: „litera [5]) occidit, spiritus vero vivificat." Sed et cum dicit: „etenim [6]) in quo infirmabatur lex per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati;" carnem legis sine dubio literam legis dicit. Per literam namque infirmabatur lex, ut non posset impleri. Quis enim impleret vel de sabbato, quod scriptum est: „non [7]) te movebis de loco tuo in die sabbatorum?" — quomodo enim fieri poterat, ut se aliquis penitus non moveret de loco suo in die sabbatorum? — vel de legibus [8]) leprae in stamine, vel in pariete, vel in pellicula exortae, et [9]) multa alia, in quibus secundum literam tanquam secundum carnem infirmata est lex? Propterea ergo Apostolus dicit: „quia [10]) lex spiritualis est." Qui igitur legem intelligit esse [11]) spiritualem, hic spiritu servit Deo. Unde [12]) et alias dicit: „si [13]) enim secundum carnem vixeritis, moriemini," hoc est, secundum literam,

---

1) Ed. M. II: ait. 2) I Thess. V, 23.

3) Edd. Merlini: nostrum.

4) Dan. (sec. Theodotion. etc.) III, 86.

5) II Cor. III, 6. 6) Rom. VIII, 3.

7) Exod. XVI, 29.

8) Levit. XIII. (inprim. vers. 48. seqq.)

9) Ed. R. in textu: „et mille alia," in notis: „sic Mss. plerique. Caeteri vero, et editi (e. c. edd. M.): *et multa alia.*"

10) Rom. VII, 14.

11) Desideratur „esse" in edd. Merlini.

12) Mss. nonnulli, et editi (e. c. edd. M.): „Unde et ad alios dicit." R.

13) Rom. VIII, 13.

quae occidit: „si autem spiritu actus carnis mortificaveritis, vivetis." Requirendum sane est, si et patres antiqui, patriarchae [1]) vel prophetae, qui etiam ipsi fuerunt perfecti, in [2]) spiritu Deo serviisse credendi sunt, quia et „Abraham [3]) desideravit, ut videret diem Domini, et vidit, et [4]) laetatus est;" et Moses et Elias apparuerunt [5]) in gloria, colloquentes [6]) cum Jesu in monte. In quo ostenditur, legem et prophetas cum Evangeliis consonare, et in eadem gloria spiritualis adspectus atque intelligentiae refulgere.

11. „Quomodo [7]) sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos." Quod sine intermissione pro his, quibus scribit, orare se dicit, mandati sui memor complet opere, quod sermone praecipit. Quia [8]) autem dicit obsecrare se, si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeat, ut [9]) in voluntate Dei veniat ad Romanos, considerandum [10]) est, quod Apostolus Dei, ad opus sanctum, id est, opus Evangelii proficiscens, exspectat, donec

---

[1]) Edd. Merlini: et patriarchae.

[2]) Editi (e. c. ed. M. I.): „in spiritu Deo servi esse," Msc. unus: „in spiritu sancto servi esse." Caeteri Mss. ut in textu. R. — Ed. M. II: in spiritu Deo servivisse.

[3]) Ev. Joann. VIII, 56.

[4]) Editi (e. c. edd. M.): „et gavisus est." R.

[5]) Matth. XVII, 3.

[6]) Edd. Merlini: cum Jesu colloquentes.

[7]) Rom. I, 9. 10.

[8]) Alias (e. c. in edd. M.): „Quod autem" etc. R.

[9]) Edd. Merlini: ut voluntate Dei — Romanos. Considerandum etc.

[10]) Alias: „considerandum, quod Apostolus Dei ad opus sanctum Evangelii" (al. *ad opus sanctum*, *opus Evangelii*) „proficiscens" etc. R. — Edd. Merlini: „Considerandum quod Apostolus ad Dei opus sanctum et opus Evangelii proficiscens."

obsecrationibus impetret [1]) non solum prosperum sibi iter fieri, sed et in voluntate Dei prosperum fieri. Unde et multo magis nobis, quibus non est vel operis tanta, vel meriti conscientia, cum aliquid agere disponimus, a Deo itineris prosperitas postulanda est. Puto tamen, quod etiam hoc [2]) voluit intelligi Apostolus, quia non semper itineris [3]) prosperitas Dei voluntate perficitur. Denique et Balaam [4]) iter habuit prosperum eundi ad Balach, ut malediceret populo Israel: sed non fuit illa ex voluntate divina prosperitas. Et multi in rebus saeculi prosperis utuntur successibus, et exsultant in prosperitatibus suis: sed non est talis prosperitas ex voluntate Dei, nisi cum tale est opus itineris nostri, quale hic designat Apostolus.

12. „Desidero [5]) enim, inquit, [6]) videre vos, ut [7]) aliquod tradam vobis donum spirituale ad [8]) confirmandum vos, id est, simul [9]) consolari in vobis per eam, quae invicem est, fidem vestram atque meam." Primo omnium discere debemus, opus esse Apostolicum desiderare fratres, sed non aliam ob causam, nisi ut vel conferamus iis aliquid doni spiritualis, si possumus, vel si non possumus, ipsi [10]) ut accipiamus [11]) ab his. Sine hoc enim

---

[1]) Alias: „imploret" (al. *impleret;* al. *impetraret*) „non solum" etc. R. — Ed. M. I: „impleret" etc., ed. M. II: „impetraret" etc.

[2]) Ed. M. I: haec.

[3]) Edd. Merlini: prosperitas itineris.

[4]) Num. XXII. [5]) Rom. I, 11. 12.

[6]) Deest „inquit" in edd. Merlini.

[7]) Editi (e. c. edd. M.): „ut aliquid impartiar" (al. *impartiatur*) „vobis gratiae spiritualis." R. — Cfr. p. 40. not. 1.

[8]) Edd. Merlini: ad confirmandos vos.

[9]) Desideratur „simul" in ed. Ruaei.

[10]) Alias: „ut ipsi capiamus ab eis." R. — Ed. M. II: „vel si non possumus ipsi, ut" etc.

[11]) Edd. Merl.: capiamus ab eis. Cfr. p. huj. not. 10.

non est probabile desiderium circumeundi fratres. Quod autem dicit: „ut [1]) aliquod tradam vobis donum spirituale," videtur indicare, esse aliquid, quod donum quidem sit, non tamen spirituale. Nam donum fidei sine dubio spirituale est, et donum sapientiae, et scientiae, et virginitatis similiter. Ubi autem dicit de nuptiis et de [2]) virginitate, loquens: „sed [3]) unusquisque proprium [4]) habet donum a Deo, alius sic, alius autem sic:" donum quidem dicit esse nuptias, quoniam, sicut scriptum est, a [5]) „Deo aptatur mulier viro:" sed non istud donum est [6]) spirituale. Possunt et alia multa dona [7]) Dei dici, ut divitiae, et fortitudo corporis, ut formae decor, ut regnum terrestre. A Deo enim etiam haec donantur, sicut et Daniel dicit: „quia [8]) ipse facit reges, et commutat:" sed non sunt haec dona spiritualia. Beati sunt ergo illi, quibus spiritualem gratiam tradere vult Apostolus ad confirmationem fidei, ut ultra jam non sint parvuli, neque circumferantur [9]) omni vento doctrinae. Quod cum fit a Paulo, et ipse consolationem capit, opus suum firmum et stabile videns, et illi consolantur, qui Apostolicae gratiae participes fiunt.

13. „Nolo [10]) autem vos ignorare, fratres, quia saepe proposui venire ad vos, — et prohibitus sum usque adhuc, — ut aliquem fructum habeam et [11]) in vobis, sicut et in caeteris gentibus. Graecis ac barbaris, sapientibus

---

[1]) Rom. I, 11. — Edd. Merlini h. l., cfr. pag. 39. not. 7., ut in textu nostro.

[2]) Desideratur „de" in ed. Ruaei.

[3]) I Cor. VII, 7.

[4]) Edd. Merlini: proprium donum habet a Deo.

[5]) Dan. XIX, 14.

[6]) Desideratur „est" in edd. Merlini.

[7]) Edd. Merlini: donum Dei. [8]) Dan. II, 21.

[9]) Ephes. IV, 14. [10]) Rom. I, 13. 14. 15.

[11]) Desideratur „et" in edd. Merlini.

et insipientibus debitor sum: ita quod in me est, promtus[1]) sum et[2]) vobis, qui Romae estis, evangelizare." Est quidem et hyperbaton in hoc loco:[3]) est et elocutionis defectio. Sed hyperbaton hoc[4]) modo possumus reddere: nolo autem vos ignorare, fratres, quia saepe proposui venire ad vos, ut aliquem fructum habeam[5]) et in vobis, sicut et in caeteris gentibus, Graecis ac barbaris, sapientibus et insipientibus, et prohibitus sum usque adhuc. Defectio vero elocutionis hoc modo adimplebitur. In eo, ubi dicit: „et[6]) in caeteris gentibus, Graecis ac barbaris, sapientibus et insipientibus," videtur deesse: „quibus:" ut ea, quae subsequuntur, sic legantur: „quibus debitor sum:" et sit talis consequentia: sicut fructum habeo in caeteris gentibus, Graecis ac barbaris, sapientibus et insipientibus, quibus debitor sum: ita quod in me est, promtus sum etiam vobis, qui Romae estis, evangelizare. Nunquam[7]) enim apud ullam gentem erubui praedicare[8]) Evangelium, quia virtus Dei est in eo ad salutem omni credenti, Judaeo primum, et Graeco: quia in Evangelio justitia[9]) Dei revelatur, quae obtecta prius velabatur in lege. Revelatur autem in his, qui ex fide Veteris Testamenti ad fidem novam Evangelii veniunt, sicut et in propheta dictum est,[10]) quia „justus", etiamsi in lege adhuc sit, Deo credens et famulo ejus Mosi, ex „fide vivit;" et

---

[1]) Mss. „promtus sum." Editi (c. c. edd. Merlini): „promtum est." R.

[2]) Deest „et" in ed. M. II.

[3]) Edd. Merlini: loco, et locutionis defectio.

[4]) Edd. Merlini: modo hoc.

[5]) Edd. Merlini: haberem in vobis.

[6]) Rom. I, 13. 14.

[7]) Rom. I, 16. 17.

[8]) Edd. Merlini: evangelium meum praedicare.

[9]) Edd. Merlini: Dei justitia revelatur.

[10]) Habac. II, 4.

cum ad[1]) Evangelium venit, ex fide legis in fidem Christi dirigitur, et[2]) ita ex fide in fidem proficit. Haec, quantum ad consequentiam verborum ipsius Apostoli pertinet, dicta sint. Nunc[3]) autem quod spectat ad intelligentiam requiramus. Quod ait: „quia[4]) saepe proposui venire ad vos," caritatem suam, quam erga Romanos habebat, ostendit.[5]) Quod vero addidit: „et[6]) prohibitus sum usque adhuc:" si quidem putetur a Deo prohibitus, ostenditur per hoc etiam id curae esse Deo, quo unusquisque Apostolorum vel debeat ire, vel non debeat, et quod dispensatione quadam aliis[7]) quidem sinat praedicari[8]) verbum Dei, aliis prohibeat, sicut et alibi dicit: „et[9]) cum tentaremus[10]) ire in Bithyniam, prohibuit nos Spiritus Jesu;" et[11]) in Evangeliis a Salvatore dicitur: „vobis[12]) datum est nosse mysterium regni Dei, caeteris[13]) autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non audiant." Si vero: „prohibitus[14]) sum usque adhuc:" ad[15]) il-

---

[1]) Sic Mss. plerique. Editi vero (e. c. ed. M. I.) et Msc. unus: „de Evangelio venit, ex fide legis in fide Christi" etc. R. — Ed. M. II: de Evangelio venit, ex fide legis in fidem Christi etc.

[2]) Deest „et" in edd. Merlini.

[3]) Edd. Merlini: Hoc autem etc. [4]) Rom. I, 13.

[5]) Editi (e. c. ed. M. I.): „innotuit." R. — Ed. M. II: indicavit.

[6]) Rom. I, 13.

[7]) Edd. Merlini: aliis prohibeat quidem, aliis sinat praedicare verbum Dei, sicut etc.

[8]) Mss. plures: „praedicari." Alii vero, et editi (e. c. edd. M.): „praedicare." R.

[9]) Act. XVI, 7. [10]) Edd. Merlini: tentaremur.

[11]) Deest „et" in edd. Merlini. [12]) Luc. VIII, 10.

[13]) Ed. R. in textu: „aliis autem in parabolis," in notis: „editi: *caeteris autem parabolis.*" — Edd. Merlini: caeteris autem in parabolis.

[14]) Rom. I, 13.

[15]) Ed. M. I: „ut ad illum" etc.

lum [1]) referatur, de quo ipse [2]) alibi dicit, quia „impedivit [3]) nos satanas," competenter ostendit, se in orationibus sine intermissione certare, ut devictis satanae impedimentis, prosperum iter suum [4]) fiat in voluntate Dei videre [5]) eos, qui Romae sunt. Desiderat [6]) enim, et in orationibus obsecrare non cessat, fructum aliquem capere ex ipsis, sicut ex caeteris gentibus. Unde velut multarum divitiarum cupidus Paulus, ex multis rationabilibus possessionibus reditus desiderat congregare. Congregat fructus ex Graecis, congregat ex barbaris, congregat ex sapientibus, aliquid etiam ex insipientibus colligit, dum aliis tanquam perfectis [7]) sapientiam loquitur, aliis tanquam insipientibus nihil aliud scire [8]) se dicit, nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum; dum alios ex lege et prophetis docet, [9]) alios signis et virtutibus suadet. Verum hos omnes fructus affert Paulus, quia tanquam palmes bonus permanet in vite vera, [10]) quae est [11]) Christus, quem frequentius Pater purgat agricola, et ideo fructum plurimum affert: purgat autem eum in laboribus, in tribulationibus, in persecutionibus. Sunt enim [12]) alii palmites, qui in vite quidem permanent, fructum vero non ferunt, sed sunt aridi. Ex quibus sunt illi, qui nomine quidem permanent in Christo, operibus autem et actibus infructuosi inveni-

---

1) Mss. aliquot: „ad illud referatur, de quo" etc. R.

2) Edd. Merlini: alibi ipse.

3) I Thess. II, 18.

4) Ed. M. I., itemq. ed. Ruaei: ejus. — Cfr. Rom. I, 10.

5) Edd. Merlini: eos videre.

6) Rom I, 11. 13. 7) I Cor. II, 6.

8) Edd. Merlini: „scire se" etc. Cfr. I Cor. II, 2.

9) Rom. XV, 8. 9. — 19.

10) Ev. Joann. XV, 1. seqq.

11) Edd. Merlini: quae Christus est.

12) Msc. unus: „Sunt autem." Caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.): „Sunt enim." R.

untur et aridi, qui dicuntur excidi a [1]) Patre, et in ignem mitti. Sicut enim primus homo, [2]) Adam, vitis [3]) quaedam fuit, et radix humani generis, quae attulit quosdam quidem palmites fructuosos, ut Seth, Enos, Enoch, [4]) et reliquos usque ad Noachum, alios autem infructuosos et inutiles, ut Cain, et omnem, quae ex ipso procreata est, stirpem: ita et in Christo, qui est novissimus Adam, sunt quidam palmites fructuosi, velut in vite vera fructificantes, quidam vero aridi, et a Patre agricola excidendi. Sed et illud observandum est, quod singulari numero Apostolus bonorum nominat „fructum", sicut et alibi: „fructus [5]) autem Spiritus [6]) est caritas, gaudium, pax:" opera autem carnis, [7]) quae exprobrat, pluraliter profert. Quod si quis objiciat, illud, quod in Psalmo scriptum est: „labores [8]) fructuum tuorum manducabis:" pro bono et pluraliter dictum: sciendum est, quod, sicut is, qui margaritas negotiabatur [9]) plures, inveniens unam pretiosam, vendidit [10]) omnes, et emit illam unam, ita quis a pluribus fructibus incipiens, ad unum perfectionis tendere debet fructum. Requirendum nunc est, quomodo Apostolus Graecis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitor [11]) est. Quid enim ab ipsis acceperat, unde iis debitor fieret?

---

[1]) Desunt verba „a Patre" in editis (e. c. in edd. M.). R. — Cfr. ev. Joann. XV, 6.

[2]) Deest „homo" in edd. Merlini.

[3]) Edd. Merlini: quaedam vitis fuit.

[4]) In editis (e. c. in edd. M.) „Enoch" desideratur. R.

[5]) Gal. V, 22.

[6]) Edd. Merlini: fructus — spiritus gaudium, caritas, et pax.

[7]) Deest „carnis" in edd. M. — Cfr. Galat. V, 19.

[8]) Psalm. CXXVIII, 2. (CXXVII.)

[9]) Editi (e. c. edd. M.): „negotiatur." — Cfr. Matth. XIII, 45. 46.

[10]) Msc. unus: „venditis omnibus emit" etc. R.

[11]) Rom. I, 14.

Arbitror [1]) diversis quidem gentibus inde eum effectum esse debitorem, quod omnium gentium linguis eloqui [2]) accepit per gratiam Spiritus sancti, sicut et ipse dicit: „omnium [3]) vestrum magis linguis loquor.“ Quia ergo linguarum notitiam non [4]) pro se, sed pro his, quibus praedicandum est, accepit, [5]) debitor omnibus illis efficitur, quorum accepit a Deo linguae notitiam. Sapientibus autem efficitur debitor per hoc, quod accepit sapientiam [6]) in mysterio absconditam, quam perfectis et sapientibus loqueretur. Quomodo autem et insipientibus? In quo patientiae gratiam et longanimitatis accepit: summae etenim patientiae est ferre insipientium motus. Gratissime autem addidit in consequentibus: „ita [7]) quod in me est, promtus sum et vobis evangelizare.“ Promtum se esse testatur, qui [8]) et alibi dicit: „si [9]) volens hoc ago, mercedem habeo.“ Promtus enim quis [10]) est prudentibus loqui. De insipientibus vero sentiendum [11]) est illud,

---

[1]) Edd. Merlini: Arbitror quidem diversis etc.

[2]) Editi (e. c. edd. M.): „eloquia.“ Male. R.

[3]) I Cor. XIV, 18.

[4]) Ed. Ruaei in textu: „non pro se quis, sed“ etc., in notis: „deest in editis (e. c. in edd. M.): *quis*.“

[5]) Edd. Merlini: accipit.

[6]) I Cor. II, 6. 7.

[7]) Rom. I, 15. — Edd. M. h. l., cfr. p. 41. not. 1. et 2., ut in textu nostro.

[8]) Rabanus: „qui.“ Mss. plures: „quia.“ Msc. Reg. num. 1639., et editi (e. c. edd. M.): „quod.“ R.

[9]) I Cor. IX, 17.

[10]) Msc. Reg. num. 1639. „Promtus enim quidem est“ etc. R.

[11]) Ed. Ruaei in textu: „sentiendum est illud,“ in notis: „unus e Mss. nostris, et editi (e. c. edd. M.): *sciendum est illud*. Sed caeteri Mss., et Rabanus, ut in textu.“

quod dicit: „si [1]) autem [2]) invitus, dispensatio mihi credita est:“ et: „vae [3]) mihi est, si non evangelizavero.“

14. „Non [4]) enim erubesco Evangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti.“ Multa quidem probra adversus Evangelium in initio praedicationis exorta sunt, sed Paulus patientiam didicerat a prophetis, dicentibus: „nolite [5]) vinci opprobriis eorum, neque cedatis spretionibus [6]) eorum:“ et sciebat, quod Evangelium praedicaret „non [7]) in suasoriis humanae sapientiae verbis, sed in virtute Spiritus.“ Definiens ergo quid sit Evangelium, pronuntiat: „virtus [8]) enim, inquit, Dei est in salutem omni credenti, Judaeo primum, et Graeco.“ Quod dixit: „virtus Dei est in salutem:“ videtur ostendere quasi sit aliqua virtus Dei, quae non sit ad salutem, sed ad perditionem. Scit quippe et in propheta scriptum esse: „et [9]) eruca, [10]) virtus mea magna:“ et iterum in [11]) Psalmis dici: „in [12]) virtute tua disperde illos:“ et ideo hic dicit: „virtus [13]) Dei in salutem.“ Videndum est ergo, ne forte propter istas virtutum Dei differentias dextra et sinistra in Deo appelletur, ut virtus in salutem dextra ejus, et virtus, in

---

[1]) I Cor. IX, 17.

[2]) Editi (c. c. edd. M.): „si autem invito dispensatio ista credita est mihi;“ sed Mss., et Rabanus, ut in textu. R.

[3]) I Cor. IX, 16. [4]) Rom. I, 16.

[5]) Jes. LI, 7.

[6]) Sic Mss. et Rabanus. Editi vero (c. c. edd. M.): „persecutionibus.“ R.

[7]) I Cor. II, 4. et 13. [8]) Rom. I, 16.

[9]) Joel. II, 25.

[10]) Editi, et Msc. unus: „et erit virtus“ etc. Sed caeteri Mss. et Rabanus recte ut in textu. R. — Edd. Merlini: „et erit haec virtus“ etc.

[11]) Editi (c. c. ed. M. II.): „in Psalmis dicitur.“ Sed Mss. et Rabanus recte ut in textu. R. — Ed. M. I: „in Psalmis dicit.“

[12]) Psalm. LIX, 11. (LVIII.) [13]) Rom. I, 16.

qua disperdit, sinistra dicatur. Sed et illud advertendum est, ne forte, quia Christus virtus[1]) Dei dicatur,[2]) et Evangelium[3]) virtus[4]) Dei, Christus sicut et alia multa, ita etiam Evangelium intelligi debeat, et[5]) forte aeternum, quod dicitur,[6]) Evangelium de ipso dici sentiendum sit. „Omni,[7]) inquit, credenti, Judaeo primum, et Graeco." Graeci primum[8]) duabus appellationibus omne hominum censuerant genus, id est, vel Graecum dicentes esse unumquemque, vel barbarum: et distinctio eorum talis fuerat, ut omnis, qui Graecus non esset, barbarus haberetur. Sed multo veriore distinctione utitur Paulus, Judaeos primum[9]) dicens, et postmodum Graecos, postremum[10]) vero barbaros. Cum enim Graeci, quia ipsi legibus utebantur, omnes reliquos, tanquam sine legibus viventes, barbaros appellaverint, merito Judaei etiam ipsis Graecis ab Apostolo praeferuntur, quia et ante ipsos legibus vivere coeperunt, et leges eorum a Deo, et non ab hominibus, promulgatae sunt.

15. „Justitia[11]) enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem." Justitia enim Dei in Evangelio revelatur per id, quod a salute nullus excipitur, sive Judaeus, sive Grae-

---

[1]) I Cor. I, 24. [2]) Ed. Ruaei: dicitur.

[3]) Rom. I, 16.

[4]) Edd. Merlini: virtus Dei Christus: sicut etc.

[5]) Edd. Merlini: et forte quod aeternum dicitur etc.

[6]) Apocal. XIV, 6. [7]) Rom. I, 16.

[8]) Ed. Ruaei in textu: „primo", in notis: „Mss. *primo*, Rabanus: *primum;* editi (e. c. edd. M.): *enim.*"

[9]) Ed. Ruaei: primo.

[10]) Ed. R. in textu: „postremo barbaros," in notis: „Msc. unus: *postremos barbaros;* editi (e. c. edd. M.): *postremum vero barbaros;* caeteri vero Mss. et Rabanus ut in textu."

[11]) Rom. I, 17. — Ed. R. in textu: „Justitia enim Dei revelatur" etc., in notis: „Sic Mss. At editi (e. c. edd. M.): *Justitia enim Dei in Evangelio revelatur*" etc.

cus, sive barbarus veniat. Omnibus enim aeque Salvator dicit: „venite [1]) ad me omnes, qui laboratis et onerati estis.“ De [2]) fide autem in fidem jam superius diximus, quia et prior populus in fide erat, quando [3]) crediderat Deo et Mosi famulo ejus, ex qua fide nunc ad fidem Evangelii transiit. Quod autem dicit ex testimonio Habacuc prophetae, quia „justus [4]) ex fide mea [5]) vivit:“ sive is, qui in lege est, intelligitur, [6]) ut etiam [7]) Evangeliis credat, sive is, qui in Evangeliis est, ut etiam legi credat et prophetis. Alterum enim sine altero integritatem non habet vitae.

16. „Revelatur [8]) enim ira Dei de coelo in [9]) omnem impietatem et iniquitatem hominum, qui veritatem in iniquitate detinent: propterea quia quod notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim illis manifestavit.“ De ira Dei plenius a nobis in aliis locis dictum est: paucis tamen etiam in praesenti dicetur. Igitur ira Dei nunc revelari dicitur non in [10]) parte aliqua, sed in omnem

---

[1]) Matth. XI, 28.

[2]) Sic Mss. nostri. Editi vero (c. c. edd. M.): „Justitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: justus autem ex fide vivit. Jam superius diximus, quia“ etc. R.

[3]) Edd. M. et R. in textu: „quia“, ed. tamen R. in notis: „Msc. Reg. num. 1639. habet: *quando*.“

[4]) Habac. II, 4. coll. Rom. I, 17.

[5]) Edd. Merlini: in ea.

[6]) Deest in editis (c. c. in edd. M.), et in pluribus Mss., sed restituitur ex Msc. Reg. num. 1639. Alter Msc. Reg. num. 1641. habet *dicitur* pro: *intelligitur*. R.

[7]) Ed. M. II: in evangeliis.

[8]) Rom. I, 18. 19.

[9]) Sic Mss. Editi vero (c. c. edd. M.) „super omnem impietatem et injustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniquitate detinent: quia quod“ etc. R. — Cfr. p. 51. not. 7.

[10]) Edd. Merlini: in pace aliqua.

impietatem et iniquitatem; nec tamen in omnes homines, sed in illos solos, qui veritatem Dei in iniquitate detinent.[1]) Quibus etiam dicit manifestum esse id, quod notum est Dei, ostendens esse aliquid Dei, quod notum sit, et aliquid ejus, quod ignotum sit. Dicit ergo revelari iram Dei his, qui veritatem in iniquitate detinent. Quae revelantur, de obscuris et reconditis ad notitiam proferuntur. Quia ergo et hic non ignorantibus veritatem, sed tenentibus eam, licet male tenentibus, ira Dei de coelo dicitur revelari, videtur quod[2]) secundum rationem et scientiam, iram Dei manifestatam dicat esse his, quibus veritas nota est, licet eam in iniquitate detineant. Quod quidem, ut ex consequentibus declaratur, de sapientibus hujus mundi, et eruditis vel philosophis dici intelligitur, qui cum veritatem et justitiam Dei cognovissent, non[3]) „sicut Deum magnificaverunt,[4]) aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis," conversi ad idola; et „dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt," quia „commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis hominis corruptibilis,[5]) et volucrum, et quadrupedum, et serpentium." In quibus etiam hoc[6]) ostendit Apostolus, quod ea quidem, quae ad sapientes saeculi de veritatis scientia pervenerunt, Deo revelante pervenerunt;

---

[1]) Ed. R. in textu: „detinent: detinent quidem, sed in injustitia eam detinent," in notis: „verba: *detinent quidem, — eam detinent,* omissa in editis (e. c. in edd. M.), restituuntur ex Mss. et Rabano."

[2]) Ed. R. in textu: „quod rationem et scientiam ut iram Dei" etc., in notis: „sic Msc. unus Reg. num. 1640. Alter Reg. num. 1641. *quod secundum rationem et scientiam iram Dei* etc. Caeteri Mss. et Rabanus: *quod rationem et scientiam iram Dei* etc. Editi (e. c. edd. M.): *quod ratione et scientia iram Dei*" etc.

[3]) Rom. I, 21. 22. 23.

[4]) Edd. Merlini: glorificaverunt.

[5]) Deest h. l., cfr. p. 53. not. 8., *corruptibilis* in edd. M. et R. [6]) Deest „hoc" in edd. Merlini.

sed dum aut vanae gloriae student, aut adulantur erroribus vetustis, aut metu principum refrenantur, damnationis suae ipsi judices fiunt: a quibus veritas, quam Deo revelante cognoverant, aut exclusa libertate contegitur, aut gestorum iniquitate denegatur. Ita ergo Dei ira videtur interdum virtus ipsa, quae praeest poenarum ministris, et quae supplicia infert peccatoribus, dici: sicut significari existimo in eo, quod refertur, quia [1]) ira Dei commoverit David, ut juberet Joab numerare populum. Sed et ministri ejus significantur ac socii in eo, quod dicitur: „immisit [2]) in eos iram furoris sui, tribulationem et iram per angelos malos." Interdum etiam ipsius conscientiae, cum delinquimus, ultores [3]) et vindices stimuli irae appellantur, sicut idem Apostolus dicit: „recondis [4]) tibi [5]) ipsi iram in die irae:" et alibi: „inter [6]) se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Deus occulta hominum." Sed et tribulationis vel tentationis afflictio ira Dei nominatur, sicut et [7]) Job dicit: „ira [8]) autem Domini est in corpore meo." Cur autem de coelo nunc ira dicitur [9]) revelari? Fortassis ad distinctionem alterius irae, quae non est de coelo, ut est illud: „furor [10]) draconum vinum eorum, et [11]) furor

---

[1]) Edd. M. et R. in textu: „quia ira Dei commoverat" etc., ed. tamen R. in notis: „Mss. quidam: *quod ira Dei commoverit*" etc. — Cfr. II Sam. XXIV, 1. 2. (II Regg.)

[2]) Psalm. LXXVIII, 49. (LXXVII.)

[3]) Ed. R. in textu: „ultores et vindices stimuli ira appellantur," in notis: „editi (c. c. edd. M.): *ultores vindices stimuli irae appellantur.*"

[4]) Rom. II, 5.

[5]) Edd. Merlini: tibi iram ipse in die etc.

[6]) Rom. II, 15. 16. [7]) Deest „et" in edd. Merlini.

[8]) Job. VI, 4. [9]) Edd. Merlini: revelari dicitur.

[10]) Deut. XXXII, 33.

[11]) Ita Mss., editi vero (c. c. edd. M.): „et venenum aspidum insanabile." R.

serpentium insanabilis." Aut forte quod ipsi, adversum quos sermo dirigitur, non in ignorantia, sed in scientia veritatis peccare dicuntur, ideo in eos de [1]) coelo poena dirigitur: inde enim poenarum minister [2]) accipit potestatem. Vel certe quia spiritualia [3]) nequitiae, adversum quae nobis certamen est, in coelestibus esse dicuntur, consequenter in eos, qui ab his superantur, ira Dei de coelo dicitur jaculari: velut si dicamus, quia ignita in eos tela inde vibrantur, et [4]) vulnera, qui in peccata currunt, inde suscipiunt: hi vero, qui totius veritatis expertes sunt, velut qui nihil habeant [5]) commune cum coelo et luce, iram vel vitiorum suorum, passionumque, [6]) vel daemonum, quibus se sponte subdiderunt, perferunt. „In [7]) omnem impietatem et iniquitatem hominum, qui veritatem in iniquitate detinent." Impietas, in Deum peccare est; iniquitas, in homines. In Deum ergo et in [8]) homines peccant, qui veritatem in iniquitate detinent. Quam veritatem agnovisse credendi sunt homines naturalibus, et a Deo animae insitis rationibus: quibus [9]) tantum prudentiae concessum est, ut quod notum est Dei, id est, quod agnosci de Deo potest per conjecturam creaturae, ex his, quae videri possunt, invisibilia ejus agnoscerent. Hoc ex

---

[1]) Edd. Merlini: poena de coelo.

[2]) Editi (e. c. edd. M.): „magister." R.

[3]) Editi (e. c. edd. M.): „spirituales nequitiae, adversum quas" etc. R. — Cfr. Ephes. VI, 12.

[4]) Ed. R. in textu: „et vulnera, quibus in peccata currunt," in notis: „editi (e. c. edd. M.): *et vulnera, qui in peccato currunt.*"

[5]) Edd. Merlini: habent.

[6]) Edd. Merlini: passionum.

[7]) Rom. I, 18. — Edd. Merlini h. l., cfr. p. 48. not. 9. „In omnem impietatem hominum, et iniquitatem, qui veritatem Dei in iniquitate" etc.

[8]) Deest „in" in edd. Merlini.

[9]) Sic omnes Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): „quibus tamen id prudentiae" etc. R.

pacto justum erit judicium Dei etiam erga eos, qui ante adventum Christi, cum potuerint Deum agnoscere, ab ejus cultu declinantes, ad imagines hominum adorandas et animalium diverterunt. Ut enim breviter, et omni in unum collecta definitione dicamus, adorare alium [1]) quempiam praeter Patrem et Filium et Spiritum sanctum, impietatis est crimen. „Quia [2]) quod notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim illis manifestavit." Jam et [3]) superius diximus, quia notum est Dei hoc, quod ex hujus mundi consequentiis [4]) vel rationibus assequi possunt, sicut et ipse Apostolus ex consequentibus indicat, dicens [5]) invisibilia ejus per ea, quae facta sunt, contemplari. Ignotum autem Dei intelligendum est ratio substantiae ejus, vel naturae: cujus quae [6]) sit proprietas, puto quod non solum nos homines, sed et omnem lateat creaturam: aut si aliquando tantus erit naturae rationabili [7]) profectus, ut in hanc quoque possit pervenire notitiam, Dei est nosse. Tale enim aliquid mihi sperandum videtur ex his, quae a Salvatore dicuntur: [8]) quia „Filium [9]) nemo novit, nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare." Non [10]) enim addidisset: „et [11]) cui voluerit Filius revelare:" nisi sciret aliquos esse, quibus revelare velit. [12])

---

[1]) Ita editi (e. c. edd. M.). Msc. vero Reg. num. 1639. „alium quem praeter" etc. Caeteri Mss. „aliquem praeter" etc. R.

[2]) Rom. I, 19.

[3]) Edd. Merlini: Jam et ut superius etc.

[4]) Ed. Ruaei: consequentia. [5]) Rom. I, 20.

[6]) Edd. Merlini: cujusque sit.

[7]) Edd. Merlini: rationabilis. [8]) Matth. XI, 27.

[9]) Edd. Merlini: quia nemo novit filium, nisi etc.

[10]) Alias (e. c. in edd. M.): „Non enim adderet" (al. *addidit*). R.

[11]) Matth. XI, 27. — Ed. R. in notis: „alias: *sed cui*" etc.

[12]) Edd. Merlini: vellet.

17. „Invisibilia [1]) enim ipsius [2]) a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur, et [3]) sempiterna ejus virtus ac divinitas, ita [4]) ut sint inexcusabiles: quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum magnificaverunt, [5]) aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et contenebratum [6]) est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et immutaverunt [7]) gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis [8]) hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium." Paene [9]) jam de his singulis in superioribus dissertum est. Diximus enim haec, quamvis ad omnes homines, quibus inest ratio naturalis, maxime tamen spectare ad sapientes hujus mundi, et eos, qui philosophi nominantur, quibus praecipue creaturas mundi, et omnia, quae in eo facta sunt, discutere disciplina est, et per haec, quae videntur, ea, quae non videntur, ratione colligere. Sciendum tamen est, quod hic invisibilia, quae nominat, de creaturis dicit: de quibus et in alio loco idem Apostolus dicit: [10]) „quia omnia per ipsum, id est, per Jesum Christum, facta sunt, sive quae in coelo sunt, [11]) sive quae in terra, visibilia et invisibilia." Et ideo praeter ea, quae invisibilia dixit, addit: „et [12]) sempiterna ejus

[1]) Rom. I, 20—23. [2]) Ed. Ruaei: ejus.

[3]) Edd. Merlini: et sempiterna quoque ejus virtus et divinitas etc.

[4]) Deest „ita" in ed. Ruaei.

[5]) Edd. Merlini: glorificaverunt. Cfr. p. 49. not. 4.

[6]) Edd. Merlini: et obscuratum est.

[7]) Edd. Merlini: et mutaverunt.

[8]) Edd. Merlini: hominis corruptibilis.

[9]) Sic Mss. Editi vero: „Paene jam in superioribus de his omnibus dictum est." R.

[10]) Ed. Ruaei: dicit. — Cfr. Coloss. I, 16.

[11]) Desideratur „sunt" in edd. Merlini.

[12]) Rom. II, 20. — Edd. Merlini h. l., cfr. pag. huj. not. 3., ut in textu nostro.

virtus, ac divinitas." Virtus ergo Dei, quae sempiterna est, et [1]) divinitas, quae nihilominus sempiterna est, ex conjecturis agnoscitur creaturae. Virtus est, qua regit omnia; divinitas, qua replet universa. Ex hoc ergo inexcusabiles fiunt: quia cum manifestante Deo cognoverint [2]) Deum, non ut dignum est coluerunt, aut gratias egerunt, sed per cogitationum suarum vanitatem, dum formas et imagines requirunt in Deo, in semet ipsis Dei [3]) imaginem perdiderunt, et qui jactare se in luce sapientiae videbantur, in profundas stultitiae tenebras devoluti sunt. Quid enim tam tetrum, tam obscurum, tamque tenebrosum, quam gloriam Dei ad corporalem et corruptibilem humanae formae effigiem vertere, — ut moris est iis, [4]) qui simulacra venerantur —, et divinae majestatis eminentiam volucribus et quadrupedibus et serpentibus exaequare?

18. Pro [5]) quibus causis justissime utique „tradidit [6]) eos Deus in desideriis cordis eorum in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semet ipsis: qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturae potius, quam Creatori, qui est benedictus in saecula. Amen!" Quae singula quamvis juxta ecclesiae fidem consequenter explanari videantur, quod praecedentibus causis culparum jure et merito deserantur a Deo hi, qui veritatem, quam Deo revelante cognoscunt, in iniquitate detentant, et per hoc, quod deseruntur, traduntur [7]) desideriis cordis sui: — quorum desideria

---

[1]) Edd. Merlini: ac divinitas.

[2]) Alias (e. c. in edd. M.): „cognoverunt." R.

[3]) Edd. Merlini: imaginem Dei. [4]) Ed. Ruaei: his.

[5]) Sic omnes Mss., quorum tamen plerique omittunt *utique*, et unus Reg. habet: „in desiderium cordis eorum." Editi vero (e. c. edd. M.): „Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum," etc., et addunt *Amen* (quod igitur deest in ed. R.) in fine contextus. R.

[6]) Rom. I, 24. 25.

[7]) Edd. Merlini: traduntur in desideriis.

cordis haec erant, ut immunditia et contumeliis afficerent corpora sua in semet ipsis, et quali judicio erga divinitatis usi sunt venerationem, [1]) dum Dei incorruptibilis gloriam ad foedas et indignas deducunt hominum vel animalium formas, tali etiam erga semet ipsos utantur vice, ut rationabiles homines vivant more irrationabilium belluarum —: tamen [2]) requiramus ab his, qui Deum bonum negant etiam justum esse judicem, quid respondeant de his, quae dicit Apostolus, quod „tradidit eos Deus in [3]) desideriis cordis eorum [4]) in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua.“ Videbitur enim in hoc non solum ipsorum ratio, quae penitus excluditur, sed et nostra responsio coarctari. Quomodo enim justum erit eum, qui traditur, quamvis pro peccatis tradatur, tamen ad concupiscentias tradi, et ad hoc tradi, ut immunditiis et concupiscentiis afficiat corpus suum? Sicut enim huic, qui, verbi causa, tenebris traditur ad poenam, imputari non potest, quod in obscuro sit; et qui igni traditur, culpari pro hoc ipso non potest, cur uratur: ita his, [5]) qui desideriis et immunditiis traduntur, ut contumeliis afficiant corpora sua, non digne videbitur imputari, si in desideriis et immunditiis positi, corpora sua contumeliis maculent. Marcion ergo, et omnes, qui de schola ejus velut serpentium germina [6]) pullularunt, horum absolutionis ne extremo quidem digito attingere audebunt: quippe qui propter hujuscemodi quaestiones Vetus Instrumentum, sicubi forte in eo tale aliquid legerant, abjecerunt. Sed

---

[1]) Mss. „venerationem.“ Editi (e. c. edd. M.): „rationem.“ Male. R.

[2]) Edd. Merlini: belluarum. Requiramus tamen etc.

[3]) Edd. Merlini: in desideria cordis eorum.

[4]) Deest h. l., cfr. p. 54. not. 5., *eorum* in ed. Ruaei.

[5]) Ed. M. II: iis.

[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „genimina.“ R.

quid iis profuit, cum similibus nihilominus Novi Instrumenti quaestionibus praefocentur? [1]) Nos tamem, qui unum Deum [2]) bonum et justum legis, et prophetarum, et Evangeliorum, Patrem Christi fatemur, iisdem explanationibus et in Novo et in Veteri utimur Testamento, invocantes eum, qui posuit [3]) in Sion lapidem offensionis, et petram scandali, ut ipse nobis per Spiritum sanctum suum offensionem et scandalum lectionis Apostolicae, per quam dubiae mentes offendi videntur, aperiat. Frequenter in Scripturis invenimus, et a nobis saepe dissertum est, quod homo spiritus, et corpus, et anima esse dicatur. Verum cum dicitur, quia „caro [4]) concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem," media procul dubio ponitur anima, quae vel desideriis spiritus acquiescat, vel ad carnis concupiscentias inclinetur: et si quidem se junxerit carni, unum cum ea corpus [5]) in libidine et concupiscentiis ejus efficitur, si vero se sociaverit spiritui, unus cum ea spiritus erit. Idcirco denique de his, quorum se animae ex integro cum carne junxerant, dicit Dominus in Scripturis: „jam [6]) non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt:" de his autem, quorum anima fuerat spiritui sociata, Apostolus dicit: „vos [7]) autem non estis in carne, sed in spiritu." Sunt praeterea — sicut in multis Scripturae locis invenimus — etiam utriusque partis, vel utriusque viae fautores quidam et adjutores angeli. Nam [8]) carni concupiscenti adversus

---

[1]) Msc. unus: „provocentur"; editi (e. c. edd. M.): „praeferantur." Caeteri Mss. rectius: „praefocentur." R.

[2]) Edd. Merlini: bonum Deum etc.

[3]) Rom. IX, 33. coll. Jes. XXVIII, 16.

[4]) Galat. V, 17. [5]) I Cor. VI, 16. 17.

[6]) Genes. VI, 3. [7]) Rom. VIII, 9.

[8]) Ita recte Mss. plerique. Editi vero (e. c. edd. M.), et Rabanus: „Nam carnis concupiscentiae" etc. Msc. unus Reg. num. 1640. „Nam carnali concupiscentiae" etc. R.

spiritum favet diabolus, et angeli ejus, et omnes spirituales [1]) nequitiae in coelestibus, cunctique, adversum [2]) quos hominibus luctamen est, principatus, et potestates, et mundi hujus rectores tenebrarum. E contrario vero spiritui adversus carnem decertanti, animamque humanam, quae media est, ad se revocare conanti, favent [3]) angeli boni omnes illi, de quibus Dominus [4]) ait, quia „angeli [5]) eorum semper vident faciem [6]) Patris mei, qui in coelis est:" et de quibus Apostolus ad Hebraeos ait: „nonne [7]) omnes sunt ministri spiritus, ad ministerium missi propter eos, qui haereditatem capiunt salutis?" Favet et ipse Dominus, quippe [8]) qui etiam animam suam ponit pro ovibus suis. Sed ex [9]) utraque parte favoris disciplina servatur. Non [10]) enim vi res agitur, neque necessitate in alteram partem anima declinatur: alioquin nec culpa ei, [11]) nec virtus possèt [12]) adscribi, nec boni electio praemium, nec declinatio mali supplicium mereretur: sed servatur ei in omnibus libertas sui [13]) arbitrii, ut [14]) in

---

[1]) Ephes. VI, 12. [2]) Edd. Merlini: adversus.

[3]) Ed. Ruaei in textu: „favent et adjuvant angeli boni omnes illi" etc., in notis: „ita omnes Mss., quorum unus solus addit: *et adjuvant*. Editi vero (e. c. edd. M.), et Rabanus: *favent angeli hominum omnes illi*" etc.

[4]) Edd. Merlini: ait Dominus.

[5]) Matth. XVIII, 10.

[6]) Omnes Mss. et Rabanus: „faciem Patris vestri" etc. Sed tamen legendum videtur cum editis (e. c. cum edd. M.): „faciem Patris mei" etc. R.

[7]) Hebr. I, 14.

[8]) Rabanus et editi (e. c. edd. M.) omittunt: „quippe." R. — Cfr. ev. Joann. X, 15.

[9]) Ed. M. I: „Sed utraque parte" etc., ed. M. II: „Sed in utraque parte" etc.

[10]) Msc. Reg. num. 1639. „Non enim vires patitur." R.

[11]) Edd. Merlini: ejus. [12]) Ed. M. I: possit.

[13]) Deest „sui" in edd. Merlini.

[14]) Ed. Ruaei: ut in quod voluerit.

quodcunque voluerit ipsa declinet, sicut scriptum est: „ecce [1]) posui ante faciem tuam vitam et mortem, ignem [2]) et aquam." Vita ergo Christus est, et mors novissimus inimicus, qui est diabolus. Habet ergo in arbitrio suo anima, si velit, eligere vitam Christum, aut [3]) in mortem diabolum declinare. Quodsi agnoscens anima Deum, Christum vitam suam amplexata non fuerit, nec sicut Deum magnificaverit, [4]) aut gratias egerit, sed evanuerit in cogitationibus suis, et mutaverit gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum et quadrupedum et serpentium, et in [5]) his omnibus declinaverit ad carnem, atque eos, qui carnis desideriis favent: derelinquetur sine dubio et deseretur ab iis, qui eam favore suo, ut spiritui jungeretur, animabant, et [6]) concedent eam, vel tradent desideriis cordis sui, quibus carni sociatur et adhaeret. Neque enim obsistentem eam ac reluctantem, ad ea, quae refugit ac respuit, revocabunt. Cujus rei imaginem, si adhuc videtur obscura, tali quadam specie manifestiorem planioremque reddemus. Ponamus esse aliquod domicilium, in quo cum corpore et spiritu velut cum duobus consiliariis habitet anima; pro foribus vero hujus domicilii adstare pietatem, omnesque cum ea virtutes: ex alia vero parte impietatem, omnesque luxuriarum ac libidinum formas, et [7]) exspectare animae nutum, quem ex duobus pro foribus observantibus

[1]) Deut. XXX, 15. coll. Ecclesiastic. XV, 17. 18. (Sap. Sirac.)

[2]) Edd. Merlini: et ignem.

[3]) Editi (e. c. edd. M.): „in mortem ad diabolum." Male. R.

[4]) Rom. I, 21. 23.—24.

[5]) Deest „in" in edd. Merlini.

[6]) Mss. quidam, et Rabanus: „et concedunt eam, vel tradunt," al. *trahunt.* Caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.) recte ut in textu. R.

[7]) Deest „et" in edd. Merlini.

chorum [1]) introduci ad se desideret, quem repelli. Nonne si spiritui obtemperans, et meliori usa consiliario, pietatis et pudicitiae ad se revocaverit [2]) chorum, ille alius spretus [3]) repudiatusque discedet? Si vero carnis usa consiliis, [4]) impietatis ad se et libidinis introduxerit turmam, omnis illa sanctitatis et pietatis corona, cui malorum anima concilium praetulit, [5]) justa cum indignatione recedet, relinquens eam desideriis cordis sui, ut ignominia et contumeliis afficiat corpus suum in semet ipsa, quae commutavit veritatem [6]) Dei in mendacium, et introducens ad se impietatis et infidelitatis principem, colit et servit creaturae potius, [7]) quam Creatori, qui est benedictus in saecula. Quibus sane ex causis anima humana tanti hujus [8]) discriminis tam ancipitem subeat statum, non est praesentis loci discutere. Eorum ergo est contumeliis afficere corpora sua, qui deserviunt simulacris: et eorum est [9]) colere creaturam, qui dereliquerint [10]) Cre-

---

[1]) Desideratur „chorum" in edd. M.

[2]) Ed. Ruaei: evocaverit.

[3]) Ita Mss. et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): „ille alius spiritus repudiatus discedet?" R.

[4]) Edd. Merlini: consiliariis.

[5]) Sic Mss. nostri, et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): „praeposuit, ista cum indignatione recedet, et" (ed. M. I. *ut*) „membrum Christi, et templum Spiritus sancti relinquens, eam in desideriis cordis sui permittet, ut" etc., nisi quod plerique omittant *et*. R. — Cfr. Rom. I, 21. 25.

[6]) Ita editi (e. c. edd. M.), et Mss. aliquot. Msc. vero Reg. num. 1639., et Rabanus: „veritatem Dei mendacio, et introducens ad se impietatem et infidelitatem, (Rabanus: *infelicitatem*) colit" etc. Alter Msc. Reg. num. 1641. „veritatem Dei in mendacio, et introducens ad se impietatis chorum et infelicitatis, colit" etc. R.

[7]) Ed. Ruaei: potius creaturae.

[8]) Deest „hujus" in edd. Merlini.

[9]) Desideratur „est" in edd. Merlini.

[10]) Ed. Ruaei: reliquerint.

atorem. Nos autem, qui nullam creaturam, sed Patrem et Filium et Spiritum sanctum colimus et adoramus, sicut non erramus in cultu, ita nec in actibus quidem et in [1]) conversatione peccemus, neque imitemur eos, qui contumeliis afficiunt corpora sua in semet ipsis; sed adspicientes quod dicit Apostolus: „an [2]) nescitis, quia corpora vestra membra [3]) Christi sunt?“ et iterum: „quia [4]) corpus vestrum templum est Spiritus sancti:“ ut membra Christi, et templum Spiritus sancti, corpora nostra in omni sanctitate et puritate servemus, quo non solum digna [5]) angelorum ingressibus fiant, verum [6]) etiam inhabitatione Spiritus sancti, et mansione Patris ac Filii, qui dicit de eo, qui in mandatis suis permanet: „ego [7]) et Pater ad [8]) eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.“

19. „Propterea [9]) tradidit illos Deus in passiones ignominiae. Nam et [10]) feminae eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum, qui [11]) est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt [12]) in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semet ipsis recipientes. Et sicut

---

[1]) Deest „in“ in ed. Ruaei. [2]) I Cor. VI, 15.

[3]) Edd. Merlini: membra sunt Christi.

[4]) I Cor. VI, 19.

[5]) Edd. Merlini: angelorum digna etc.

[6]) Ed. Ruaei: verum et habitatione.

[7]) Ev. Joann. XIV, 23.

[8]) Desunt verba: „ad eum“, in ed. M. I., itemque in ed. Ruaei.

[9]) Rom. I, 26—II, 1. — Editi et Msc. unus hic et in sequentibus hujus contextus Vulgata utuntur, sed caeteri Mss. ut in textu. R.

[10]) Deest „et“ in edd. Merlini.

[11]) Ed. Ruaei constanter: qui extra naturam est.

[12]) Ed. Ruaei: „accensi sunt in desiderium sui in invicem.“ — In edd. M. deest „in“ ante „invicem.“

non probaverunt Deum habere in[1]) notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quae non conveniunt, repletos[2]) omni iniquitate, malitia, fornicatione, nequitia,[3]) avaratia; plenos invidia, homicidiis, contentione, dolo, malignitate; susurrones,[4]) obtrectatores,[5]) Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque foedere, sine misericordia. Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, non solum qui faciunt illa, sed[6]) etiam qui consentiunt facientibus. Propterea inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas: in quo enim alterum[7]) judicas, te ipsum condemnas. Eadem enim agis, quae judicas." Tertio[8]) invenimus ab Apostolo positum: „tradidit[9]) illos Deus." Et primae quidem traditionis causas dedit: „quia[10]) cum cognovissent Deum, non sicut Deum magnificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et contenebratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum et quadrupedum et serpentium. Propterea, inquit, tradidit illos[11]) Deus in desideriis cordis eorum in immunditiam, ut contumeliis afficiant cor-

---

1) Ed. Ruaei constanter: in notitiam.

2) Edd. Merlini: repleti etc.

3) Edd. Merlini: avaritia, nequitia.

4) Ed. Ruaei: susurratores.

5) Edd. Merlini: detractores.

6) Ed. Ruaei: sed et qui.

7) Ed. Ruaei: alium.

8) Ita omnes Mss., Rabanus, et editio Veneta. Caeteri vero editi (e. c. edd. M.): „Ter invenimus" etc. R.

9) Rom. I, 24. 26. 28. 10) Rom. I, 21—24.

11) Ed. Ruaei: eos. Cfr. p. huj. not. 9.

pora sua in [1]) semet ipsis.“ Secundae traditionis causam videtur praemittere, cum dicit, quia „commutaverunt [2]) veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturae potius, quam Creatori. Propterea, [3]) ait, tradidit illos Deus in passiones ignominiae.“ Quae tamen secunda traditio gravioribus flagitiis videtur obnoxia. „Etenim [4]) feminae, inquit, eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum, qui [5]) est contra naturam. Similiter et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt [6]) in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semet ipsis recipientes.“ Tertiae quoque traditionis causas videtur dare, cum dicit: „et [7]) sicut non probaverunt Deum habere in [8]) notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quae non conveniunt, repletos [9]) omni iniquitate, malitia,“ caeterisque sceleribus, quae consequenter enumerat. Verum distinctiones istae causarum non mihi videntur satis congruere ad ea, quae singulis quibusque objecta [10]) sunt, crimina. Quomodo enim turpioribus flagitiis traditur is, qui creaturae servit, magis quam ille, qui gloriam incorruptibilis Dei in simi-

---

1) Desunt verba: „in semet ipsis“ in edd. Merlini.

2) Rom. I, 25. 26.

3) Edd. Merlini: Propter hoc, ait.

4) Rom. I, 26. 27. — Ed. M. I. male: „Etenim finem eorum, inquit“ etc., ed. M. II: „Etenim feminae eorum, inquit“ etc.

5) Ed. M. I. male: „quae est extra naturam,“ ed. Ruaei, cfr. p. 60. not. 11. „qui extra naturam est.“

6) Ed. R. hoc quoque loco, cfr. p. 60. not. 12. „accensi sunt in desiderium sui in invicem.“

7) Rom. I, 28. seqq.

8) Cfr. pag. 61. not. 1.

9) Edd. Merlini: repleti. Cfr. p. 61. not. 2.

10) Ed. R. in textu: „subjecta“, in notis: „editi (c. c. edd. M.): *objecta.*“ R.

litudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentium mutavit? Aut quomodo supra utrumque horum velut[1]) examini cuidam traduntur malorum hi, qui non probaverunt Deum habere in notitia?[2]) Unde magis mihi videntur omnes hae causae, quae traditionibus singulis praeferuntur, in unum coacervandae, et rursus[3]) traditionum species in unum, ut, verbi causa, ita[4]) dicamus: quoniam quidem homines mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis[5]) corruptibilis hominis, et volucrum et quadrupedum et serpentium, et quia commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturae potius, quam Creatori, nec probaverunt Deum habere in notitia:[6]) propter haec omnia tradidit[7]) eos Deus in desideriis cordis eorum in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua; et tradidit eos in passiones ignominiae, ut feminae eorum immutarent naturalem usum in eum, qui[8]) contra naturam est. Similiter[9]) quoque et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt[10]) in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes. Sed et tradidit eos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quae non conveniunt, quia erant repleti omni iniquitate,

---

1) Editi (e. c. edd. M.): „vel." R.

2) Cfr. pag. 61. not. 1. et pag. 62. not. 8.

3) Edd. Merlini: rursum traditionis species.

4) Edd. Merlini: dicamus ita.

5) Edd. Merlini: imaginis hominum, et volucrum etc.

6) Cfr. pag. huj. not. 2.

7) Edd. Merlini: tradidit illos Deus in desideriis cordis eorum, et in immunditiam etc.

8) Cfr. pag. 60. not. 11.

9) Editi (e. c. edd. M.), et Mss. plerique: „Similiter autem et masculi. Sed et tradidit illos Deus" etc., omissis intermediis, quae restituuntur ex Msc. Reg. num. 1639. R.

10) Ed. Ruaei h. loco, cfr. p. 60. not. 12. et pag. 62. not. 6. „accendentur in desiderium sui invicem."

malitia, nequitia,[1]) et avaritia, plenique erant invidia, homicidiis, contentione, dolo et caeteris, quae scripta sunt, malis: quique cum cognovissent justitiam Dei, non[2]) intellexerunt hanc esse, ut qui talia agunt digni sint morte, non solum qui faciunt illa, sed et qui consentiunt facientibus. Et ideo pro his omnibus malis inexcusabiles erunt, dum alios in his, quae ipsi agunt, sceleribus et judicant et condemnant. De se enim pronuntiat quis, cum de his, quae ipse committit, alium punit. Arbitror autem sufficere ea, quae de traditionum[3]) specie supra dicta sunt, quomodo Deus tradere dicatur[4]) eos, quorum actus et animum a se declinantem, et indulgentem vitiis abhorrescit et deserit, et eadem repetere superfluum puto. Duo sunt sane, quae in hoc loco indicari reor, quorum alterum designari videtur ex altero. Certum namque est, quod si quem[5]) tradiderit Deus vel in desideria cordis sui, vel in passiones ignominiae, vel in reprobum sensum, continuo tanquam in terra pessima et reproba, omnis[6]) illa[7]) in eo, qui traditur, seges criminum surgat. Et rursum si quis, cum[8]) cognoverit Deum, non sicut Deum magnificet, aut gratias agat, sed sit talis, qualem per singula Apostolicus sermo descripsit, dubium non est hu-

---

[1]) Ed. Ruaei: nequitiaque.

[2]) Desunt verba: „non intellexerunt" in edd. Merlini.

[3]) Edd. M. et R. h. l., cfr. p. 63. not. 3. „traditionum specie" etc.

[4]) Ed. Ruaei: dicitur.

[5]) Ed. R. in textu: „quod si quemquam tradiderit," in notis: „ita Msc. Reg. num. 1639. Caeteri vero Mss. nostri, et editio Veneta Theophili Salodiani: *quod si quidem tradiderit.* Alii editi (e. c. edd. M.): *quod si quem tradiderit.*"

[6]) Edd. Merlini: ut omnis.

[7]) Msc. Reg. num. 1641. „omnis mala in eo" etc. Sed caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.) ut in textu. R.

[8]) Desideratur „cum" in edd. Merlini.

juscemodi animam derelictam esse a Deo et traditam. Neque enim possibile est cum his malis habitaculum esse Deo, aut haec mala inde procedere, ubi habitat Deus. Verum quia in his tribus universas impietatis species enumerasse videtur Apostolus, vel eorum, qui idola colunt, vel eorum, qui creaturae deserviunt potius, quam Creatori, sed et eorum, qui non probaverunt Deum habere in notitia: [1]) in quorum primo titulo promiscue pagani, in alio sapientes eorum et philosophi designantur: puto quod in hoc tertio indicentur haeretici, vel creatorem Deum negantes, vel diversas blasphemias in Excelsum loquentes. Igitur [2]) si singuli quique horum, quos supra diximus in cultu divinitatis errare, talibus malorum titulis designantur, nos qui videmur in [3]) ecclesia esse, et fidem rectam tenere, consideremus nosmet ipsos, et omni circumspectione pensemus, ne forte solo ab his veri cultus nomine separati, rebus iis atque actibus sociemur. Certum est enim, quia [4]) qui, verbi causa, repletus est iniquitate, malitia, nequitia, avaritia, non probavit Deum habere in notitia, [5]) et est de numero eorum, quos tradidit Deus in reprobum sensum. Et iterum quorum feminae vel masculi, relicto naturali usu, accenduntur in eum usum, qui contra naturam est, certum est quia ex illorum numero sunt, qui serviunt creaturae potius, quam Creatori, et quos tradidit Deus in passiones ignominiae. Sed [6]) et si

---

[1]) Cfr. pag. 63. not. 2.

[2]) Editi (e. c. edd. M.), et Msc. unus: „Igitur singuli" etc. R.

[3]) Editi (e. c. edd. M.): „in ecclesia fidem rectam tenere." R.

[4]) Sic Mss. et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): „quia, verbi causa, repletus iniquitate —, non probatur" etc. R.

[5]) Cfr. p. 63. not. 2.

[6]) Ita Msc. Reg. num. 1639. Similiter et Rabanus, nisi quod omittat: „in similitudinem imaginis hominis."

qui in immunditia contumeliis afficiant corpora sua, ex illis sunt, qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis [1]) hominis; nisi quod graviore sacrilegio is, qui jam fidelis est, templum [2]) Dei, quam profanus adhuc templum contaminat idolorum. Non est sane praetereundus [3]) ne iste quidem Apostolicus sermo, in quo dicens, quoniam „commutaverunt [4]) gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis [5]) hominis," non solum eos, qui idola colunt, arguere, sed [6]) et Anthropomorphitas intelligendus est confutare, qui in ecclesia positi imaginem corpoream hominis, Dei esse imaginem dicunt, ignorantes illud, quod in Genesi [7]) scriptum est, ad imaginem Dei factum esse hominem: de [8]) quo homine quod sentiendum sit, ab

---

Caeteri vero Mss., et editi (e. c. edd. M.): „Sed et si qui immunditia et" (deest *et* in ed. M. I.) „contumeliis afficiant" (Msc. unus Regius: *Sed et qui — afficiunt*) „corpora sua, ex illis sunt" (editi omittunt *sunt*) „qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei; nisi quia" etc. R.

[1]) Deest „corruptibilis" in ed. R.

[2]) Edd. Merlini: Christi templum.

[3]) Sic recte Msc. Reg. num. 1640., quibus satis consentiunt caeteri Mss. et Rabanus, nisi quod alii habeant *dicit*, alii *dicitur*, pro *dicens*. Editi vero (e. c. edd. M.): „praetereundum, ne" (deest *ne* in ed. M. II.) istum quidem Apostolicum sermonem," (editio Veneta: *ne iste quidem Apostolicus sermo*) „in quo dicitur" etc. R.

[4]) Rom. I, 23.

[5]) Deest „corruptibilis" in edd. M. et R. — Cfr. p. huj. not. 1.

[6]) Sic Mss. plerique, et Rabanus. Editi vero (e. c. ed. M. I.): „sed inter Anthropomorphitas intelligendi sunt computari." Msc. Reg. num. 1640. „sed inter Anthropomorphitas intelligendus est computare." R. — Ed. M. II. „sed inter Anthropomorphitas intelligere atque computare."

[7]) Genes. I, 27.

[8]) Ita Msc. Reg. num. 1639. Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.): „de quo homine sentiendum sit ab" (editi: *et ab*) „Apostolo interpretari, cum dicit" etc. R.

Apostolo interpretatur, cum dicit: „deponentes [1]) veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum hominem,[2]) qui secundum Deum creatus est.“ Audis quia novum hominem dicit secundum Deum creatum. [3]) Hunc autem eundem novum hominem, alibi „interiorem [4]) hominem“ vocat: corruptibilem vero hunc, cujus hic imaginem respuit, exteriorem nominat, cum dicit: „nam [5]) etsi is, qui foris est, homo noster corrumpatur, sed is, [6]) qui intus est, renovatur.“ Et ut planius adhuc ejus sententiam sciant isti, qui de imagine Dei errant, audiant quem dicat esse Apostolus hominem, qui ad imaginem Dei creatus est, cum ad Colossenses hoc modo scribit: „nolite [7]) mentiri, inquit, spoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, qui renovatur in [8]) agnitione secundum imaginem ejus, qui creavit eum.“ Ex quibus evidenter ostendit, quod interior homo, qui [9]) per agnitionem renovatur, ipse ad imaginem Dei creatus est. Qui autem exteriorem hominem, id est, corporeum et corruptibilem, ad imaginem Dei esse dicunt, cum his ab Apostolo sociantur, qui commutaverunt gloriam incorruptibilis [10]) Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. Verum oportuit ne haec quidem in explanatione Apostolici sermonis omitti, ut et in hoc capitulo Apostoli, sicut et

---

[1]) Coloss. III, 9. 10. coll. Ephes. IV, 24.

[2]) Deest „hominem“ in ed. Ruaei. Cfr. Ephes. IV, 24.

[3]) Ed. Ruaei: „creatum? Hunc autem“ etc.

[4]) Rom. VII, 22. [5]) II Cor. IV, 16.

[6]) Deest „is“ in ed. Ruaei.

[7]) Coloss. III, 9. 10.

[8]) Msc. Reg. num. 1641. „in agnitione Dei.“ Sed caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.) omittunt *Dei*. R.

[9]) Msc. Reg. num. 1641. „qui per agnitionem Dei renovatur.“ Sed caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.) omittunt *Dei*. R.

[10]) Deest „incorruptibilis“ in edd. M.

in caeteris plurimis, Anthropomorphitae, id est, qui corpoream[1]) hominis imaginem, Dei esse imaginem dicunt, convictos se et confutatos esse cognoscerent. Sed nos jam in his continentiam primi voluminis concludamus.

---

[1]) Editi (c. c. edd. M.): „corporei." R.

ORIGENIS COMMENTARIORUM

IN

EPISTOLAM

BEATI PAULI APOST. AD ROMANOS

Liber II.

1. „Scimus [1]) autem, quoniam judicium Dei est secundum veritatem in eos, qui talia agunt.“ Judicium quidem Dei secundum veritatem, non solum in eos, qui haec agunt, quae superius enumerata sunt, verum et [2]) in omnes, qui [3]) quoquo modo boni quid malive gesserunt, exspectandum est et credendum. Sed [4]) illud quid est, quod in loco hoc videtur ostendi: quia solius Dei sit secundum veritatem judicium. Sunt enim quaedam, quae committuntur opere quidem malo, animo autem non malo: ut

[1]) Rom. II, 2. [2]) Deest „et“ in edd. Merlini.

[3]) Editi (e. c. ed. M. II.): „quicunque modo boni quiddam malive“ etc. Msc. Reg. num. 1639. „qui quicquam boni quidem malive“ etc. Caeteri vero Mss. ut in nostro textu. R. — Ed. M. I. minus recte: „quicunque modo boni quaedam malive“ etc.

[4]) Ed. Ruaei in textu: „Sed illud est, quod in loco hoc — judicium. Sunt“ etc., in notis: „sic omnes Mss., et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): *Sed illud quid est, quod in hoc loco — judicium? Sunt*“ etc.

si quis, verbi causa, homicidium non voluntate commiserit. Et alia fiunt opere quidem bono, sed animo non bono: ut si quis misericordiam, non [1]) pro mandato Dei in bono, sed ut laudetur ab hominibus, faciat. Alia vero sunt, in quibus sive in bono, sive in malo, animus cum opere [2]) concordat. Et quia corda hominum nosse [3]) solius Dei est, et mentis secreta dignoscere, idcirco ipse solus est, qui secundum veritatem potest habere judicium. Sed requiritur, si erga [4]) eos, quorum remissae sunt iniquitates per baptismi gratiam, vel quorum tecta sunt per poenitentiam peccata, vel quibus imputandum non est peccatum per martyrii gloriam, secundum [5]) veritatem videatur Deus servare judicium. Veritas quippe judicii hoc postulat, ut malus mala, et bonus recipiat bona: et quamvis dona et largitio Dei nequaquam curiositatem discutientis admittant, [6]) tamen etiam in hoc quanta sit judicii ejus veritas ostendamus. Communis professio est, bonum non debere puniri, nec malum consequi bona. Si quis ergo sit, verbi gratia, qui egerit aliquando mala, certum est, quia malus erat tunc, cum agebat mala. Is vero si praeteritorum poenitens mentem suam corrigat ad bona, et [7]) bene agat, bene loquatur, bene cogitet, bene velit: qui haec agit, nonne [8]) tibi videtur bonus, et merito recipere bona? Similiter et si ex bono quis convertatur

---

[1]) Ed. Ruaei in textu: „non pro mandato Dei, sed ut" etc., in notis: „editi (e. c. edd. M.): *non pro mandato Dei in bono, sed ut*" etc.

[2]) Editi (e. c. edd. M.) „corpore," male. R.

[3]) Edd. Merlini: noscere.

[4]) Editi (e. c. edd. M.): „si ergo iis" etc. R. — Cfr. Psalm. XXXII, 1. 2. (XXXI.)

[5]) Edd. Merlini: videatur secundum veritatem.

[6]) Rabanus et Salodianus perperam: „amittant." R.

[7]) Edd. Merlini: et agat bene, loquatur bene, beneque cogitet, bene velit.

[8]) Ed. M. I., itemque ed. Ruaei: non tibi etc.

ad malum, non jam bonus, quod fuit, et non est, sed malus judicabitur, quod est. Actus enim sive boni, sive mali, praetereunt, sed secundum sui qualitatem agentis mentem imaginantur, et formant, eamque vel bonam relinquunt, vel malam, seu poenae, seu praemiis destinandam. Erit ergo iniquum, vel bonam mentem pro malis gestis puniri, vel malam pro bonis actibus munerari. Verum ut adhuc planius fiat, quod dicimus, addamus etiam haec: ponamus esse animam, in qua habitet impietas, injustitia, stultitia, luxuria, et multitudo omnis malorum, quibus scilicet ministram se famulamque subdiderit. Quodsi in semet ipsam regressa [1]) haec anima, pietati rursus, et virtutibus mentis suae januam pandat, nonne ingressa pietas impietatem continuo depellet? Similiter et justitia injustitiam trudet, et sapientia stultitiam, et sobrietas luxuriam fugabit; atque ita depulsis [2]) ex semet ipsa habitatoribus barbaris, civile et legitimum virtutibus praebebit hospitium. Quomodo ergo jam plenam virtutibus animam justum erit de his arguere, quae gesserit, cum nondum esset amica virtutum, et de impietate piam, de injustitia justam, de luxuria sobriam condemnare? Hoc ergo modo etiam [3]) in his, quorum remissae [4]) sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata, credendus est Deus secundum veritatem servare judicium.

2. „Existimas [5]) autem hoc, o homo omnis, qui judicas eos, qui talia agunt, et facis illa, quia tu effugies judicium Dei?" Si omnia, quae lex loquitur, his, qui in

---

[1]) Msc. Reg. num. 1639. „reversa"; alter Vallis-Clarae, et Genebrardus: „ingressa." Caeteri Mss., et editi (e. c. edd. M.): „regressa." R.

[2]) Edd. Merlini: depulsis habitatoribus barbaris ex semet ipsa etc.

[3]) Edd. Merlini: Hoc ergo modo in his, quorum etiam remissae sunt etc.

[4]) Psalm. XXXII, 1 (XXXI.) [5]) Rom. II, 3.

lege sunt, loquitur: et quae Evangelium, vel [1]) nunc Apostolus loquitur, non principibus saeculi, nec regibus mundi, sed ecclesiarum rectoribus et principibus loquitur, his videlicet, qui judicant eos, qui intus sunt, id est, episcopis vel presbyteris et diaconis. [2]) His ergo dicit, ne existiment se effugere judicium Dei, si ea committant ipsi, de quibus alios judicant et condemnant. Et ideo oportet unumquemque de sua prius conscientia judicare, et tunc ejus, quem judicat, gesta discutere. Quod si fieret, omnis penitus adeundi honoris ecclesiastici abscinderetur ambitio, si se judicandos potius quam judicaturos hi, qui praeesse volunt populis, cogitarent. Nemo ergo existimet, quod effugere [3]) possit judicium Dei, sicut et propheta dicit: „quo [4]) ibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam?" Et quia haec ad eos maxime dicuntur, qui [5]) praesunt judiciis populorum, idcirco et alibi dicit, quod „de [6]) domo Dei [7]) incipiet judicium." Et item alibi Dominus dicit: „in [8]) his, qui approximant mihi, sanctificabor:" sicut in Nadab et Abihu [9]) gestum est, cum [10]) alienum ignem, id est, non sacrum, divinis altaribus obtulerunt. Incipit ergo judicium a filiis prius: „flagellat [11]) enim Deus omnem, quem in numerum recipit filiorum." Verum, ut ego existimo, nec, si posset quis, deberet velle effugere judicium Dei. Non venire enim

[1]) Ed. Ruaei: vel Apostolus nunc loquitur.

[2]) Edd. M. et R. „diaconibus."

[3]) Edd. Merlini: possit effugere.

[4]) Psalm. CXXXVIII, 7. (CXXXVII.)

[5]) Rabanus: „qui praesunt, et sunt judices populorum." R.

[6]) I Petr. IV, 17. [7]) Edd. Merlini: domini.

[8]) Levitic. X, 3. — Ed. R. in seqq. „Abiud."

[9]) Ed. M. I: „Habiuth," ed. M. II: „Abiuth."

[10]) Msc. Reg. num. 1639. „qui alienum ignem." R.

[11]) Hebr. XII, 6. coll. Prov. III, 12.

ad judicium Dei, hoc est ad emendationem, vel ad[1]) sanitatem, et remedium non[2]) venire.

3. „Aut[3]) divitias bonitatis ejus, et[4]) sustentationis et patientiae contemnis,[5]) ignorans quoniam benignitas Dei ad poenitentiam te adducit?" Divitias[6]) bonitatis Dei ille agnoscere potest, qui considerat, quanta in terris mala quotidie homines gerant,[7]) et quomodo paene omnes declinantes,[8]) et simul inutiles facti, latam et spatiosam perditionis ambulant viam, angusto vitae itinere neglecto, et tamen[9]) his omnibus Deum producentem[10]) solem suum quotidie, et pluvias ministrantem; et[11]) qui considerat, quanti quotidie[12]) in Deum blasphemant, et in coelum extendunt linguas suas. Jam quid de fraudibus, de[13]) vi, de scelere, de sacrilegiis, et piaculis dicam? Quibus tamen omnibus in hoc loco illi videntur in sce-

---

[1]) Deest „ad" in edd. M.

[2]) Omnes editi (e. c. edd. M.) habent: „non pervenire." R.

[3]) Rom. II, 4.

[4]) Edd. Merlini: et patientiae et longanimitatis etc.

[5]) Edd. M. et R. in textu: „contemnis? Ignoras quoniam" etc., ed. tamen R. in notis: „Mss. duo: *ignorans*. Caeteri Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.): *Ignoras*."

[6]) Msc. Reg. num. 1639. „Divitias quippe bonitatis Dei" etc. R.

[7]) Ed. Ruaei: gerunt.

[8]) Psalm. LIII, 3. (LII.) et Matth. VII, 13. 14.

[9]) Desideratur „tamen" in antea editis (e. c. in edd. M.), et in uno Msc. Reg., sed restituitur ex caeteris Mss. R.

[10]) Matth. V, 45.

[11]) Sic Msc. Vallis-Clarae. Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi (v. c. edd. M.): „si quis consideret." R.

[12]) Edd. Merlini: in Deum quotidie. — Cfr. Psalm. LXXIII, 8. (LXXII.)

[13]) Sic recte Mss. plerique. Editi vero (e. c. edd. M.), et Msc. unus Reg. num. 1610. „de vitiis." Rabanus: „de divitiis." R.

lere praeferri, qui alios judicantes, ipsi committunt quae in caeteris puniunt. Si quis ergo hanc bonitatem Dei et [1]) sustentationem ejus, et patientiam contemnit, ignorat quod per haec ad poenitentiam provocatur. Sustentatio vero a patientia hoc videtur differre, quod qui infirmitate magis, quam proposito delinquunt, sustentari dicuntur: qui vero pertinaci mente velut exsultant [2]) in delictis suis, ferri patienter dicendi sunt. Sed sicut omnia in mensura fecit [3]) Deus, et pondere, et numero, ita etiam patientiae ejus certa mensura est: quam mensuram credendum est esse consummatam [4]) vel ab his, qui diluvio perierunt, vel ab his, qui in Sodomis coelesti igne vastati sunt. Unde et de Amorrhaeis dicitur: „nondum [5]) enim repleta [6]) sunt peccata Amorrhaeorum usque nunc." Fert ergo Deus patienter, et exspectat uniuscujusque poenitentiam. Sed non nos dissolvat hoc, et tardos ad conversionem faciat, quia rursus patientiae ejus et sustentationis certa mensura est.

4. „Secundum [7]) duritiam autem tuam, et cor impoenitens, thesaurizas tibi ipsi iram in die irae, et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus." Cor durum in Scripturis dici videtur, cum mens humana velut cera frigore iniquitatis obstricta signaculum imaginis divinae non recipit. Hoc idem alibi cor

---

[1]) Edd. M. hoc loco, cfr. pag. 73. not. 4., ut nos in textu.

[2]) Ita Mss. plerique, et editi (e. c. edd. M.). Rabanus vero, et Msc. unus Reg. num. 1641. „insultant." R.

[3]) Sap. Salomon. XI, 20.

[4]) Sic Rabanus, et rectius quidem quam „consumtam", ut habent editi (e. c. edd. M.), et Mss. nostri. R.

[5]) Genes. XV, 16.

[6]) Mss. quidam: „completa sunt." Caeteri vero Mss., editi (e. c. edd. M.), et Rabanus: „repleta sunt." R.

[7]) Rom. II, 5. 6.

crassum appellatur, sicut cum dicitur:[1]) „incrassatum[2]) est cor populi hujus." Contrarium vero est duro molle, quod in Scripturis cor carneum[3]) nominatur; et crasso[4]) subtile vel tenue, quod[5]) Apostolus spiritualem hominem vocat eum, qui examinat omnia. Igitur cum quis[6]) scit, quae bona sunt, et non agit bona, per duritiam cordis contemtum omnium bonorum habere credendus est. Crassitudo vero cordis est, ubi subtilis et spiritualis intelligentiae non recipitur sensus: et ita cor impoenitens effectum thesaurizat sibi ipsi iram in die irae, et revelationis justi judicii Dei, dum bonum opus non agitur per duritiam, intellectus vero bonus per crassitudinem cordis excluditur. De ira autem Dei et superius, quantum res pati voluit,[7]) et in aliis locis saepe dissertum est. Quod vero dicit: „thesaurizas[8]) tibi ipsi iram in die irae," considerandum est. Thesaurus appellatur, quo diversi generis opes et divitiae congregantur. Hujus in Scripturis significantiam triplicem legimus. Dicitur enim in Evangelio[9]) thesaurus esse quidam[10]) in terris, in quo prohibet Dominus thesaurizari: et alius thesaurus in coelo, in quo jubet fideles quosque opes suas recondere: et hic[11]) nunc Apostolus dicit irae thesauros. Omnes ergo homines per haec, quae agunt in hoc mundo, in uno aliquo ex istis tribus congregant thesauros. Aut enim infidelis est quis, et iniquus, et per duritiam cordis, et cor impoenitens, in thesauro

---

[1]) Sic Msc. Reg. num. 1639. Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.): „dicit." R.

[2]) Matth. XIII, 15. coll. Jesai. VI, 10.

[3]) Ezech. XI, 19. et XXXVI, 26.

[4]) Deest „crasso" in editis (e. c. in edd. M.). R.

[5]) Msc. unus: „quia Apostolus." R. — Cfr. 1 Cor. II, 15.

[6]) Desideratur „quis" in edd. M.

[7]) Edd. Merlini: potuit. [8]) Rom. II, 5.

[9]) Matth. VI, 19. — 20.

[10]) Ed. M. II. male: quidem. [11]) Rom. II, 5

irae actus suos recondit: aut terrenus [1]) est, et de terra sapit, ac de terra loquitur, et cum ei attulerit ager fructus uberes, destruit horrea sua, et majora aedificat, et thesaurizat in terra. Et ille quidem durus, hic áutem stultus appellatur: dicitur enim ad eum: „stulte, [2]) hac nocte repetent abs te animam tuam, et ea, [3]) quae parasti, cujus erunt?" Aut [4]) sapiens est, et in Deum dives, et in terris ambulans conversationem habet in coelis, atque omnia, quae agit, digna sunt regno coelorum: et [5]) iste talis divitiarum suarum thesauros condit in coelis. Ita igitur [6]) uniuscujusque thesauri possessor et conditor potest alius quidem carnalis, alius vero animalis homo, alius autem spiritualis appellari. Nunc jam videamus, qui [7]) est dies irae, quem hic Apostolus nominat, qui tamen facilius dignoscetur, [8]) si de eo, quid etiam reliquae Scripturae indicent, requiramus. Quae ergo ad praesens exempla occurrere poterunt, aptabimus, et ex his, qui sit dies irae, monstrabitur. Scriptum est in [9]) Amos propheta: „vae [10]) his, qui desiderant diem Domini. Ut quid vobis dies [11]) Domini? Et haec est tenebrae, et non lux. Quemadmodum si effugiat homo a facie leonis, et occurrat ei ursus, et intret in domum suam, et extendat manus suas

---

[1]) Ev. Joann. III, 31. — Luc. XII, 16. 17. 18.

[2]) Luc. XII, 20. [3]) Deest „ea" in ed. Ruaei.

[4]) Sic Msc. Reg. num. 1639. Ita etiam caeteri Mss., et editi (c. c. edd. M.), nisi quod omittant „et" ante „in Deum." Rabanus vero: „Aut si sapiens est in Deum, dives in terris ambulans" etc. R.

[5]) Edd. Merlini: coelorum. Iste talis etc.

[6]) Edd. Merlini: ergo.

[7]) Ed. R. constanter h. loco et in seqq.: *quae est* etc., *quam hic* etc., *quae tamen* etc., *de ea* etc., *quae sit* etc.

[8]) Edd. Merlini: dignoscitur.

[9]) Edd. Merlini: enim in.

[10]) Amos. V, 18. 19. 20. [11]) Ed. Ruaei: diem.

ad parietem, et mordeat eum serpens. Nonne [1]) tenebrae sunt dies Domini, et non lux, et caligo, quae non resplendet?" Sed et Joel dicit ad sacerdotes, et eos, qui altari deserviunt: „clamate [2]) ad Dominum sine cessatione: heu me, heu me in diem, quia prope est dies Domini, et sicut miseria ex miseria veniet:" et post pauca: „tuba [3]) canite in Sion, praedicate in monte sancto meo, et confundantur omnes, qui habitant super terram, quia adest dies Domini, quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et nebulae. Sicut matutinum effundetur super montes populus multus et fortis. Similis ei non fuit a saeculo, et post ipsum non erit usque in annos saeculi saeculorum. Ante ipsum ignis consumens, et post ipsum flamma accensa. Sicut paradisus deliciarum erit terra ante faciem ejus, et post tergum ejus campus [4]) exterminii, et nullus est, qui evadat eum. Sicut adspectus equorum facies eorum, et sicut equites, ita sequentur. Sicut vox curruum super vertices montium insilient." Sed et omnia in consequentibus de eodem [5]) scribit usque ad eum locum, ubi dicit: „et [6]) Dominus dabit vocem suam ante faciem virtutis suae, quia ingens est valde multitudo castrorum ejus, et valida opera verborum ejus. Propter quod magnus [7]) est dies Domini, magnus et nobilis valde: et quis erit idoneus ei?" Sophonias [8]) vero ita

---

[1]) Edd. Merlini: Nonne tenebrae, et non lux sunt dies Domini, etc.

[2]) Joel. I, 14. 15.

[3]) Joel. II, 1—5.

[4]) Sic omnes Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): „caput exterminii." Male. R.

[5]) Edd. M. et R. h. loco, cfr. p. 76. not. 7., *eadem*.

[6]) Joel. II, 11.

[7]) Edd. M. et R. h. loco, cfr. pag. 76. not. 7., bis: *magna*. Item in seqq.

[8]) Zeph. I, 7.

dicit: „revereamini[1]) a facie Domini Dei, quoniam prope est dies Domini, et praeparavit Dominus victimam suam, sanctificavit vocatos suos.“ Et post pauca: „prope[2]) est dies Domini magnus, prope est, et[3]) velox valde. Vox diei Domini amara, et dura posita est, et valida. Dies irae, dies ille, dies angustiae et necessitatis, dies acerbitatis et perditionis, dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et nebulae, dies tubae et clangoris super civitates munitas, et super muros excelsos. Et afficiam homines, et ambulabunt sicut caeci, quoniam Domino peccaverunt: et effundam sanguinem eorum sicut pulverem, et carnes eorum sicut[4]) stercora. Aurum eorum, et argentum eorum non poterit liberare eos in die irae Domini. In igne aemulationis ejus[5]) consumetur omnis terra, quoniam consummationem et festinationem faciet super omnes, qui habitant terram.“ Esaias quoque similiter memorat: „ecce[6]) enim dies Domini veniet insanabilis furoris et irae, ponere orbem terrae desertum, et peccatores perdere ex eo.“ Et post pauca: „coelum[7]) enim furore accendetur, et terra movebitur a fundamentis suis, propter furorem irae Domini Sabaoth, in die, quo supervenerit furor ejus.“ His tot et talibus de die irae testimoniis congregatis, puto quod ultra locus hic expositione non egeat. Evidenter enim in his omnibus dies[8]) irae, vindictae dies et judicii designatur. Inde denique ad diem

---

[1]) Ita legendum videtur juxta Scripturae exemplaria Graeca, quae omnia ferunt: εὐλαβεῖσθε. Sed tamen omnes Mss. nostri, et editi (e. c. edd. M.) habent: *revertimini*. R.

[2]) Zeph. I, 14—18.

[3]) Sic omnes Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): „et velox nimis.“ R.

[4]) Ed. Ruaei: ut stercora.

[5]) Deest „ejus“ in edd. M.

[6]) Jesai. XIII, 9. [7]) Ibid. XIII, 13.

[8]) Sic Mss. plerique, et Rabanus. Editi vero (e. c. ed. M. II.), et Msc. unus Reg. num. 1611. „dies irae et

irae addit Apostolus: „et [1]) revelationis." Sic enim dicit: „in die irae et revelationis justi judicii Dei." Revelanda namque esse omnia, etiam in Evangelio designatur, cum dicitur: „nihil [2]) occultum, quod non manifestetur; nec opertum, quod non reveletur." Sed et Apostolus in consequentibus hujus epistolae dicit: „cogitationibus [3]) accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Deus occulta hominum." In quo utique ostendit occulta hominum revelanda non nisi in die, quo judicaturus est Deus, sicut et [4]) ad Corinthios evidentius dicit: „nolite [5]) ante [6]) tempus judicare, usque quo veniat Dominus, qui et [7]) illuminabit occulta tenebrarum, et manifestabit consilia cordium." Quae utique omnia de hoc eodem die dici intelliguntur, in quo tenebrae et moeror et tristitia futura dicuntur [8]) propter eos, qui multis peccatorum vulneribus confossi ignis remediis indigebunt. Quo in tempore dicetur ad sanctos: „perge [9]) populus meus, intra in promtuaria tua, claude ostium tuum, occultare paulisper, donec transeat furor irae meae." In quibus sermonibus quantae divitiae bonitatis Dei occultentur propter eos, qui patientiam ejus bonitatemque contemnunt, manifestare non opus est. Requiritur sane a quibusdam, cur dies hic, de quo superius bibliothecas propheticas movimus, in fine mundi statutus sit, ut omnes, qui ab initio saeculi usque ad finem ipsius defuncti sunt, ad hunc

---

vindictae, dies judicii designatur." R. — Ed. M. I. minus accurate: dies irae vindictae dies judicii designatur.

[1]) Rom. II, 5. [2]) Matth. X, 26.

[3]) Rom. II, 15. 16.

[4]) Desideratur „et" in edd. M. [5]) I Cor. IV, 5.

[6]) Ed. R. in textu: „ante tempus, inquit, judicare" etc., in notis: „deest *inquit* in editis (e. c. in edd. M.), et restituitur ex Mss." R.

[7]) Deest „et" in edd. M.

[8]) Edd. Merlini: dicitur. [9]) Jesai. XXVI, 20.

ultimum diem judicandi reserventur. Cujus rei interiores causas certum est secretioribus mysteriis contegi. „Mysterium [1]) vero regis abscondere bonum est.“ Tamen explanationis gratia dicemus, in quantum possibile est paginis verba committere. Multi sunt, qui ex hac vita abeuntes, vel bonorum, vel malorum post se quaedam semina reliquerunt, ex quibus qui supersunt homines, occasiones vel salutis, vel perditionis accipiunt: verbi gratia dixerim, ut sunt omnes, qui pravas sectas et alienas a Deo inter philosophos condiderunt; vel qui magica sacrilegia, aut qui errores astrorum et decreta finxerunt; vel [2]) certe qui apud nos auctores haereticorum et pravorum dogmatum libris editis exstitere; vel etiam qui schismata in ecclesiis, et [3]) scandala ac dissensiones operati sunt. E contrario vero [4]) Apostolicarum literarum opus, profectusque per has universae ecclesiae, et conversio ad Deum atque emendatio totius mundi est. [5]) Quorum omnium causae non nisi cum ipsius mundi fine claudentur: et ideo non esset justum judicium Dei, donec de his singulis vel profectus, vel impedimenta penderent. Quod et Apostolus significare videtur, cum dicit: „quorumdam [6]) hominum peccata manifesta sunt, praecedentia ad judicium: quorumdam autem et subsequuntur.“ Jam vero si etiam extra corpus positi vel sancti, qui cum Christo sunt, agunt aliquid, et laborant pro nobis ad similitudinem angelorum, qui salutis nostrae ministeria procurant: vel rursum peccatores

---

[1]) Tob. XII, 7.

[2]) Editi (c. c. edd. M.), Rabanus, et Msc. Regius num. 1639. omittunt *vel*. R.

[3]) Desideratur „et“ in edd. M.

[4]) Deest „vero“ in edd. M.

[5]) Omittitur „est“ in editis (c. c. in edd. M.), et in plerisque Mss. nostris. Rabanus hanc vocem ponit post: *Apostolicarum literarum opus.* Msc. Reg. num. 1639. *totius mundi manifestabitur: quorum* etc. R.

[6]) I Tim. V, 24.

etiam ipsi extra corpus positi agunt aliquid secundum propositum mentis suae, ad[1]) angelorum nihilominus similitudinem sinistrorum, cum quibus et in aeternum ignem mittendi dicuntur a Christo, habeatur[2]) et hoc quoque inter occulta Dei, nec chartulae committenda mysteria. Sufficiant ista de die irae et revelationis. Nunc requiramus de justo[3]) judicio Dei, in quo reddet unicuique secundum opera sua. Et primo quidem excludantur haeretici, qui[4]) dicunt bonas, vel malas animarum naturas: et audiant, quia non pro natura unicuique Deus, sed pro operibus suis reddit. Secundo in[5]) loco aedificentur fideles, ne putent sibi hoc solum sufficere posse, quod credunt; sed sciant justum judicium Dei reddere unicuique secundum opera sua. Sane[6]) quoniam dicit in hoc esse justum judicium Dei, ut unicuique reddat secundum opera sua, videbuntur nequaquam pro hoc sermone excludi posse Gentiles, si forte et ipsi boni aliquid operentur, et emendatius agant. Sed et illud, quod in Ezechiele scriptum est, huic sententiae videtur adversari. Dicit enim: „cum[7]) averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes iniquitates, quas facit[8]) iniquus, omnes justitiae ejus, quas fecit, non[9])

---

[1]) Edd. Merlini: angelorum nihilominus ad similitudinem etc.

[2]) Msc. unus: „habeantur et haec quoque" etc. Sed caeteri Mss., Rabanus, et editi, ut in textu. R. — Edd. Merlini: „habeatur hoc quoque" etc.

[3]) Rom. II, 5. 6.

[4]) Edd. Merlini: qui dicunt animarum naturas bonas, vel malas.

[5]) Ed. M. II. sola: in hoc aedificentur etc.

[6]) Verba: „Sane quoniam — Dei, ut — secundum opera sua," desiderantur in libris antea editis (e. c. in edd. M.), et in Msc. Reg. num. 1639., nec non apud Rabanum; sed restituuntur ex caeteris Mss. R.

[7]) Ezech. XVIII, 24. [8]) Ed. Ruaei: fecit.

[9]) Msc. Reg. num. 1640. *non commemorabuntur;*

commemorabuntur in lapsu ejus, quo lapsus est; sed in peccatis suis, quae peccavit, in ipsis morietur." Etenim [1]) si nihil ex justitia justi, cum lapsus fuerit, memorabitur, quomodo unicuique reddet Deus secundum opera sua? Sed videamus, ne forte absolutionem sui in se ipse sermo divinus inveniat, si observemus quomodo scriptum est, quod dicit: „cum [2]) aversus fuerit justus a justitia sua," et [3]) non suffecerit eum dicere: „cum aversus fuerit a justitia sua;" sed addiderit: „et fecerit iniquitatem secundum omnes iniquitates, quas facit [4]) iniquus." In quo videtur latenter hujusmodi inseruisse intellectum, ut si forte non secundum omnes iniquitates, quas facit [5]) iniquus, fecerit justus, non omnes justitiae ejus de memoria auferantur; si vero omnes iniquitates fecerit, quas iniquus agit, [6]) tunc demum omnes justitiae in [7]) lapsu ejus de memoria subtrahuntur. Haec quamvis occultaverit in

---

sed in lapsu ejus quo lapsus est, et in peccatis etc. Ita etiam editi (e. c. edd. M.), nisi quod omittant *sed*. Caeteri vero Mss., et Rabanus, rectius ut in textu, quod sequentia monstrant. R. — Cfr. pag. huj. not. 7.

[1]) Mss. plerique, Rabanus, et editi (e. c. edd. M.): „Dicent enim: si nihil" etc. Sed rectior videtur lectio Msc. Reg. num. 1639. „Etenim si nihil" etc. R.

[2]) Ezech. XVIII, 24.

[3]) Verba: „et non suffecerit eum dicere: cum aversus fuerit a justitia sua," omissa sunt in plerisque editis. Caeteri editi (e. c. edd. M.), Mss. plerique, et Rabanus: „et non sufficeret," (Erasmus, itemq. ed. M. II.: *sufficit*) „cum diceret —: sed addidit:" (al. *addit*) „et fecerit omnem impietatem," (al. *omnem iniquitatem*) etc. Sed rectius habere videtur Msc. Reg. num. 1639. ut in textu. R.

[4]) Ed. Ruaei, cfr. pag. 81. not. 8., *fecit*.

[5]) Ed. R. h. quoque loco, cfr. p. 81. not. 8. et p. h. not. 4., *fecit*.

[6]) Vocem „hanc" omittunt Msc. Reg. num. 1639., et Rabanus. Msc. Reg. num. 1641. habet „facit." Caeteri cum editis (e. c. cum edd. M.): *agit*. R.

[7]) Cfr. pag. 81. not. 9.

Scripturis Spiritus sanctus propter hos, qui divitias [1]) bonitatis et patientiae ejus contemnunt, non tamen penitus abstulit: quia et thesaurus in agro absconditus [2]) non quidem ab omnibus invenitur, ne facile diripiatur et pereat: invenitur tamen a prudentibus, qui possunt [3]) ire, et vendere omnia quae habent, et emere agrum illum. Et haec ergo quamvis abscondita sint [4]) in Scripturis, sicut scriptum est: „quam [5]) magna multitudo dulcedinis tuae, Domine, quam abscondisti timentibus te!“ tamen inveniuntur ab his, qui non solum justum, sed etiam bonum esse Deum legis et [6]) prophetarum, ex his, quae in Scripturarum mysterio sunt occultata, defendunt. Ex quibus necessitas exegit pauca [7]) patefacere gratia exponendi Apostolicum sermonem, quo ait: „justi [8]) judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua.“

5. „His [9]) quidem, qui secundum patientiam boni operis, gloriam et honorem et incorruptionem quaerunt, [10]) vitam aeternam: his autem, qui ex contentione, et [11]) qui diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati, ira et indignatio: et tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judaei primum et Graeci: gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, Judaeo primum et Graeco! Non enim personarum acceptio

---

[1]) Rom. II, 4.

[2]) Matth. XIII, 44. [3]) Ed. Ruaei: possunt.

[4]) Edd. Merlini: sunt.

[5]) Psalm. XXXI, 19. (XXX.)

[6]) Sic omnes Mss. Editi vero (e. c. edd. M.) perperam: „et prophetarum testimoniis ex his“ etc. R.

[7]) Ita editi (e. c. edd. M.), et rectius quidem quam Mss. nostri, qui omnes habent: „pauca patefacere exponenti,“ unus: „exponentibus“ etc. R.

[8]) Rom. II, 5. 6. [9]) Rom. II, 7—11.

[10]) Edd. Merlini: quaerentibus.

[11]) Editi (e. c. edd. M.): „et qui non acquiescunt veritati.“ Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R.

est apud Deum.“ Quaerentibus, inquit, gloriam et honorem et incorruptionem, pro boni operis patientia vita aeterna dabitur, non solum Judaeis, quibus credita [1]) videntur eloquia Dei, sed etiam Graecis, quia justum est Dei [2]) judicium, et non tantum [3]) Judaeorum Deus est, sed et Gentium. His vero, qui per [4]) contentionem mentis, et animi pravitatem, veritati non credunt, sed iniquitatem sequuntur, redditur ira et indignatio, tribulatio et angustia, non solum Gentili, sed et Judaeo, quia non est personarum acceptio apud Deum. Haec quidem quantum ad sermonum ordinem spectat. Sed nunc quae ad interiorem sensum pertinent requiramus. „His, [5]) inquit, qui per patientiam boni operis.“ Quod dicit: „patientiam boni operis,“ ostendit laborem quendam et agones imminere his, qui bonum opus facere volunt. „Luctamen [6]) est“ enim, sicut et idem Apostolus dicit, non „adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, [7]) et potestates, et mundi hujus rectores:“ quae omnia bono operi adversantur: et ideo patientia necessaria est, quia scriptum est: „in [8]) vestra patientia acquiretis animas vestras.“ Videamus autem quod dicit opus bonum. Dominus in Evangelio de ea muliere, quae alabastrum unguenti pretiosi effudit super caput ejus, pronuntiat: quia „opus [9]) bonum operata est in me:“ designans, quod qui verbo Dei unguentum superfuderit, id est, qui opera cum verbo sociaverit, ille opus bonum operetur. Odoratus namque effi-

---

[1]) Rom. III, 2. [2]) Edd. Merlini: judicium Dei.

[3]) Rom. III, 29.

[4]) Msc. Reg. num. 1641. „per contemtionem mentis.“ Caeteri vero Mss. et editi (e. c. edd. M.) ut in textu. R.

[5]) Rom. II, 7. [6]) Ephes. VI, 12.

[7]) Edd. Merlini: principatum et potestatem, et mundi hujus rectorem.

[8]) Luc. XXI, 19.

[9]) Matth. XXVI, 10. — Edd. Merlini: bonum opus.

citur omni unguentorum suavitate repletus sermo, cum fuerit opere [1]) et actibus exornatus. Nunc [2]) quid es gloriam et incorruptionem quaerere, requiramus. Multis in locis Scripturae sanctae de gloria scribunt. [3]) Nam in Exodo [4]) de Mose dicitur, quod [5]) cum descenderet de monte, glorificatus sit vultus ejus. Hoc retexens Apostolus, ad Corinthios dicit: „quod [6]) *si* ministerium mortis in literis formatum in lapidibus, factum est in gloria, ita ut non possent intendere [7]) filii Israel in faciem Mosis, propter gloriam vultus ejus, quae aboletur: quanto magis ministerium Spiritus erit in gloria? Si [8]) enim in ministerio damnationis gloria est, quanto magis abundabit ministerium justitiae in gloria?“ Et post pauca addit: „nos [9]) autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in [10]) eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu.“ Est ergo quaedam gloria secundum Apostolum, quae non glorificatur, ut illa, quae in vultu Mosis fuit, quae dicitur esse destructa, quae legis litera intelligi potest, habens quidem gloriam praeceptorum, sed quae glorificari non possit. [11]) Est et alia gloria, quae permanet et glorificatur in Christo. Cum enim adscendisset in montem [12]) cum Petro et

---

[1]) Sic Mss. et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): „fuerit, ut oportet, actibus“ etc. R.

[2]) Ita Rabanus, et Msc. Vallis-Clarae. Sic etiam Msc. Reg. num. 1641., nisi quod omittat: *quaerere*. Caeteri vero Mss., et editi (e. c. edd. M.): „Nunc quidem gloriam et incorruptionem requiramus.“ R.

[3]) Edd. Merlini: scribitur. [4]) Exod. XXXIV, 29.

[5]) Edd. Merlini: quia. [6]) II Cor. III, 7. 8. 9.

[7]) Edd. Merlini: filii Israel intendere etc.

[8]) Msc. Reg. num. 1611. „Si enim ministerium damnationis in gloria est.“ R. — Cfr. II Cor. III, 9.

[9]) II Cor. III, 18.

[10]) Msc. Reg. num. 1639. „eadem imagine“ etc. R.

[11]) Edd. Merlini: posset. [12]) Matth. XVII, 1. 2.

Jacobo et Joanne, transformatus esse [1]) in gloriam scribitur. „Et [2]) tunc apparuerunt, inquit, Moses et Elias, colloquentes [3]) cum eo.“ Per quod ostenditur, quia legis et prophetarum gloria tunc apparuit, cum Christus fuisset transformatus in gloria, ut illius gloria illuminata prophetia, et lex, amoto velamine literae, intelligatur in spiritu. Verum quia et in Exodo [4]) dicitur gloria Dei replesse tabernaculum testimonii; et iterum in dedicatione templi nihilominus descendisse [5]) gloria [6]) Dei, et replesse domum fumo, caligine et nube, in quo utique ipsa adesse Dei praesentia designatur: illa in his putanda est diei [7]) gloria, de qua Apostolus scribens ad Hebraeos dicit de Filio, quia sit splendor [8]) gloriae, et imago expressa substantiae ejus.“ Per [9]) quae hoc declaratur, ipsum fontem gloriae Patrem dici, ex quo splendor gloriae Filius generatur, cujus participatione omnes creaturae gloriam habere dicuntur: sicut de his, qui ex resurrectione sunt, scribitur: „alia [10]) gloria solis, alia gloria lunae, alia gloria stellarum: stella a stella differt in gloria.“ Hanc ergo gloriam, quae ex resurrectione est, qui requirunt, et honorem et incorruptionem, illud sine dubio invenient, quod scriptum est: „seminatur [11]) corpus in ignominia, surget in gloria: seminatur in corruptione, surget in incorruptione.“ Ed ideo inquisitor hujus gloriae, et honoris, et incorruptionis, per patientiam boni operis

---

[1]) Edd. Merl.: in gloria esse etc. [2]) Matth. XVII, 3.

[3]) Edd. Merlini: loquentes cum eo.

[4]) Exod. XL, 32. [5]) II Chron. VII, 1.

[6]) Edd. Merlini: gloriam.

[7]) Sic omnes Mss. Editi vero (c. c. edd. M.): „Dei.“ Rabanus, et editio Veneta Theophili Salodiani: „diei.“ R.

[8]) Hebr. I, 3.

[9]) Ita editi (c. c. edd. M.). Mss. vero nostri: „Per quae haec“ (al. *Per quae et*) „declaratur.“ Rabanus: „Per quae declarat.“ R.

[10]) I Cor. XV, 41. [11]) I Cor. XV, 43. 42.

vitam consequitur aeternam. Verum quia de gloria, ut potuimus, discussimus, videamus quid et honor indicet, quia qui ad aeternam vitam festinant, non solum gloriam, sed et honorem quaerunt. Scriptum est, quia „homo,[1]) cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.“ Quaerit ergo illum honorem, quem[2]) habebat, antequam compararetur[3]) jumentis insipientibus, id est, illum, quem habebat in paradiso, antequam peccaret, honorem, quo Dei vocem merebatur audire, honorem, quo paradisi fructibus et[4]) ligno vitae fruebatur. Sed et illud, quod dicit Apostolus: „reddite[5]) omnibus debita; cui honorem, honorem:“ ad hoc mihi respicere videtur. Ego enim sic intelligo honorem debitum reddi Deo,[6]) si quod debetur justitiae reddatur, et nihil ex ejus parte injustitiae concedatur: similiter et veritati si, quae sua sunt, ita reddantur, ut nihil ex ejus partibus mendacio relinquatur: sapientiae quoque, et innocentiae, bonitatique si ita reddamus, quae sua sunt, ut nihil ex eorum bonis, vel stultitiae, vel calliditati, vel malitiae permittamus. Cum enim, verbi gratia, in judicando vel personam potentis acceperis, vel pro amici gratia, quae sunt vera suppresseris, non reddidisti honorem debitum justitiae, nec veritati, sed dehonorasti justitiam, et fecisti contumeliam veritati: et cum Christus sit justitia,[7]) et sanctificatio, et veritas, eris similis illis, qui Christum colaphis[8]) ceciderunt, et qui in faciem ejus conspuerunt, et qui in calamo caput ejus percutien-

---

[1]) Psalm. XLIX, 12. (XLVIII.)

[2]) Desunt verba: „quem habebat,“ in editis (e. c. in edd. M.), sed restituuntur ex omnibus Mss. R.

[3]) Edd. Merlini: comparetur.

[4]) Edd. Merlini: a ligno vitae. [5]) Rom. XIII, 7.

[6]) Omittitur „Deo“ in editis (e. c. in edd. M.), et in plerisque Mss., sed restituitur ex Msc. Reg. num. 1639. R.

[7]) I Cor. I, 30. [8]) Marc. XV, 17. 18. 19.

tes, vertici ejus imposuerunt spineam coronam. Quis [1]) autem honor est, qui his omnibus virtutibus ab homine debetur, in Evangeliis edocemur, dicente Domino: „ut [2]) omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Honorificat ergo Patrem et Filium, qui honorem dignum et studium defert sapientiae et justitiae et veritati, omnibusque his, quae esse dicuntur Christus. [3]) Hoc ergo modo quaerunt gloriam et honorem et incorruptionem, qui festinant ad aeternam vitam. Sed et incorruptio quid indicet, cito sciemus, si quod ei contrarium est discutiamus. Incorruptio contrariam habet corruptionem. Corruptio duobus modis accidere dicitur: corporaliter et spiritualiter. Corporaliter accidit, cum evenerit illud, quod scriptum est: „si [4]) quis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus:“ spiritualiter vero, [5]) cum illud acciderit, quod nihilominus Apostolus dicit: „vereor [6]) autem, ne, sicut serpens Evam seduxit astutia sua, sic [7]) corrumpantur sensus vestri a simplicitate fidei, quae est in Christo Jesu.“ Si quis ergo ab his, quae supra diximus, manserit corpore et spiritu incorruptus, iste incorruptionem quaerere dicitur, quo scilicet per [8]) hanc observantiae incorruptionem, illam, quae ex resurrectione est, incorruptionem consequi mereatur. Quid autem detur [9]) haec requirentibus videamus. „Vita, [10]) inquit, aeterna:“ illa, de qua Salvator docet, cum dicit: [11]) „haec [12]) est autem

---

[1]) Sic Mss. nostri. Editi vero al. „Quem autem honorem, qui“ etc., al. „Quis autem honorem, qui“ etc., al. (e. c. edd. M.) „Quia autem honorem, qui“ etc. R.

[2]) Ev. Joann. V, 23. [3]) Edd. Merlini: Christo.

[4]) I Cor. III, 17. [5]) Deest „vero“ in edd. Merl.

[6]) II Cor. XI, 3. [7]) Desideratur „sic“ in edd. M.

[8]) Ita Mss. plerique, editi (e. c. edd. M.), et Rabanus. Mss. vero quidam: „per hanc observantiam, illam, quae ex resurrectione est, consequi“ etc. R.

[9]) Edd. Merlini: datur. [10]) Rom. II, 7.

[11]) Edd. Merlini: dicitur. [12]) Ev. Joann. XVII, 3.

vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum." Per quod ostendit, in agnitione Dei et Christi Jesu, vitae aeternae manere substantiam. Agnitio vero Dei quomodo haberi possit, docemur in Psalmis, cum dicitur:[1] „vacate[2]) et agnoscite, quoniam ego sum Deus."

6. „His[3]) autem, qui ex contentione, et qui diffidunt quidem veritati, obtemperant[4]) autem iniquitati, ira et indignatio, tribulatio et angustia!" Qui simpliciter haec accipit, sufficere credit ad intellectum, secundum[5]) ea, quae supra dicta sunt, reddere Deum unicuique secundum opera sua: id est, sicut illis, qui per patientiam boni operis[6]) quaerunt gloriam et incorruptionem, vitam reddit aeternam, ita et istis, qui ex contentione diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati, iram et indignationem, tribulationem et angustiam reddat. Sed qui in Apostolicis literis, per[7]) quas Christus loquitur, jota[8]) unum, aut unum apicem non credit otiosum, asseverabit non per errorem Apostolo contigisse, ut tali locutione uteretur, dicens: „qui[9]) reddet his quidem, qui per patientiam boni operis gloriam et honorem quaerunt, vitam aeternam." His vero, qui ex contentione obtemperant iniquitati, non[10]) dixit: „iram et indignationem:" ut et hoc referatur ad „reddet", quod superius dixerat, sed ait:

---

[1]) Edd. Merlini: dicit.

[2]) Psalm. XLVI, 10. (XLV.)

[3]) Rom. II, 8. 9. coll. edd. N. T. et p. 83. not. 9.

[4]) Edd. Merlini: „credunt."

[5]) Deest „secundum" in Msc. Reg. num. 1639. R.

[6]) Editi (c. c. edd. M.): „operis credunt, vel quaerunt gloriam" etc. Mss. omnes omittunt: „credunt, vel." R.

[7]) Ita Genebrardus (itemque ed. M. II.). Sed caeteri editi (c. c. edd. M. I.), et Mss. nostri omnes: „per quos." R.

[8]) Matth. V, 18, [9]) Rom. II, 6. 7.

[10]) Edd. Merlini: et non dixit.

„ira [1]) et indignatio, tribulatio et angustia.“ Unde qui spiritualis est, et intelligit, qui [2]) Spiritus loquatur in Paulo, dicit: non haec Apostolum per [3]) imperitiam, sed per divinam peritiam conscripsisse: scilicet ut per haec ostenderet, ea quidem, quae secundum patientiam boni operis quaerentibus gloriam et incorruptionem reddenda sunt, per Deum reddi, id est, vitam aeternam: ea vero, quae consequuntur eos, qui per contentionem diffidunt quidem veritati, obtemperant vero iniquitati, non a Deo dari, cujus dona utique permanentia, et ipso digna sunt, sed ex consequentia gestorum suorum his, qui operantur malum, ira et indignatio, tribulatio et angustia erit, secundum ea, quae thesaurizaverunt sibi ipsi. Nam utique sicut ibi „vitam [4]) aeternam“ casu accusativo protulerat, ita et hic iram et indignationem, tribulationemque et angustiam casu accusativo protulisset, si id ad reddentis Dei personam referre voluisset. Quod et in aliis Scripturae locis similiter intelligitur designari, sicut in primo libro Regnorum, ubi dicit Dominus: „glorificantes [5]) me glorificabo, spernentes me spernentur.“ In quo evidenter ostenditur dicere Dominus eos, qui glorificandi sunt, per se glorificandos: de his vero, qui spernendi sunt, non retulisse ad se, sed absolute dixisse, quia spernentur. Si enim ut bona per semet ipsum praestat, ita et mala per semet ipsum retribueret Deus, consequens erat, ut quo modo dixit: „glorificantes [6]) me glorificabo:“ ita diceret: et spernentes

---

[1]) Rom. II, 8. 9.

[2]) Edd. M. et R. in textu: „quid Spiritus loquatur“ etc., ed. tamen R. in notis: „Msc. Reg. num. 1639. *quod Spiritus loquitur* etc. Alter Reg. num. 1640. *qui Spiritus loquatur* etc. Sed caeteri Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.) ut in textu.“ R.

[3]) Edd. Merlini: imperitia. [4]) Rom. II, 7.

[5]) I Sam. II, 30. (I Regg.)

[6]) I Sam. II, 30. (I Regg.)

me spernam. Sed et in alio loco per prophetam simile quid videtur ostendi in eo, quod [1]) hi, qui eunt in ignem, non a Deo, sed a semet ipsis eum inveniant accensum, sicut dicit Esaias: „ite [2]) in [3]) lumine ignis vestri, et in [4]) flamma, quam accendistis.“ Et ut adhuc planior horum fiat dissertio, addentur etiam haec: si quis contra praeceptum medici sumtis malorum ciborum succis, et corporis turbata temperie, vel febres, vel quoslibet hujuscemodi incurrerit morbos, certum est, quod non per medicum, sed per intemperantiam suam pestem languoris acceperit; si vero medici praecepta custodiens in sospitate perduret, utique per medicum dicetur habere gratiam sanitatis. Hoc ergo modo consequenter videbitur Deus ipse per se reddere unicuique secundum opera sua, quae bona sunt: mala autem venire intelligentur non a Deo, sed ex pessimis intemperantiae succis et cruda pravitate gestorum. Verum et hoc ipsum, quod dixit: „qui [5]) ex contentione diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati,“ indiscussum non omittamus. In his enim singulis [6]) languores quidam animae [7]) ab Apostolo designantur, quorum medelam nullus inveniet, nisi prius morborum cognoverit causas. Et ideo in [8]) divinis Scripturis aegritudines animae numerantur, et remedia describuntur, ut hi, qui se Apostolicis subdiderint disciplinis, [9]) ex his, quae scripta sunt, agnitis languoribus suis, curati possint

---

[1]) Msc. Reg. num. 1639. „quod iniqui euntes in ignem.“ Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.) ut in nostro textu. R.

[2]) Jes. L, 11.

[3]) Ita Mss. et editi (e. c. edd. M.). Rabanus vero: „ite, illuminate ignes vestros, et flammam“ etc. R.

[4]) Deest „in“ in ed. Ruaei. [5]) Rom. II, 8.

[6]) Ed. M. II. „singuli.“ [7]) Edd. Merlini: animi.

[8]) Edd. Merlini: in scripturis divinis.

[9]) Genebrardus (itemque ed. M. II.): „discipulis.“ Male. R.

dicere: „lauda [1]) anima mea Dominum, qui sanat omnes languores tuos." Unus ergo ex caeteris animae languor, et quidem pessimus, contentio esse [2]) intelligenda est, per quam omne opus pravum geritur. Per hanc haereses nascuntur, per hanc schismata, et omnia scandala in ecclesiis generantur, dum hi, qui apud semet ipsos prudentes sunt, [3]) et in conspectu suo sapientes, quidquid libuerit pro lege defendunt: et inde fit, ut diffidatur quidem veritati, obtemperetur autem iniquitati. Diffidere porro, pro non cedere, vel non obtemperare, solet in Scripturis sanctis inveniri, sicut et in hoc loco: quod [4]) forte aptius Latinus interpres posuisset, si dixisset: qui non obediunt veritati, sed obediunt iniquitati. Omnis [5]) ergo, qui alienum a veritate iter ingreditur, nec sequitur eum, qui dixit: „Ego [6]) sum veritas:" diffidit veritati et inobediens est ei. Sic [7]) qui non solum in actibus, sed et in sensibus, et in fide errant: [8]) quod maxime ex contentione contingit. Sed et qui sapientiae obsistunt, et justitiae ac sanctificationi, Christo diffidunt, qui sicut veritas est, ita et sapientia, [9]) ita et sanctificatio est.

---

[1]) Psalm. CIII, 2. 3. (CII.)

[2]) Desideratur „esse" in edd. M. [3]) Jesai. V, 21.

[4]) Sic recte Msc. Reg. num. 1641. Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi (e. c. ed. M. II.): „quod forte aptius (Msc. Reg. num. 1639. *quod fortius*) Latinus interpretari potuisset, si" etc. R. — Ed. M. I. „quod forte aptius latinus interpretari potest, si" etc.

[5]) Msc. Reg. num. 1639. „Omnis ergo, qui alieno a veritate itinere graditur." Sed caeteri Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.) ut in textu. R.

[6]) Ev. Joann. XIV, 6.

[7]) Ita recte Mss. plerique. Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi: „si qui non solum — (al. *qui non solum*, omisso *si* vel *sic*; al. *sic non solum*, omisso *qui*; al. *sed qui non solum*) et in fide errant (al. *errent*): quod" etc. R. — Edd. Merlini: „Si qui non solum" etc.

[8]) Ed. M. I. „errent," ed. M. II. „errant." Cfr. pag. huj. not. 7. [9]) I Cor. I, 30.

Non obtemperare autem Christo, qui justitia est, hoc est obtemperare iniquitati, et [1]) his actibus, quos sine dubio consequuntur illa, quae scripta sunt: „ira [2]) et indignatio, tribulatio et angustia.“ De ira saepe jam diximus, quod interdum ipse, qui ex peccati conscientia animae incutitur cruciatus, ira appelletur: indignatio autem, ipsius irae tumor [3]) quidam significatur, et per singula quaeque commotio: ut si, verbi gratia, vulnus aliquod pessimum iram ponamus, hujus autem tumor et distentio, indignatio vulneris appelletur. Tribulatio vero, quam subsequitur angustia, non est similis putanda illi tribulationi, de qua dicit Apostolus, quia „tribulatio [4]) patientiam operatur.“ Illa enim talis tribulatio angustiam non habet subsequentem, sicut et ipse Apostolus dicit: „tribulationem [5]) patimur, sed non angustiamur.“ Imo vero non solum nullam angustiam tribulatio illa sanctorum, sed latitudinem habet. Denique sic dicit justus: „in [6]) tribulatione dilatasti me.“ Hujus latitudinis et Apostolus conscius sibi ad Corinthios scribit: „non [7]) angustiamini in me, sed angustiamini in visceribus vestris:“ et addidit: „dilatamini et vos.“ Idcirco ergo Deus de sanctis suis, quos dilatari novit, et habere intra cordis sui domicilium spatia [8]) longe lateque diffusa, dicit: „habitabo [9]) in iis, et inambulabo.“ Hoc munus a Deo inter caetera sapientiae munera accepit et Salomon, sicut scri-

---

1) Sic Msc. Reg. num. 1640., Merlinus (in edd. I. et II.), Erasmus et Genebrardus. Caeteri vero Mss. „et hi sunt, quos“ etc.; Salodianus, et Rabanus: „et his, quos“ etc.

2) Rom. II, 8. 9.

3) Sic omnes Mss. nostri, et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): „tumor, qui dictis significatur.“ R.

4) Rom. V, 3. 5) II Cor. IV, 8.

6) Psalm. IV, 1. 7) II Cor. IV, 12.—13.

8) Edd. Merlini: spatiosa longe etc.

9) Levit. XXVI, 11. 12. coll. II Cor. VI, 16.

ptum est: „et [1]) dedit, [2]) inquit, Dominus Salomoni prudentiam multam valde, et latitudinem cordis.“ In hac ergo sanctorum cordis latitudine non solum habitat, sed et inambulat Deus. In peccatorum vero cordibus, ubi angustiae sunt, quia locum dederunt [3]) diabolo ingrediendi, ingreditur quidem diabolus, [4]) sed non ut habitet, neque ut inambulet; angustiae enim sunt: sed ut lateat tanquam in caverna; est enim serpens. Sic ergo in se infelix anima, quam pessimus hic anguis obsederit, serpentino frigore rigens attrahitur et coarctatur, atque in omnes angustias cogitur: illa vero, quae obtemperat veritati, instar coeli dilatatur atque diffunditur, et solis justitiae illustratur radiis, et aula sapientiae ac veritatis efficitur.

7. Cur tamen ira [5]) et indignatio Judaeo primum et Graeco? Quia et [6]) gloria et honor ipsis primum. Prius enim illis credita sunt [7]) eloquia Dei, et ipsi dicunt: „beati [8]) sumus Israel, quia quae placent Deo, nobis nota sunt.“ Et ideo secundum Evangelii sententiam, *servus*, [9]) *qui cognovit voluntatem domini sui, et* [10]) *non fecit, digne plagis vapulabit multis*, hoc [11]) est, Judaeus: *qui autem non cognovit*, Graecus, id est, Gentilis, *vapulabit paucis.* Interest enim cognovisse Deum, et cognovisse voluntatem Dei: quia cognosci Deus „a [12])

---

[1]) I Regg. IV, 29. (III Regg.)

[2]) Mss. plures: „et dedit ei, inquit“ etc., omisso *Salomoni.* R.

[3]) Edd. Merlini: dedere.

[4]) Deest „diabolus“ in Mss. et apud Rabanum, sed exstat in editis (v. c. in edd. M.).

[5]) Rom. II, 9.—10.

[6]) Desideratur „et“ in edd. Merlini.

[7]) Rom. III, 2. [8]) Baruch. IV, 4.

[9]) Luc. XII, 47.—48.

[10]) Ed. M. II: et non fecit digne: plagis etc.

[11]) Edd. Merlini: hic est. [12]) Rom. I, 20.

creatura mundi per ea, quae facta sunt," etiam a [1]) Gentilibus potuit, et „sempiterna ejus virtus ac divinitas;" voluntas vero ejus non nisi ex lege cognoscitur et prophetis. Verum quoniam et ad poenam, et ad praemium Judaeos praefert, et Graecos postponit Apostolus, requirendum est, quos hic Graecos, quos Judaeos velit intelligi. Si illos dicit Judaeos, qui adhuc sub lege sunt, et ad Christum non veniunt, et Christianos Graecos, id est, qui ex Gentibus credunt, videtur contra totius mysterii venire sententiam. Quomodo enim illi primi dicentur, de quibus dictum est: „ecce [2]) erunt primi novissimi:" et ad quos iterum dicit: „ecce [3]) relinquetur vobis domus vestra deserta?" Et iterum, cum accessisset ad ficum [4]) eam Salvator, in qua non invenit fructum, dixit, quia „nunquam [5]) ex te fructus nascatur." [6]) Et duo populi in utero Rebeccae designabantur, ex quibus dicitur, quia „major [7]) serviet minori," et [8]) minor accepit benedictionem primatus. Sed et alia secundum hoc innumera in Scripturis invenies. Si vero Judaeos nos, id est, Christianos appellat, et eos, qui ex omni genere crediderunt, quos ipse dicit in occulto Judaeos, [9]) restat ut Graecos Gentiles illos dicat, qui nondum crediderunt. [10]) Sed quomodo Apostolus tantam spem Gentibus nondum credentibus ponit, cum ecclesiastica regula videatur obsistere,

---

1) Deest „a" in edd. M.

2) Matth. XX, 16. 3) Matth. XXIII, 38.

4) Edd. M. et R. „ad ficulneam Salvator."

5) Matth. XXI, 19. 6) Edd. Merlini: nascetur.

7) Genes. XXV, 23.

8) Sic editi plerique (c. c. edd. M.), et ita legendum videtur. Attamen omnes Mss. nostri, alii: „et junior accipiet benedictionis primatus;" al. „et minor accipiet benedictionis primatum;" al. „et minor accepit benedictionis primatus." Editio Veneta: „et minor accepta benedictione praelatus." R.

9) Rom. II, 29. 10) Edd. Merlini: credidere.

quae statuit, ut „nisi [1]) quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non possit introire in regnum coelorum:" et iterum Petrus in Actibus Apostolorum de Christo pronuntiet, [2]) dicens: „neque [3]) enim est aliud ullum nomen sub coelo, in quo oporteat nos salvos fieri?" Quomodo ergo hic Gentes gloriae, [4]) et honoris, et pacis secundo post Judaeos loco participes facit? Sed videamus, ne forte illa, quae solet bonitas et dulcedo Dei abscondi in Scripturis sanctis, aliquid etiam hic moliatur occultum. Tres mihi hoc in loco ordines fecisse videtur Apostolus. Primo enim dicit de his, qui „secundum [5]) patientiam boni operis, gloriam et honorem et incorruptionem quaerunt," quod ipsis reddit [6]) Deus „vitam aeternam." Patientiam autem boni operis in illis esse certum est, qui agones et certamina perferunt pietatis: quod [7]) supra exposuimus evidenter de Christianis dici, apud quos martyres fiunt. Probatur [8]) id etiam per hoc, quod Dominus dicit ad Apostolos, quia „tribulationem [9]) habebitis in hoc mundo, et mundus gratulabitur, vos autem lugebitis:" et addidit post pauca: „in [10]) patientia vestra acquiretis animas vestras." Christianorum ergo est pressuram pati in hoc saeculo, et lugere, quorum est vita aeterna. Et vis scire, quod nullius est vita aeterna, nisi

---

1) Ev. Joann. III, 5.

2) Edd. M. et R. „pronuntiat." 3) Act. IV, 12.

4) Rom. II, 10. 5) Rom. II, 7.

6) Edd. Merlini: „reddidit," ed. Ruaei: „reddit." Cfr. Rom. II, 7.

7) Editi (e. c. edd. M.): „pietatis. Quod supra diximus et exposuimus evidenter — dici, apud quos martyres fuerint;" sed omnes Mss. et Rabanus ut in textu. R.

8) Mss. plerique, Rabanus, et editi (e. c. edd. M.): „Probatur (al. *Probantur*) autem etiam" etc. Sed rectior videtur lectio Msc. Reg. num. 1639. „Probatur id etiam" etc. R.

9) Ev. Joann. XVI, 20. 10) Luc. XXI, 19.

ejus, qui credat in Christum? Audi Salvatoris ipsius vocem evidenter in Evangeliis designantem: „haec [1]) est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum." Omnis ergo, [2]) qui non agnovit Patrem solum verum Deum, et Filium ejus Jesum Christum, alienus est ab aeternitate vitae. Haec enim ipsa agnitio et fides vita [3]) esse designatur aeterna. Est [4]) igitur primus hic Christianorum locus, quibus per [5]) patientiam boni operis gloriam, et honorem, et [6]) incorruptionem quaerentibus vita aeterna reddetur, illa sine dubio, quae dicit: „Ego [7]) sum via, veritas et vita." In Christo autem, qui vita aeterna est, bonorum [8]) omnium est plenitudo. Secundo in loco ponuntur hi, qui [9]) „ex contentione, et qui diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati;" quibus „ira et indignatio, tribulatio et angustia" imminet: id est, omni [10]) animae operanti malum, Judaeo primum et Graeco. His autem iisdem etiam bonorum [11]) retributio tertio in loco pari cum distinctione promittitur, [12]) cum dicit: „gloria [13]) autem, [14])

---

[1]) Ev. Joann. XVII, 3. [2]) Edd. Merlini: enim.

[3]) Edd. Merlini: designatur vita esse aeterna.

[4]) Ita editi (e. c. edd. M.), et sic legendum videtur. Omnes tamen Mss. nostri, et Rabanus: „Est igitur plurimus hic" etc. R.

[5]) Rom. II, 7. [6]) Desideratur „et" in ed. M. II.

[7]) Ev. Joann. XIV, 6.

[8]) Alias: „bonorum omnis est plenitudo," editi (e. c. edd. M.): „bonorum omnis plenitudo", omisso „est." R.

[9]) Rom. II, 8. 9.

[10]) Msc. Reg. num. 1639. „omni homini operanti" etc. Sed caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.) ut in textu. Rabanus perperam: „omni in me operanti" etc. R. — Cfr. Rom. II, 9.

[11]) Edd. Merlini: „bonorum retributio. Tertio in loco" etc.

[12]) Ed. M. II: ponuntur. [13]) Rom. II, 10.

[14]) Deest „autem" in edd. Merlini.

et honor, et pax omni operanti bonum, Judaeo primum et Graeco." Quod, ut ego capere possum, de Judaeis et Gentibus dicit, utrisque nondum credentibus. Potest enim fieri, ut vel ex his, qui in lege sunt, si quis persuasione quidem communi [1]) Christo non credit, operetur tamen quod bonum est, justitiam teneat, misericordiam diligat, castitatem et continentiam servet, modestiam lenitatemque custodiat, atque omne opus [2]) bonum operetur: hic etiamsi vitam non habet aeternam, quia credens soli vero Deo, non credidit et Filio ejus Jesu Christo, quem misit, tamen gloria operum ejus, et pax et honor poterit non perire. Sed [3]) et Graecus, id est, Gentilis, si, cum legem non habeat, ipse sibi est lex, ostendens opus legis in corde suo, et naturali ratione immotus, sicut videmus nonnullos in Gentibus, vel justitiam teneat, vel castitatem servet, vel prudentiam, temperantiam modestiamque custodiat: iste licet alienus a vita videatur aeterna, quia non credit Christo, et intrare non possit in regnum coelorum, quia renatus non est [4]) ex aqua et Spiritu, videtur tamen [5]) quod per haec, quae dicuntur ab Apostolo, bonorum operum gloriam, et honorem, et pacem perdere penitus non possit. Si enim secundum ea, quae in superioribus disseruimus, videtur Apostolus condemnare Gentiles, ex eo, quod naturali intelligentia cum cognovissent Deum, non sicut Deum

---

[1]) Sic Mss. plerique, Rabanus, et Salodianus. Caeteri vero editi, et Msc. unus, al. (itemque edd. M.) „commonitus", al. „communitus." R.

[2]) Omittitur in editis (e. c. in edd. M.): „opus." R.

[3]) Ita Msc. Reg. num. 1639. Alter Reg. num. 1641. habet: „Sed etsi Graecus, —, qui cum" etc. Caeteri Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.): „Sed et Graecus, —, qui cum" etc. R. — Cfr. Rom. II, 14. 15.

[4]) Ev. Joann. III, 5.

[5]) Deest „tamen" in editis (e. c. in edd. M.), et in plerisque Mss., nec non et apud Rabanum, sed restituitur ex duobus Mss. R.

magnificaverunt,[1]) quomodo non putamus, quod etiam collaudare eos possit, et debeat, si qui in his cognoscentes Deum, sicut Deum magnificent? Dubitari igitur non puto, quod is, qui pro malo opere condemnari meruisset, idem[2]) *si operatus esset opus bonum*, remuneratione boni operis dignus haberetur. Vides[3]) enim dicentem Apostolum, quia „omnes[4]) nos stare oportet ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.“ Inde denique est, quod et in hoc loco subjungit: „non[5]) enim personarum acceptio est apud Deum.“ Quod si adhuc[6]) tibi dubium videtur, audi[7]) et Petrus quid in Actibus Apostolorum pronuntiet, cum ad gentilem Cornelium fuisset ingressus. „Compertum,[8]) inquit, habeo, quod Deus personarum acceptor non est, sed in omni loco, et in omni gente, qui facit voluntatem ejus, acceptus est ei.“ Sed objici nobis potest illud, quod Dominus[9]) in Evangelio dicit: „omnis,[10]) qui credit in me, non judicabitur. Qui autem non credit, jam judicatus est: quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.“ Sed videamus, quomodo non judi-

---

[1]) Rom. I, 21.

[2]) Editi (e. c. ed. M. II.): „idem si operatur bonum.“ Ita etiam Rabanus, qui omittit „idem.“ Msc. Reg. num. 1639. „idem si operaretur bonum.“ Sed caeteri Mss. ut in nostro textu. R. — Ed. M. I. minus accurate: „id est si operatur bonum remunerationi“ etc.

[3]) Ita Mss. plerique, et Rabanus. Salodianus vero: „Videns dicente Apostolo;“ caeteri editi (e. c. edd. M.): „Vide dicente Apostolo;“ Mss. duo: „Vides enim dicente Apostolo.“ R.

[4]) II. Cor. V, 10. [5]) Rom. II, 11.

[6]) Edd. Merlini: tibi adhuc.

[7]) Sic Mss. plerique, Rabanus, et editio Veneta Salodiani. Caeteri vero editi (e. c. edd. M.), et Msc. unus: „audi et Petrum quid“ etc. Male. R.

[8]) Act. X, 34. 35. [9]) Edd. Merlini: Deus.

[10]) Ev. Joann. III, 18.

camur, qui credimus in [1]) Christo, ut sciamus, quomodo et ille jam judicatus sit, qui non credit. Num quidnam putamus, qui crediderit in Christo, et post hoc homicidium vel adulterium commiserit, aut falsum testimonium dixerit, aut aliquid hujusmodi gesserit, quae nonnunquam videmus admittere etiam fideles, quia pro his jam non judicabitur, qui credidit in Christo? Certum est haec omnia venire ad judicium; et ideo sic intelligendus est Domini sermo, quem dicit: „qui [2]) credit in me, non judicabitur:“ quia secundum hoc, quod credidit, [3]) non judicabitur quasi incredulus et infidelis: de actibus vero suis sine dubio judicabitur. Ita ergo et ille jam judicatus est, qui non credit, [4]) secundum hoc, quod non credidit; et sicut credenti, si extrinsecus peccati aliquid commiserit, salva fide, judicium manet: ita et non credenti, si quid boni operis gesserit, excepta infidelitate, remuneratio non peribit. Nisi forte quis aliquid grave et intolerabile velit objicere, ut dicat eum, qui peccat, computandum non esse inter credentes: quia si credat quis, non peccet; [5]) si vero peccet, [6]) ex hoc ipso arguatur, quod non credat. Sed haec quam dura sit sententia, nulli ambiguum puto. Quotus enim quisque invenietur in terris, qui ita vitam suam libret, [7]) ut in nullo penitus delinquat? Sed et Joannes Apostolus in epistola sua evidenter etiam opinionem hujusmodi notat, cum dicit: „si [8]) quis dicit, quia peccatum non habet, hic mendax est, et veritas in eo non est. Si autem confiteamur peccata nostra, habemus ad-

---

[1]) Deest „in“ h. l. in ed. Ruaei.

[2]) Ev. Joann. III, 18. [3]) Edd. Merlini: credit.

[4]) Edd. Merlini: credidit. [5]) Ed. Ruaei: peccat.

[6]) Edd. M. et R. „peccat.“

[7]) Ita Msc. unus Reg. num. 1640., et plerique editi (e. c. ed. M. II.). Caeteri vero Mss., Rabanus, et editio Veneta (itemque ed. M. I.): „liberet.“ Male. R.

[8]) I Joann. I, 8. — II, 1.

vocatum apud Patrem, Jesum justum, qui exorat pro peccatis nostris." Haec ergo a nobis in hoc locó, prout potuimus, discussa sunt, considerantibus etiam illud, quod dicit Apostolus: „an [1]) Judaeorum Deus tantum? nonne et Gentium? Imo et Gentium:" ut per haec evidentior fiat explanatio, quomodo Judaei primo, deinde Graeci ponuntur ab Apostolo. Sed tamen in arbitrio legentis sit probare, quae dicta sunt. Nos autem plura adduximus in tractatum, ne quid de Apostoli sensu indiscussum relinquere videremur.

8. „Quicunque [2]) enim sine lege peccaverunt, sine lege et [3]) peribunt: et [4]) quotquot in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur." Cum dicat Apostolus eos, qui sine lege peccaverunt, sine lege perituros, requiritur utrum de sola Mosis lege intelligendum sit, an et de lege Christi, vel etiam de quacunque humana lege, sub qua unumquemque mortalium vivere contingit, quod secundum ipsam judicari possit, qui in ea peccat: an qui extra solam [5]) Mosis legem est, etiam si sub aliqua lege vivat, velut extra legem positus, cum peccaverit, pereat. Nam et ipse Paulus Apostolus, [6]) cum [7]) dicit se his, qui sine lege sunt, quasi sine lege esse, et [8]) addit: „cum [9]) utique sine lege non essem, sed in lege essem Christi:" ostendit se [10]) quidem in lege Mosis non esse, esse tamen sub lege. Sed et humanae, ut diximus,

---

[1]) Rom. III, 29. [2]) Rom. II, 12. 13.

[3]) Desideratur „et" in edd. M.

[4]) Edd. Merlini: et quicunque in lege etc.

[5]) Deest „solam" in edd. M.

[6]) Ed. Ruaei: Apostolus Paulus.

[7]) Ed. M. II: cum dixit se iis, qui etc.

[8]) Edd. Merlini: et addidit. [9]) I Cor. IX, 21.

[10]) Edd. Merlini: se in lege Mosis quidem non esse, tamen esse sub lege.

leges, si ad hoc ipsum reputari debeant, videto.[1] Naturalis vero lex, quae communiter omnibus hominibus inest, considerandum est si non omnes paene faciat in lege peccare, sicut in consequentibus dicit: „cum[2] enim Gentes, quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt faciunt, hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis:“ nisi eos forte dicamus extra legem positos, qui neque scriptis legibus, neque conscientiae,[3] et cogitationibus propriis reprehendentibus se et arguentibus parent. Quomodo[4] autem dicit: „quotquot[5] in lege peccaverunt, per legem judicabuntur?“ Utique qui in lege Christi est, per legem Christi: et qui in lege Mosis, per legem Mosis judicabitur: neque qui sub lege Christi est, quamvis etiam legi Mosis subditus videatur, judicari tamen secundum eam putandus est, cur non sit circumcisus, vel cur sabbatum non servet. Quod et si juxta legem Mosis putandus est judicari, secundum hoc, quod lex spiritualis est, judicabitur. Hoc est enim non[6] auditorem legis, sed factorem justificari. Quod vero graviore sententia percuti videtur is, qui sine lege peccaverit, quoniam periturus[7] pronuntiatur, cum utique et miseratione aliqua dignus videatur, qui adjutorio non usus est legis, videamus, ne quid iterum, ut in caeteris docuimus, divinae bonitatis hic lateat, quam semper abscondit[8] timentibus se. Fortassis enim ob hoc

---

[1]) Mss. fere omnes, et editi (e. c. edd. M.): „non video.“ Solus Msc. Reg. num. 1639. „videto“, quod rectius videtur. R.

[2]) Rom. II, 14. 15. [3]) Ed. Ruaei: conscientia.

[4]) Ita Msc. Reg. num. 1639. Alii autem duo Mss. Regii: „Qui autem dicit.“ Msc. Vallis-Clarae: „Quod autem dicit.“ Editio Veneta: „Qui autem diceris;“ caeteri vero editi (e. c. edd. M.): „Qui autem dicis.“ R.

[5]) Rom. II, 12. [6]) Rom. II, 13.

[7]) Rom. II, 12.

[8]) Psalm. XXXI, 19. (XXX.)

sibi [1]) propensiorem curam pro his, qui pereunt, inesse ipse Dominus in Evangelio ostendit, cum dicit, quia „venit [2]) filius hominis quaerere, et salvare, quod perierat.“ Et iterum dicit: „non [3]) sum missus nisi ad oves, quae perierunt, domus Israel.“ Et David dicit: „erravi [4]) sicut ovis perdita, require servum tuum.“ Sed et in Evangelio drachma, [5]) quae perierat, mundata domo invenitur a muliere: et gaudet pater super filio juniore poenitente, [6]) qui „mortuus [7]) fuerat, et revixit; perierat, et inventus est,“ magis [8]) quam super eo, qui non perierat, nec inventus est. Qui junior filius, ut ego arbitror, etiam ipsam naturalem jam fugerat [9]) legem: hoc enim videtur indicari in eo, quod consumserit [10]) partem paternae substantiae, quae ei [11]) contingebat, vivendo luxuriose. Sed et in Ezechiele propheta pastoribus imputatur, quod infirmum non colligaverint, [12]) et quod perierat non quaesierint: et post pauca ipse Dominus dicit: „et [13]) quod periit, inquit, ego requiram.“ Verumtamen obser-

---

[1]) Omittitur „sibi“ in editis (e. c. in edd. M.).

[2]) Luc. XIX, 10. [3]) Matth. XV, 24.

[4]) Psalm. CXIX, 176. (CXVIII.)

[5]) Sic Msc. Reg. num. 1639., et Rabanus. Caeteri vero Mss. et editi (e. c. edd. M.): „mna.“ R. — Cfr. Luc. XV, 8.

[6]) Ed. M. I. male: poenitentiae. [7]) Luc. XV, 24.

[8]) Desiderantur verba: „magis quam super eo, qui non perierat, nec inventus est,“ in antea editis (e. c. in edd. M.), et in plerisque Mss., nec non apud Rabanum, sed restituuntur ex duobus Mss. R.

[9]) Sic Codex Vallis-Clarae, et duo Regii. Salodianus pro „fugerat“ legit: „suggerat“; caeteri editi (e. c. edd. M.): „fregerat.“ Codex vero Ebroicensis, et unus Regius: „etiam ipsam naturalem jam adeptus fuerat legem.“ Rabanus: „etiam ipse secundum naturalem jam fuerat legem.“ R. — Edd. Merlini: etiam ipsam naturalem legem jam fregerat.

[10]) Ed. Ruaei: consumsit. [11]) Ed. Ruaei: eum.

[12]) Ezech. XXXIV, 4. [13]) Ezech. XXXIV, 16.

vandum est, quod in his omnibus nusquam Deus aliquem dicitur perdidisse, sed unusquisque ex se pati hoc, quod perit, ut[1]) in hoc ipso ait: „sine[2]) lege et[3]) peribunt:“ et: „venit[4]) filius hominis quaerere, et[5]) salvare, quod perierat,“ non „quod perdiderat“: et: „ad[6]) oves perditas domus Israel,“ non „quas perdiderat.“ Et cum ipse Dominus dicit: „omnes,[7]) inquit, quos dedisti mihi, servavi, et nullus ex iis periit“: non dixit: nullum ex iis perdidi. Sane sicubi Deus perdere dicitur, pro reprobare[8]) magis invenies dictum, sicut cum dicit: „perdam[9]) sapientiam sapientium, et intellectum prudentium reprobabo.“ Quod autem dicit, quia „quotquot[10]) in lege peccaverunt, per legem judicabuntur,“ intuere, ne forte secundum vindictas has, quae in lege scriptae[11]) sunt, quibus agebantur judicia, ubi lapidari, vel in ignem tradi, vel civitatem refugii adire, vel alia hujusmodi pati jubebantur, ita sit et judicium futurum: — quoniam quidem typo[12]) et umbrae coelestium deservire dicuntur hi, qui sub lege sunt —: ne forte simili quadam ratione agatur etiam futurum judicium in eos, qui praevaricati fuerint legem. Cum ergo diversas in Scripturis dici claruerit leges, si quis in tantum omnes has refugerit, ut etiam naturalis ipsa[13]) lex, quae nulli fere deest,[14]) vel per duritiam, vel per crassitudinem

---

[1]) Edd. Merlini: perit. Et in hoc ipso etc.

[2]) Rom. II, 12. [3]) Desideratur „et“ in edd. M.

[4]) Luc. XIX, 10.

[5]) Desiderantur h. l., cfr. pag. 103. not. 2., verba: „et salvare“, in edd. M. et R.

[6]) Matth. XV, 24. [7]) Ev. Joann. XVII, 12.

[8]) Ita Raban.; quod rectius videtur, quam „pro bono“, ut ferunt omnes Mss. nostri, et editi (e. c. edd. M.). R.

[9]) I Cor. I, 19. coll. Jesai. XXIX, 14.

[10]) Rom. II, 12. [11]) Exod. XXI. et XXII.

[12]) Hebr. VIII, 5. [13]) Edd. Merlini: illa.

[14]) Alias (e. c. in edd. M.): „desert.“ Male. R.

cordis obliterata in eo videatur et abolita, de isto potest videri dictum, quod sine lege pereat: judicandus vero per legem dicatur is, qui sub lege vivit, quia et Apostolus contestatur omnem circumcidentem [1]) se, quod [2]) debitor sit universae legi [3]) faciendae.

9. „Cum [4]) enim Gentes, quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt faciunt: hi [5]) legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente iis conscientia ipsorum, [6]) et inter se invicem cogitationibus [7]) accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Deus occulta hominum, secundum evangelium meum, per Jesum Christum.“ Certum est, quod Gentes, quae legem non habent, naturaliter, quae legis sunt, facere non pro sabbatis vel neomeniis dicantur, vel sacrificiis, quae in lege scripta sunt. Non enim haec lex in cordibus Gentium scripta est: [8]) sed hoc est, quod sentire naturaliter possunt: verbi gratia, ne homicidium, ne adulterium faciant, ne furentur, ne falsum testimonium dicant; ut honorent patrem et matrem, et horum similia. Fortassis et quod Deus unus creator sit omnium, scriptum est in cordibus Gentium. Magis tamen mihi videntur haec, quae in corde scripta dicuntur, cum evangelicis legibus convenire, ubi cuncta ad naturalem referuntur aequitatem. Quid enim ita naturalibus sensibus proximum, quam ut,

---

[1]) Galat. V, 3.

[2]) Ed. M. I: „quia debitor sit“, ed. M. II: „debitorem esse.“

[3]) Ed. Ruaei: legis. [4]) Rom. II, 14. 15.

[5]) Editi (e. c. edd. M.): „ejusmodi.“ R.

[6]) Deest „ipsorum“ in textu ed. Ruaei, eadem tamen in notis: „editi (e. c. edd. M.): *conscientia ipsorum.*“

[7]) Editi (e. c. edd. M.): „cogitationum accusantium, aut etiam defendentium.“ R.

[8]) Sic recte Mss. duo Regii. Caeteri vero, et editi (e. c. edd. M.): „dicitur scripta.“ R.

quae nolunt sibi fieri homines, haec ne faciant[1]) aliis? Legi vero Mosis concordare lex naturalis secundum spiritum, non secundum literam potest. Nam quae erit in hoc intelligentia naturalis, verbi gratia, ut octavo[2]) die quis circumcidat infantem, aut cum lino simul ne lana texatur,[3]) vel ne quis in die[4]) novorum fermentatum aliquid edat? Quae cum aliquoties objecissemus Judaeis, et exigeremus,[5]) ut, si quid in his utilitatis esset,[6]) ostenderent, scimus eos hoc solum respondere solitos, quia ita visum sit legislatori. Nos vero, qui haec omnia spiritualiter intelligenda sentimus, idcirco et non auditores, sed factores[7]) legis justificandos credimus, non legis secundum literam, quae utique pro sui impossibilitate non potest habere factorem, sed secundum spiritum, per[8]) quem solummodo impleri lex poterit. Hoc est ergo opus legis, quod etiam Gentes Apostolus dicit implere naturaliter[9]) posse. Cum enim agunt, quae legis sunt, scripta videtur lex in cordibus eorum a Deo, non[10]) „atramento, sed spiritu Dei vivi." Quod autem dicit: „in[11]) cordibus," non est putandum, quia in membro corporis, quod cor appellatur, lex scripta dicatur. Unde enim caro aut tantos prudentiae sensus possit emittere, aut[12]) tanta memoriae receptacula continere? Sed sciendum est, ra-

---

1) Tob. IV, 15. 2) Levit. XII, 3.

3) Deuteron. XXII, 11. 4) Exod. XII, 15. 19.

5) Ita Mss. Editi vero, alii: „urgeremus", alii: „ingeremus", alii (e. c. edd. M.): „ingereremus." R.

6) Ed. M. II. male: esse. 7) Rom. II, 13.

8) Edd. Merlini: per quem solum lex impleri poterit.

9) Rom. II, 14.

10) II Cor. III, 3.

11) Rom. II, 15.

12) Sic editi plerique (e. c. edd. M.), et Mss. duo. Caeteri vero Mss. et editio Veneta: „aut tanta memoriae receptacula convenire?" Rabanus: „aut tanto memoriae receptaculo convenire?" R.

tionalem animae virtutem cor solere nominari. Atque [1]) testimonio sanae conscientiae uti Apostolus dicit eos, qui descriptam continent in cordibus legem. Unde necessarium videtur discutere, quid istud sit, quod conscientiam Apostolus vocat: utrumne alia sit aliqua substantia, quam cor, vel anima. Haec enim conscientia [2]) et alibi dicitur, quia reprehendat, non reprehendatur, et judicet hominem, non ipsa judicetur, sicut ait Joannes: „si [3]) conscientia, [4]) inquit, nostra [5]) non reprehendat nos, fiduciam habemus ad Deum." Et iterum ipse Paulus alibi dicit, quia „gloriatio [6]) nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae." Quia ergo tantam ejus video libertatem, quae in bonis quidem gestis gaudeat semper et exsultet, in malis vero non arguatur, sed ipsam animam, cui cohaeret, reprehendat et arguat, arbitror, quod ipse sit spiritus, qui ab Apostolo esse cum anima dicitur, secundum quod in superioribus edocuimus, velut paedagogus ei quidam sociatus et rector, ut eam de melioribus moneat, vel de culpis castiget et arguat; de [7]) quo et dicit Apostolus, quia „nemo scit [8]) hominum, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est:" et ipse sit [9]) conscientiae spiritus, de quo dicit: „ipse [10]) spiritus testimonium reddit spiritui nostro." Et forte hic ipse spiritus est, qui cohaeret ani-

---

[1]) Restituitur „Atque" ex Msc. Reg. num. 1639., qui postea habet, sicut et Rabanus: „testimonia sanae conscientiae" etc. Caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.): „Testimonio sane conscientiae" etc., omisso „Atque." R.

[2]) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.): „conscientia." R.

[3]) I Joann. III, 21.

[4]) Ed. M. I. male: conscientiam.

[5]) Omittitur in editis (e. c. in edd. M.): „nostra."

[6]) II Cor. I, 12.

[7]) Edd. Merlini: de qua etiam dicit etc.

[8]) I Cor. II, 11. [9]) Ed. M. II. male: scit.

[10]) Rom. VIII, 12. — Edd. Merlini: ille spiritus etc.

mabus justorum, quae [1]) sibi in omnibus obedientes fuerint; et ideo scriptum est: „laudate [2]) spiritus et animae justorum Dominum." Si vero inobediens ei anima et contumax fuerit, dividetur ab ea [3]) post excessum, et separabitur. Et propter hoc puto dictum esse in Evangelio de malo villico, [4]) quia „dividet [5]) eum Dominus, et partem ejus cum infidelibus ponet." Ipse fortassis est spiritus, de quo scriptum est, quia „incorruptibilis [6]) est spiritus in hominibus." Et secundum ea, quae superius diximus, quia dividetur [7]) ac separabitur ab anima peccatrice, ut illa cum infidelibus accipiat partem, potest similiter his aptari et illud, quod dictum est: „erunt [8]) duo in agro, unus assumetur, et unus relinquetur: et duae ad molam, una assumetur, et una relinquetur." Haec de eo, quod scriptum est: „testimonium [9]) reddente conscientia."

10. Nunc videamus, quod sequitur: „et [10]) inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus in die, cum judicabit Deus occulta hominum, secundum evangelium meum, per Jesum Christum." Rectum judicium Dei esse [11]) quis dubitet, ubi accusatores et defensores adhibentur, et testes? Et quidem de hoc justo Dei [12]) judicio nos homines capiamus exemplum, nec putemus unquam, sine accusante, et defendente, et testibus

---

[1]) Edd. Merlini: qui sibi etc.

[2]) Daniel. (secund. Theodotion. etc.) III, 86.

[3]) Ed. Ruaei: ab eo etc.

[4]) Editi (e. c. edd. M.): „judice." Male. R.

[5]) Luc. XII, 46. [6]) Job. XXXII, 8. coll. vers. 7.

[7]) Ed. R. in textu: „dividitur ac separatur," eadem tamen in notis: „editi (e. c. edd. M.): *dividetur ac separabitur.*"

[8]) Matth. XXIV, 40. 41. [9]) Rom. II, 15.

[10]) Rom. II, 15. 16.

[11]) Edd. Merlini: quis dubitet esse.

[12]) Edd. Merlini: judicio Dei nos exemplum capiamus.

justum haberi posse judicium. Deinde videndum est, quomodo in illo die, cum judicabit Deus occulta hominum, cogitationes vel accusabunt animam, vel defendent, non utique illae cogitationes, quae tunc erunt, sed istae, quae nunc sunt in nobis. Cum enim sive bona, sive mala cogitamus, velut in ceris, [1]) ita in corde nostro tam bonarum, quam malarum cogitationum notae quaedam et signacula relinquuntur, quae in occulto nunc pectoris posita, in illo die revelari dicuntur a nullo alio, nisi ab eo, qui solus potest occulta hominum scire: quorum signorum, vel quarum notarum causas non latere Deum etiam nostra conscientia contestabitur. Quod tamen judicium, secundum evangelium Pauli, hoc est, quod Paulus annuntiat, per Jesum Christum fiet: „Pater [2]) enim nemimem judicat, sed omne judicium dedit Filio." Marcion tamen, et omnes, qui diversis figmentis varias introducunt animarum naturas, hoc ex loco apertissime confutantur, cum a Paulo [3]) dicitur Deus occulta hominum judicare per Jesum Christum, et ostenditur, unumquemque non naturae privilegio, sed propriis cogitationibus accusatum, vel excusatum, conscientiae suae testimonio judicandum.

11. „Si [4]) autem tu Judaeus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et cognoscis voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus per legem, et confidis te ipsum [5]) ducem esse caecorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiae et veritatis in lege: qui vero doces [6]) alium, te ipsum non doces: qui praedicas non furandum, furaris: qui dicis non moechandum,

---

[1]) Alias (e. c. in edd. M.): „caeteris." Male. R.
[2]) Ev. Joann. V, 22. [3]) Rom, II, 16.
[4]) Rom. II, 17 — 24.
[5]) Deest „ipsum" in ed. Ruaei.
[6]) Edd. Merlini: alium doces.

moecharis: qui abominaris idola, sacrilegium committis: qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum dehonoras. Nomen [1]) enim Dei per vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est." Quemadmodum in scripturis propheticis observavimus, non solum dicentis personam latenter et subito commutari, verum et eorum, ad quos sermo, vel de quibus sermo fit: verbi gratia, ut nunc ex Patris persona, nunc ex Filii, vel Spiritus sancti, nunc etiam ex persona prophetae, aut aliorum quorumlibet aliqua dicantur; et nunc quidem sermo ad Israeliticam gentem, nunc ad exteras nationes, aut ad reges, et ad mille alios dirigatur: ita mihi videtur etiam [2]) haec ad Romanos scripta esse epistola, ut interdum et dicentis persona mutetur, et aliquando quidem Paulus spiritualis loquatur, sicut in multis epistolae locis, aliquando vero Paulus carnalis, sicut, verbi gratia, cum dicit: „ego [3]) autem carnalis sum, venumdatus sub peccato," ut ostendetur, [4]) cum ad ipsum locum, Domino dirigente, venerimus. Interdum vero fit et eorum personae, ad quos sermo est, commutatio, ita ut nunc ad omnem Romanorum dicatur ecclesiam: „gratias [5]) ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo:" in aliis vero non ad omnem ecclesiam, sed ad omnem, qui judicat alium, et ipse facit ea, quae in aliis condemnat, et est inexcusabilis. Nunc autem neque ad ecclesiam, neque ad eum, qui judicat, fit sermo hic, in quo dicit: „si [6]) autem tu Judaeus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et cognoscis voluntatem ejus," et caetera, usque ad

[1]) Jesai. LII, 5. coll. Ezech. XXXVI, 20—23.

[2]) Sic omnes Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): „etiam hoc modo ad Romanos" etc. R.

[3]) Rom. VII, 14.

[4]) Ita Mss. Editi vero (v. c. edd. M.): „ostendemus." R.

[5]) Rom. I, 8. [6]) Rom. II, 17. 18.

eum locum: „et [1]) judicabit, quod ex natura est praeputium, legem perficiens, te, qui per literam et circumcisionem praevaricator es legis.“ Sicut in scripturis propheticis vigilanter oportet intendere eum, qui vult intelligentiam eorum, quae scripta sunt, capere, vel dicentium, vel ad quos, vel de quibus sermo fit personis: [2]) ita nunc in epistola ad Romanos agendum mihi videtur. Sed videamus jam quae sunt, quae dicit Apostolus ad eum, qui cognominatur [3]) Judaeus. Primo namque hoc observandum est, quod non dixit de eo: „si [4]) autem tu“ Judaeus es; sed [5]) „Judaeus cognominaris:“ quia non idem est, esse Judaeum, et cognominari Judaeum. Ipse etenim Paulus docet in consequentibus, quod vere Judaeus sit ille, qui „in [6]) occulto“ circumcisus est circumcisione cordis, qui „spiritu, non litera“ legem custodit, cujus „laus non ex hominibus, sed ex Deo est.“ Qui autem, „in [7]) manifesto, in carne“ circumcisus est, legem ad hoc observans, ut videatur ab hominibus, iste non est vere, sed cognominatur Judaeus. De his enim et ipse Apostolus dicit: „videte [8]) circumcisionem: nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deo servimus.“ Sed et Joannes in Apocalypsi de quibusdam ita dicit: „qui [9]) dicunt se esse [10]) Judaeos, et non sunt:“ quos etiam „de synagoga satanae“ esse pronuntiat. Sciendum tamen est, quod iste, qui „in [11]) occulto“ et vere Judaeus est, ab illo Juda

---

[1]) Rom. II, 27.

[2]) Msc. Reg. num. 1639. „personas.“ Caeteri Mss. et editi (e. c. edd. M.): „personis.“ R.

[3]) Edd. Merlini: cognominatus est Judaeus.

[4]) Rom. II, 17.

[5]) Edd. Merlini: sed si Judaeus etc.

[6]) Rom. II, 29. [7]) Rom. II, 28.

[8]) Philipp. III, 2. 3. [9]) Apocal. III, 9.

[10]) Deest „esse“ in edd. Merlini.

[11]) Rom. II, 29.

vocabulum trahat, de quo scriptum est: „Juda, [1]) te laudabunt fratres tui: manus tuae super dorsum inimicorum tuorum. Catulus leonis Juda,“ et caetera, quae in Salvatorem Dominum prophetata sunt. Igitur si claruit de differentiis personarum, et quis vere sit [2]) Judaeus, quis autem solo nomine cognominetur, videamus, quae ad hunc, qui se jactat esse Judaeum, et non est, sermo Apostolicus dicat. Tu, inquit, qui Judaeus [3]) cognominaris, et omnem tibi requiem in legis litera collocas, et gloriaris in Deo, tanquam qui portio ejus sis, et cui concessum sit, scire voluntatem Dei, et velut probandi gnarus jactas te scire posse, et discernere, quae sint utiliora et differentia, ita ut non solum, quae sint bona, scias, verum etiam, quae sint meliora et utiliora, discernas, confidis quoque, quod dux possis esse caecorum: nimirum ex illis es ducibus, de quibus dicebat Dominus: „caeci [4]) sunt duces caecorum: caecus [5]) autem si caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt.“ Confidit ergo ducem se esse [6]) caecorum, lumen eorum quoque, qui in tenebris sunt. Sed et ad istos nihilominus Dominus dicit: „si [7]) autem lux, quae in te est, tenebrae sunt, ipsae tenebrae quantae sunt!“ Confidunt tamen, quod eruditores sint [8]) insipientium, et magistri infantium, tanquam qui ex legis litera formam scientiae et veritatis acceperint. Et quia haec profitentur quidem, non tamen vere tenent, dicit ad eos Apostolus: „qui [9]) ergo doces alium, te ipsum non doces: et qui praedicas non furandum,“ tu adventum et praesentiam Christi, quae [10]) universo mundo effulsit: furaris:

---

[1]) Genes. XLIX, 8. 9.

[2]) Edd. Merlini: Judaeus sit.

[3]) Rom. II, 17—19. [4]) Matth. XV, 14.

[5]) Edd. Merlini: si caecus autem caeco etc.

[6]) Rom. II, 19. [7]) Matth. VI, 23.

[8]) Rom. II, 20. [9]) Rom. II, 21.

[10]) Edd. Merlini: quae in universo etc.

„qui [1]) dicis non moechandum," in synagogam populi Dei adulterium committis, sermonem doctrinae pravum et adulterinum ei superducens: et collocas eam cum legis litera, quae foris est, cum scriptum de ea legas, quia „omnis [2]) gloria filiae regis [3]) intrinsecus:" et ad quam legis per prophetam nihilominus dictum: „nisi [4]) occulte audieritis, plorabit anima vestra." Qui ergo negas [5]) moechandum, tam grave adulterium committis, ut adulterinum sensum introducas ad eam, de qua dictum legis a Deo: „ego [6]) te mihi desponsabo in fide et misericordia." Qui abominaris [7]) idola, sacrilegium committis, verum templum Dei, quod est Christus Jesus, violans: solvis [8]) enim templum Dei, quod in tribus [9]) diebus resuscitatum est iis, qui credunt. Sed et qui ex lege et prophetis sermonem Christum pronuntiantem furatur et occultat, ne populus audiat et credat, sacrilegium committit, et vere Dei templum violat. Idem quoque hic, qui cognominatur Judaeus, et gloriatur [10]) in litera legis Mosis, praevaricator legis arguitur, cum non credit Christo. Si enim crederet [11]) Mosi, crederet utique huic, de quo Moses scripsit. Propter istos ergo tales, qui dicuntur Judaei, et non sunt, nomen Dei blasphematur [12]) inter Gentes, non solum pro operibus eorum pessimis, sed et propter humilem et dejectam intelligentiam, quam habent in lege

---

1) Rom. II, 22.

2) Psalm. XLV, 13. (XLIV.).

3) Edd. Merlini: regis ab intrinsecus.

4) Jerem. XIII, 17. 5) Rom. II, 22.

6) Hos. II, 19. 20. 7) Rom. II, 22.

8) Ita Msc. Reg. num. 1639. Caeteri vero Mss. et editi (e. c. edd. M.): „solvisti." R.

9) Ev. Joann. II, 19.

10) Rom. II, 23.

11) Ev. Joann. V, 46.

12) Rom. II, 24. coll. Jes. LII, 5.

et prophetis. Ridicula namque [1]) etiam ipsis Gentibus fiunt, cum legis literam sequentes dicunt: „ne [2]) tetigeris, [3]) ne gustaveris, ne contaminaveris: quae sunt omnia in [4]) corruptionem, secundum mandata et doctrinas hominum." Verum haec Apostolus quidem ad eum, qui nomine, non opere Judaeus est, dicit: pertinere tamen etiam ad omnem hominem possunt, in quo nomen tantum religionis et pietatis est, opera autem, et scientia, et fides deest. Et ideo majore cura haec in nobis ipsis, quam in his, qui ad fidem Christi non veniunt, discutere debemus, ne quis nostrum, qui per fidem Christi, et circumcisionem in baptismo datam, verus Judaeus effectus est, et in lege Christi requiescit, gloriatur quoque se idolorum errore depulso agnovisse Deum, et ejus sibi innotuisse voluntatem: — scit enim probare, [5]) quod bonum, et beneplacitum est, et perfectum, et eo usque pervenit, ut [6]) etiam dux et doctor ecclesiae sit ad illuminandos eos, qui in scientia caeci sunt, et instruendos parvulos in Christo —: ne is, inquam, talis alios quidem velit docere districtius, et de his, quos instruit, summam [7]) disciplinam castitatis exigere, ipse vero intemperantiae vitio et cupiditatis urgeatur, nonnunquam etiam flammis occultae libidinis aestuet. Ad hujusmodi ergo hominem Apostolicus

---

[1]) Sic Mss. Editi vero (c. c. edd. M.): „namque etiam Gentibus ipsis legis literam sequentes dicunt." R.

[2]) Coloss. II, 21.

[3]) Msc. Reg. num. 1639. „ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne contaminaveritis." R.

[4]) Omnes Mss. „in corruptione." R.

[5]) Rom. XII, 2.

[6]) Mss. plerique, Rabanus, et editi (c. c. edd. M.): „ut esset dux et doctor ecclesiae ad illuminandos" etc. Sed melior videtur lectio Msc. Regii num. 1639., ut in nostro textu. R.

[7]) Mss. duo: „summam disciplinae et castitatis exigere." Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi, ut in textu. R.

hic sermo competenter aptatur, dicens ei: „tu,[1]) qui doces alium, te ipsum non doces: qui praedicas non furandum, furaris: qui dicis non moechandum, moecharis." Quod si etiam, ut nonnunquam fieri solet, munera oblata Deo, et stipem in usus pauperum datam, ad propria lucra converterit, recte ei dicitur: „qui[2]) abominaris idola, sacrilegium facis." Si vero etiam aperta incurrat opprobria, et de avaritia ejus, atque iniquis judiciis, et temulentia publicam jam teneat notam, dehonoratur[3]) Deus in actibus ejus: et cum doctor ecclesiae talis esse populis innotuerit, nomen Dei blasphematur[4]) in Gentibus. Certi sunt enim magistro[5]) similes esse discipulos. Possunt tamen haec eadem tertio loco etiam haereticis aptari. Et ipsi enim cognominantur Christiani, et nonnulli eorum etiam[6]) legem tenuere, per quam instructi,[7]) ductores se esse caecorum, et magistros infantium profitentur, probantes utiliora, quae latere ab ecclesiasticis dicunt. Sed isti, quoniam furantur verba Dei, et intellectum eorum perversa expositione subripiunt, et adulterinum fidei sensum ad sponsam Christi, ecclesiam, in regios thalamos inducunt, recte ad eos[8]) dicitur: „qui[9]) praedicas non furandum, furaris: qui dicis non moechandum, moecha-

---

[1]) Rom. II, 21. 22. [2]) Rom. II, 22.

[3]) Rom. II, 23.

[4]) Rom. II, 24. coll. Jesai. LII, 5.

[5]) Edd. Merlini: magistris.

[6]) Sic Msc. Reg. num. 1639., Mss. vero duo: „etiam legem tenere videntur," al. „dicuntur." Caeteri Mss. et Rabanus: „etiam legem tenere," omisso „videntur", vel „dicuntur", et pro „ductores se esse caecorum" habent „doctores se esse caeterorum." Editi vero (e. c. edd. M.): „etiam lege tenus", et „doctores se esse caecorum." R.

[7]) Rom. II, 18. 19. 20.

[8]) Mss. nostri, et Rabanus: „ad eos." Editi (e. c. edd. M.): „de his." R.

[9]) Rom. II, 21. 22.

ris:“ et qui abominantur idola, sacrilegium committunt, pretiosa vasa de templo Dei, id est, verae fidei margaritas de Scripturis sanctis furantes: per quos et [1]) „nomen [2]) Dei blasphematur inter Gentes,“ dum casta et honesta ecclesiae dogmata corruptis ac turpibus maculant [3]) haereticae pravitatis erroribus. Ex illis enim et infanticidii, et incesti, caeterorumque similium scelerum pròbra ad invidiam sanctae religionis exorta sunt. Sciendum tamen est, haec Apostolum per ironiam dicere ad Judaeos. Neque enim qui vere requiescit [4]) in lege, et gloriatur in Deo, et probat utiliora, haec, quae enumerata sunt, facere credendus est. Testimonium sane, quod posuit, id est: „nomen [5]) enim [6]) Dei per vos blasphematur inter Gentes:“ de Esaia sumtum est.

12. „Circumcisio [7]) quidem prodest, si legem custodias: si autem praevaricator legis sis, circumcisio tua praeputium facta est. Si igitur praeputium justitias legis custodiat, nonne praeputium illius in circumcisionem reputabitur, et judicabit id, quod ex natura est praeputium, legem perficiens, [8]) te, qui per literam et circumcisionem praevaricator es legis? Non enim, qui in manifesto, Judaeus est, neque quae in manifesto est, in carne, circumcisio; sed qui in occulto [9]) Judaeus est, et circumcisio cordis, in spiritu, non litera: cujus laus non ex hominibus est, sed ex Deo.“ Quae sit circumcisio, quam prodesse

---

[1]) Desideratur „et“ in edd. Merlini.

[2]) Rom. II, 24. coll. Jesai. LII, 5.

[3]) Editi (c. c. edd. M.): „maculantur.“ R.

[4]) Rom. II, 17. 18.

[5]) Rom. II, 24. coll. Jesai. LII, 5.

[6]) Edd. Merlini: Dei enim.

[7]) Rom. II, 25—29.

[8]) Edd. Merlini: consummans.

[9]) Edd. Merlini: abscondito.

dicit Apostolus, vel [1]) quae lex prosit, si custodiatur, diligentius requirendum videtur, ut, cum haec intellexerimus, possimus et nos circumcidi. Quippe si prodest circumcisio, secundum verbum Apostoli dicentis, quia „circumcisio [2]) prodest, si legem custodias," ipse Apostolus in consequentibus docet, quia „non [3]) illa, quae in manifesto est, in carne circumcisio," sed „circumcisio cordis," per spiritum, non per literam facta, laudem habet non ex [4]) hominibus, sed ex Deo: et alibi dicit: „videte [5]) circumcisionem; nos enim sumus circumcisio, qui [6]) spiritu Deo servimus, et non in carne confidimus." Haec, ut opinor, est circumcisio, quam prodesse dicit Apostolus, si legem custodias: non legem literae, cujus utique circumcisionem in carne non recipis, sed legem spiritus, secundum quam circumcideris corde. „Litera [7]) enim occidit, spiritus autem vivificat," quia et lex Dei „non" refertur „atramento scripta", sed digito Dei, qui est spiritus ejus, et „non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis." Verum potest nobis objici, quia si Apostolus circumcisionem prodesse dicit, quae utique alia non intelligitur esse, quam animae purgatio, et abjectio vitiorum: quomodo addit adhuc, ita demum prodesse hujusmodi circumcisionem, si legem custodias, cum haec ipsa circumcisio non nisi ex legis observantia fieri videatur. Sed intuere, ne forte abscindere vitia, et cessare a malis, circumcisionem significet: agere autem quae bona sunt, et efficere quae perfecta

[1]) Ita editi (e. c. edd. M.); Rabanus vero: „Vere, inquit, prodest lex, si custodiatur." Msc. Cod. Ebroicensis: „vel quid prodest, vel quae lex prosit, si custodiatur." Mss. Regii, alius: „vel in quo prodest, vel quae lex, si custodiatur"; alius: „vel quid prodest, vel quae lex, si custodiatur." R.

[2]) Rom. II, 25. [3]) Rom. II, 28. 29.

[4]) Edd. Merlini: ab hominibus. — Cfr. Rom. II, 29.

[5]) Philipp. III, 2. 3. [6]) Edd. Merlini: in spiritu.

[7]) II Cor. III, 6.—3.

sunt, custodire sit legem. Neque enim in eo perfectio est, si cessetur a malis, sed in eo, si agantur bona, sicut in Psalmo evidentius perdocemur, cum dicit: „declina [1]) a malo:" et non hic stetit, sed addidit: „et fac bonum." Similiter ergo et Apostolus, utpote in his imbutus, ita demum dicit, prodesse circumcisionem et abjectionem malorum, si custodias legem bonorum. Neque enim perfectus quis esse potest, si nihil egerit mali, sed si aliquid egerit boni. Unde et ipsa circumcisio, quae fiebat in carne, non absque hujus intelligentiae, quam nunc exponimus, significabatur imagine. Denique octavo die [2]) parvulis dabatur, qui nihil utique adhuc operis egerant. [3]) Quod si quis nobis proferat [4]) illud, quod in principio libri Job de laude ejus positum est, ubi dicitur: [5]) „et [6]) erat Job homo verax, sine querela, justus, Dei cultor, abstinens se ab omni re mala:" cur praecedente boni operis laude, in ultimo mali continentia numeretur: illud quidem [7]) arbitror indicari, quod saepe fieri solet, quia plurimi hominum agant [8]) quidem, quae bona sunt, misceatur [9]) tamen aliquid et operis mali, pauci [10]) vero sint sicut Job, qui ita et veraces et irreprehensibiles, ita

---

[1]) Psalm. XXXVII, 27. (XXXVI.)

[2]) Genes. XVI, 12. coll. Levitic. XII, 3.

[3]) Edd. Merlini: egerint.

[4]) Edd. M. pro „proferat illud" exhibent: „objiciat" omisso „illud."

[5]) Edd. Merlini: dicit. [6]) Job. I, 1.

[7]) Edd. Merlini: quoque.

[8]) Ed. M. I., itemq. ed. R.: agunt.

[9]) Ed. Ruaei sola: miscent.

[10]) Edd. Merlini: „pauci vero sicut Job, qui ita —, ita justi sint" etc. Ed. R. in textu quidem: „pauci vero sicut Job, qui ita —, ita justi sunt" etc., eadem tamen p. 401. in Addendis et Corrigendis: „lege potius juxta Msc. Reg. num. 1639. *pauci vero sint sicut et Job, qui ita —, ita justi sint*" etc.

justi sint et cultores Dei, ut haec omnia agentes abstineant se ab omni re mala. „Si[1]) ergo, inquit, praevaricator sis legis,“ sicut supra exposuimus, non agendo quae bona sunt, circumcisio „tua praeputium facta est,“ dum et hoc tibi, quod abstinere a malo visus es, opera fidei et justitiae non agenti, ad infidelitatem reputatur. Neque enim possibile est alicui carnalem circumcisionem rursum in praeputium verti, cum utique abscissa praeputii caro ultra redire non possit. Dignius ergo et evidentius intelligitur, quod continentia mali[2]) operis, quae per circumcisionem significatur, si opera fidei non habeat, ad immunditiam reputetur.[3]) Sed[4]) et in ecclesia qui per baptismi gratiam circumciditur, si post haec praevaricator sit legis Christi, circumcisio baptismi ad infidelitatis ei praeputium reputabitur: quia et „fides[5]) sine operibus mortua“ dicitur, et mali villici pars[6]) cum infidelibus ponitur.

13. „Si[7]) autem praeputium justitias legis custodiat, nonne judicabit id, quod ex natura est praeputium, legem perficiens, te, qui per literam et circumcisionem praevaricator es legis?“ Superius diximus, quod duos Judaeos et duas circumcisiones discutiat Apostolus, et nunc de[8]) carnali, nunc vero de spirituali commemoret. Videtur ergo in praesenti loco praeputium dicere Gentes, quae in praeputio carnis ad fidem Christi venerunt: quas legem spiritualem servantes componit et comparat Judaeis, qui per literam et circumcisionem carnis praevaricatores sunt legis, quos et judicandos ab his dicit, in quibus non car-

---

1) Rom. II, 25. 2) Ed. M. II: a malo opere.

3) Edd. Merlini: reputatur.

4) Ita Mss. et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): „Sed et si in ecclesia per“ etc.

5) Jacob. II, 26. 6) Luc. XII, 46.

7) Rom. II, 26. 27.

8) Desiderantur verba: „de carnali, nunc vero de spirituali,“ in antea editis (v. c. in edd. M.). R.

nis circumcisio, sed legis observatio est. Possumus autem ex hac [1]) comparatione etiam nostros in ecclesia commonere: verbi causa, si dicamus, in praeputio adhuc esse catechumenos, aut etiam Gentiles, et circumcisos esse fideles per gratiam baptismi. Si ergo catechumenus, qui nondum per gratiam lavacri circumcisus est, legem Christi servet, justitias et mandata custodiat, nonne ex hac [2]) comparatione judicat eum, qui fidelis dicitur, et praecepta non servat, ac legem Christi et mandata contemnit? Denique et ipse Dominus dicebat: „regina [3]) Austri surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit eos, quia venit a finibus terrae, audire sapientiam Salomonis." Haec quidem ad instruendam ecclesiam nobis dicta sint. Verum considera, si possit in hoc loco et ille intellectus admitti, ut dicatur etiam post adventum Christi carnalis circumcisio, quae ex lege observatur, [4]) prodesse aliquid custodientibus legem, secundum hoc, quod in initio fidei nostrae adhuc a credentibus observabatur: — ut in Actibus Apostolorum docetur vel Petrus [5]) in discretione ciborum, vel Paulus [6]) in sacrificiis purificationis fecisse —: si forte etiam hic hujusmodi circumcisionem proposuisse videatur Apostolus, quam prodesse dicit ita, si etiam lex servetur; si minus, circumcisionem hanc in praeputium vertendam, hoc est, nihil profuturam: imo etiam majus [7]) habere judicium eum, qui per circumcisionem carnis videatur legis observantiam profiteri, et praevaricando legem judicari ab eo, qui non susceperit quidem circumcisionem carnis, justitias tamen servaverit legis. Si ergo et hic

---

[1]) Deest „hac" in edd. M.

[2]) Desideratur „hac" in edd. M.

[3]) Matth. XII, 42.

[4]) Sic Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): „observabatur." R.

[5]) Act. X, 11. seqq. [6]) Act. XXI, 26.

[7]) Editi (e. c. edd. M.): „in aliis." Male. R.

sensus recipi debeat, videto etiam tu, qui legis, quoniam quidem ipse Apostolus profitetur, [1]) se Judaeis fieri Judaeum, et his, qui sine lege sunt, quasi [2]) qui sine lege sit, et omnibus omnia fit, [3]) ut omnes lucrifaciat: ne forte propterea hic videatur indulgere Judaeis ea, quae ad Galatas scribens his, qui ex Gentibus crediderant, [4]) non indulget. Dicit enim: „quia [5]) si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.“ Nihil ergo proderat [6]) circumcisio his, qui ex ea putabant [7]) aliquid justificationis assumi: proderat autem his, qui putabant sibi ad Christum non esse veniendum, si iis circumcidere filios vetaretur. Erant enim nonnulli in initiis, qui circumcisionem veluti insigne vernaculum gentis suae nimio amore servarent, et impediri videbantur a fide, si hoc [8]) iis vetaretur, quo carere non poterant. Ergo videtur Apostolus ad hujusmodi homines dicere, ne iis fidei januam claudat, quia „circumcisio [9]) prodest, si legem custodias: si autem praevaricator legis sis, circumcisio tua praeputium facta est:“ e contrario autem si credentes ex Gentibus ad circumcisionem cogerentur, fidei Christi et praedicationi verbi fieri videretur injuria. Sed et illud observandum est, quod, cum dixerit: „circumcisio [10]) quidem prodest, si legem custodias:“ non addidit: si autem non custodias: sicut consequens videbatur; sed ait: „si autem praevaricator sis legis.“ In quo ostendit, aliud esse, non custodire legem, aliud praevaricari [11]) legem. Nam et Paulus ipse

---

[1]) I Cor. IX, 20—22.

[2]) Editi (e. c. edd. M.): „quasi sine lege sit.“ R.

[3]) Ed. M. I: „sit.“ Cfr. I Cor. IX, 22.

[4]) Edd. Merlini: crediderunt. [5]) Galat. V, 2.

[6]) Edd. Merlini h. l. et paulo post: prodest.

[7]) Edd. M. h. l. et paulo post: putant.

[8]) Deest „hoc“ in editis (e. c. in edd. M.). R.

[9]) Rom. II, 25. [10]) Rom. II, 25.

[11]) Edd. Merlini: praevaricare.

non semper legem custodit, nunquam tamen praevaricator est legis. Propterea in consequentibus dicit: „si [1]) autem praeputium justitiam legis custodiat, nonne judicabit, quod ex natura est praeputium, legem perficiens, te, qui per literam et circumcisionem praevaricator es legis?“ Custodit ergo legem is, qui eam secundum literam observat: et is praevaricatur eam, qui spiritualem ejus non tenet sensum. Justitia [2]) vero legis, moralis ejus est locus. Lex enim generale vocabulum est, justitia vero pars legis est. Continet enim lex justitias, et judicia, et mandata, et justificationes, aliasque quamplurimas species. Si ergo praeputium non ait ipsam legem, sed si justitias legis custodiat, in tantum praefertur circumcisioni praevaricanti legem, ut etiam judicet eam. Et bene addidit: „legem [3]) perficiens.“ Ille enim, qui secundum literam vivit, custodire dicitur legem, iste vero, qui secundum spiritum, perficere: perfectio autem legis in Christo est, qui dixit: „non [4]) veni solvere legem, sed adimplere.“ Adimplere autem legem, hoc [5]) est perficere legem. Custodit ergo legem carnalis Judaeus, perficit autem spiritualis, et qui in occulto Judaeus est. In quo ille quidem praevaricator legis, hic autem judex praevaricatoris efficitur. Praevaricator autem efficitur [6]) carnalis Judaeus, quia lex ipsa infirmabatur [7]) per carnem. Nisi enim infirmata [8]) fuisset secundum carnem, non utique diceretur: „nam [9]) quod impossibile erat legi, [10]) in quo infirmabatur per carnem.“

---

[1]) Rom. II, 26. 27.

[2]) Ita Mss. nostri. Ast editi (e. c. edd. M.): „Justitiae vero legis, moralis est locus.“ R.

[3]) Rom. II, 27. [4]) Matth. V, 17.

[5]) Deest „hoc“ in edd. M.

[6]) In editis (v. c. in edd. M.) omittitur: „efficitur.“ R.

[7]) Edd. Merlini: infirmatur.

[8]) Edd. Merlini: infirma fuisset. [9]) Rom. VIII, 3.

[10]) Edd. Merlini: legis. Cfr. Rom. VIII. 3.

Per spiritum autem infirmari legem nunquam invenies scriptum, et ideo „qui[1]) in carne sunt, Deo placere non possunt:" qui autem per spiritum actus carnis mortificaverint, non solum vivent, sed judices erunt non tantum hominum, sed et[2]) angelorum: quia[3]) illius laus ab hominibus est, hujus a Deo. Haec quidem dicta sint a nobis ad explanationem sermonis Apostolici, quem disserere proposuimus. Non tamen importunum videbitur etiam circumcisionis ipsius generalem discutere rationem, quandoquidem de ea locus ipse commonuit. Repetamus igitur, et in medium proferamus, si qua in lege de ea, vel in Scripturis caeteris continentur. Invenimus in Genesi scriptum primum[4]) de circumcisione mandatum, cum responsa darentur ab Abraham hoc modo: „et[5]) dixit Deus ad Abraham: tu autem testamentum meum servabis, et omne semen tuum post te in generationes suas. Et hoc testamentum, quod disposui inter me et vos, et inter me et[6]) inter semen tuum post te in generationes eorum: circumcidetur omne masculinum vestrum, et circumcidetis carnem praeputii vestri, et erit in signum testamenti inter me et vos. Et puer octavo die circumcidetur in vobis, omnis masculus in generationibus vestris: vernaculus, et pecunia emtus ab omnibus filiis alienigenarum, qui non est ex semine tuo, circumcisione circumcidetur vernaculus domus tuae, et pecunia comparatus a te: et erit testamentum meum super carnem vestram testamentum aeternum. Et incircumcisus masculus, qui non fuerit circumcisus in

---

[1]) Rom. VIII, 8.—13.

[2]) Deest „et" in ed. M. II. [3]) Rom. II, 29.

[4]) Edd. Merlini: primo.

[5]) Genes. XVII, 9 — 14.

[6]) Ed. R. in textu: „et inter medium seminis tui post te in generationes eorum," in notis: „sic Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): et inter semen tuum post te in generatione sanctorum." Cfr. Genes. XVII, 10.

carne praeputii sui die octavo, exterminabitur anima [1]) illa de genere suo, quia testamentum meum dissipavit." Non nos tamen latere debet, quod in aliis exemplaribus non habetur [2]) positum: „octavo [3]) die," in hoc duntaxat loco. Item in Levitico scriptum est: „et [4]) locutus est Dominus ad Mosen dicens: loquere filiis Israel, et dices ad eos: mulier, quaecunque susceperit semen, et pepererit masculum, immunda erit septem diebus: secundum dies [5]) purgationis immunda erit. Et die octavo circumcidet carnem praeputii ejus, et triginta tribus diebus sedebit in sanguine suo immunda." Haec quidem de lege Mosis testimonia posuimus. Salvator vero in Evangelio ait, [6]) circumcisionem accipere hominem in sabbato, et non solvi legem Mosis; et dicit eam ex patribus esse, et ante Mosen datam. Cujus sententiae auctoritate, simul et legalis praecepti gravitate permoti, etiam post adventum Jesu suasi sunt quidam circumcidi, cum essent ex Gentibus. Alii vero horrescentes pondus praecepti, refugerunt penitus etiam ab ipsis legibus, in quibus haec scripta videbantur, ita ut putarent haec non esse boni Dei mandata, nec ejus, quae Dominus et Salvator noster praedicare venisset. Et ideo mihi videtur diligentior in talibus locis adhibenda discussio, si sit aliquid in hujusmodi mandato utilitatis etiam secundum literam: et si sit, [7]) quibus utile sit, vel quem ad finem tendat ejus utilitas, aut si aliquid utilius figuraliter indicetur. Igitur repetentes ea, quae ex

---

[1]) Ed. R. in notis textui subjectis: „editi (c. c. edd. M.): „*anima illa de genere suo.* Mss.: *ille de populo suo;*" eadem tamen p. 401. in Addendis et Corrigendis: „loco *editi* lege *Mss.*, et loco *Mss.* lege *editi.*" (?) — Cfr. Genes. XVII, 14.

[2]) Edd. Merlini: habet. [3]) Genes. XVII, 14.

[4]) Levit. XII, 1—4.

[5]) Edd. Merlini: diem. Cfr. Levit. XII, 2.

[6]) Ev. Joann. VII, 22. 23.

[7]) Ed. Ruaei sola: sint.

lege protulimus testimonia, discutiamus attentius, utrumne soli Judaeorum genti videatur hujusmodi imminere mandatum, an et omnes, qui ex Gentibus crediderunt, aequa sorte constringat. Intueamur ergo illud, quod ad Abraham defertur oraculum, quo jussus est circumcisionis testamenta servare. „Tu, [1]) inquit, testamentum meum servabis, et omne semen tuum post te per generationes suas. Et hoc est testamentum, quod disposui inter me et te, et ipsos, ut circumcidatur omne masculinum eorum, et circumcidant carnem praeputii sui, ut sit in signum testamenti inter me et ipsos: et omnis masculus octavo die circumcidatur." Quos [2]) sane etiam ex alienigenis, id est, qui minime ex Abraham stirpe dicuntur, circumcidi velit, manifeste pronuntiat. Ait namque: „vernaculus [3]) tuus, et pecunia emtus ab omnibus filiis alienigenarum, [4]) qui non est ex semine tuo, circumcisione circumcidatur." Nusquam fecit proselyti, id est, advenae mentionem; sed vernaculum servum, profecto gentis illius, domi natum, [5]) vel etiam pretio mercatum circumcidi jubet; non liberum, non hospitem constringit, non advenam. Perscrutemur nunc etiam Levitici legem, quomodo etiam Mosi praecipiat Deus. „Loquere, [6]) inquit, [7]) filiis Israel, et dices ad eos: mulier, si susceperit semen, et pepererit masculum."

---

[1]) Genes. XVII, 9—12. coll. p. 123. not. 5. et 6. — Edd. Merlini haec habent: „Tu, inquit, et semen tuum post te per generationes suas: inter me et semet ipsos, ut circumcidatur —, ut sit signum" etc.

[2]) Ed. R. in textu: „Quod sane", eadem tamen pag. 401. in Addendis et Corrigendis: „lege: *Quos sane.*" Eadem in notis textui subjectis: „editi (v. c. edd. M.): *Quos sane*", in Addendis vero et Corrigendis pag. 401. „lege: Msc. Reg. num. 1639. *Quod sane*, caeteri vero Mss. et editi: *Quos sane*, quod rectius videtur."

[3]) Genes. XVII, 12. 13.

[4]) Edd. Merlini: alienigenis.

[5]) Ed. M. II. minus accurate: dominatum.

[6]) Levitic. XII, 2. [7]) Deest „inquit" in edd. M.

Et post aliquanta: „octavo,[1]) inquit, die circumcidet carnem praeputii ejus.“ Intuere et hic, quemadmodum de lege circumcisionis tantum ad filios Israel Moses loqui[2]) jubetur, et alienigenarum nulla fit mentio. Si enim credimus, per divinum Spiritum scripta esse, quae inferuntur in lege, utique non frustra aut addi aliquid putandum est, aut sileri: et ideo cum in quibusdam mandatis dicitur: „loquere[3]) ad filios Israel, et dices ad eos:“ in quibusdam vero additur, ut non solum filiis Israel, sed et proselytis, id est, advenis loquatur, necessario[4]) utique observanda distinctio est: quia sicut in his locis, ubi dicitur: „loquere[5]) ad Aaron:“ et alibi: „loquere[6]) ad filios Aaron:“ et alibi: „loquere[7]) ad Levitas, et dices ad eos:“ certum est non subjacere reliquos filios Israel his legibus, quae vel filiis Aaron, vel Levitis, vel ipsi Aaron promulgatae sunt: ita etiam quae filiis Israel jubentur, nec alienigenae memoria ulla fit, non est putandum, commune in his esse mandatum, vel communem fieri legem, ubi appellationis habetur exceptio. Pauca tamen ad horum probationem testimonia adbibeamus ex pluribus, per quae[8]) necessariam esse vel adjectionem, vel exceptionem hujusmodi nominum comprobemus. In primis Levitici partibus ad solos filios Israel fertur hujusmodi lex: „loquere,[9]) inquit Dominus, filiis Israel, et dices ad eos: homo ex vobis si offerat Deo[10]) dona ex pecoribus,“ et caetera; et iterum: „et[11]) locutus est Dominus ad Mosen,

---

1) Levitic. XII, 3.

2) Edd. Merlini: loqui videtur, ut — nulla sit mentio.

3) Levitic. XII, 2. coll. Num. VI, 2. etc.

4) Ed. Ruaei: necessaria. 5) Exod. VIII, 5. et 16.

6) Deest „loquere“ in edd. Merl. — Cfr. Num. VI, 23.

7) Num. XVIII, 26.

8) Edd. Merlini: per quod.

9) Levit. I, 2. 10) Edd. Merlini: dona Deo.

11) Levitic. IV, 1. 2.

dicens: loquere filiis Israel: anima si peccaverit non voluntate," et caetera. Haec et hujusmodi quis dubitet quod ad solos filios Israel mandentur?[1]) Alia vero non ipsis, sed Aaron, vel filiis ejus, ut dicit in consequentibus: „et[2]) locutus est Dominus ad Mosen, dicens: praecipe Aaron, et filiis ejus, dicens: haec est lex holocaustorum," et caetera; et rursum: „locutus[3]) est Dominus ad Mosen, dicens: loquere Aaron et filiis ejus, dicens: haec est lex peccati: in loco, quo jugulaverint holocaustum, ibi jugulabunt pro peccato in conspectu Domini;" et iterum ad Aaron: „vinum,[4]) inquit, et siceram non bibetis tu et filii tui tecum, cum introieritis in tabernaculum testimonii." Alia autem neque Aaron, neque filiis Israel mandantur, sed senioribus Israel hoc modo: „loquere,[5]) inquit, ad seniores Israel, dicens: accipite[6]) hircum ex capris pro peccato," et caetera. Numquid dubitatur, quod haec lex solis senioribus filiorum Israel praecipitur? Sed et de mundis et immundis animalibus specialis nihilominus lex filiis Israel dari videtur. Ita namque scriptum est: „et[7]) locutus est Dominus ad Mosen et Aaron, dicens: loquimini filiis Israel, dicentes[8]) ad eos: haec sunt animalia, quae manducabitis," et reliqua. Sic ergo etiam de circumcisione, vel[9]) in his, quae ad Abraham responsa sunt, vel in his, quae in Levitico continentur, non alius quisquam circumcisionis lege constringitur, nisi sit vel ex Abraham originem trahens, vel vernaculus eorum, aut pretio emtus. Vis autem videre, quia, sicubi vult etiam

---

[1]) Edd. Merlini: mandantur.

[2]) Levitic. VI, 8. 9. [3]) Levitic. VI, 24. 25.

[4]) Levitic. X, 9. [5]) Levitic. IX, 3.

[6]) Edd. Merlini: accipite, inquit, hircum.

[7]) Levitic. XI, 1. 2.

[8]) Ed. M. II. male: dicens ad eos.

[9]) Desunt verba: „vel in his, quae ad Abraham responsa sunt," in ed. Genebrardi. R.

alienigenas una eademque lege connecti, significanter ostendat?[1]) Audi, quid scriptum sit. „Et[2]) locutus est, inquit, Dominus ad Mosen, dicens: loquere ad Aaron, et ad filios ejus, et ad omnes filios Israel, et dices ad eos: homo ex filiis Israel, vel ex advenis, qui fuerint in vobis, quicunque manducaverit omnem sanguinem, statuam animam meam super animam illam, quae manducaverit sanguinem, et disperdam eam de populo suo, quia anima omnis carnis sanguis illius est. Et ego dedi vobis illum, ut ex ipso supra altare propitietur pro animabus vestris, quia sanguis pro anima expiabit. Propterea dixi filiis Israel: omnis anima ex vobis non manducabit sanguinem, et advena, quicunque fuerit in[3]) vobis, non manducabit sanguinem." Vides ergo hanc de observatione sanguinis legem, quae communiter et filiis Israel et advenis data est, observari etiam a nobis, qui ex Gentibus per Jesum Christum credimus Deo. Nos enim proselytos et advenas Scriptura nominare consuevit, cum dicit: „advena,[4]) qui[5]) est in te, adscendet super te sursum, tu autem descendes deorsum. Ipse erit tibi caput, tu autem eris ejus cauda." Ideo ergo legem de observatione sanguinis communem cum filiis Israel etiam Gentium suscepit[6]) ecclesia. Haec namque ita[7]) intelligens in lege scripta, tunc beatum illud Apostolorum concilium decernebat, dogmata et decreta Gentibus scribens, ut abstinerent[8]) se non solum ab his, quae idolis immolantur, et a fornicatione, sed et[9])

---

[1]) Edd. Merlini: ostendit.

[2]) Levitic. XVII, 1. 2. 10—12.

[3]) Edd. Merlini: ex vobis.

[4]) Deuteronom. XXVIII, 43. 44.

[5]) Editi (v. c. edd. M.) pro „qui est" habent: *quidem*. R.

[6]) Edd. Merlini: suscipit.

[7]) In ed. Genebrardi (itemq. in ed. M. II.) „ita" omittitur. R.

[8]) Act. XV, 20. [9]) Deest „et" in ed. Ruaei.

a sanguine et a suffocato. Verum fortasse requires, si, ut de sanguinis observantia claruit, ita etiam de suffocato doceatur, utrum communis filiis Israel cum advenis data sit lex, quia etiam de hoc observare Gentes Apostolorum statuta decernunt. Audi, quam observanter etiam super hoc in Dei legibus cautum sit. „Homo, [1]) homo, inquit, ex filiis Israel, et ex advenis, qui sunt in vobis, quicunque venatus fuerit feram, aut avem, quae manducantur, [2]) effundat sanguinem ejus, et cooperiat terra, quia anima omnis carnis sanguis ipsius est.“ Vide ergo, quam observanter legislator, in quo mandatum commune vult esse, conjungit advenas filiis Israel, in quo vero [3]) specialia dat praecepta, a quibus ea velit observari distinguit. Verum quoniam inter illa, quae de Levitico superius protulimus, etiam hoc scriptum refertur: „homo, [4]) homo ex filiis Israel, vel ex advenis, qui sunt in iis, quicunque fecerit holocaustum, aut sacrificium, et ad ostium tabernaculi testimonii non adduxerit facere illud Domino, exterminabitur homo ille de populo suo:“ et per hoc videtur etiam advenae et de sacrificiis injungi, et ecclesia ex Gentibus offerendis holocaustis [5]) obnoxia fieri: etiam haec diligentius verba, et syllabae, ut ita dicam, observandae sunt legis. Ait enim, si „fecerit [6]) holocaustum, vel sacrificium,“ ut adhibeat illud: „ad [7]) ostium tabernaculi testimonii.“ Lex non, ut faciat, jubet, sed, si forte fecerit, quomodo facere debeat, docet. Certum est enim, nec dubitari potest, quod dum Hierosolymis templum constaret, et religio patribus tradita vigeret, plurimi etiam

[1]) Levitic. XVII, 13. 14.

[2]) Edd. Merlini: manducatur. Cfr. l. l. vers. 13.

[3]) Deest „vero“ in edd. M.

[4]) Levitic. XVII, 8. 9.

[5]) Deest „holocaustis“ in ed. Genebrardi. R.

[6]) Edd. Merlini h. l. male: fuerit. Cfr. Levit. XVII, 8.

[7]) Levitic. XVII, 9.

Gentium veniebant adorare, et offerre sacrificia. Sed hoc quoniam in loco uno tantummodo fieri praeceptum est, de quo etiam hic mandat, ut ad ostium tabernaculi jugulanda victima deducatur, [1]) tamdiu potuit legitimi fieri, quamdiu status loci permansit incolumis. Denique et Salvator ad illos decem leprosos, quos mundaverat: „ite, [2]) inquit, et ostendite vos sacerdoti: et offerte [3]) pro vobis hostias, sicut praecepit Moses:“ ex quibus cum unus [4]) regressus fuisset ad Salvatorem gratias agens, ait Dominus: „nonne [5]) decem purgati sunt? ubi sunt illi novem? Non est inventus, qui rediret et gratias ageret Deo, nisi hic alienigena“ Ita ergo constante templi statu, etiam alienigenis offerendi sacrificia moris fuit: nunc vero quid exposcitur ab advenis, quod exhibere ne propriis quidem cultoribus licet? Haec autem omnia dicta sunt a nobis, ut ostenderemus, quanta sit in lege distinctio mandatorum, et praecipue ut de circumcisionis praecepto doceremus, quod non aliis, quam his, qui ex Abraham genus ducunt, vernaculisque eorum, vel pretio emtis esset injunctum: liberos vero esse ab hujuscemodi legibus eos, qui per Christum Deo ex Gentibus credunt. Quae [6]) tamen idcirco interim absque ullius allegoriae adjectione discussimus, ne qua, ut solet, his, qui [7]) sunt ex circumcisione, obstrependi adversum veritatem resideret occasio. Sed adhuc validum adversum nos levare poterunt telum, confirmantes, etiam proselytos per legem circumcisioni obnoxios fieri, ex his, quae in Exodo scripta sunt hoc modo: „si [8]) vero quis accesserit ad vos proselytus, et

[1]) In ed. Genebrardi: „declaratur.“ Male. R.
[2]) Luc. XVII, 14. [3]) Cfr. Matth. VIII, 4.
[4]) Luc. XVII, 15. 16. [5]) Luc. XVII, 17. 18.
[6]) Edd. Merlini: Quod tamen etc.
[7]) Edd. Merlini: qui ex circumcisione sunt.
[8]) Exod. XII, 48. 49.

fecerit Pascha Domino, circumcides ei omne masculinum; et tunc accedet facere illud, et erit sicut indigena. Omnis incircumcisus non edet ex eo. Lex una erit indigenae, et advenae, qui advenerit ad vos." Quae quamvis arguta videatur objectio, tamen admiranda legislatoris ubique cautela succurrit. Considera enim, quod et hic non dixit, quia advena, qui venerit ad vos, faciat Pascha Domino, et circumcidatur, sed observantissima moderatione decernit, dicens: „si [1]) accesserit ad vos, et fecerit Pascha." Nec dubitari enim de hoc potest, quod, si quis cum Judaeis Judaicum Pascha fecerit, et circumcidi debeat: unum hoc interim, quo retundantur [2]) contradicentes, legislatoris cautela prospexit. Est et illud praeterea, ad quod mutire non poterunt. Pascha, [3]) quod lex fieri praecipit, in loco illo fieri jubet, quem elegit Dominus Deus, id est, Hierosolymis. In illo etenim templo tantum offerri sacrificia decernuntur. Recuperent ergo prius statum templi, et tunc de circumcisione contendant: si vero ibi secundum sententiam Salvatoris [4]) non remansit lapis super lapidem, qui non sit destructus, superflua [5]) est de circumcisione causatio. In tantum autem circumcisio vernaculum ipsius, et nullius alterius gentis, insigne est, ut nusquam alius quis in historiis veterum pro hac referatur correptus, nisi filius [6]) Mosis, cujus mater Sephora vim angeli comminantis exitium filii circumcisione compescuit. Ex his ergo omnibus ostenditur Israel ille, qui [7]) secundum carnem

---

[1]) Exod. XII, 48. [2]) Ed. M. I: recondantur.

[3]) Editi (e. c. edd. M.): „Pascha, quod lex fieri praecipit, in illo loco, quem elegit Dominus Deus, id est, Hierosolymis celebrandum est." R.

[4]) Matth. XXIV, 2.

[5]) Genebrardus: „superflue." Male. R.

[6]) Exod. IV, 24. 25.

[7]) Ita Mss. nostri. Editi vero: „secundum carnem, solus" etc. R. — Edd. Merlini: „qui secundum carnem, ut solus" etc.

est, solus circumcisioni carnis obnoxius, liber autem et alienus ab ea populus proselytus, qui advenit ad eam, qui adscendit [1]) et factus est sursum: ille autem descendit et factus est deorsum; et per misericordiam Christi factus est iste populus in capite, et ille in cauda. Facti sunt enim „novissimi [2]) primi, et primi novissimi:" et ob hoc judicat [3]) id, quod ex natura est praeputium, legem perficiens, illos, qui per literam et circumcisionem praevaricatores sunt legis. Non enim purificat animam haec, quae in manifesto fit, in carne circumcisio, sed illa, quae in occulto est, circumcisio cordis, ipsa purificat mentem, et vitiorum maculas abscindit. Hactenus nobis de circumcisione carnali pro viribus dictum sit. Age jam secundum eum, qui dixit: „quia [4]) lex spiritualis est:" et qui de his, quae referuntur in lege, dicit, [5]) quod per allegoriam dicta sint: quid etiam allegoricis legibus de ea sentiendum sit, videamus. Scio multorum de hoc ferri dicta, vel scripta; sed et nos, quae Dominus dederit, ad ea, quae ab aliis commode composita videntur, addemus. Circumcidere est ex genitali membro, per quod successio humani generis et carnalis propago ministratur, amputare aliquam partem. Per hoc ergo indicari figuraliter reor, amputandam esse ab anima, si qua illi ex consortio carnis adhaesit [6]) impuritas, si quis eam libidinis malesuadae sensus obtexit. Idcirco igitur non aliis ista desectio, [7]) sed genitalibus membris infigitur, ut clareat, quod hujusmodi vitia animae non ex propria substantia, sed ex genuino motu et incentivo

---

[1]) Deuteronom. XXVIII, 43. 44.

[2]) Matth. XX, 16.

[3]) Rom. II, 27.—28. 29.

[4]) Rom. VII, 14. [5]) Galat. IV, 24.

[6]) Edd. Merlini: adhaeret.

[7]) Genebrardus (itemq. ed. M. II.): „defectio." Male. R.

carnis adveniunt. Quod autem octavo [1]) die circumcisio datur, illud designari arbitror, quod praesenti quidem saeculo septimana deputata est, octavus autem dies futuri saeculi mysterium tenet. Illorum ergo est circumcisio spiritualis, qui futuro saeculo militant, in quo „neque [2]) nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei;" et eorum, qui [3]) „se ipsos castraverunt propter regnum Dei:" et quorum in terris ambulantium „in [4]) coelis est conversatio"; quique prospiciunt non ea, quae [5]) „videntur, sed quae non videntur," et sciunt, quia „quae videntur, temporalia sunt, quae autem non videntur, aeterna." [6]) Verum, ut superius memoravimus, dictum est et ab aliis, quod circumcisio spiritualis sit, omnem immundam [7]) cogitationem atque impuros sensus abscindere a corde, et abjicere. Sed occurritur hujuscemodi editionibus ex his, quae apud Ezechielem scripta referuntur, ubi dicit Dominus: „omnis [8]) filius alienigena incircumcisus corde, et incircumcisus carne, non introibit in sancta mea, in [9]) omnibus filiis alienigenarum, qui sunt in medio domus Israel." Evidenter etenim duas circumcisiones hoc in loco ostendit sermo propheticus, dicens: „incircumcisus [10]) corde, et incircumcisus carne." Unde cogimur secundum allegoricas leges utriusque circumcisionis formas ac species assignare, quamvis hoc possit nobis etiam in illis, quas supra exposuimus, rationibus objici. Sed [11]) interim nunc

---

[1]) Genes. XVII, 12. et Levitic. XII, 3.

[2]) Matth. XXII, 30. [3]) Matth. XIX, 12.

[4]) Philipp. III, 20. [5]) II Cor. IV, 18.

[6]) Ed. Ruaei: aeterna sunt.

[7]) Genebrardus: „immunditiam." R.

[8]) Ezech. XLIV, 9.

[9]) Edd. Merlini: in sancta mea, ex omnibus etc.

[10]) Ezech. XLIV, 9.

[11]) Sic Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): „Sed interim videamus nunc quae" etc. R.

persequamur, quae possit duarum circumcisionum secundum allegoriam figura servari, et videamus, ne forte referri queat ad duo generalia peccata, in quibus incircumcisos[1]) esse non expedit, id est, in fide et in operibus: ut[2]) sit incircumcisus corde, qui non habet fidem, et incircumcisus carne, qui opera non habet. Alterum namque sine altero reprobatur, quia et fides sine operibus mortua[3]) dicitur, et ex operibus sine fide nemo[4]) apud Deum justificatur. Sic ergo, ut ego arbitror, dictum propheticum convenienter aptabitur fidelium populo, quibus dicitur: „omnis[5]) alienigena, qui est in vobis, in medio domus Israel, incircumcisus corde, et incircumcisus carne, non introibit in sancta mea.“ Hoc est nimirum, quod et Dominus in Evangelio dicit: „qui[6]) credit in me, mandata mea custodit:“ et iterum: „qui[7]) audit verba mea haec,[8]) et facit ea:“ et iterum: „quid[9]) autem dicitis mihi: Domine, Domine! et non facitis quae dico?“ Vides ergo ubique fidem cum operibus jungi, et opera sociari cum fide. Cordis[10]) itaque est circumcisio, nihil sordidum, nihil indignum sentire de fide: carnis circumcisio est, nihil immundum, nihil contaminatum in opere gestisque committere. Qui enim in altero horum incircumcisus fuerit et immundus, Dei vocibus ingredi prohibetur in sancta. Ingreditur tamen et alienigena in sancta, quo non licebat[11]) ingredi, secundum legem literae, nisi solis[12]) sacerdotibus. Datur vero nunc et

---

[1]) Edd. Merlini: incircumcisum.

[2]) Editi (v. c. edd. M.): „ut sit circumcisus corde, qui habet fidem.“ Male. R.

[3]) Jacob. II, 26. coll. 17.

[4]) Galat. II, 16. [5]) Ezech. XLIV, 9.

[6]) Ev. Joann. XIV, 23. [7]) Matth. VII, 24.

[8]) Deest „haec“ in edd. M. [9]) Luc. VI, 46.

[10]) Ita Mss. nostri. Editi vero: „Cordis ista circumcisio.“ R. — Edd. Merlini: „Cordis ista est circumcisio.“

[11]) Edd. Merlini: liceat. [12]) Num. XVIII, 7.

alienigenis, ut [1]) ingrediantur, ut sint fidei et actuum circumcisione purgati. Si quis autem nos [2]) ad superiores quaestiones revocare contendat, et iterum nobis replicet hoc, quod scriptum est de alienigena, quod ab eo volente ingredi in sancta, non solum cordis circumcisio, sed et carnis exigitur: huic ita moleste persistenti obvertimus et nos illud, quod Jeremias propheta dicit: „ecce [3]) incircumcisae sunt aures" vestrae. Ostendat nobis iste carnalis circumcisionis exactor aurium circumcisionem sensibilem et corporalem, si potest: sed certum est, quod nullo pacto id [4]) facere queat. Revertetur ergo ad allegorias necessitate compulsus, et dicet, circumcidi aures, cum, secundum Salomonis monita, non recipiunt auditionem vanam, et cum oppilantur, [5]) ne audiant judicium sanguinis, et cum sepiuntur [6]) spinis, ne recipiant [7]) obtrectationem, sed ut soli verbo Dei pateant, et his, quae ad aedificationem dicuntur. Sit ergo talis et illa cordis, qualis et haec aurium circumcisio, quae communiter videtur exposita. Hoc autem modo et incircumcisus labiis dicitur, qui non circumciderit blasphemiam, scurrilitatem, turpiloquium de ore suo, qui non posuerit [8]) custodiam ori suo, et ostium circumstantiae labiis suis, qui non etiam a verbo otioso circumciderit os suum. Denique ubi dicit Moses ad Dominum: „provide, [9]) Domine, alium, quem mittas: ego [10]) autem tardus lingua et gracili voce sum:"

---

[1]) Sic editi (v. c. edd. M.); sed Mss. omnes: „ingredi tantum, ut sint" etc. R.

[2]) Ed. M. I: „ad nos ad superiores" etc., ed. M. II: „ad nos superiores" etc.

[3]) Jerem. VI, 10. [4]) Edd. Merlini: hoc.

[5]) Jesai. XXXIII, 15.

[6]) Sap. Sirac. XXVIII, 24. 25.

[7]) Edd. Merlini: audiant.

[8]) Psalm. CXLI, 3. (CXL.) [9]) Exod. IV, 10. 13.

[10]) Edd. Merlini: ego autem tardae linguae, et gracili voce ego sum.

ipsi in Hebraeis exemplaribus habere se dicunt: „ego [1]) autem incircumcisus sum labiis.“ Quodsi hoc modo, quo [2]) superius diximus, potest quis incircumcisus videri auribus, et incircumcisus labiis, cur non et simili forma incircumcisus praeputio carnis suae dicatur is, qui erga naturalem coitus motum immoderatius et intemperantius effluit, circumcisus vero habeatur, si quis in hujuscemodi negotio legitimis, et quantum posteritati sufficit, utatur officiis? Verum quoniam de circumcisionis ratione tractamus, etiam illud his adjungere non absurdum videtur, quod Jesus filius Nave ex praecepto Domini filios Israel secundo circumcidisse cultris saxeis memoratur: [3]) quod utique, quantum ad literam spectat, impossibile factum videtur. Semel [4]) enim circumcisis in carne praeputii, quid invenire posset secunda circumcisio, quod auferret? Jesus vero noster, qui vere post Mosen filios Israel in terram sanctam fluentem lac et mel, in [5]) terram repromissionis inducit, evidens est, quomodo non semel, sed secundo circumcidat credentium populum. Prima namque est ejus circumcisio, qua ab iis vel idolorum cultum, vel commenta philosophicae persuasionis exsecuit. Secunda vero utitur circumcisione, cum ab iis veteris hominis consuetudinem, et passiones ac vitia carnis abscidit: et tunc completur, quod in Jesu Nave scriptum est: „hodie [6]) a vobis abstuli opprobria Aegypti.“ Opprobria namque Aegypti secum circumfert, si quis in ecclesia positus, et sub Jesu duce militans, Aegyptios mores et motus animi barbaros servet. Marcion sane, cui per allegoriam nihil [7])

---

[1]) Exod. IV, 10. coll. VI, 30.

[2]) Edd. Merlini: quod. [3]) Jos. V, 2.

[4]) Edd. Merlini: Semel in carne praeputii circumcisis, quid invenire possit —, quod auferat?

[5]) Deest „in“ in edd. M.

[6]) Jos. V, 9. — Edd. Merl.: hodie abstuli a vobis etc.

[7]) Edd. Merlini: placet nihil.

placet intelligi, quomodo exponat, quod dicit Apostolus,[1]) circumcisionem prodesse, omnino non inveniet. Sed[2]) ne de singulis quidem, quae inferuntur, ullatenus reddere poterit rationem. Adversari[3]) sane, et cum irrisione quadam innotare Deum legis, qui circumcisionem dederit, solet non solum ipse, sed et omnes haeretici, qui Vetus Testamentum repudiant, una cum Gentilibus, qui omnes adversum Deum legis talia[4]) quaedam velut foederata obtrectatione congeminant. Stoici aiunt: „indicet aliquid mysticum circumcisio, et figuram teneat allegoricam;[5]) itane oportuit, ut cum poena et periculo parvulorum, cum cruciatibus tenerae et adhuc innocentis[6]) infantiae, figurarum species et legis aenigmata conderentur? Sic non habebat legislator, ubi formas mysticas poneret, nisi in dedecoratione[7]) verecundorum locorum? et Dei omnipotentis lex, aeternique testamenti signaculum non potuit nisi in[8]) obscoenis membrorum partibus collocari? Itane bonus est Deus iste, qui natum hominem statim in primis novae lucis auspiciis praeceperit[9]) vulnerari? Et[10]) si, ut vobis videtur, ipse est et animae creator et corporis, aut superfluo se plasmasse partem illam corporis notat,

---

[1]) Rom. II, 25.

[2]) Edd. Merlini: Sed de singulis quidem, quae inferuntur, nullatenus etc.

[3]) Edd. Merlini: Adversari, et cum quadam irrisione notare Deum etc.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „talia quaedam, vel foeda obtrectatione" etc. R.

[5]) Edd. Merlini: allegoriae.

[6]) Editi (e. c. edd. M.) perperam: „innocentis partis, in facie figurarum species" etc. R. — Ed. M. I: innocentis partis in facie, figurarum etc.

[7]) Ita Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): „decurtatione." R.

[8]) Deest „in" in edd. M.

[9]) Ed. M. II: praecepit.

[10]) Edd. Merlini: Et sicut vobis videtur, etc.

quam postmodum mandat abscindi, ut [1]) per miserorum supplicia proprium emendet errorem; aut quod necessario et utiliter fecit, non recte mandat auferri. Tum praeterea si [2]) curae est Deo, plurimos ad cultum suae religionis adduci, maximum ex circumcisione obstaculum nascitur. Cum eo enim, quod supplicium unusquisque declinat, tum etiam irrisionem turpitudinis refugit: unde magis impedimentum hoc religionis, quam insigne ducendum [3]) est. Haec et multa his similia vel Gentiles adversum legislatorem, vel haeretici perstrepunt: quibus respondere necessarium puto, sed primo Gentibus. Nemo sapiens ea in aliis notat, quae apud se honesta ducit et magna: etenim circumcisio apud vos, o Gentiles, ita magni habetur, [4]) ut non passim vulgo ignobili, sed solis sacerdotibus, et his, qui inter ipsos electioribus studiis mancipati fuerint, credatur. Nam apud Aegyptios, qui in superstitionibus vestris et vetustissimi habentur, et eruditissimi, a quibus prope omnes reliqui ritum [5]) sacrorum et ceremonias [6]) mutuati sunt: apud hos, [7]) inquam, nullus aut geometriae studebat, aut astronomiae, quae apud illos praecipuae [8]) ducuntur, nullus certe astrologiae et geneseos, qua nihil divinius putant, secreta rimabatur, nisi circumcisione suscepta. Sacerdos apud eos, aruspex, aut quorumlibet sacrorum minister, vel, ut illi appellant, propheta omnis, circumcisus est. Literas quoque sacer-

---

[1]) Mss. nostri: „et per miserorum — emendat" etc. R. — Ed. M. I: „et per miserorum — emendet" etc.

[2]) Edd. Merlini: si cura est Deo, plurimos ad cultum sanae religionis etc.

[3]) Edd. Merlini: dicendum est.

[4]) Ed. M. II: aestimatur.

[5]) Ed. M. I: ritum sanctorum.

[6]) Ed. M. II: et ceremoniarum.

[7]) Edd. Merlini: apud quos.

[8]) Edd. Merlini: praecipua ducitur.

dotales veterum Aegyptiorum, quas hieroglyphicas appellant, nemo discebat nisi circumcisus. Omnis [1]) hierophantes, omnis vates, omnis coeli, ut putant, infernique mystes et conscius aqud eos esse non creditur, nisi fuerit circumcisus. Hoc igitur apud nos turpe et obscoenum judicatis, quod apud vos ita honestum habetur et magnum, ut coelestium infernorumque secreta nonnisi per hujuscemodi insignia enuntiari vobis posse credatis? Quodsi aqud vos pro tot et [2]) tantis secretorum vestrorum causis, quae ministra circumcisione peraguntur, necessarium erit rationem quaeri, et talem, quae contemni non debeat, ne [3]) cum ea cunctae pariter vobis ceremoniae subruantur, cur non id etiam apud nos fieri posse speretis? Verum si replicetis historias vestras, invenietis, non solum Aegyptiorum sacerdotes et hierophantas usos esse circumcisione, sed et Arabes, [4]) et Aethiopes, [5]) et Phoenices, aliosque, quorum [6]) studia erga hujuscemodi superstitiones nobilius viguere. Haec sufficienter dicta sint adversum Gentiles, quibus de legis nostrae mysteriis loquendum apertius non erat. Nunc jam nobis ad eos sermo dirigatur, qui Christo quidem credunt, sed legem non recipiunt et prophetas. Fatemini sine dubio verum esse, quod scriptum est in epistola Petri: „quia [7]) redemti sumus non corruptibili pretio argenti et auri, sed pretioso sanguine“ Unigeniti. Si ergo „pretio emti“ sumus, ut

---

[1]) Edd. Merl.: Omnes hierophantes, omnes vates, etc.

[2]) Edd. Merlini: et in tantis etc.

[3]) Sic. Mss. Editi vero (e. e. edd. M.): „ne cum ea (ed. R. habet: *eo*) cuncta pariter subruantur.“ R.

[4]) Ed. M. I., itemque ed. Ruaei: Arabas.

[5]) Ed. R. sola: et Aethiopas.

[6]) Editi (e. c. ed. M. II.): „quorum studia gratia hujuscemodi superstitionis nobilius vigent.“ R. — Ed. M. I: „quorum studia gratia hujuscemodi superstitionis nobilius junge.“

[7]) I Petr. I, 18. 19.

etiam Paulus adstipulatur, [1]) ab aliquo sine dubio emti sumus, cujus eramus servi, qui et pretium poposcit quod voluit, ut de potestate dimitteret [2]) quos tenebat. Tenebat autem nos diabolus, cui distracti fueramus peccatis nostris. Poposcit ergo pretium nostrum sanguinem Christi. Verum donec Jesu sanguis daretur, qui tam pretiosus fuit, ut solus pro omnium redemtione sufficeret, necessarium fuit eos, qui instituebantur [3]) in lege, unumquemque pro se, velut ad imitationem quandam futurae redemtionis, sanguinem suum dare; et propterea nos, pro quibus completum est pretium sanguinis Christi, non necesse habemus pro nobis ipsis pretium, id est, sanguinem circumcisionis offerre. Si vero culpabile vobis videtur, quod Deus legis inferri jubet infantibus vulnera, et sanguinem fundi: hoc etiam in Christo factum culpatis, qui et octavo die circumcisus est, [4]) et vulnera passionis excepit, et cum crucis poena sanguinem suum fudit. Quod vero circumcisionis horrore difficilis vobis ad religionem videtur accessus, [5]) difficilior multo videtur ingressus ad [6]) Evangelium, ubi non partem exiguam corporis, sed ipsam quis animam ponere jubetur. [7]) Sed exempla martyrum, secundum vos, prohibebunt [8]) homines accedere ad fidem. An [9]) eo magis creditur firma religio, quod nihil remissum, nihil delicatum pollicetur aut molle? Quod etsi nihil aliud sacramenti figuraliter circumcisio teneret, quid

[1]) I Cor. VII, 23. [2]) Edd. Merlini: dimittat.

[3]) Ed. M. II: instruebantur. [4]) Luc. II, 21.

[5]) Editi (e. c. edd. M.) perperam: „ascensus.“ R.

[6]) Edd. Merlini: ad evangelium vobis, in quo non partem etc.

[7]) Matth. X, 39. et XVI, 25.

[8]) Edd. Merlini: prohibebant.

[9]) Ed. Ruaei pag. 401. in Addendis et Corrigendis: „ita habent editi (v. e. edd. M.) et Mss. nostri; sed tamen legendum videtur: *At eo magis* etc., vel: *An non eo magis*“ etc.

esset absurdi, si ad discretionem caeterarum gentium populus, qui sub lege Dei instituebatur, proprium aliquod gestaret insigne? Et si necessaria visa est partis alicujus amputatio, quid tam conveniens fuit, quam eam invenire, quae videbatur obscoena, et illa auferre, quorum diminutio nihil ad officium corporis impediret? Quod vero dicunt, quia, si[1]) necessaria non erat illa pars membri, fieri a Creatore non debuit: si necessario facta est, non debet auferri: interrogemus eos et nos, si necessariam dicant filiorum procreationem. Necessariam sine dubio respondebunt. Erunt ergo culpabiles, qui continentiae et virginitatis obtentu, necessariis naturae officiis non ministrant: et erunt cogendi ad nuptias omnes,[2]) qui secundum Evangelii leges „semet ipsos[3]) castraverunt propter regnum Dei," habentes exempli hujus auctorem cum multos alios sanctorum, tum etiam ipsum Dominum Jesum. In summa vero dicendum est, quod, sicut multa necessaria erant baptismata ante baptismum Christi, et multae purificationes, antequam purificatio per Spiritum sanctum fieret, et multae hostiae, antequam una hostia, agnus immaculatus, semet ipsum Patri offerret[4]) hostiam Christus: ita etiam multis circumcisionibus opus fuit, usque quo una in Christo circumcisio omnibus[5]) traderetur, et multorum sanguinis effusio praecessit, usque quo per unius sanguinem omnium redemtio fieret. Haec quidem nobis ad praesens occurrere de circumcisionis ratione potuerunt: quae tamen ea lege dicta sint a nobis, ut, si quis melius et rationabilius dixerit, illa magis quam haec nostra teneantur. Verum post excessum justo forsitan largiorem, ad[6]) Apostolici conclusionem capituli reverta-

---

[1]) Deest „si" in edd. M.

[2]) Desideratur „omnes" in edd. M.

[3]) Matth. XIX, 12. [4]) Hebr. IX, 14. et I Petr. I, 19.

[5]) Ed. M. II: in omnibus.

[6]) Edd. Merlini: ad Apostoli conclusionem etc.

mur. Igitur quoniam frequens est Apostolo iste tractatus, quo per singulos [1]) quosque binos homines esse designat: quorum alterum exteriorem nominare, alterum interiorem solet: eorumque alterum secundum carnem esse, alterum secundum spiritum dicit, — opinor, ex illis institutus, [2]) quae in Genesi scripta sunt, [3]) ubi alius ad imaginem Dei factus, alius de limo terrae plasmatus [4]) refertur, — et hos ipsos nunc alium in manifesto, [5]) alium in occulto Judaeum vocat: sciendum est, quod horum uterque in quibusdam dissonis, in nonnullis vero communibus utitur institutis. Nam sunt quaedam, quae ab interiore homine initium sumunt, et usque ad exteriorem perveniunt: alia vero ab exteriore homine inchoata perveniunt usque ad interiorem. Quod autem dico, tale est. Si castitas ab interiore homine sumat exordium, pervenit sine [6]) dubio usque ad exteriorem. Neque enim fieri potest, ut, si ante quis non moechetur in corde, moechari possit in corpore. Sed non continuo, si quis ab exterioris hominis incipiat castitate, pervenit etiam ad interiorem continentiam: ut, [7]) si non moechatur in corpore, nec in corde moechetur. Secundum haec ergo circumcisio interioris et [8]) exterioris hominis allegoricis legibus intelligatur, cum jam neque interior ille concupiscit in corde, neque exterior iste concupiscentiae [9]) ministrat in

---

[1]) Editi (e. c. edd. M.): „singula quaeque." Male. R.

[2]) Editi (v. c. edd. M.): „institutis." R.

[3]) Genes. IX, 6. — II, 7.

[4]) Edd. Merlini: factus. [5]) Rom. II, 28. 29.

[6]) Desunt verba: „sine dubio," in editis (e. c. in edd. M.). R.

[7]) Desiderantur in antea editis (v. c. in edd. M.) verba: „ut si non moechatur in corpore, nec in corde moechetur." R.

[8]) Desunt verba: „et exterioris", in edd. Merlini.

[9]) Edd. Merlini: concupiscentiam.

corpore: ut circumcisus dicatur in carne ille, quem Apostolus dicit [1]) jam non esse in carne, sed in spiritu, et qui actus carnis per spiritum mortificat. Verum quoniam qui circumcisus est, aliquam carnem perditum [2]) dedit, aliquam servavit incolumem, in eo, quod perditum [3]) dedit, illam carnem significari puto, de qua scriptum est: „omnis [4]) caro foenum, et omnis gloria ejus quasi flos foeni.“ Caro autem, quae servatur et incolumis permanet, puto quod formam teneat illius carnis, de qua dicitur, quia „omnis [5]) caro videbit salutare [6]) Dei.“ Sed opus est auribus, quae audire possint, quae sit caro, quae pereat, et quae sit caro, quae videbit salutare Dei: quae post depositionem carnis praeputii salva permaneat, cum illa ut flos foeni deciderit. Quod qui intellexerit, inveniet ingentium mysteriorum formas [7]) in circumcisionis ratione praemissas, et inveniet eum, qui in occulto Judaeus est, et qui in interiore homine circumcisus est, [8]) tantum praestare et eminentiorem esse illo, qui secundum carnem Judaeus est, quantum praestat et eminet Judas ille, [9]) quem collaudant fratres sui, et qui dormivit ut leo, et ut catulus leonis suscitatus est, illo [10]) Juda, qui ex femoribus Jacob secundum carnem natus est.

14. „Quid [11]) ergo amplius est [12]) Judaeo? aut quae utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum.

---

[1]) Rom. VIII, 9. — 13.

[2]) Editi (e. c. edd. M.): „perditam dedit.“ Mss. al. *periit*, al. *perditum dedit.* R.

[3]) Edd. M. hoc quoque loco: perditam dedit.

[4]) Jesai. XL, 6. [5]) Luc. III, 6.

[6]) Editi (v. c. edd. M.) hic, et paulo infra legunt: „salvatorem Dei.“ R.

[7]) Edd. Merl.: formas circumcisionis ratione praemissa.

[8]) Desideratur „est“ in edd. M.

[9]) Genes. XLIX, 8. 9.

[10]) Ed. Ruaei: illi Judae. [11]) Rom. III, 1—4.

[12]) Desideratur „est“ in edd. Merlini.

Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas eorum fidem Dei evacuabit? Absit. Fiat [1]) autem Deus verax, omnis autem homo mendax; sicut scriptum est: ut [2]) justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.“ In hac epistola Paulus velut arbiter quidam inter Judaeos residens et Graecos, id est, eos, qui ex Gentibus credunt, utrosque ad fidem Christi ita evocat et invitat, ut neque Judaeos offendat penitus destruendo Judaicos ritus, neque Gentibus injiciat desperationem, confirmando observantiam legis et literae; et sive de repromissionibus memoret, sive de poenis, ad utrumque populum dividit verbum. Ut, verbi gratia, cum dicit: „his [3]) autem, qui ex contentione sunt, et qui diffidunt quidem veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio: tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judaei [4]) primum, et Graeci.“ Ista de poenis. De repromissionibus [5]) vero subjungit: „gloria [6]) autem, et honor, et pax omni operanti bonum, Judaeo primum, et Graeco.“ Rursum de Gentibus dicere videtur: „quicunque [7]) enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt.“ Et iterum de circumcisis: „et [8]) quotquot in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.“ Rursum vero Gentes sublevans dicit: „cum [9]) enim Gentes, quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt faciunt, hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis,“ etc. Et iterum sermonem convertit ad Judaeos, dicens: „si [10]) autem tu Judaeus

[1]) Edd. Merlini: Est autem etc.

[2]) Cfr. Rom. III, 4. coll. Psalm. LI, 4. (L.)

[3]) Rom. II, 8. 9.

[4]) Edd. Merlini: Judaeo primum et Graeco.

[5]) Edd. Merlini: promissionibus. [6]) Rom. II, 10.

[7]) Rom. II, 12. [8]) Rom. II, 12.

[9]) Rom. II, 14. 15. [10]) Rom. II, 17.

cognominaris, et requiescis in lege," et reliqua, usque ad eum locum, ubi dicit: „nomen [1]) enim Dei per vos blasphematur inter Gentes." Et ne videretur nimius esse in increpationibus Judaeorum, dicit: „circumcisio [2]) quidem [3]) prodest, si legem custodias." Sed iterum, ne erigeret eos, qui nimiam in circumcisione gloriam [4]) ponunt, addidit: „si [5]) autem praevaricator sis legis, circumcisio tua praeputium facta est." Ut autem paululum et eorum, qui ex Gentibus credunt, animos allevaret, subjungit: „si [6]) autem praeputium justitias [7]) legis custodiat, nonne praeputium illius in circumcisionem reputabitur?" Atque ut validius erigeret animos Gentium, et scirent, posse se, si legem perfectius observarent, etiam meliores effici Judaeis, dicit: „et [8]) judicabit id, quod ex natura est praeputium, legem perficiens, te, qui per literam et circumcisionem praevaricator es legis." Verum, quoniam sciebat multas in lege et prophetis esse repromissiones, [9]) quae ad Judaeos fieri videntur, ne possint desperare Gentes, tanquam quae nihil societatis in conscriptis repromissionibus habeant, docet eos, quod [10]) secundum mysticam rationem etiam ipsi Judaei sint, [11]) et habeant circumcisionem. Propterea dicit: „non [12]) enim qui in manifesto Judaeus est, neque [13]) quae in manifesto, in carne, est circumcisio, sed qui in occulto Judaeus [14]) est, et

---

[1]) Rom. II, 24. coll. Jes. LII, 5.

[2]) Rom. II, 25. [3]) Deest „quidem" in edd. M.

[4]) Edd. Merlini: ponunt gloriam.

[5]) Rom. II, 25. [6]) Rom. II, 26.

[7]) Edd. Merlini: legis justitias. [8]) Rom. II, 27.

[9]) Editi (v. c. edd. M.): „repromissiones ad Judaeos, ne possent desperare" etc. R.

[10]) Alias (v. c. in edd. M.): *qui*. Male. R.

[11]) Edd. Merlini: fiant. [12]) Rom. II, 28. 29.

[13]) Edd. Merlini: neque quae manifeste in carne etc.

[14]) Edd. Merlini: Judaeus est circumcisione cordis etc.

circumcisio cordis, in spiritu, non litera: cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est.“ Verum quoniam in his omnibus superiorem quodammodo causam Gentium fecerat, rursum velut querelis eorum, qui ex circumcisione sunt, occurrens, proponit [1]) sibi ipsi, quae in praesenti capitulo continentur, dicens: „quid [2]) ergo amplius est Judaeo? aut quaé utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum.“ Si ergo, inquit, is, qui [3]) „in manifesto Judaeus est, et [4]) quae in manifesto, in carne est circumcisio,“ non reputatur, sed „qui in occulto Judaeus est, et circumcisio cordis,“ quae fit „in spiritu,“ ipsa est vera circumcisio, dices mihi: quid amplius est in [5]) his Judaeis, qui hac appellatione censentur? vel quae in corporali circumcisione habetur utilitas? Ad [6]) haec ne videatur inter utrumque populum minus justus arbiter resedisse, pronuntiat, quid amplius habeat Judaeus, et ea, quae in carne est circumcisio, et dicit, eos habere amplius multum per omnem modum. Quid autem multo sit amplius, subjungit. „Primo, [7]) inquit, quia credita sunt illis eloquia Dei.“ Quamvis enim et Gentibus nunc credantur eloquia Dei, sed illis, ait, primo sunt credita. Requiro tamen, quid est, quod dicitur, primis iis credita esse eloquia Dei: utrumne de literis hoc dicat et libris, an de sensu et intelligentia legis. Videmus enim plurimos Judaeorum ab infantia usque ad senectutem semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes: et

---

[1]) Edd. Merlini: proponens sibi ipse, quae — continentur, dicit etc.

[2]) Rom. III, 1. 2. [3]) Rom. II, 28. 29.

[4]) Edd. Merlini: et quae manifeste in carne etc.

[5]) Desunt verba: „in his“, in edd. M.

[6]) Editi (v. c. edd. M.): „Ad haec videtur in utroque populo minus justus arbiter resedisse pronuntians“ etc. Male. R.

[7]) Rom. III, 2.

quomodo videbitur verum esse, quod dicitur, quia amplius aliquid habeant in eo, quod primis iis eloquia Dei credita sunt, in quibus non intelligunt „neque [1]) quae loquuntur, neque de quibus affirmant?" Si vero sapiens ille dicitur [2]) secundum Salomonem, qui intelligit „quae [3]) ex proprio ore sunt, et qui in labiis portat intellectum:" de Mose et prophetis, caeterisque horum similibus haec intelligenda sunt dici, quibus credita sunt eloquia Dei, quia et ipsos Judaeos fuisse, et habuisse circumcisionem, non potest dubitari: sed et si quis apud eos sapiens, et intelligens auditor, et mirabilis consiliarius fuit, quos auferre dicitur Dominus a Jerusalem offensus impietatibus populi. Sic enim dicit Esaias: „ecce [4]) dominator Dominus Sabaoth auferet ab Jerusalem et a Juda validum [5]) et fortem:" et post aliquanta: „et [6]) prophetam, inquit, et aestimatorem, et seniorem, [7]) et quinquagenarium, et mirabilem consiliarium, et sapientem architectum, et prudentem auditorem." His ergo talibus existimandum est primis eloquia [8]) credita esse divina, et in [9]) his fatendum est, fuisse amplius multum per omnem modum; sed et si qui alii his similes fuerunt, sicut in Regnorum libris [10]) scriptum Apostolus memorat: „reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua sua ante Baal." Sed et ipsi Apostoli Christi, et ipse vas electionis, [11]) Paulus,

---

[1]) I Timoth. I, 7.

[2]) Edd. Merlini: dicitur, qui intelligit secundum Salomonem quae etc.

[3]) Prov. XVI, 23. [4]) Jesai. III, 1. 2.

[5]) Desunt in editis (e. c. in edd. M.) verba: „validum et fortem." R.

[6]) Jesai. III, 2. 3. [7]) Alias: „senatorem." R.

[8]) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.): „eloquia." R.

[9]) Deest „in" in edd. M.

[10]) I Regg. XIX, 18. (III Regg.) coll. Rom. XI, 4.

[11]) Act. IX, 15.

ex Judaeis et ex circumcisione veniens, amplius habebat his, quos docebat ex Gentibus per omnem modum. Credita namque sunt [1]) iis eloquia Dei. Sed et hoc ipsum, quod dicit: „quia [2]) credita sunt illis eloquia Dei," considerandum est, quia non dixerit literas esse creditas, sed „eloquia Dei." Unde via nobis datur intelligendi, quod his, qui legunt et non intelligunt, et qui legunt et non credunt, litera sola sit credita, illa, de qua dicit Apostolus, quia „litera [3]) occidit": eloquia autem Dei illis sint credita, qui intelligentes, et credentes his, quae Moses scripsit, credunt et Christo, sicut et Dominus dicit: „quod [4]) si credidissetis et ipsi Mosi, crederetis utique et mihi: de me enim ille scripsit." Sed [5]) esto, habeat amplius Judaeus in literis, habeat aliquid et in eloquiis Dei: numquid penitus relicti [6]) sunt hi, qui ex Gentibus veniunt ad Christum? an et ipsis est, ubi habeant aliquid amplius? Audi Dominum dicentem ad centurionem ex Gentibus credentem: „Amen [7]) dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni." Vide ergo, ubi venitur ad fidem, quantum [8]) amplius habeant Gentes, de quibus in alio loco Dominus dicit: „quia [9]) venient ab Oriente et Occidente, et a quatuor ventis terrae, et recumbent cum Abraham, et [10]) Isaac, et Jacob in regno Dei: filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores." Ubi ergo ad leges venitur et literas, habent Judaei amplius „multum [11]) per

---

[1]) Edd. Merlini: iis sunt. [2]) Rom. III, 2.

[3]) II Cor. III, 6. [4]) Ev. Joann. V, 46.

[5]) Alias: „Sed isto modo habeat" etc. Editi (c. c. ed. M. I.): „Sed istud habeat" etc. R. — Ed. M. II: „Sed si istud habeat" etc.

[6]) Edd. Merlini: relinquuntur ii, qui etc.

[7]) Matth. VIII, 10.

[8]) Ed. M. II: quanto amplius.

[9]) Matth. VIII, 11. 12. coll. Luc. XIII, 28. 29.

[10]) Deest „et" in edd. M. [11]) Rom. III, 2.

omnem modum:“ ubi vero venitur ad fidem, ut ex comparatione dixerim, habent amplius[1]) Gentes „multum[2]) per omnem modum.“ Requirendum sane est, si etiam Samaritis dicendum est primis credita esse eloquia Dei, quoniam quidem etiam apud ipsos lex Mosis servari videtur. Sed illis ego ne ipsam quidem literam, quae occidere dicitur, creditam dixerim. Dicit enim de iis propheta: „vae[3]) his, qui spernunt montem Sion, et confidunt in monte[4]) Samariae:“ ipsi quippe se alienos a literis Dei faciunt repudiantes prophetas. Sed et haereticis, qui iniquitatem loquuntur[5]) in Excelsum, et qui impietate sua dividunt unitatem Deitatis, et qui legem ab Evangeliis separant, non dixerim credita esse eloquia Dei, pro eo, quod divina apud eos volumina relegi videntur; sed quia nihil in his sentiunt spirituale, nihil Deo dignum, solam[6]) apud eos locum, quae occidit, habere literam dixerim. Verum si forte Judaei nolint[7]) recipere Apostoli nostri sententiam, quae dicit,[8]) quia „litera“ legis „occidit“, et injuriam putent legi fieri, si secundum literam sperni videatur: revertamur ad ipsum Mosen, et videamus,[9]) ipse quam magni fecerit literam legis: qui cum accepisset tabulas lapideas[10]) inscriptas digito Dei, tantum honoris detulit literae legis, ut projiceret[11]) de manibus suis tabulas, et comminueret quidem digito Dei scriptas, nec tamen pro hoc impietatis culpa notatus sit.

---

1) Deest „amplius“ in edd. M.

2) Rom. III, 2. 3) Amos. VI, 1.

4) Edd. Merlini: in montem.

5) Psalm. LXXIII, 8. (LXXII.)

6) Editi (v. c. edd. M.): „solam apud eos, quae occidit, haberi literam“ etc. R.

7) Edd. Merlini: nollent. 8) II Cor. III, 6.

9) Editi (e. c. edd. M.): „et videamus, quam magnificaverit literam“ etc. R.

10) Exod. XXXI, 18. 11) Exod. XXXII, 19.

Vides ergo, quia non solus [1]) Paulus spernit literam legis, sed multo ante eum Moses et [2]) sprevit, et abjecit, et contrivit literas legis, hoc sine dubio jam tunc designans, quod honor et virtus legis non esset in literis, sed in spiritu. Sed et Dominus in Evangelio cum dicit, ad Judaeos loquens: „auferetur [3]) a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum ejus:" puto, quod sensum legis regnum [4]) Dei dixerit, qui ablatus est a Judaeis, manentibus apud illos solis literis legis, et datus est Gentibus, quae possint per fidem fructum spiritus facere. Quae cum ita sint, cur tam ignavi et desides sumus, ut non tandem abjecta omni malitia, cum simplicitate et puritate cordis ad suscipienda Dei eloquia properemus, et ad capiendum de iis sensum Christi, quippe cum audiamus in his esse regnum Dei? Certe unusquisque pro viribus capiat eloquia Dei, quae [5]) potest, et si idoneus est ad solidum cibum, illa suscipiat eloquia Dei, quae sunt sapientia, quam Apostolus [6]) loquitur inter perfectos. Qui vero ad hanc idoneus nondum est, suscipiat eloquia Dei, in quibus agnoscat nihil amplius quam [7]) Christum Jesum, et hunc crucifixum. Qui nec hoc potest, in eo suscipiat eloquia Dei, ut lacte [8]) utatur, et non cibo forti. Si vero adhuc infirmatur in fide, eloquia Dei in oleribus [9]) sumat. Tantum est, ut omnes communiter noverimus, eloquia [10]) „Dei esse eloquia casta, et argentum igne ex-

---

[1]) Edd. Merlini: solum.

[2]) Desideratur „et" in edd. M.

[3]) Matth. XXI, 43.

[4]) In editis (v. c. in edd. Merl.) omittuntur verba: „regnum Dei." R.

[5]) Desiderantur in antea editis (v. c. in edd. M.) verba: „quae potest, et si idoneus est ad solidum cibum, illa suscipiat eloquia Dei." R.

[6]) Edd. Merl.: loquitur Apostolus. — Cfr. I Cor. II, 6.

[7]) I Cor. II, 2. [8]) Hebr. V, 12.

[9]) Rom. XIV, 2. [10]) Psalm. XII, 6. (XI.)

aminatum, probatum[1]) terrae, purgatum septuplum:" id est, ut in castitate, et sanctitate cordis et corporis divina servemus eloquia. Credita sunt ergo primis illis,[2]) de quibus supra diximus, eloquia Dei; sed quidam, ut dicit,[3]) non crediderunt sive Deo, sive eloquiis Dei. Vides, quia qui non credunt, ipsi sunt secundum carnem, de quibus et alibi dicit:[4]) „animalis homo non percipit quae sunt spiritus Dei; stultitia est enim illi." Sed horum incredulitas non evacuat fidem Dei. Fidem[5]) Dei vel eam intelligimus, quam fidem habet Deus his,[6]) quibus credit eloquia sua, vel eam fidem, qua credunt Deo ii, qui ab eo eloquia divina suscipiunt. Commonemur ergo, ut infidelitas[7]) eorum, qui vel non accedunt ad fidem, vel decidunt ex ea, si forte irrideant nos opera fidei agentes, vel cum jejunamus, vel cum misericordias facimus, vel cum studiis[8]) et legi Dei operam damus, vel etiam cum pro martyrio Christi tormenta sufferimus, meminerimus semper, quia infidelitas eorum fidem Dei, quae in nobis est, non evacuat. Post haec quod sequitur, minus quidem composite videtur adjunctum; dicit enim: „fiat[9]) autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum judicaris." Tamen tali quadam circumflexione superioribus id aptare tentabimus. Licet, inquit, non crediderint quidam Judaeorum, de infidelitate tamen eorum dicendum est, quod Deus quidem solus sit verax, omnis autem homo

[1]) In editis (v. c. in edd. M.) omittitur: „probatum." R.
[2]) Rom. III, 2.
[3]) Rom. III, 3.
[4]) Ed. M. II: dixit. — Cfr. I Cor. II, 14.
[5]) Rom. III, 3.
[6]) Edd. Merlini: cum his.
[7]) Editi (v. c. edd. M.): „incredulitas." R.
[8]) Genebrardus: „custodiis." Malc. R.
[9]) Rom. III, 4. coll. Psalm. LI, 4. (L.)

sit mendax: quia,[1]) etiamsi quis justus est, necesse est tamen, ut in aliquo a veritate decidat, quam in omnibus servare humanae naturae paene impossibile est. Quia ergo omnis homo mendax est, propterea Judaeorum quidam ut homines mendaces non crediderunt. Nam quia omnis homo mendax est, necessario in die illo, cum ad judicium venerit Dominus cum hominibus, solus ipse justificabitur in verbis suis. Ipsius enim verba in omnibus vera, quia verba sunt veritatis. Quod autem Dominus ad judicium veniat cum hominibus, propheta dicit: „venite,[2]) et dijudicemur, dicit Dominus:" et: „ipse[3]) Dominus ad judicium veniet cum senioribus populi:" et iterum: „memento[4]) tu, et judicemur,[5]) dicit Dominus." Haec autem introduxit Apostolus, observans illam objectionem, quam sibi in alio loco proponit, ubi[6]) dicit: „si[7]) autem injustitia nostra justitiam Dei commendat." De qua, cum ad locum ejus ventum fuerit, requiremus. Nunc ergo videamus, quid est, quod dicit: „fiat[8]) autem Deus verax, omnis autem homo mendax." Ita enim in graecis exemplaribus habetur. Nam Latini „sit"[9]) pro „fiat" legunt. Primo ergo hoc sciendum est, quia quod dixit „fiat", non imperativo modo dicit. Stultum est enim, si putetur, imperandum esse Deo, ut verax fiat. Sed ut[10]) dicimus: „fiat[11]) voluntas tua, sicut in coelo, et

---

[1]) Editi (e. c. edd. M.): „qui etiam si quid justum est." Codex Ebroicensis: „qui etiam si quid, quod justum est, agit." Sed melior videtur lectio caeterorum Codicum: „quia etiam si quis justus est." R.

[2]) Jes. I, 18. [3]) Jesai. III, 14.

[4]) Jesai. XLIII, 26. [5]) Edd. Merlini: judicemus.

[6]) Alias (v. c. in edd. M.): *ibidem* pro: *ubi dicit.* R.

[7]) Rom. III, 5. [8]) Rom. III, 4.

[9]) Edd. Merlini: fit.

[10]) Edd. Merlini: ut cum dicimus.

[11]) Matth. VI, 10.

in terra:" vel, ut iterum dicimus: „fiat[1]) pax in virtute tua:" non imperantes, sed optantes, imo potius pronuntiantes, et caetera, quia non potest pax fieri nisi in virtute Dei: ita et hic velut pronuntiantis sermo accipiendus est: „fiat[2]) autem Deus verax, omnis autem homo mendax." Sed et hoc sciendum est, quod sermo iste, id est: „omnis homo mendax:" de Psalmo centesimo decimo quinto assumtus est, ubi dicit: „ego[3]) autem[4]) dixi in excessu meo: omnis homo mendax." Hic[5]) vero ad evidentius illuminandum Apostoli sensum non videatur legentibus onerosum, si[6]) Psalmi ipsius continentiam, unde assumit testimonium, breviter exponamus. Videtur ergo mihi talem quendam propheta[7]) nuntiare sensum. Cum multa sint, inquit, apud homines dogmata, et multi de veritatis inquisitione philosophentur, cumque oporteat[8]) in his omnibus quaestionibus praecedere filium Dei: alii quidem, qui non prius credentes quaesierunt, non invenerunt, ego autem, quia credidi, antequam quaererem, idcirco, quod quaerebam, inveni, et non solum inveni, sed et locutus sum, et annuntiavi populis, quam inveneram, veritatem. Nec tamen inventa veritate elatus sum in sapientia, neque inflatus in scientia mea, sed eo magis humiliatus sum, cum agnovi et intellexi Dominum esse, qui docet[9]) omnem scientiam. Deinde considerans, quae

---

1) Psalm. CXXII, 7. (CXXI.)

2) Alias: „erat autem"; sed Mss. nostri (itemq. edd. M.) ubique: „fiat." R. — Cfr. Rom. III, 4.

3) Psalm. CXVI, 11. (CXV.)

4) Deest „autem" in ed. Ruaei.

5) Editi (v. c. edd. M.): „Verum ad evidentius — sensum, ne videatur" etc. R.

6) Deest „si" in ed. M. II.

7) Edd. Merlini: prophetae.

8) Edd. Merlini: oporteret.

9) Psalm. XCIV, 10. (XCIII.)

homines et quanta vel inter philosophos, vel inter caeteros barbaros de veritate locuti sunt, et quia cum [1]) multo labore multa dicentes, nihil invenerunt, [2]) quia non crediderunt, antequam quaererent: considerans omnia eorum vel dicta, vel scripta, et in excessu mentis effectus, id est, stupore cordis attonitus, quod omnia illa philosophorum volumina, quae splendida et praefulgida videbantur oratione composita, procul a veritate consisterent, in excessu et in stupore mentis effectus dixi: „omnis [3]) homo mendax.“ Ego vero, cui haec ostenderat Deus, ingratus non fui, sed cogitavi et quaesivi apud memet ipsum, quid pro hoc, quod mihi Dominus praestitit [4]) scientiam veritatis, Domino rependerem muneris: intellexi tamen, quod natura illa aeterna, et omnium domina, nullius indiget. Unum ergo inveni solum, quod me offerre oporteret Deo, id est, ut crederem de eo, quod nunquam possit ab homine aliquid accipere, sed semper dare; et ideo dixi: „calicem [5]) salutaris accipiam:“ velut si responderem [6]) dicenti: potes „calicem [7]) bibere, quem ego bibiturus sum?“ et dicerem: [8]) possum, Domine. Sic [9]) ergo ajo: [10]) calicem passionis tuae libenter et tota voluntate suscipiam; et ut calicis tui, id est, passionis gratiam ad finem usque conservem, non meis viribus agam, sed „nomen [11]) Domini invocabo.“ Pretiosa [12]) est enim apud te mors,

---

[1]) Deest „cum“ in edd. M.
[2]) Edd. Merlini: invenerint.
[3]) Psalm. CXVI, 11. (CXV.) [4]) Edd. Merl.: praestat.
[5]) Psalm. CXVI, 13. (CXV.)
[6]) Editi (v. c. edd. M.): „responderet.“ Male. R.
[7]) Matth. XX, 22.
[8]) Alias (v. c. in edd. M.): „diceret.“ Male. R.
[9]) Ed. M. I. male: Si ergo etc.
[10]) Alias (v. c. in edd. M.): „ait“ pro „ajo.“ Male. R.
[11]) Psalm. CXVI, 13. (CXV.)
[12]) Psalm. CXVI, 15. (CXV.)

quae pro pietate [1]) et veritate suscipitur. Secundum hoc igitur etiam in Apostolicis dictis accipiendum est: „omnis [2]) homo mendax", sive [3]) is, qui in legis litera sine fide confidit, sive is, qui in quibuslibet dogmatibus et literis gloriatur. Sed objicitur nobis: si omnis homo mendax est, ipse Paulus, quia [4]) homo est, erit ergo mendax. Sed et David, qui haec dixit, quia [5]) homo fuit, si omnis homo mendax est, erit et ipse mendax, et [6]) hoc ipsum falsum, quod dicit: „omnis [7]) homo mendax:" quia mendacem se necessario cum caeteris hominibus ipse pronuntiat: et si mendax est, utique non erit verum, quod a mendace dicitur, quia „omnis homo sit mendax." Videtur ergo sermo ejus incurrisse in syllogismum, qui [8]) dicitur ἄποῤῥος, id est, dubius, [9]) qui et falsus appellatur. Sed si redeamus ad interiorem Scripturae intellectum, inveniemus, quod omnes prophetae vel Apostoli ex illis sint, ad quos sermo Dei [10]) fit, sicut scriptum est: „et factum est verbum Domini" ad illum, vel illum prophetam. Hos [11]) ergo, ad quos sermo Dei fit, Dominus in Evangelio non homines pronuntiat esse,

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „deitate." R.

[2]) Rom. III, 4.

[3]) Edd. Merl.: sive qui in legis — confidunt, sive is, etc.

[4]) Deest „quia" in edd. M.

[5]) Desideratur „quia" in edd. Merlini.

[6]) Deest „et" in edd. M.

[7]) Psalm. CXVI, 11. (CXV.)

[8]) Ed. M. I.: „qui dicitur aporrus, id est" etc., ed. M. II: „qui dicitur ἄποῤῥος, aporrus, id est" etc. Ed. Ruaei: „qui est Aporus, id est" etc.

[9]) Ed. R. in textu: „insubstantivus", in notis: „sic Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): „dubius."

[10]) In editis (v. c. in edd. M.) omnibus omittitur: „Dei." R.

[11]) Ed. M. I: „Nos ergo", etc., ed. vero M. II: „Illos ergo", etc.

sed deos. Sic enim dicit: [1]) „quodsi [2]) illos dicit deos, ad quos sermo Dei fit, et non potest solvi Scriptura." Quia ergo et ad David tanquam prophetam, et ad Paulum tanquam Apostolum sermo Dei factus est, sine dubio non erant homines, sed dii, ad quos sermo Dei factus est. Igitur, quia non erant homines, sed dii, verum est, quod de [3]) hominibus caeteris pronuntiant, ad quos sermo Dei non factus est, quia „omnis [4]) homo mendax" sit. Sed et quod sequitur, nihilominus de Psalmo quinquagesimo assumtum est, id est: „ut [5]) justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris." Est autem in Psalmo integer sensus hoc modo positus: „tibi [6]) soli peccavi, et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris." Et quoniam grandis excessus est, ut ab initio Psalmi repetamus, brevitatis causa hunc tantummodo, quem in medio posuimus, discutiamus sermonem; in quo statim in primo haec difficilis videtur explanatio. Si enim historiam sequamur, quae in praetitulatione Psalmi scripta est, ibi [7]) refertur peremto Uria Chitthaeo [8]) uxorem ejus accepisse David. Quomodo ergo dicit: „tibi [9]) soli peccavi:" cum utique et in ipsum Uriam peccaverit, et in propinquos ejus, sed et in ipsam Bathsebam [10]) atque omnem domum ejus, cui intulisse maculam videtur

---

[1]) Ed. M. II: „dicit: ego dixi, dii estis, et filii excelsi omnes. Quodsi" etc.

[2]) Ev. Joann. X, 35.

[3]) Edd. Merlini: de caeteris hominibus pronuntiat, ad quos etc.

[4]) Psalm. CXVI, 11. (CXV.) coll. Rom. III, 4.

[5]) Psalm. LI, 4. (L.) coll. Rom. III, 4.

[6]) Psalm. LI, 4. (L.)

[7]) Edd. Merlini: ubi.

[8]) Ed. M. I: „Caeteo", ed. vero M. II: „Cetheo." Ed. Ruaei: „Etheo." — Cfr. II Sam. XI, 26. 27. (II Regg.)

[9]) Psalm. LI, 4. (L.)

[10]) Edd. M. et R.: „Bersabee."

adulterii? Sed [1]) est sciendum, quod non semper praetitulationis historiam Psalmi continentia sequitur, ut in plurimis Psalmis, qui observabit, [2]) inveniet. Et ut exempli causa dixerim, Psalmi decimi septimi praetitulatio est: [3]) „in [4]) finem, inquit, puero Domini David, qui locutus est verba cantici hujus in die, quo liberavit eum Dominus de manu omnium inimicorum suorum, et de manu Saul, et dixit:“ continentia vero Psalmi longe aliud quam praetitulatio continet. Quae enim fundamenta montium commota [5]) sunt? aut quomodo [6]) tremefacta est terra, cum pugnaret David adversum inimicos suos? Aut ubi refertur [7]) caligo sub pedibus Domini fuisse? vel ubi indicatur adscendisse super Cherubim, et volasse, vel super pennas ventorum, et caetera paene omnia, quae a praetitulationis historia omnimode discrepant? Hoc ergo modo et in quinquagesimo Psalmo, quae [8]) secundum historiam non conveniunt. [9]) Videndum est, ne forte mulieris in praetitulatione per figuram idcirco facta sit mentio, ut sub hac appellatione intelligatur aliqua talis mulier, vel qualis describitur illa fortis, quae duplices chlamydes fecit [10]) viro suo, vel certe huic [11]) contraria, ut fuerunt illae, quae dicuntur declinasse [12]) cor Salomonis, ut aedificaret

---

[1]) Ed. M. I: „Sed et sciendum,“ ed. vero M. II: „Sed est sciendum.“ Ed. Ruaei: „Sed sciendum.“

[2]) Edd. Merlini: observat.

[3]) Desideratur „est“ in edd. Merlini.

[4]) Psalm. XVIII. (XVII.)

[5]) Psalm. XVIII, 7. (XVII.)

[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „quando.“ R.

[7]) Psalm. XVIII, 9.—10. (XVII.)

[8]) Editi (v. c. edd. M.): „quod.“ — Psalm. LI. (L.)

[9]) Ed. M. I: „conveniunt videndum est: ne“ etc., ed. M. II: „conveniunt, videndum est, ne“ etc.

[10]) Prov. XXXI, 22.

[11]) Alias (e. c. in edd. M.): „his contraria.“ Male. R.

[12]) I Regg. XI, 3. 4. seqq. (III Regg.)

aras Gentium, et idola. Quae utique in allegoriam sumtae, non sunt ex divina sapientia, sed ex illis, quae sunt ei contrariae, id est, alienae a Deo sectae. Talis ergo et haec Uriae uxor, Chitthaei,[1]) viri alieni ab Israel, intelligi potest, quam positus in superioribus David inspexerit[2]) lavantem immunditias suas in aquis, et sordes suas diluere volentem, eamque desideraverit, et acceperit. Sed quia non fuit voluntas Domini, alienas a veritate Dei sectas introduci[3]) in domum David, prima ejus nativitas, et primus fructus exstinguitur,[4]) ut secunda progenie rex de alienigena sapiens nasceretur. Sed longum est, horum figuras et aenigmata persequi. Illud tamen, quod ad rem pertinet, breviter prosequemur. Cum, inquit, multa subtilitas sit in varietate sectarum, et qui sensus secundum Deum sit, qui vero alienus a Deo in tractationibus[5]) et disputationibus sapientium, nullius sit scire, vel judicare, nisi solius Dei, qui solus potest comprehendere[6]) sapientes in astutia sua: ideo „tibi[7]) soli peccavi, et malum coram te feci", quia caeteri omnes, utpote animales[8]) homines, me, qui spiritualis sum, etiamsi erravi, dijudicare non possunt: quia „spiritualis[9]) judicat omnia, ipse vero a nemine judicatur." Sed quia addit Paulus „spiritualis", et dicit: „qui[10]) autem judicat me, Dominus est:" hoc sciens et David, quod solus Dominus est, qui spiritualem dijudicat, vel[11]) prophetam, idcirco dicit:

---

[1]) Cfr. pag. 156. not. 8.

[2]) Edd. Merlini: inspexit. Cfr. II Samuel. XI, 2. seqq. (II Regg.)

[3]) Alias (e. c. in edd. M.): „introducere." R.

[4]) II Sam. XII, 19. 24. (II Regg.)

[5]) Edd. Merlini: tractatibus.

[6]) Job. V, 13. coll. I Cor. III, 19.

[7]) Psalm. LI, 4. (L.) [8]) I Cor. II, 14.

[9]) I Cor. II, 15. [10]) I Cor. IV, 4.

[11]) Desunt in antea editis (e. c. in edd. M.) verba: „vel prophetam." R.

„tibi [1]) soli peccavi", a quo solo [2]) possum dijudicari. Nam humana [3]) dies dijudicare non potest spiritualem. Sed et quod sequitur, ad hunc respicit sensum: „ut [4]) justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris." Judicatur namque Deus in disputationibus sapientium, dum alii hoc modo, alii alio, et diverse singuli de Deo sentiunt. Ipse vero vincit eos, qui de se judicant, cum errantibus cunctis suam de se, quomodo vel qualiter credendus ac venerandus sit, revelat ipse sententiam. Sed sufficiat hucusque spatia secundi voluminis esse producta. Nescio quo etenim [5]) pacto, dum piget omittere, si qua explanationi necessaria suggeruntur, evolvimur a brevitate: quam, si res pateretur, lectoris [6]) fastidio consulentes magnopere servare cuperemus.

---

[1]) Psalm. LI, 4. (L.) [2]) Edd. Merlini: solum.
[3]) I Cor. IV, 3. [4]) Psalm. LI, 4. (L.)
[5]) Deest „etenim" in edd. M.
[6]) Ed. M. II: lectoris fastidium vitantes, magnopere etc.

ORIGENIS COMMENTARIORUM

IN

EPISTOLAM

BEATI PAULI APOST. AD ROMANOS

LIBER III.

1. „Si [1]) autem iniquitas nostra Dei justitiam commendat, quid dicemus? Numquid iniquus Deus, qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo judicabit Deus mundum? [2]) Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam [3]) ejus, quid adhuc et ego tanquam peccator judicor, et non, sicut blasphemamur, et sicut dicunt nos quidam dicere, faciamus mala, ut veniant bona? quorum damnatio justa est.“ Multum fortassis inconsequens videbitur ordo dicendi per omnem paene textum hujus epistolae ab Apostolo Paulo digestus, dum sermo [4]) ejus nunc adversum Gentes dirigitur, nunc pro Gentibus temperatur, et rursum adversum Judaeos, et iterum de Judaeis, aut etiam pro Judaeis

[1]) Rom. III, 5—8.

[2]) Ed. Ruaei: hunc mundum. Cfr. Rom. III, 6.

[3]) Edd. Merlini: in gloria ejus. Cfr. Rom. III, 7.

[4]) Edd. Merlini: ejus sermo.

ponitur, et ex ipsis alios quidem laude dignos [1]) dicit, alios vituperat. Quae [2]) rursum sensuum varietas extra lineas eum propositae actionis putabitur abduxisse, veluti cum exclamatione utitur [3]) illa, qua ait: „fiat [4]) autem Deus verax, omnis autem homo mendax:“ vel etiam ea, [5]) quam consequenter adjungit, cum dicit: „si [6]) autem iniquitas nostra Dei justitiam commendat“, et reliqua, ut per hoc de excessu in excessum videatur elapsus. Sed qui credimus ei dicenti, quia „idoneos [7]) nos fecit ministros novi testamenti, non litera, sed spiritu,“ sensum ejus multo celsiorem, quam humanae artis ratio habere creditur, invenimus. Per omnem namque hujus epistolae textum docere vult, quae fuerit vel ante adventum Christi salus secundum legem viventibus, vel quomodo per Salvatoris adventum rursum ex incredulitate Israel salus Gentibus conferatur: et rursum quod neque ex integro Gentes, nisi quae crediderint, veniant ad salutem, neque ex integro abjiciatur Israel, sed reliquiae [8]) credentium salvae fiant. Et ideo confusus, ut dixi, videtur ordo dicendi, dum diversitates credentium et non credentium partis utriusque prosequitur. In quibus necessario sermonem convertit et [9]) ad Deum, ut in his omnibus assumtionum repulsionumque differentiis, vera quidem et [10]) justa Dei doceat esse judicia, multum autem in hominibus abundare

---

[1]) Edd. Merlini: dicit dignos.

[2]) Sic recte Mss. nostri. Editi vero (e. c. edd. M.), et Mss. quidam perperam habent: „Qui rursum sensuum varietates extra lineas propositae actionis putabitur abduxisse, veluti“ etc. R.

[3]) Alias (e. c. in edd. Merl.): „utitur, cum ait: sit autem“ etc. R.

[4]) Rom. III, 4. [5]) Edd. Merlini: eam, quam etc.

[6]) Rom. III, 5. [7]) II Cor. III, 6.

[8]) Rom. IX, 27.

[9]) Deest „et“ in edd. Merlini.

[10]) Edd. Merlini: et juxta doceat esse judicia Dei.

mendacii: et ideo dicit: „fiat [1]) autem Deus verax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est: ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris:" de quibus, prout potuimus, in superioribus diximus. Ad haec [2]) ergo nunc videns posse [3]) sibi e contrario verisimile objici, quia [4]) si, ut Deus verax sit, mendacem esse omnem hominem necesse est, et si justitia Dei per hominum injustitiam commendatur, injustus videbitur Deus, qui iram hominibus inferat, cum per hominum injustitiam suam justitiam videat approbari. Si enim nostra, hoc est, hominum injustitia Dei justitiam commendat, non utique poena digni homines videbuntur, per quos justitia Dei probabilior habetur et clarior. Sed absit, inquit, ut hoc ita recipiamus, iniquum videri [5]) Deum, qui inducat iram adversum homines. Quomodo enim injustus putabitur, qui judicat mundum, cum [6]) ipso nomine judicis ostendatur [7]) nihil sine judicio facere? Ubi autem judicium est, constat esse justitiam. A justitia namque et judex et judicium nominatur. Si ergo, ut injusti, [8]) inquit, nos affirmare confingunt, veritas [9]) Dei in meo mendacio abundavit, superfluo ego tanquam peccator judicor. Sed illud magis videbitur, in quo blasphemant nos, inquit, [10])

[1]) Edd. Merlini: „sit autem" etc. — Cfr. Rom. III, 4. coll. Psalm. LI, 4. (L.)

[2]) Edd. Merlini: hoc.

[3]) Ed. M. I: „posse sibi contrario verisimilis objici", ed. M. II: „posse sibi contrarium verisimiliter objici."

[4]) Ed. M. I: quia sicut Deus etc.

[5]) Edd. Merlini: Deum videri.

[6]) Alias (e. c. in edd. M.): „cum in ipso nomine judicii" etc. R.

[7]) Ed. M. I: ostenditur.

[8]) Mss. quidam et editi (v. c. edd. M.) perperam habent: „isti." R.

[9]) Rom. III, 7.

[10]) Edd. Merlini: qui quasi etc.

quasi hoc videamur dicere, ut [1]) si veritas Dei in hominum mendacio magis ostenditur, et justitia ejus per hominum injustitiam comprobatur, faciamus [2]) ergo nos mala, ut ex malis eveniant bona, et mentiamur nos, ut ex nostro mendacio Dei veritas clarescat. Sed haec quidem de nobis confingunt, blasphemantes nos, quod quasi ex ipsius assertionis nostrae [3]) consequentia haec dici vel consequi videantur. Quod ratio dogmatis nostri omnino non recipit, qui justum et verum intelligimus judicem Deum. Sciendum sane est, quod in quibusdam etiam Graecis exemplaribus sic invenitur: „numquid [4]) iniquus Deus, qui infert iram adversum homines?“ Et magis secundum hunc sensum videbuntur, quae [5]) diximus, convenire. Secundum hoc vero, quod in Latinis exemplaribus et nonnullis Graecorum invenimus: „numquid [6]) iniquus Deus, qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit:“ ita intelligendum videtur. [7]) Hoc, quod dicitur: „iniquus [8]) Deus, qui infert iram“, pro eo, quod „injustitia nostra justitiam Dei commendat“, non secundum Deum, neque secundum sapientiam Dei dicitur, sed „secundum hominem“, et secundum hoc, quod dicitur „omnis [9]) homo mendax.“ Haec autem diximus ipsum adhuc ordinem sermonum et dictorum consequentiam pertractantes, ut divisio ipsa verborum apertiorem nobis faceret intelligendi viam. Nunc vero jam, qualis in his sermonibus habeatur sensus secundum dignationem Apo-

---

1) Edd. Merlini: ut sit — ostenditur etc.
2) Rom. III, 8.
3) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.): „nostrae.“ R.
4) Rom. III, 5.
5) Edd. Merlini: quae convenire diximus.
6) Rom. III, 5. 6.
7) Edd. Merlini: videtur hoc etc.
8) Rom. III, 5.
9) Rom. III, 4. coll. Psalm. CXVI, 11. (CXV.)

stolicam, requiramus. Omnis disciplina ex prosperis,[1]) et ex adversis, vel contrariis constat. Verbi gratia: medicina[2]) scientiam non solum sanitatis, sed et languoris profitetur: et quamvis sanitatis studium gerat, non potest tamen nescire, quae languoris sunt. Similiter et prudentia per boni et mali scientiam constat: et[3]) temperantia, quae eligenda et quae cavenda sint, novit: et fortitudo non ignorat, quae ad formidinem spectant. Ita[4]) et justitia. Si scire volumus, quid est justitia, necesse est nos scire et[5]) quid est injustitia: cum autem plenam scientiam injustitiae ceperimus, ex ipsa, quae sit etiam justitia, cognoscemus: cum enim claruerit, quid sit injustum, consequenter, quid etiam justum sit, apparebit. Et quoniam justitia[6]) in Deo est, cujus natura humano sensui inaccessa est, injustitia vero in nobis hominibus, vel etiam in unaquaque rationabili creatura habetur: ex hac nostra injustitia, quae nobis nota est, illa, quae nobis[7]) velut inaccessa est et incomprehensibilis, Dei justitia cognoscitur et commendatur, et velut ex contrario contrarium proditur. Notat igitur Apostolus Paulus imperitiam[8]) eorum, qui inconsequentem[9]) objiciunt quaestionem, putantes iniquum esse Deum, qui iram in hominibus

---

[1]) Edd. Merlini: propriis.

[2]) Edd. Merlini: medicinae scientia non — profitetur cognitionem, et quamvis etc.

[3]) Deest „et" in edd. M.

[4]) Alias: „Ita et si justitiam scire volumus, necesse est" etc. R.

[5]) Desideratur „et" in ed. Ruaei.

[6]) Edd. Merlini: in Deo est justitia.

[7]) Editi: „nobis vel inaccessa est, vel incomprehensibilis Dei justitia" etc. R. — Edd. Merlini: nobis vel inaccessa est, et incomprehensibilis Dei justitia etc.

[8]) Alias (v. c. in edd. M.): „injuriam." R.

[9]) Edd. Merlini: inconsequenter.

inducat, pro eo, quod justitia ejus ex nostra injustitia [1]) commendetur: ignorantes autem, non peccatorum nostrorum beneficio, sed ipsius rationis fieri consequentia, [2]) ut contraria ex contrariis approbentur. Ideo ergo sic [3]) dicit Apostolus: „si [4]) autem injustitia nostra Dei justitiam commendat, quid dicemus? Numquid iniquus Deus, qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo judicabit Deus mundum?“ Non ergo in hoc iniquus approbatur Deus, si disciplinae ratio [5]) contraria ex contrariis approbat, et ex injustitia justitiam commendat; sed cum omni consequentia digne [6]) meritoque inimica est et adversatur injustitiae justitia, sicut inimica et adversa est vita morti, et lux tenebris. Et ideo dicitur Deus, in quo est justitia, inferre iram hominibus, in quibus habitat injustitia. Istae enim sibi naturaliter adversantur. Et quomodo etiam ex hoc ipso injustus videbitur Deus, qui adversatur injustitiae? Et idcirco fortassis non dixit Apostolus, quia nos homines injusti commendamus justitiam Dei; sed ait: „si [7]) injustitia nostra Dei justitiam commendat:“ ut ostenderet, non Deum hominibus, sed justitiam injustitiae esse contrariam: induci autem hominibus iram pro eo, quod in semet ipsis locum injustitiae dederint. Non ergo injustus videbitur Deus, qui est justitia, cum irascitur adversum injustitiam, cui eum non decet esse propitium: sed pervenit ira haec etiam in homines, qui se ministros injustitiae, cui Deus irascitur, praebuerunt. Neque enim in ullo potest sub-

---

[1]) Ed. Ruaei: justitia.

[2]) Edd. Merlini: consequentiam.

[3]) Edd. Merlini: sicut.

[4]) Rom. III, 5. 6.

[5]) Alias (e. c. in edd. M.): „ratione.“ R.

[6]) Editi (e. c. edd. M.): „digne merito, quia inimica est quae adversatur injustitia justitiae“ etc. R.

[7]) Rom. III, 5.

sistere injustitia vel [1]) justitia; sed sicut justitia [2]) effectus est justi rectique operis, qui primo in Deo, tum etiam in his, qui imitantur eum, invenitur: ita et injustitia [3]) effectus est injusti pravique operis, qui primo in diabolo, tum etiam in his, qui eum volunt imitari, deprehenditur. Et ideo digne iis ira memoratur inferri, quamvis ex injustitia eorum velut ex contrario videatur Dei claruisse justitia. Poterant namque, sicut receperunt in se affectum [4]) injusti pravique operis, multo magis justi rectique recipere. Juste igitur a Deo ira super omnes homines induci dicitur. Illi enim, in quibus ira non habet locum, jam non homines, sed supra homines appellandi sunt. Et propterea fortassis idem Apostolus Paulus de omnibus hominibus pronuntiat, dicens, quia „eramus [5]) natura filii irae, sicut et caeteri." Non enim dixit: „eramus filii irae:" sed addidit: „eramus natura filii irae, sicut et caeteri." Omnes enim homines natura filii irae effecti sunt, ex eo, quod erant dii et filii Excelsi, et per hoc homines appellati sunt. Attende enim diligentius, quomodo dicit: „ego [6]) dixi: dii estis et filii Excelsi": [7]) et addidit: „omnes vos." Quae adjectio omne simul sub hoc titulo humanum [8]) significat genus connexum. Denique in consequentibus dicit: „vos [9]) autem ut homines moriemini." Unde et

---

[1]) Sic Mss., Rabanus et Salodianus. Caeteri editi (e. c. edd. M.): „et." R.

[2]) Edd. Merlini: justitiae.

[3]) Edd. Merlini: injustitiae.

[4]) Ita Mss., Rabanus, Salodianus et Merlinus (sec. ed. I.). Alii editi (e. c. ed. Merlini II.): „effectum." R.

[5]) Ephes. II, 3.

[6]) Psalm. LXXXII, 6. (LXXXI.)

[7]) Edd. Merlini: excelsi omnes.

[8]) Mss. quidam habent: „humanum contexuit (al. *connexuit*) genus." R.

[9]) Psalm. LXXXII, 7. (LXXXI.)

illud, quod scriptum est: „et [1]) recogitavit Deus, quia fecit hominem super terram: et poenituit in corde suo, et dixit Deus: delebo [2]) hominem, quem feci, a facie terrae:" non solum pro excidio diluvii dictum puto, sed aliquid ex hoc etiam sub mysterio de futuris praedictum: ut eo modo sentiatur, quod dictum est: „delebo [3]) hominem:" quo et per prophetam dicit Deus: „ecce [4]) enim deleo sicut nubem iniquitates tuas:" ut videatur delens eum secundum hoc, quod homo est, post haec facere eum deum tunc, cum erit „Deus [5]) omnia in omnibus." Ad hunc autem sensum etiam illud applicari potest, quod in Genesi dicitur: „tempus [6]) omnis hominis venit in conspectu meo:" ut non solum de illo tunc diluvii tempore dictum putetur, sed et de [7]) mysterio baptismi: quemadmodum dicit [8]) Apostolus Petrus, quia, sicut tunc ex diluvio salvus factus est Noachus, ita et nunc simili forma per baptismum salvi fiant credentes. Et ita potest hoc, quod dicit „tempus [9]) omnis hominis" advenisse, intelligi ad salutem, ut per gratiam baptismi credentes intelligantur ex hominibus in superiorem ordinem commutandi, cum dies resurrectionis advenerit, ubi sancti quique erunt „sicut [10]) angeli Dei." Haec de eo, quod dictum est: „numquid [11]) iniquus Deus, qui infert iram?" vel „adversum homines", ut in quibusdam exemplaribus legi diximus, vel, ut nos habemus: „secundum hominem dico. Absit:" prout [12]) occurrere nobis potuit, dicta sint. Quod autem ait: „alioquin [13]) quomodo judicabit Deus mun-

[1]) Genes. VI, 6. 7. [2]) Edd. Merlini: deleam.
[3]) Edd. Merlini: deleam. — Cfr. Genes. VI, 7.
[4]) Jesai. XLIV, 22. [5]) I Cor. XV, 28.
[6]) Genes. VI, 13. [7]) Deest „de" in edd. M.
[8]) I Petr. III, 20. 21. [9]) Genes. VI, 13.
[10]) Matth. XXII, 30. [11]) Rom. III, 5. 6.
[12]) Edd. Merlini: Haec prout etc.
[13]) Rom. III, 6.

dum?" in hoc loco „mundum" homines, qui in hoc mundo sunt, dicit, sicut et alibi legimus: „quia [1]) omnis mundus in maligno positus est:" quod utique homines, qui in hoc mundo habitant, in malitia esse positos ostendit. Post hoc jam videamus, quomodo dictum sit: „si [2]) enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius." Multae sunt in hoc mundo religionum species, multae philosophorum sectae, multa dogmata falsis assertionibus tradita et argumentis conscripta mendacibus, quorum auctores falso licet sapientiae nomine, non tamen exiguae aut contemtae auctoritatis viri habentur: ex quorum praerogativa falsa pro veris recepta sunt, ut universum paene mundum mendacibus erga [3]) religionem opinionibus occuparint, [4]) ita ut in errorem inducerentur, si dici potest, etiam [5]) electi. Quia ergo veritas Dei, et sapientia ejus, et verbum ejus adveniens arguit et confutavit omne mendacium, atque omnes falsorum dogmatum assertiones fide veritatis exsecuit, per unumquodque mendacium, quod prius ab hominibus fuerat assertum, abundavit veritas Dei subreptitias verisimilitudines arguendo, et in singulis quibusque dogmatibus tradendo simplicem fidei veritatem: et hoc modo Apostolus dicit veritatem Dei in hominum mendacio abundasse. Verum [6]) ut adhuc manifestius fiat, quod dicimus, aliqua exempli causa proferamus. Erat in hominibus dogma, quod summum bonum pronuntiaret esse voluptatem: in quo et illud consequenter asseritur, non esse providentiam, quippe si non ex legibus, sed ex voluptate vivendum sit: [7]) et haec

---

[1]) I Joann. V, 19. [2]) Rom. III, 7.

[3]) Alias (c. c. in edd. M.): „contra." R.

[4]) Ed. M. I: occuparunt.

[5]) Matth. XXIV, 24.

[6]) Edd. Merlini: Verum et ut adhuc etc.

[7]) Deest „sit" in ed. R.

lauto [1]) satis ornatoque sermone, et argumentis validissimis per [2]) innumera volumina digeruntur. Sed intuere nunc, quomodo is, qui veritatem Dei defendit, et qui secundum Christum, qui est Dei veritas et Dei sapientia, [3]) philosophus est, docet homines, summum bonum esse vitam [4]) aeternam: hanc autem esse [5]) aeternam vitam, ut cognoscant homines unum solum verum Deum, et Filium ejus Jesum Christum: et quomodo cum omni fiducia providentiam Dei asserat, quae dicit: „nonne [6]) duo passeres asse veneunt? et unus ex ipsis non cadit in terram [7]) sine Patris voluntate:" et quia ipse „solem [8]) suum oriri jubet super bonos et malos, et pluit super justos et injustos." Per haec autem singula dum illa falsae scientiae dogmata confutantur, in hominum mendacio abundat veritas Dei. Sunt item alii, qui dicant tres esse species boni; unam erga animam, aliam [9]) erga corpora, tertiam extrinsecus. Quae singula cum [10]) conducibiliter habeantur, ex ipsis summum bonum constare confirmant. Isti etiam Dei providentiam resecantes, usque ad lunae eam globum supervenire contendunt, infra vero, hoc est, ad homines, eam minime [11]) descendere. Sunt item alii, qui invisibile et incorporeum nihil dicant esse, sed omnia, quae sunt, corporibus assignant, unde et Patrem omnium Deum corpus esse dixerunt. Verum quia urgebat eos rationis suae consequentia, qua constat omne

---

1) Alias: „lato." R.

2) Ed. M. II: in innumera etc.

3) I Cor. I, 24.

4) Edd. Merlini: aeternam vitam.

5) Ev. Joann. XVII, 3.

6) Matth. X, 29.

7) Edd. Merlini: terra.

8) Matth. V, 45.

9) Ed. M. II: alteram.

10) Alias: „cum docibiliter." Editi (v. c. edd. M.): „si conducibiliter." R.

11) Edd. Merlini: non.

corpus esse corruptibile, ut, si etiam Deum corpus esse asserant, sine dubio et corruptibilem fateantur, verterunt stropham verbi, et dixerunt, naturae [1]) quidem eum esse corruptibilis, nec tamen corrumpi, pro eo, quod non sit aliquid ipso superius, a quo corrumpi possit aut solvi. Sunt et alia innumera hominum figmenta, dialecticis argutiis et sophismatum fraude composita. Quae cum singula per ecclesiasticos viros et divina sapientia eruditos veritas Dei convincit, et argumentorum decipulas redarguit, in hominum mendacio Dei veritas dicitur abundare, et non solum abundare, sed abundare [2]) ad gloriam ejus. Quod hoc modo intelligendum puto: si doctor ecclesiae simplices quosque auditores doceat, et nondum falsis dogmatibus occupatos, atque his de singulis quibusque rationem divinae veritatis aperiat, in hujuscemodi doctrina Dei veritas videbitur abundare. Si vero ad [3]) eos sermo sit, qui [4]) obsistant veritati, qui sanae doctrinae sermonibus contradicant, et contradicentes confutentur et convincantur, ita ut errorum tenebris derelictis ad lucem veritatis accedant: tunc non solum abundabit veritas Dei, sed et ad gloriam ejus abundabit. Glorificatur enim Deus per eum, qui de errore mendacii ereptus lumen veritatis adspexit. Haec ergo qui ita intellexerit, non utique dicit [5]) illud, quod in consequentibus stulta objectione profertur: „quid [6]) adhuc et ego tanquam peccator judicor?" sed advertit [7]) merito se judicandum, si permaneat in mendacio hominum: et qui secundum ea, quae supra exposuimus, ex Dei veritate convictus errasse se sentit,

---

[1]) Edd. Merlini: natura quidem — corruptibilem.

[2]) Rom. III, 7.

[3]) Editi: „ad omnes sermo sit" etc. R.

[4]) Editi (c. c. edd. M.): „qui obsistunt —, qui — contradicunt" etc. R.

[5]) Edd. Merlini: dicet. [6]) Rom. III, 7.

[7]) Edd. Merlini: advertet.

ab errore conversus Deum verum agnita veritate glorificat, nec blasphemat ultra eos, qui [1]) praedicant veritatem, tanquam dicentes: „faciamus [2]) mala, ut veniant bona:" sciens in hoc verbo justam esse blasphemantis damnationem. Observandum quoque est, quod eos, qui veritatem Dei [3]) praedicant, non tam maledici, quod ad homines, sed blasphemari, quod ad Deum pertinet, posuit.

2. „Quid [4]) ergo [5]) tenemus amplius? Causati enim sumus, Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse, sicut scriptum [6]) est: quia non est justus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonitatem, [7]) non est usque ad unum. Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis [8]) suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est: veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt: non est timor Dei ante oculos eorum." Praediximus jam, quod in hac epistola Paulus, velut arbiter quidam inter eos, qui ex circumcisione crediderunt, et eos, qui ex Gentibus, temperet sermonem semper, et libret, ut nunc hos, nunc illos in quibusdam videatur arguere, et rursum singulas partes certa spe promissionis animare. [9]) Quia ergo visus fuerat

---

[1]) Alias (e. c. in edd. M.): „qui non praedicant" etc. R.

[2]) Rom. III, 8.

[3]) Desideratur „Dei" in ed. Ruaei.

[4]) Rom. III, 9—18.

[5]) Sic Mss. nostri. Editi vero (e. c. edd. M.): „Quid ergo? Praecellimus eos? Nequaquam. Causati" etc. R. — Cfr. edd. N. T.

[6]) Psalm. XIV, 2. 3. (XIII.)

[7]) Edd. Merlini: bonum.

[8]) Edd. Merlini: et linguis suis.

[9]) Editi (v. c. edd. M.): „animet." Male. R.

in superioribus dicere, quoniam si praeputium justitias legis custodiat, [1]) judicabit eum, qui in circumcisione praevaricator est legis: rursum [2]) ut eos, quos humiliaverat, allevaret, addidit: „quid [3]) ergo amplius est Judaeo? aut quae utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primo quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei.“ Post haec, cum his consequenter quasi quaedam fuisset prosecutus, addit [4]) nunc, et dicit: „quid [5]) ergo tenemus amplius? Causati enim sumus, Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse.“ Quodsi omnes sub peccato sunt, ergo non erit elationis causa uni adversum alium, cum uterque non ex sua justitia, sed ex Dei misericordia veniat ad salutem. Probavit ergo Graecos quidem, id est, Gentiles esse sub peccato, cum ait: „dicentes [6]) enim se esse sapientes, stulti facti sunt: et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium. Propter quod tradidit eos Deus in reprobum sensum,“ et reliqua: Judaeos vero, cum dicit: „si [7]) autem tu Judaeus cognominaris, et requiescis in lege,“ et reliqua. Quibus addidit: „qui [8]) ergo doces alium, te ipsum non doces: qui praedicas non furandum, furaris,“ et caetera. Post haec ergo dicit, quia „causati [9]) sumus, Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse.“ Post haec vero, ut ei moris est, de Scripturis sanctis vult affirmare, quod dixerat: simul et doctoribus ecclesiae praebet exemplum, ut ea, quae loquuntur ad populum, non propriis praesumta sententiis, sed divinis

---

[1]) Rom. II, 26. 27.

[2]) Edd. Merlini: ut rursum eos etc.

[3]) Rom. III, 1. 2.

[4]) Edd. Merlini: addidit nunc etc.

[5]) Edd. Merlini h. l., cfr. pag. 171. not. 5., ut nos in textu: „quid ergo tenemus amplius? Causati enim“ etc.

[6]) Rom. I, 22—24. [7]) Rom. II, 17.

[8]) Rom. II, 21. [9]) Rom. III, 9.

munita testimoniis proferant. Si enim ipse tantus ac talis Apostolus auctoritatem dictorum suorum sufficere posse non credit, nisi doceat in lege et prophetis scripta esse, quae dicit: quanto magis nos minimi hoc observare debemus, ut non nostras, cum docemus, sed sancti Spiritus sententias proferamus? Illud etiam necessario ducimus admonendum, quod in nonnullis exemplaribus [1]) Latinorum ea, quae subsequuntur, testimonia in tertio [2]) decimo Psalmo consequenter ex integro posita inveniuntur, in Graecis autem paene omnibus non amplius in decimo [3]) tertio Psalmo, quam usque ad illum versiculum, ubi [4]) scriptum est: „non [5]) est qui faciat bonum, [6]) non est usque ad unum.“ Sed et quod dixit Apostolus: „sicut [7]) scriptum est: quia non est justus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum:“ non iisdem sermonibus invenitur in Psalmo; sed alii permutantur, alii assumuntur, alii relinquuntur. Quod ab [8]) studiosis quibusque si observetur diligentius, puto dari in hoc Apostolicam auctoritatem, ut, cum Scripturae testimoniis utendum fuerit, sensum magis ex ea, quam verba capiamus. Hoc enim et [9]) in Evangeliis factum frequenter invenies. In tertio [10]) decimo igitur Psalmo ita scriptum est: „Dominus [11]) de coelo respexit super filios hominum, ut videret, si est intelligens, aut requirens Deum.“ Sed

---

[1]) Deest „exemplaribus“ in ed. Ruaei.
[2]) Alias (e. c. in edd. M.): „tredecimo.“ R.
[3]) Alias (e. c. in edd. M.): „tredecimo.“ R.
[4]) In editis (e. c. in edd. M.) „ubi“ omittitur. R.
[5]) Psalm. XIV, 1. et 3. (XIII.)
[6]) Edd. M. et R. h. loco, cfr. p. 171. not. 7., *bonum.*
[7]) Rom. III, 10. 11. coll. Psalm. XIV, 2. (XIII.)
[8]) Edd. Merlini: Quod a studiosis etc.
[9]) Deest „et“ in edd. Merlini.
[10]) Alias (v. c. in edd. M.): „tredecimo.“ R.
[11]) Psalm. XIV, 2. (XIII.)

in quinquagesimo secundo Psalmo ita dicit: „Deus [1]) de coelo respexit super filios hominum, ut videret, si est intelligens, aut requirens Deum.“ Et videtur idem servari sensus etiam in eo, quod Apostolus posuit: „non [2]) est intelligens, non est requirens Deum.“ Et quod dixit: „non est [3]) justus quisquam:“ puto, quod ex eo sumserit, quod scriptum est: „non [4]) est, qui faciat bonitatem, [5]) non [6]) est usque ad unum“: in quo etiam si sermo converti videtur, sensus tamen unus idemque servatur. Quod vero in consequentibus dicitur: „sepulcrum [7]) patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant:“ in quinto [8]) Psalmo reperies. Post hoc: „venenum [9]) aspidum sub labiis eorum:“ quod et ipsum ex quodam [10]) Psalmo assumtum, immutatis, ut supra diximus, sermonibus, puto. Quod autem sequitur: „quorum [11]) os maledictione et amaritudine plenum est:“ ex nono [12]) Psalmo videtur acceptum. Tum deinde: „veloces [13]) pedes eorum ad effundendum sanguinem:“ vel in Esaia [14]) invenies, vel in Proverbiis. [15]) Sed et: „contritio [16]) et infelicitas in viis eorum,

---

1) Psalm. LIII, 2. (LII.) 2) Rom. III, 11.

3) Rom. III, 10.

4) Psalm. XIV, 1. et 3. (XIII.)

5) Edd. M. et R. h. loco, cfr. pag. 171. not. 7. coll. pag. 173. not. 6., *bonitatem.*

6) Editi (e. c. edd. M.): „non est usque ad unum qui faciat.“ R.

7) Rom. III, 13. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

8) Alias (v. c. in edd. M.): „secundo.“ R. — Cfr. Psalm. V, 9.

9) Rom. III, 13. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

10) Psalm. CXL, 3. (CXXXIX.)

11) Rom. III, 14. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

12) Psalm. X, 7. (IX.)

13) Rom. III, 15. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

14) Jesai. LIX, 7. 15) Cfr. Prov. VI, 18.

16) Rom. III, 16. 17. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

et viam pacis non cognoverunt:" non quidem ad integrum recordor, ubi scriptum sit, suspicor tamen in uno prophetarum [1]) inveniri posse. In Psalmis autem [2]) scriptum est: „non [3]) est timor Dei ante oculos eorum." Haec autem omnia testimonia videtur congregare voluisse ob hoc, ut ostenderet, quia quod causatur „Judaeos [4]) et Graecos omnes sub peccato esse," non tam suam, quam sanctae Scripturae sententiam pronuntiat. Sed requiramus, [5]) quid est hoc ipsum, sub peccato esse: sine exceptione enim sermo ejus omnes, sive Judaei sint, sive Gentiles, videtur involvere. Sed occurrit nobis alia ipsius sententia, qua dicit: „ubi [6]) autem non est lex, nec praevaricatio." Apud Judaeos quidem legem Mosis esse manifestum est: apud Gentiles vero legem naturae esse confirmat, [7]) quae [8]) testimonio conscientiae arguat delinquentem. Ubi ergo quaerimus hominem, in quo non sit lex, et qui per hoc non videatur esse in praevaricatione peccati, quia et ipse Paulus de semet ipso dicit: „ego [9]) autem vivebam sine lege aliquando?" Quando Paulus sine lege vixit, qui rursum de semet ipso dicit: „circumcisus [10]) octavo [11]) die, Hebraeus ex Hebraeis?" Quomodo ergo verum erit, eum aliquando sine lege vixisse, qui octavo die [12]) nativitatis suae signum circumcisionis

---

[1]) Jes. LIX, 7. 8. [2]) Edd. Merlini: tamen.

[3]) Psalm. XXXVI, 1. (XXXV.) coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.) et Rom. III, 18.

[4]) Rom. III, 9.

[5]) Editi (e. c. ed. M. II.): „relinquamus quidem hoc ipsum." R. — Ed. M. I: „requiramus quidem hoc ipsum."

[6]) Rom. IV, 15. [7]) Al. *firmat*, al. *affirmat*. R.

[8]) Alias (e. c. in edd. M.): „quo." R.

[9]) Rom. VII, 9. [10]) Philipp. III, 5.

[11]) Sic Mss. fere omnes. Quidam vero cum editis (e. c. edd. M.): „circumcisionem accepi octavi diei," etc. R.

[12]) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.): „die." R

ex lege suscepit? Unde constat, tunc fieri hominem sub lege, quando ad id aetatis venerit, ut eligere possit et discernere, quid sit lex, nec prius legis illius extrinsecus jugum suscipere,[1]) quam internae et naturalis legis habere incipiat[2]) firmitatem. Denique in eo loco,[3]) ubi dixit: „ego[4]) autem vivebam sine lege aliquando": addidit: „sed ubi venit mandatum, peccatum revixit." In quo hoc[5]) quidem ostendit, quia[6]) in pueritia, priusquam discretionem quis habeat boni et mali, sine lege esse dicitur; cum[7]) etiam si peccat, quia lex in eo non est, peccatum ei non imputatur.[8]) Cum vero discretionem boni malique acceperit, venisse ei dicitur lex, et dedisse mandata. Ubi autem inest vis mandati, hoc est, conscientia redarguens, peccatum, quod prius in eo mortuum erat, dicitur revixisse. Ex hoc ergo jam tempore si quis subdat se legi Mosis, ut eam secundum literam observet, efficitur in manifesto[9]) Judaeus. Si vero secundum spiritum eam sequatur, efficitur in occulto Judaeus. Haec pro eo, quod dictum est: „causati[10]) enim sumus, Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse." Scilicet „omnes" intelligatur de illis dictum, quos vel naturali, vel scripta lege, ne peccent, constat edoceri. Nam et de Gentibus sub peccato factis eodem modo intelligimus, quo supra diximus: cum coeperint naturaliter,[11]) quae legis sunt, facere, et ipsi sibi esse lex, tum redarguuntur a conscientia

[1]) Edd. Merlini: susciperet.

[2]) Alias (e. c. in edd. M.): „inciperet." R.

[3]) Deest „loco" in edd. Merlini.

[4]) Rom. VII, 9.

[5]) Edd. Merlini: hoc est, quod ostendit.

[6]) Ed. M. I: quia imperitia etc.

[7]) Ed. M. II: dicitur. Qui etiam etc.

[8]) Edd. Merlini: „imputabitur." — Cfr. Rom. V, 13.

[9]) Rom. II, 28. — 29.

[10]) Rom. III, 9. [11]) Rom. II, 14.

in his, quae contra legem facere videntur. Propter quod et consequenter mihi videntur vere [1]) sensisse hi, [2]) qui legem naturae legem Dei dicunt, legem [3]) autem Mosis legem scriptam appellant. Si ergo Paulus de lege scripta, hoc est, de lege Mosis diceret: „peccatum [4]) autem non [5]) imputatur, cum lex non est:" videbitur nec Cain reputatum esse peccatum, nec illis, qui diluvio perierunt, nec illis, quos in Sodomis ignis absumsit. Sed quoniam videmus illis non solum reputata esse peccata, sed et ultionem in eos datam, ostenditur ex his, de naturali lege Paulum dicere, quae, excepta prima aetate pueritiae, in omnibus hominibus inest: et per hoc rectissime dicit: „causati [6]) enim sumus, Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse." Unde non mihi videtur [7]) quidam ex sapientibus contra rationem definisse, quod in omni mortalium genere, cum ad id aetatis ventum fuerit, ubi discretionem recti pravique ingressu [8]) naturalis legis quis [9]) excipiat, primo omnium malitiam suscitari, post haec jam eruditionibus, institutis, monitis paulatim eam depelli, et ad virtutem transiri. Consona namque his etiam Paulus mihi sensisse videtur in eo, quod dicit: „sed [10]) ubi venit mandatum, peccatum revixit." Sed et Salvator, cum dicit in Evangeliis: „nisi [11]) venissem, et

---

[1]) Deest „vere" in edd. M. [2]) Edd. Merlini: ii.

[3]) Sic recte Msc. unus. Editi vero (e. c. edd. M.), et caeteri Mss. nostri habent: „legem autem scriptam positione (al. *positionis*, al. *positam*) legem esse appellant." R.

[4]) Rom. V, 13.

[5]) Editi (e. c. edd. M.): „non imputabatur, cum lex non esse videbatur, nec Cain reputatum esset peccatum," etc. R.

[6]) Rom. III, 9.

[7]) Alias (v. c. in edd. M.): „videtur quendam"; al. „videntur quidam." R.

[8]) Ed. M. II: ingressus.

[9]) Desideratur „quis" in edd. M.

[10]) Rom. VII, 9. [11]) Ev. Joann. XV, 22.

locutus iis fuissem,[1]) peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo:" videbitur secundum hanc dixisse rationem, quod[2]) virtute ea, qua replere dicitur mundum, ad unumquemque hominem veniat, et loquatur in corde ejus, ac[3]) boni malique judicium doceat. Ideo ergo Paulus scriptum esse dicit: „quia[4]) non est justus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt:" sicut et alibi propheta dicit: „quia[5]) non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens." Quod fortassis contrarium videatur aliis Scripturis, quae nonnullis testimonium perhibent quasi justis, in tantum, ut etiam ad Jerusalem de Sodomis dicatur, quia „justificata[6]) est Sodoma ex te." Sed intuere diligentius cautelam Scripturae divinae, quomodo non dixit: „justificata est Sodoma:" sed ait:[7]) quoniam tu scelera multa committis, et talia sunt, quae agis, ut omnes supergrediaris in magnitudine peccatorum, ad comparationem scelerum tuorum jam Sodoma justificata est. Et hic ergo quod dixit: „non[8]) justificabitur in conspectu tuo omnis vivens:" non hoc sentiri[9]) voluit, quod non justificabitur omnis vivens, sed „in conspectu tuo", hoc est, Dei, non justificabitur. Quantumvis enim quis justus, quantumvis sanctus sit non solum inter homines, sed et in supernis atque eminentioribus creaturis, ad comparationem Dei certum est eum

---

[1]) Edd. Merlini: non fuissem.

[2]) Alias (e. c. in edd. M.): „quod virtus ea, quae replere" etc. R.

[3]) Edd. Merlini: ac mali bonique etc.

[4]) Rom. III, 10—12. coll. Psalm. XIV, 1—3. (XIII.)

[5]) Psalm. CXLIII, 2. (CXLII.)

[6]) Cfr. Ezech. XVI, 51. 52.

[7]) Editi (e. c. edd. M.): „ut." Male. R.

[8]) Psalm. CXLIII, 2. (CXLII.)

[9]) Edd. Merlini: sentire.

justificari non posse. Denique et in Apocalypsi [1]) Joannis, ubi liber signatus offertur in conspectu vetusti dierum, et quaeritur ex omni tribu, lingua et populis, qui eum possit aperire, nullus inventus est, nisi solus agnus de tribu Juda, qui justificatus est in conspectu Dei: et ipse solus librum meruit aperire, qui solus ipse est, qui [2]) „aperit, et nemo claudit: [3]) claudit, et nemo aperit." Solus ergo Salvator noster, Dominus Jesus Christus, justificatur in conspectu Patris, quia „quaecunque [4]) facit Pater, haec et Filius facit similiter." Omnis autem creatura ex comparatione inferiorum justificatur. Ut si verbi causa dicamus: ad comparationem reliqui populi justa fuit Maria soror Mosis: et rursum ad comparationem Mariae justus erat Aaron: et iterum ad comparationem Aaron justus erat Moses. Beatus tamen est, qui ex comparatione meliorum justus appellatur, et non ex comparatione pessimorum, sicut Sodoma, quae ex comparatione Jerusalem justificata memoratur. [5]) Unde et ego vereor, ne ex nobis, qui videmur esse in ecclesia Dei, et legi ejus operam dare, ac praeceptis evangelicis deservire, inveniantur aliqui infidelium justificandi. Ut verbi causa dicam: si nos libidini et impudicitiae serviamus, et Gentilis, qui alienus est a fide Christi, custodiat castitatem, ille Gentilis justificatur ex nobis. Similiter et si nos avaritia, rapacitate, superbia, et caeteris hujusmodi malis involvamur, abstineat autem ab his omnibus Gentilis, et hi, [6]) qui legem Dei nesciunt, illi justificabuntur ex nobis, et nos ex illorum comparatione damnabimur. Quin potius operam demus, ut sicut fide praecedimus Gentes, ita actibus et operibus praecellamus, ne mala nostra fiant aliena bona, et illorum temperantia nostram redarguat intem-

---

[1]) Apocal. V. [2]) Apocal. III, 7.
[3]) Ed. M. II: claudet. [4]) Ev. Joann. V, 19.
[5]) Ezech. XVI, 51. 52. [6]) Edd. Merlini: ii.

perantiam. Potest adhuc et alio modo explanari quod dixit: „non [1]) est justus quisquam": vel quod ait: „non [2]) justificabitur in conspectu tuo omnis vivens": quia, donec quis vivit in corpore, justificari non potest, nec pronuntiari justus, sed cum exierit de corpore, et de vitae hujus agone discesserit, sicut et Scriptura dicit: „ne [3]) beatificaveris hominem ante mortem, quia nescis quae erunt ejus novissima:" et iterum dicit Ecclesiastes: „et [4]) laudavi homines defunctos, qui jam mortui sunt, magis quam vivos, qui adhuc vivunt: sed melior super utrosque, qui nondum natus est." Habes adhuc et aliam Scripturae sententiam, quae dicit, quia quicunque [5]) minimus est in regno Dei, major sit eo, qui in corpore est, etiamsi Joannes ille sit, quo major inter natos mulierum non fuit. „Non [6]) est ergo justus quisquam." Et addidit: „non est intelligens." Et revera cum Apostolus ipse ex parte se dicat [7]) agnoscere, et ex parte intelligere, quis erit, qui dicatur intelligens? Quantumcunque enim quis intellexerit, in speculo et in [8]) aenigmate videbitur intelligere: quia post depositionem terreni corporis refertur [9]) facie ad faciem intelligere, nunc vero, ut ait Scriptura: „corruptibile [10]) corpus aggravat animam, et demergit terrena habitatio sensum multa cogitantem." Unde fit, ut non sit „intelligens [11]) quis", nec „requirens Deum."

---

[1]) Rom. III, 10. [2]) Psalm. CXLIII, 2. (CXLII.)

[3]) Ecclesiastic. XI, 28. (Sap. Sirac.)

[4]) Ecclesiast. IV, 2. 3.

[5]) Edd. Merlini: quicunque ille minimus est etc. — Cfr. Matth. XI, 11.

[6]) Rom. III, 10. — 11. [7]) I Cor. XIII, 9.

[8]) Deest „in" in edd. M. — Cfr. I Cor. XIII, 12.

[9]) Alias (e. c. in edd. M.): „revelabitur"; al. „merebitur"; al. „revertetur." R. — Cfr. I Cor. XIII, 12.

[10]) Sap. Salom. IX, 15.

[11]) Rom. III, 11. coll. Psalm. XIV, 2. (XIII.)

Dum enim corporis sollicitudinibus occupamur, et, quae hominum sunt, quaerimus,[1]) Deum quaerere, vel quae Dei sunt, cogitare non possumus.

3. „Omnes[2]) declinaverunt, simul inutiles facti sunt." Mihi videtur, quod non dicitur declinasse, nisi is, qui aliquando in via recta stetit. Unde apparet, primum illud naturae rationabilis opus, quod a Deo factum est, fuisse rectum, et in via recta Creatoris ipsius munere collocatum. Sed quia ab hac ad laevam[3]), peccati iter detorsit, merito nunc dicitur declinasse, sicut exemplo[4]) est primus homo Adam, qui de paradisi via recta malesuadi[5]) fraude serpentis ad pravas et tortuosas mortalis vitae semitas declinavit. Consequenter ergo omnes, qui ex ipsius successione in hunc mundum veniunt, declinaverunt, et simul cum ipso inutiles facti sunt. Propter hoc puto et Dominum in Evangeliis dare mandatum, ut, cum omnia praecepta fecerimus, meminerimus tamen, quid simus, et dicamus: „servi[6]) inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus." Donec enim quis hoc facit tantum, quod debet, id est, ea, quae praecepta sunt, inutilis servus est. Si autem addas aliquid praeceptis, tunc non jam inutilis servus eris, sed dicetur ad te: „euge,[7]) serve bone et fidelis." Quid autem sit,[8]) quod addatur praeceptis, et supra debitum fiat, Paulus Apostolus dicit: „de[9]) virginibus autem praeceptum Domini non habeo: consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino."[10]) Hoc opus super praeceptum est. Qui

[1]) I Cor. VII, 33. 32. [2]) Rom. III, 12.

[3]) Alias (e. c. in edd. M.): „laevum." R.

[4]) Alias (e. c. in edd. M.): „exemplum est." R. — Cfr. Genes. III, 4. seqq.

[5]) Edd. Merlini: male suasus.

[6]) Luc. XVII, 10. [7]) Matth. XXV, 21.

[8]) Edd. Merlini: est. [9]) I Cor. VII, 25.

[10]) Edd. Merlini: Deo.

ergo completis praeceptis addiderit etiam hoc, ut virginitatem custodiat, non jam inutilis servus, sed servus bonus et fidelis vocabitur. Et iterum praeceptum est, ut hi,[1] qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivant.[2] Paulus tamen dicit, quia „nullo[3] horum usus sum;“ et ideo non inutilis erat servus, sed fidelis et prudens. „Omnes[4] ergo declinaverunt, simul inutiles facti sunt.“ Quibus addidit: „non[5] est qui faciat bonitatem,[6] non est usque ad unum.“ Gravis sententia, et quae difficile adstrui possit. Quomodo enim videtur fieri posse, nullum omnino, nullum usque ad unum, vel in Judaeis vel in Graecis inveniri[7] potuisse, qui faceret bonitatem? Siccine[8] credimus, quod nullus fuerit, qui vel hospitem aliquando receperit, vel esurienti panem dederit, vel nudum texerit, vel innocentem de manibus potentis eripuerit, vel tale aliquid boni operis egerit? Non mihi videtur tam incredibilem sermonem voluisse asserere Paulus Apostolus: sed hoc modo intelligendum puto, quod neget quemquam fecisse bonitatem. Verbi gratia, velut si quis fundamenta jaciat domus, et unum aut duos parietes exstruat, aliquid etiam materiae convehat, numquid dicetur fecisse domum, quamvis operatus videatur in domo? Sed ille dicetur[9] domum fecisse, qui totius aedificii ad perfectum singula quaeque membra perduxerit.[10] Ita arbitror et hic Apostolum dicere, neminem fecisse bonitatem, hoc est, a nullo

[1]) Deest „hi“ in edd. M.

[2]) I Cor. IX, 14. [3]) I Cor. IX, 15.

[4]) Rom. III, 12. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

[5]) Rom. III, 12. coll. Psalm. XIV, 1. 3. (XIII.)

[6]) Cfr. pag. 174. not. 5.

[7]) Ed. M. II: invenire.

[8]) Alias (v. c. in edd. M.): „Si in iis credimus — operis egerit: non mihi videtur“ etc. R.

[9]) Edd. Merlini: dicitur.

[10]) Edd. Merlini: produxerit.

eam ad perfectum et ad integrum consummatam. Si autem requiramus, quis [1]) sit vere bonus, et qui perfectam fecerit bonitatem, illum inveniemus solum, qui dicit: „ego [2]) sum pastor bonus“: et iterum: „pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis.“ Post haec de quinto, ut supra diximus, Psalmo sumens, [3]) dicit: „sepulcrum [4]) patens est guttur eorum.“ Diversa in his, ut mihi videtur, humani generis peccata describit. Omne sepulcrum immunditiam defuncti cadaveris contegit: unde et Dominus dicebat in Evangelio de scribis et Pharisaeis, quod essent sepulcra dealbata, quae [5]) „foris quidem speciosa videntur hominibus, intus autem plena sunt omni immunditia.“ Videtur autem Paulus hoc [6]) in loco majus aliquid in istis, de quibus sermo est, ostendere criminis, cum eos „sepulcrum“ non tectum, neque coopertum, sed „patens“ [7]) appellat. Clausa enim sepulcra dicuntur, quos aliquantulum pudor cohibet palam delinquere, et proferre ad publicum crimina sua. Patens vero sepulcrum dicuntur hi, [8]) qui immunditias suas et impuritates in propatulo habent: quibus assiduitas et usus scelerum, quod est in malis ultimum, etiam commissorum verecundiam sustulit: ut jam non aperiant os suum, et proferant verbum [9]) Dei, verbum vivum, sed aperiant guttur suum, et proferant verbum mortuum, verbum diaboli, non de corde, sed de sepulcro. Si quando ergo [10]) videris hominem lascivo ore impudica verba jactantem, aut tumido

---

[1]) Edd. Merlini: qui sit etc.

[2]) Ev. Joann. X, 11.

[3]) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.): „sumens.“ R.

[4]) Rom. III, 13. et Psalm. V, 9. coll. Ps. XIV, 3. (XIII.)

[5]) Matth. XXIII, 27. [6]) Edd. Merl.: in hoc loco.

[7]) Rom. III, 13. [8]) Edd. Merlini: ii.

[9]) Alias (v. c. in edd. Merl.): „verbum Dei vivum; sed“ etc. R.

[10]) Edd. Merlini: videris ergo etc.

et furibundo contumelias et maledicta proferentem, non dubites [1]) de hoc dicere, quia „sepulcrum [2]) patens est guttur" ejus: „de [3]) abundantia enim cordis os loquitur." Ad haec additur: „linguis [4]) suis dolose agebant." Dolus est, cum aliud quis lingua loquitur, et aliud volutat in corde. Quod crimen nescio si vel justos quosque et electos relinquat immunes; sed puto, quod alius plus, alius autem minus, nemo tamen sit ab hoc ad perfectum purus, nisi ille solus, de quo scriptum est: „qui [5]) peccatum non fecit, nec dolus inventus est [6]) in ore ejus." Nam et si inveniatur quis diligens et cautus, potest fortassis in gravioribus se [7]) observare: quem [8]) autem invenias, qui in haec vel prae verecundia, vel prae negligentia non incurrat? Interdum et per oblivionem omittuntur, quae curanda fuerant, et ne appareat culpa, excusantur aliter quam [9]) gesta sunt. Unde et Petrus sciens istas esse diversitates doli, in epistola sua scribit, dicens: „deponentes [10]) ergo omnem dolum, et simulationem, et invidiam, et obtrectationem, quasi modo geniti infantes, rationabile [11]) et sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem."

4. „Venenum [12]) aspidum sub labiis eorum." Morsus [13]) serpentis veneno corpus interimit: morsus verbi

---

[1]) Edd. Merlini: dubitas.
[2]) Rom. III, 13. [3]) Matth. XII, 34.
[4]) Rom. III, 13. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)
[5]) I Petr. II, 22.
[6]) Desideratur „est" in edd. M.
[7]) Deest „se" in edd. M.
[8]) Edd. Merlini: quomodo autem etc.
[9]) Alias (e. c. in edd. M.): „quae." R.
[10]) I Petr. II, 1. 2.
[11]) Edd. M. et R. „rationabiles."
[12]) Rom. III, 13. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)
[13]) Al. „Morsu serpentis venenum corpus" etc. R.

venenati fraude animam necat. Potest accipi hoc et de his, qui calumniarum commentis circumveniunt homines: potest et de his, qui per haereticam doctrinam veneno diaboli infectam, animas decipiunt simplicium. „Quorum[1]) os[2]) maledictione et amaritudine plenum est." De veneno quidem aspidum non dixit plena esse labia. In illo enim vitio plures fortassis inveniantur, non tamen plures, qui plene et ad integrum veneni illius virus exserant.[3]) Maledictione autem et amaritudine repleri os, valde multorum est. Quis enim ita emendati[4]) oris est, quem non maledicendi consuetudo sollicitet, non dicam adversum eos, qui maledictione[5]) digni sunt, sed adversum eos, quos Dominus non maledixit, id est, justos et innocentes viros? Promtum hoc et proclive vitium est fragilitatis humanae erga subjectos praecipue et inferiores: ita ut jam appellationem hanc non maledictionem putent. Et ideo plenum esse[6]) os eorum, et tanquam de pleno oris vasculo indesinenter dicitur fluere maledictio. Huic tamen et amaritudo conjungitur, quia ex iracundiae felle depromitur. Per iracundiam enim ac furorem ad maledicendum lingua compellitur. Et ideo dicit idem Apostolus: „benedicite,[7]) et nolite maledicere:" et alibi: „ne[8]) qua radix amaritudinis sursum germinans impediat." Additur in consequentibus: „veloces[9]) pedes eorum ad effundendum sanguinem." Quod tamen crimen non fortassis pluribus aptari posse videbitur eorum, de quibus dixit:

---

[1]) Rom. III, 14. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

[2]) Edd. Merlini: Quorum et amaritudine plenum est os et maledictione.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „exerceant." R.

[4]) Al. „emendatioris est vitae, quem" etc. R.

[5]) Edd. Merlini: maledicto.

[6]) Edd. Merlini: est.

[7]) Rom. XII, 14. [8]) Hebr. XII, 15.

[9]) Rom. III, 15. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

„causati [1]) enim sumus, Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse:" nisi forte ita intelligamus, quia non corporaliter tantum sanguis effunditur eorum, quorum corpora trucidantur, sed et hi, qui quolibet scandalo animam a Deo separant, viri sanguinum nominantur. Sicut enim homicida dicitur ille, qui corpus ab anima separat, per quam vivificatur: ita multo etiam verius ille homicida dicendus est, qui animam a vera vita separat, quae [2]) est Deus. Pedes autem hoc in loco illos intellige, de quibus dicit propheta: „mei [3]) autem paene moti sunt pedes:" hoc est, consilium, quo agimus iter vitae.

5. „Contritio [4]) et infelicitas in viis eorum: et viam pacis non cognoverunt." Contritionem hic dicit non illam, qua spiritus peccatis contribulatur pro poenitentia, unde dicitur in Psalmis: „cor [5]) contritum et humiliatum Deus non spernit:" [6]) sed illam dicit contritionem, qua peccatores dicuntur [7]) conterere jugum Domini, et projicere a cervicibus suis. Similiter et „infelicitas", [8]) vel, sicut alibi legitur, miseria accipienda est, qua miser effectus [9]) est homo et infelix, qui „cum [10]) in honore esset, non intellexit", sed „comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est iis." „Et [11]) viam pacis non cognoverunt." Pax nostra Christus est. Via ergo pacis, via Christi est. Sed et si accipiamus, quod peccatores, dum

---

1) Rom. III, 9.
2) Editi (c. c. edd. M.): „qui." R.
3) Psalm. LXXIII, 2. (LXXII.)
4) Rom. III, 16. 17. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)
5) Psalm. LI, 17.
6) Ed. M. II: non spernes.
7) Jerem. II, 20. et V, 5.
8) Rom. III, 16. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)
9) Edd. Merlini: homo effectus est etc.
10) Psalm. XLIX, 12. et 20. (XLVIII.)
11) Rom. III, 17. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

vitiorum bellis semper urgentur, viam pacis ignorant, recte intelligimus. Dicit enim propheta ad Dominum: „pax [1]) multa diligentibus nomen tuum, et non est illis scandalum.“ Sed et ille populus, qui de Aegypto eductus [2]) est, per viam pacis incessit, ut ad terram repromissionis veniret, et habitaret in Jerusalem, quae interpretatur visio pacis, sicut et propheta dicit: „factus [3]) est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion.“ Plenius autem viam pacis agnoscit, qui ad coelestis Jerusalem habitaculum tendit, ut ad [4]) sanctam civitatem Dei viventis adscendat. Post haec additur: [5]) „non [6]) est timor Dei ante oculos eorum.“ Si quis sit, qui semper de timore Dei cogitet, quid ei placeat requirat, quidve displiceat, huic timor Dei esse ante oculos dicitur. Sed peritus debet esse, et ex lege Domini diligenter eruditus, ne forte illic timeat timore, [7]) ubi necessarius non erit timor. Ponendus est ergo semper timor Dei ante oculos: non istos oculos carnis, — neque enim visibile aliquid aut corporeum quaeritur —, sed [8]) ante oculos mentis, quibus timoris Dei et intellectus et doctrina perspicitur, per quam, sicut superius diximus, intelligatur [9]) quid timendum sit, aut quid non sit timendum. Qui Deum timet, potestates saeculi non timet. Et quid dico de potestatibus saeculi? Nec illos principatus, [10]) et potestates, et mundi hujus

---

[1]) Psalm. CXIX, 165. (CXVIII.)

[2]) Edd. Merlini: ductus est.

[3]) Psalm. LXXVI, 2. (LXXV.)

[4]) Deest „ad“ in ed. M. II.

[5]) Edd. Merlini: addidit.

[6]) Rom. III, 18. coll. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

[7]) Edd. Merl.: timorem. — Cfr. Psalm. XIV, 5. (XIII.)

[8]) Alias: „sed dicitur de oculis mentis.“ R. — Edd. Merlini: sed dicit de oculis mentis.

[9]) Ed. M. I: „intelligat“, ed. M. II: „intelligit.“

[10]) Ephes. VI, 12.

rectores, neque spiritualia nequitiae in coelestibus timet. Et ut ipsius hoc [1]) Pauli auctoritate firmemus, audi, quomodo dicit de humanis potestatibus: „vis, [2]) inquit, non timere potestatem? Fac quod bonum est, et habebis laudem ex ea.“ Et propheta dicit: „Dominus [3]) mihi adjutor est, non timebo quid faciat mihi homo.“ De adversis vero potestatibus spirituum idem propheta sensisse mihi videtur, ubi dicit: „multi, [4]) qui debellant me de excelso, per diem timebunt:“ et iterum: „si [5]) consistant adversum [6]) me castra, non timebit cor meum.“ Opus ergo grande est et magnificum, semper habere ante oculos cordis timorem Dei, illum timorem, qui replevit virgam, quae surrexit [7]) de radice Jesse, et florem, qui de radice ejus surrexit: de quo dixerat: [8]) „et [9]) replebit eum spiritus timoris Domini.“ In tantum autem perfectum reddit hominem Dei timor, ut [10]) nihil ei desit, ut Propheta dicit: „quia [11]) nihil deest [12]) timentibus eum.“ Haec, prout potuimus, singulis quibusque, quae a Paulo assumta fuerant, aptavimus, quomodo convenire viderentur his, de quibus dicit: „causati [13]) enim sumus, Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse.“ Quae

---

[1]) In editis (e. c. in edd. M.) „hoc“ omittitur. R.

[2]) Rom. XIII, 3.

[3]) Psalm. CXVIII, 6. (CXVII.)

[4]) Psalm. LVI, 2. 3. (LV.)

[5]) Psalm. XXVII, 3. (XXVI.)

[6]) Edd. Merlini: castra adversum me.

[7]) Jesai. XI, 1. [8]) Edd. Merlini: dicitur.

[9]) Jesai. XI, 3.

[10]) Al. „ut cui nihil desit; ut propheta dicat“ etc. R. — Ed. M. I: „ut, cui sit, nihil desit, ut propheta dicat“ etc., ed. vero M. II: „ut, cui sit, nihil dicit, ut propheta dicat“ etc.

[11]) Psalm. XXXIV, 9. (XXXIII.)

[12]) Ed. M. I: „deerit“, ed. M. II: „desit.“

[13]) Rom. III, 9.

tamen ita puto debere intelligi, non ut in singulis hominibus omnia haec fuisse arguantur, sed aliud in alio, et [1]) aliud in alio, ita tamen,[2]) ut in omnibus impleretur universitas ista vitiorum.

6. „Scimus [3]) autem, quoniam quaecunque lex loquitur, his, qui in lege sunt, loquitur, ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo. Propterea [4]) ex operibus legis non justificabitur omnis caro in [5]) conspectu Dei. Per legem enim agnitio [6]) peccati.“ Praefati sumus in principiis,[7]) Apostolum in hac epistola de pluribus legibus tractaturum, quarum discretio et distinctio, nisi per loca singula habeatur, confundere poterit sensum legentis. Igitur etiam in praesenti loco quod dicit: „scimus [8]) autem, quoniam quaecunque lex loquitur, his, qui in lege sunt, loquitur:“ diligentius requirere debemus, quae sit lex, quae loquatur ad eos, qui in lege sunt, et per hoc, quod ad eos loquitur, omni eos excusatione denudet, ne peccatorum suorum possint invenire perfugia: hoc enim est, quod dicit: „ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo.“ Quod si velimus de lege Mosis intelligere, quae illis sine dubio solis loquitur, quos ex matris utero circumciderit et docuerit, quomodo consequens videbitur, quod per hanc legem, quae unam tantummodo institutis suis contingit gentem, omne os obstruatur, et omnis per eam mundus Deo teneatur obnoxius? Quid enim commune ad hanc legem

---

[1]) Omittuntur in editis (v. c. in edd. M.) verba: „et aliud in alio.“ R.

[2]) Desideratur „tamen“ in ed. M. II.

[3]) Rom. III, 19. 20.

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.): „quia.“ R.

[5]) Al. „coram Deo.“ R. — Edd. Merl.: „coram illo.“

[6]) Edd. Merlini: cognitio.

[7]) Cfr. Tom. hujus pag. 6. lin. 4. seqq.

[8]) Rom. III, 19.

gentes omnes, quid totus habere mundus credendus est? Quomodo autem et agnitio peccati per legem Mosis fieri dicitur, cum inveniantur plurimi et ante eam agnovisse peccatum suum? Cain denique, cum peccasset, ita ait: „majus [1]) est peccatum meum, quam ut remittatur." [2]) Sed et patriarchae, cum ad Joseph descendissent in Aegyptum, et simulata ab eo confutatione urgerentur, ita ad alterutrum dicunt: „in [3]) peccatis sumus pro fratre nostro, quia despeximus tribulationem ejus animae, cum rogaret nos, et non exaudivimus eum: propter hoc venit super nos tribulatio haec." Sed et Job, quem ante legem fuisse constat, ita dicit: „quod [4]) et si peccavi invitus, si occultavi peccatum meum, aut confusus sum multitudine populi, quominus annuntiarem delictum meum." Qui omnes evidenter docentur agnovisse peccatum suum. Ex his ergo colligitur, Paulum [5]) Apostolum non de lege Mosis haec [6]) dicere, quia [7]) „lex his, qui in lege sunt, loquitur," sed de naturali lege, quae scripta est in cordibus hominum. Haec ergo lex, quaecunque dicit, his, qui in lege sunt, dicit. In lege autem sunt hi, qui id aetatis agunt, quo discretionem boni malique jam capiant. [8]) Sine lege vero illi sunt, quibus nondum hujusmodi discretionis sensus advenit, secundum quod et Paulus dicit: „ego [9]) autem vivebam sine lege aliquando." Secundum hanc ergo legem naturalem consequenter Apostolus dixisse videbitur [10]) omne os obstruendum, et omnem mundum

---

[1]) Genes. IV, 13.

[2]) Sic Mss. fere omnes. Quidam cum editis (e. c. cum edd. M.): „remitti possit." R.

[3]) Genes. XLII, 21. [4]) Job. XXXI, 33. 34.

[5]) Edd. Merlini: Apostolum Paulum.

[6]) Deest „haec" in edd. Merlini. [7]) Rom. III, 19.

[8]) Edd. Merlini: capiunt. [9]) Rom. VII, 9.

[10]) Alias (e. c. in edd. M.): „videbitur." R. — Cfr. Rom. III, 19.

obnoxium Dei judicio futurum. Hujus enim legis, quae naturaliter hominibus inest, nullus est expers, neque Judaeorum, neque Gentilium: et ideo consequenter dictum videtur etiam illud, [1]) quod justificetur Deus in verbis suis, et vincat cum judicatur. Ut verbi causa dicamus: si requiratur, quid Deus homini contulerit, et quid homo ex his, quae a Deo accepit, operatus sit, judicari cum hominibus Deus videbitur: et invenietur [2]) quidem Deus dedisse homini omnes affectus, omnesque motus, quibus ad virtutem niti possit et progredi, insuper etiam vim rationis inseruisse, qua agnosceret, quid deberet agere, quid cavere. Haec ergo invenitur Deus communiter omnibus hominibus praestitisse. Sed si his acceptis homo neglexerit [3]) iter virtutis incedere, cui ex Deo nihil defuit, invenitur ipse defuisse iis, quae a Deo data sunt sibi. Merito ergo dicitur [4]) in tali judicio Deus vincere et justificari in verbis suis. Haec ergo lex naturalis loquitur omnibus, qui in lege sunt: ex cujus praeceptis soli mihi immunes fieri videntur infantes, quibus nondum inest pravi rectique judicium. Sed his si etiam illi sociandi sint, [5]) qui quacunque ex causa impotes [6]) sunt mentis, videto. Exceptis vero his nullus hominum mihi effugere videtur hanc legem. Considerandum est autem, ne forte non solum homines, sed et angelos, et omnem, quaecunque illa est, rationabilem creaturam lex ista constringat. Si enim recte a sapientibus definitum est, legem esse, quae [7]) dictet quod agi debeat, et quod agi non debeat vetet,

---

[1]) Rom. III, 4. coll. Psalm. LI, 4. (L.)

[2]) Edd. Merlini: invenitur.

[3]) Edd. Merlini: neglexit.

[4]) Rom. III, 4. coll. Psalm. LI, 4. (L.)

[5]) Edd. Merlini: sunt.

[6]) Alias (e. c. in edd. M.): „dementes fiunt." R.

[7]) Al. „quae dicat quod" etc. R. — Ed. M. I: „quae dicit et quod" etc., ed. M. II: „quae et dicat quod" etc.

quomodo non hujusmodi lex etiam supernis et coelestibus ordinibus inserta videbitur, quibus utique et observandi quiddam, et quiddam cavendi disciplina est? Et nisi hac lege tenerentur, nunquam de iis diceret Scriptura divina: „angelos [1]) quoque, qui non servaverunt principatum suum, sed dereliquerunt proprium domicilium, Deus ad judicium magni diei aeternis vinculis in tartaro [2]) constrictos sub caligine reservavit." Unde constat inesse iis [3]) legem: qua non observata passi sunt haec, quae superius Scriptura testata est. Sed et Paulus, cum dicit: „an [4]) nescitis, quia angelos judicabimus?" quid aliud nisi sub lege scit esse positos eos, quos pronuntiat ad judicium deducendos? Sed si quis nobis occurrat ex eo, quod supra diximus, Deum esse cum hominibus judicandum, quasi etiam ipsum dicere videamur [5]) esse sub lege, audi, quanta de hoc cautela in Apostoli literis invenitur, qui Christum non in lege esse, sed plenitudinem esse legis commemorat: et sicut ipse est justitia, ex qua omnes justi fiunt, et ipse est veritas, ex qua omnes in veritate consistunt, et ipse est vita, ex qua omnes vivunt, ita et ipse est lex, ex qua omnes in lege sunt. Venit ergo ad judicium, non tanquam qui in lege sit, sed tanquam qui lex sit. Ego autem puto, quod hi, [6]) qui jam perfecti sunt, et Domino conjuncti unus spiritus cum ipso effecti sunt, nec ipsi in lege sunt, sed magis ipsi sunt lex, sicut et alibi idem Apostolus dicit: „quia [7]) justo lex non est posita." Ita [8]) „quaecunque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur,

---

[1]) Ep. Jud. vers. 6.

[2]) Alias (c. c. in edd. M.): „in tartarum." R.

[3]) Edd. Merlini: his.

[4]) Alias (c. c. in edd. Merl.): „aut." R. — Cfr. I Cor. VI, 3.

[5]) Edd. Merlini: videamus.

[6]) Edd. Merlini: ii. [7]) I Tim. I, 9.

[8]) Edd. Merlini: Iterum. — Rom. III, 19.

ut omne os obstruatur, „secundum ea, quae supra diximus, ut „subditus fiat," vel, ut alibi legimus: „obnoxius fiat omnis mundus Deo;" quod et magis cum Graecis exemplaribus convenit. Sed requiramus, omnem mundum hic quid appellaverit. Num quidnam putabitur per [1]) omnem mundum ita terrenus hic debere intelligi locus, ut et arbores, et lapides, et herbae, ac semina, et paleae, quae in ipso sunt, pariter nominatae sint? Partes enim mundi haec esse singula videntur. Non arbitror ita quempiam ineptum inveniri, ut haec possit asserere. Restat igitur, ut omnem mundum omne rationale [2]) animal dicat: et sicut omne, quod irrationale [3]) est, excipitur ab hoc sensu, ita nulla mihi videtur ab hac conditione rationalis [4]) creatura secerni. Omnis ergo mundus obnoxius fit Deo per hoc, quod legem naturalem inseruit omnibus: de quibus et in alio loco dicit, quia „in [5]) nomine Jesu omne genu flectetur [6]) coelestium, terrestrium, et infernorum." Quod utique si faciat, complesse videbitur legem: si non faciat, esse obnoxius legi; per legem autem consequenter et Deo. Si cui vero de solis hominibus hoc videbitur dictum, quod et legem naturalem ipsis inesse dixerit, et de solis ipsis scriptum accipiat: [7]) „ut [8]) omne os obstruatur, et obnoxius fiat omnis mundus Deo:" utetur [9]) occasione subsequentis sermonis, quo dicit: „quia [10]) ex operibus legis

[1]) Genebrardus: „omnis mundus;" Salodianus vero et Merlinus (cfr. edd. I. et II.): „omnem mundum," omisso „per." R.

[2]) Edd. Merlini: rationabile.

[3]) Edd. Merlini: irrationabile.

[4]) Edd. Merlini: rationabilis.

[5]) Philipp. II, 10.

[6]) Alias (e. c. in edd. M.): „flectatur." R.

[7]) Alias (e. c. in edd. M.): „accipiatur." R.

[8]) Rom. III, 19.

[9]) Alias (e. c. in ed. M. I.): „utitur." R.

[10]) Rom. III, 20. coll. p. 189. not. 4.

non justificabitur omnis caro." Quod utique dictum videtur [1]) de his tantum, qui in carne sunt positi. Sed qui priorem sensum magis tenere volunt, observabunt diligentius, quomodo Apostolus dixerit ex operibus legis non justificari omnem [2]) carnem: quia ad eos, qui in carne sunt, opera legis spectant, ad eos vero, qui in spiritu sunt, id est, superiores ordines coelestium ministeriorum, sensus pertinet legis. „Ex [3]) operibus igitur legis quod non justificabitur omnis caro in conspectu ejus," hoc modo intelligendum puto: quia omnis, qui caro est, et secundum carnem vivit, non potest justificari ex lege Dei, sicut et alibi dicit idem Apostolus, quia „qui [4]) in carne sunt, Deo placere non possunt:" item alibi: „quia [5]) sapientia carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subjecta; nec enim potest:" et propheta dicit: „omnis [6]) caro foenum:" et in Evangelio scriptum est: „Spiritus [7]) est, qui vivificat: caro autem [8]) non prodest quidquam." De his ergo dicit, quia ex lege Dei „non [9]) justificabitur omnis caro coram ipso." Sed et hoc, quod addidit: „coram [10]) ipso:" non otiose praetereat, sicut jam frequentius admonuimus, quia aliud est coram Deo justificari, aliud coram hominibus: hoc est, ad comparationem aliorum hominum potest alius homo, qui emendatius vixerit, justus videri, ad comparationem autem Dei non solum homo non justificabitur, sed et sicut Job dicit: „stellae [11])

---

[1]) Ed. Ruaei sola: „videbitur."

[2]) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.): „omnem." R.

[3]) Rom. III, 20. [4]) Rom. VIII, 8.

[5]) Rom. VIII, 7. [6]) Jesai. XL, 6.

[7]) Ev. Joann. VI, 63.

[8]) In editis (e. c. in edd. M.) „autem" omittitur. R. Cfr. edd. N. T.

[9]) Rom. III, 20.

[10]) Cfr. p. 189. not. 5.

[11]) Job. XXV, 5.

autem [1]) non sunt mundae coram ipso:" quae utique coram nobis mundae [2]) sunt, hoc est, ad comparationem hominum mundae habentur et sanctae, ad comparationem vero Dei mundae esse non possunt. „Per [3]) legem enim agnitio [4]) peccati." Videamus, quomodo per legem fit agnitio [5]) peccati. Dum per legem discimus, quid agendum sit, quid cavendum, simul et quid peccatum sit, et quid non sit, agnoscimus. Non ergo, ut haeretici Deum legis accusant, mala radix est lex, et mala arbor, per quam peccati venit agnitio: quia non dixit: ex lege „agnitio [6]) peccati," sed: „per legem:" ut scias, non ex [7]) ipsa ortum, sed per ipsam agnitum esse peccatum. Ut, verbi gratia, si diceremus: per artem medicinae datur languoris [8]) agnitio, num quidnam videretur [9]) tibi causa languoris esse medicina, quia per ipsam qualitas languoris agnoscitur? Sed sicut constat bonam esse medicinam, quae aegritudinis intelligentiam praestat, qua possit vitari [10]) infirmitas, ita et lex bona est, per quam deprehenditur et agnoscitur peccatum. Servat autem, ut puto, hujusmodi expositio etiam illius explanationis consequentiam, quam supra edidimus de eo, quod scriptum est:

---

[1]) Desideratur in editis (e. c. in edd. M.): „autem." R.

[2]) Sic. Mss. et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): „quae utique coram nobis mundae habentur sane, ad comparationem vero Dei" etc. R.

[3]) Rom. III, 20.

[4]) Edd, Merlini hoc quoque loco, cfr. p. 189. not. 6., *cognitio.*

[5]) Edd. M. hoc loco et seqq., cfr. p. huj. not. 4., ut in textu nostro, *agnitio.*

[6]) Rom, III, 20. coll. p. huj. not. 5.

[7]) Edd. Merlini: „non per ipsam ortum."

[8]) Edd. Merlini: agnitio languoris.

[9]) Edd. Merlini: videbitur.

[10]) Ita Msc. unus. Editi vero (e. c. edd. M.), et caeteri Mss.: „vitare quae velit: ita" etc. R.

„causati [1]) enim sumus, Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse, sicut scriptum [2]) est: quia non est justus quisquam: non est intelligens, non est requirens Deum."

7. „Nunc [3]) autem sine lege justitia Dei manifestata est, testificata a lege et prophetis. Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes, qui credunt in eum. Non enim est distinctio. Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei, justificati gratis, per gratiam ipsius, per redemtionem, quae est in Christo Jesu." Quod adstruximus in superioribus, dicentes, non de lege Mosis dictum: „quia [4]) quaecunque lex loquitur, his, qui in lege sunt, loquitur:" putabit aliquis non tam vere, quam violenter assertum, cum videat nunc nomen legis non ad naturae, sed ad Mosis legem referri: et dicet, quod in praesenti loco justitia Dei pronuntietur ab Apostolo manifestari per legem, et non solum per legem, sed et per prophetas, ut sine ulla ambiguitate de lege Mosis intelligantur dicta esse, quae scripta sunt: ex qua lege justitia Dei per fidem Christi Jesu manifestetur in omnes, qui credunt, sive ex Judaeis, sive ex Gentibus venientes, qui tamen non ex operibus justificentur, [5]) sed ex gratia Dei, redemtore [6]) iis effecto ipso Jesu Christo. Haec quidem dicet is, qui sensum Apostoli in his, quae supra exposuimus, violenter a nobis accusabit inflexum. Sed illud est, quod constanter possumus affirmare: quia sicut nos, qui haec asserunt [7]), putant in hoc sermone Apostoli, quem nunc proposuimus, nihil invenire posse, quo adstruamus haec non de Mosis, sed de naturae lege conscripta, ita

[1]) Rom. III, 9. 10. 11.
[2]) Cfr. Psalm. XIV, 2. (XIII.)
[3]) Rom. III, 21—24. [4]) Rom. III, 19.
[5]) Cfr. ep. ad Tit. III, 5. 6. 7.
[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „in redemtionem." R.
[7]) Editi (v. c. edd. M.): „asserimus." Male. R.

nec illi quidem invenire aliquid poterunt, quomodo, quae superius dicta sunt, ad Mosis potius, quam ad naturae legem respicere videantur: et ideo sicut illis non idcirco priora stabunt, quia videntur posteriora constare, ita nec nobis quidem poterunt prima turbari, si secunda non eodem currere tramite videantur. Quid igitur? Contraria sibi scribere dicemus Apostolum? Et haec erit egregii explanatoris assertio! Quod accidere illis solet, qui in diversos sectarum sensus unum fidei dogma disrumpunt, et illa tantum de Scripturis divinis testimonia explorant, quibus proprium dogma constituant, earum vero, quae e diverso veniunt, Scripturae divinae sententiarum absolutiones ne extremo, ut[1]) ait[2]) Dominus, digito contingunt. Sed qui fideliter et integre sacrorum voluminum colligit sensum, debet ostendere, quomodo ea, quae videntur esse contraria, non sunt vere contraria. Tentabimus ergo etiam in praesenti loco ostendere, quomodo priori expositioni nostrae haec subsequens non repugnet. Saepe diximus, et evidentius in praefatione[3]) diximus, quod ita Apostolus in hac epistola multarum legum faciat mentionem, ut cum de una ad alteram transit, deprehendi nisi ab intento satis lectore vix possit. Dixerat in superioribus, quia „per[4]) legem agnitio peccati est:" et quia sensit posse[5]) scilicet responderi: ergo si ex lege naturali agnitio peccati est, potest ex ipsa et agnitio esse justitiae, secundum illam scilicet, quam supra medicinae artis imaginem dedimus: ut quemadmodum per illam languor agnoscitur, ut sanitas inveniatur, ita etiam per le-

---

[1]) Edd. Merlini: ut ajunt, digito etc.

[2]) Matth. XXIII, 4.

[3]) Cfr. Tomi huj. pag. 6. lin. 4. sqq.

[4]) Rom. III, 20. coll. p. 195. not. 5. et 6.

[5]) Edd. Merlini: „possibile responderi." Equidem, coll. p. 198. lin. 2. ab init., legerim: „posse sibi responderi."

gem naturae, si potest agnitio fieri peccati, similiter possit et justitiae fieri. Hoc ergo cum vidisset posse [1]) sibi objici, postquam dixit: „per [2]) legem enim agnitio peccati:" subjungit: [3]) „nunc [4]) autem sine lege justitia Dei manifestata est." Tale est ergo, quod dicit: non [5]) sicut per legem agnitio peccati, ita et manifestatio justitiae Dei per legem fit; sed sine lege manifestatur justitia Dei. Poterat enim naturae lex arguere peccati naturam, et notitiam ejus ostendere: justitia [6]) autem Dei supergreditur et supereminet hoc, quodcunque mens humana solis naturalibus sensibus potest rimari. Neque enim sufficit ad [7]) intelligendam et considerandam non quamcunque humanam, sed ipsam Dei justitiam, et judicia, quae ex ipsa descendunt, de quibus dicitur, quia sunt „abyssus [8]) multa," et quia tam profunda sit justitia Dei et judicia, ut Apostolus dicat: „quam [9]) inscrutabilia sunt judicia ejus!" [10]) Sed et Sapientia ita ad homines loquitur, quasi non possit justitia Dei naturae solius motibus [11]) sciri, sed per doctrinae studium quaeri; et ideo dicit: „discite [12]) justitiam, qui judicatis terram." Quamobrem ad Dei justi-

---

[1]) Cfr. p. 197. not. 5.

[2]) Rom. III, 20. coll. p. 197. not. 4.

[3]) In antea editis (e. c. in edd. M.) deest „subjungit," et legitur (e. c. in ed. M. II.): „nunc (ed. R. in notis: *num*) autem ait: sine lege." R. — Ed. M. I: „peccati. Nunc autem sine lege" etc.

[4]) Rom. III, 21.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „nam." Male. R.

[6]) Edd. Merlini: justitia autem supergreditur Dei et satis eminet hoc etc.

[7]) Edd. Merlini: ad intelligendum et considerandum etc.

[8]) Psalm. XXXVI, 6. (XXXV.) [9]) Rom. XI, 33.

[10]) Ed. Ruaei: Dei.

[11]) Ed. M. II. male: moribus.

[12]) Sap. Salomon. I, 1. (Cfr. Psalm. II, 10.)

tiam cognoscendam nihil prorsus opitulabitur lex naturae, etiamsi videatur sentire aliquid de humana justitia. Illa enim lex potest sentire,[1]) quod inter homines justum sit, ut, quod[2]) in se quis pati non vult, hoc ne proximo faciat. Numquid naturaliter potest sentire[3]) de illa justitia, quae dicit: „videte,[4]) ne faciatis justitiam vestram coram hominibus:" et: „ut[5]) nesciat sinistra tua, quid faciat dextra tua?" Haec[6]) et hujusmodi justa dictare non potest lex naturae; et ideo dicit Apostolus: „nunc[7]) autem sine lege," naturae scilicet, justitia „Dei manifestata est," testimonium habens legis Mosis et prophetarum, in quibus sanctus Spiritus multa per figuras et aenigmata de justitia Dei scripserat. Et nolo mireris, quod unum vocabulum legis secundo in eodem loco positum diversa significet. Invenimus hanc esse Scripturae consuetudinem et in aliis locis, ut ibi: „nonne[8]) vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt, ut veniat messis? Elevate oculos vestros, et videte regiones, quia albae sunt ad messem." Nonne et hoc loco messis secundo nominata, primo ad corporalem messem refertur, secundo ad spiritualem? Et iterum in Evangelio cum dicit ad Samaritanam mulierem Salvator: „da[9]) mihi bibere:" et post responsum ejus iterum dicit ad eam: „si[10]) scires, quis est, qui dicit tibi: da mihi bibere: tu utique petisses[11]) eum, et

---

[1]) Ed. M. I: sentiri, quia etc.

[2]) Edd. Merlini: quod ipse quis pati etc. — Cfr. Tob. IV, 15.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „sentiri." R.

[4]) Matth. VI, 1. [5]) Matth. VI, 3.

[6]) Sic Mss. et Rabanus. At editi (v. c. ed. M. II.): „Hanc et hujusmodi justitiam." R. — Ed. M. I: „Haec et hujusmodi justitiam."

[7]) Rom. III, 21. [8]) Ev Joann. IV, 35.

[9]) Ev. Joann. IV, 7. [10]) Ev. Joann. IV, 10.

[11]) Edd. M. et R. „petisses."

dedisset tibi aquam vivam." Et iterum addidit ad eam: „omnis,[1]) qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego do ei, non sitiet in aeternum." Vides, quomodo et[2]) bibere, et aqua, nunc quidem corporaliter, nunc autem spiritualiter in uno eodemque accipitur loco? Est et illic[3]) similiter positum, ubi caecus a nativitate curatur. Post hoc dicit Salvator: „in[4]) judicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, et qui vident caeci fiant." Nonne etiam hic et videre, et non videre, nunc corporaliter, nunc spiritualiter intelligitur? Ita ergo etiam in hoc loco Apostolus cum sine lege dicit justitiam Dei manifestari, naturae[5]) lex intelligitur; cum vero dicit: „testificata[6]) a lege et prophetis:" Mosis legem designat. Quod si adhuc tibi minus planum putatur esse, quod diximus, addemus etiam haec: si enim[7]) videtur, quod eadem lex sit, de qua dicitur: „nunc[8]) autem sine lege justitia Dei manifestata est:" quae est et illa, de qua ait: „testificata a lege et prophetis:" si[9]) quidem sine lege manifestata est, non accipit testimonium legis: si[10]) autem ex lege accipit testimonium, non ergo sine lege manifestata est. Quod

---

[1]) Ev. Joan. IV, 13. 14.

[2]) Sic Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): „et bibere ex aqua, nunc quidem" etc. R.

[3]) Ev. Joann. IX, 1. seqq.

[4]) Ev. Joann. IX, 39.

[5]) Ed. M. I. male: „naturalae," ed. vero M. II: „naturalis."

[6]) Rom. III, 21.

[7]) Editi (e. c. edd. M.): „si tibi videtur, quod" etc. R.

[8]) Rom, III, 21.

[9]) Alias (e. c. in edd. M.): „Haec quidem, quae sine lege" etc. Male. (?) R.

[10]) Edd. Merlini: si autem accipit testimonium legis, non ergo etc.

cum insolubile sit, nec aliqua possit ratione convelli, dicendum est, justitiam quidem Dei manifestari a Christo Jesu, praebente ei testimonium non lege naturae, quae adhuc est utique exigua et parva, sed lege Mosis: non ea, quae secundum literam, sed quae secundum spiritum est, de qua idem dicit Apostolus: „quia [1]) lex spiritualis est.“ Similiter autem et prophetae per eum, qui in ipsis locutus est, spiritum Dei. Est praeterea et illa apud Apostolum de hoc sermone, si quis diligentius observet, mira distinctio. Moris est apud Graecos nominibus ἄρθρα praeponi, quae apud nos possunt articuli nominari. Si quando igitur Mosis legem nominat, solitum nomini praemittit articulum: si quando vero naturalem vult intelligi, sine articulo nominat legem. Et [2]) hoc ergo in loco, ubi dicit: „nunc [3]) autem sine lege justitia Dei manifestata est:“ articulum non habet; in sequenti vero, ubi dicit: „testificata a lege et prophetis:“ secundo in loco legem cum articulo posuit. Si ergo sufficienter patuit de legis appellatione diversitas, videamus nunc, quae justitia sine naturali lege manifestetur. Idem Apostolus Paulus dicit de Christo, quia „factus [4]) est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemtio.“ Haec ergo justitia Dei, quae est Christus, manifestatur sine lege quidem naturali, non tamen sine lege Mosis, vel [5]) prophetis. Dat enim ei testimonium lex, sicut et ipse dicit: „scrutamini [6]) Scripturas: ipsae sunt, quae testimonium reddunt de me.“ Nam lex quidem naturalis potest occasiones praebere, et intellectum dare, ut diximus, vel ad ea, quae inter homines agi aequitas poscit, vel ad hoc ipsum,

---

1) Rom. VII, 14.
2) Edd. Merlini: In hoc ergo loco, ubi etc.
3) Rom. III, 21. 4) I Cor. I, 30.
5) Alias (v. c. in edd. M.): „vel prophetarum.“ R.
6) Ev. Joann. V, 39.

ut esse sentiat [1]) Deum. De Christo autem, quod sit Filius Dei, sentire naturaliter quis potest? Ideo ergo sine hac [2]) lege justitia Dei, quae est Christus, manifestata est, testificata ex lege Mosis et prophetis. Verum priusquam ad consequentia properemus, omittenda non videtur ne haec quidem observatio, quod in peccato quidem agnitionem posuit, in justitia vero manifestationem. „Omne [3]) enim, quod manifestatur, lux est:“ et si quod manifestatur lux est, peccatum, quod lux non est, non manifestatur, sed agnoscitur. Ego sic accipio et illud: „nihil [4]) occultum, quod non manifestetur: nec opertum, quod non reveletur.“ Sed ad propositum revertamur. Lex ergo et prophetae testes sunt justitiae Dei: quae justitia per fidem Jesu [5]) Christi manifestatur in omnes credentes, in quibus nulla est distinctio, utrum ex Judaeis, an ex Gentibus credant. Vide autem, quia [6]) manifestandae justitiae Dei non unam posuit causam tantummodo fidei, sed [7]) et legem sociat et prophetas: quia neque fides sola sine lege et prophetis manifestat justitiam Dei, neque rursus lex et prophetae sine fide: alterum ergo haeret ex altero, ut sit ex utroque perfectio. Nulla, inquit, distinctio [8]) est inter Judaeos et Graecos, cum constet ex aequo omnes sub peccato factos esse, sicut supra [9]) claruit, et nunc justitiam Dei, legis et prophetarum testimo-

---

1) Ed. M. II: sentiant.

2) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.): „hac.“ R. — Cfr. Rom. III. 21.

3) Ephes. V, 13. 4) Luc. VIII, 17.

5) Deest „Jesu“ in ed. M. II.

6) Editi (e. c. ed. M. I.): „quia manifestat: de justitia Dei“ etc. R. — Ed. M. II: „quia de manifestata justitia Dei“ etc.

7) Alias (v. c. in edd. M.): „sed legem posuit et prophetas.“ R.

8) Rom. III, 22. 9) Rom, III, 9. coll. 23.

niis fultam,[1]) per fidem Jesu Christi ex aequo omnibus datam. Ex eo, quod omnes sub peccato facti fuerant, alieni sine dubio effecti sunt etiam a gloria Dei, quod eam nec capere ullo[2]) modo poterant, nec mereri. Quomodo enim peccator auderet dare gloriam Deo, ad quem dicit[3]) propheta: „peccatori[4]) autem dixit Deus: quare tu enarras justitias meas?“ Et iterum alia scriptura dicit: „non[5]) est speciosa laus Dei in ore peccatoris.“ Idcirco justitia Dei per fidem Jesu Christi ad omnes perveniens, qui credunt, sive Judaei sint,[6]) sive Graeci, purgatos eos a prioribus sceleribus justificat, et capaces facit gloriae Dei: et hoc non ex meritis eorum, nec pro operibus facit, sed gratis gloriam credentibus[7]) praestat. „Per[8]) redemtionem, inquit, quae est in Christo Jesu.“ Videamus attentius, quid sibi velit redemtio, quae est in Christo Jesu. Redemtio dicitur id,[9]) quod datur hostibus pro his, quos in captivitate detinent, ut eos restituant pristinae libertati. Detinebatur[10]) ergo apud hostes humani generis captivitas peccato tanquam bello superata: venit Filius Dei, qui[11]) „factus est nobis“ non solum „sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio,“ sed „et redemtio:“ et semet ipsum dedit redemtionem, id est, semet ipsum hostibus tradidit, ac sitienti-

---

[1]) Rom. III, 21. 22.

[2]) Edd. Merlini: ullo genere.

[3]) Edd. Merlini: propheta dicit.

[4]) Psalm. L, 16. (XLIX.)

[5]) Sap. Sirac. XV, 9. (Ecclesiastic.)

[6]) Deest „sint“ in edd. M.

[7]) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.): „credentibus.“ R.

[8]) Rom. III, 24.

[9]) Desideratur „id“ in edd. M.

[10]) Al. „Detinebatur apud hostes“ etc. R.

[11]) I Cor. I, 30.

bus iis suum sanguinem fudit: et haec est credentibus facta redemtio, sicut et Petrus in epistola sua scribit, dicens: „quia [1]) non corruptibili argento vel auro redemti estis, sed pretioso sanguine unigeniti Filii Dei.“ Hoc fortassis et Salomon sub mysterio designabat, dicens: „redemtio [2]) animae viri propriae divitiae ejus.“ Si enim requiras, quae sint animae propriae divitiae, invenies sapientiam divitias ejus esse, et justitiam, et sanctificationem. Haec autem omnia [3]) Christum esse dicit Apostolus. Christus ergo est animae divitiae, et ideo ipse est redemtio ejus. Nam corporales divitiae pernicies magis animae, quam redemtio ejus esse credendae sunt, nisi ad bonum opus conversae justitiae et misericordiae fiant, et ex corporalibus divitiis ad animae divitias transferantur.

8. „Quem [4]) proposuit [5]) Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiae suae, propter remissionem praecedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiae ejus in hoc tempore: ut sit ipse justus, et justificans eum, qui ex fide est Jesu Christi.“ Cum multa nos et admiranda docuisset sanctus Apostolus de Domino nostro Jesu Christo, quae per mysterium de eo dicuntur, hoc in loco eminentius aliquid protulit, quod non facile in aliis Scripturae locis arbitror inveniri. Nam cum superius [6]) dixisset, quod pro omni genere humano redemtionem semet ipsum dedisset, ut

---

[1]) I Petr. I, 18. 19. [2]) Prov. XIII, 8.

[3]) In editis (e. c. in edd. M.) „omnia“ omittitur. — Cfr. I Cor. I, 30.

[4]) Rom. III, 25. 26.

[5]) Ed. Ruaei in textu: „Quem — propitiationem — sanguine ejus, ad — suae, per remissionem“ etc., in notis: „alias (v. c. in edd. M.): *Quem — propitiatorem — sanguinem* (edd. Merlini: *sanguine*) *ipsius, ad — suae, propter remissionem*“ etc.

[6]) Rom. III, 24. coll. I Timoth. II, 6.

eos, qui in peccatorum captivitate tenebantur, redimeret, dum „sine [1]) Deo [2]) pro omnibus mortem“ gustat: nunc addit [3]) aliquid sublimius, et dicit, quia „proposuit [4]) eum Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius [5]):“ quo scilicet per hostiam sui corporis propitium hominibus faceret Deum, et per hoc ostenderet justitiam suam, dum iis remitteret praecedentia delicta, quae pessimis tyrannis serviendo contraxerant eo tempore, quo sustinebat et patiebatur Deus haec fieri. Sed [6]) ad hoc patiebatur, ut [7]) post haec, id est, in hoc tempore ostenderet justitiam suam. In consummatione etenim saeculi, in novissimo tempore manifestavit Deus justitiam suam, et redemtionem dedit eum, quem propitiatorem [8]) fecit: ne forte, si prius propitiatorem misisset, non tam multos humani generis repropitiasset Deo, quam in his temporibus, quibus jam mundus repletus videtur hominibus. Deus enim justus est, et justus justificare non poterat injustos: [9]) ideo interventum voluit esse propitiatoris, ut per ejus fidem justificarentur, qui per opera propria justificari non poterant. Haec, quantum ad sermonis ipsius explanationem spectant, praemissa sint, ut Apostolica lectio evidentior fiat. Nunc autem, ut nobis moris est, quid interior sensus Apostolici sermonis contineat, requiramus; et pri-

[1]) Hebr. II, 9.

[2]) Edd. Merlini: sine dolo.

[3]) Edd. Merlini: addidit.

[4]) Rom. III, 25. coll. p. 204. not. 5.

[5]) Ed. Ruaei h. loco, cfr. p. 204. not. 5., *ipsius.*

[6]) Editi: „Sed adhuc patiebatur, ut post haec idem in hoc tempore.“ R.

[7]) Edd. Merlini: ut post haec idem in hoc tempore etc. — Cfr. Rom. III, 25. 26.

[8]) Ed. Ruaei h. loco et seqq., cfr. pag. 204. not. 5., mox *propitiatorem*, mox *propitiatorium.*

[9]) Msc. Codex Vallis-Clarae habet: „nisi injustos.“ R.

mo omnium, quomodo dictum sit: „quem[1]) proposuit Deus propitiatorium — sive *propitiatorem* — per fidem in sanguine ipsius.“[2]) Certum est, in omnibus paene locis Apostoli sensum ex legis et prophetarum manare thesauris. Inquiramus ergo, ubi appellationem propitiatorii invenerit,[3]) et unde hoc nomen assumserit. Memini in Exodo loquentem Dominum ad Mosen, et praecipientem quae oporteat[4]) eum facere, primo[5]) quidem mandare arcam, et vectes ejus, atque annulos per arcae latera fieri: post haec: „et[6]) facies, inquit, propitiatorium ex auro puro, duos[7]) cubitos et semis longitudinem ejus, et unum cubitum et semis latitudinem ejus. Et facies duo Cherubim aurea tornata, et superpones ea per singula latera propitiatorii, unum[8]) Cherub ex latere hoc, et aliud Cherub ex latere altero propitiatorii: et facies, ut Cherubim duo sint ex duobus lateribus ejus, extendentia alas suas, et obumbrantia super propitiatorium; et facies eorum[9]) contra se super propitiatorium erunt. Et facies Cherubim, et impones propitiatorium super arcam, et in arcam mittes testimonia, quae dabo tibi: et innotescam[10]) tibi

---

[1]) Rom. III, 25. coll. p. 205. not. 8.

[2]) Edd. M. et R. h. loco, cfr. p. 204. not. 5. et p. 205. not. 5., *ejus*.

[3]) Ed. M. I: „poterit invenire,“ ed. M. II: „potuerit invenire.“

[4]) Ed. Ruaei: oporteret.

[5]) Exod. XXV, 10 seqq.

[6]) Exod. XXV, 17—22.

[7]) Edd. Merlini: duobus cubitis.

[8]) Ed. Ruaei in textu: „unum Cherubin ex latere hoc, et aliud Cherubin ex — propitiatorii,“ in notis: al. „unum Cherub ex latere hoc, et aliud Cherub ex — propitiatorii.“ Sed haec desunt in libris antea editis (v. c. in edd. M.). — Edd. M. et R. constanter: Cherubin.

[9]) Edd. Merlini: et facies suae contra etc.

[10]) Alias (v. c. in ed. M. I.): „innotescant.“ Male. R.

inde, et loquar ad te desursum super propitiatorium inter medium duorum Cherubim, quae sunt super arcam testamenti, secundum omnia,[1]) quae praecipiam tibi ad filios Israel." Evidenter apparet, quod nomen propitiatorii Apostolus in his locis inventum, in suis nunc literis posuit, de quo nobis sermo est. Et videtur propitiatorium hoc, de quo scriptum est in Exodo, ad nullum nisi ad Salvatorem Dominum retulisse, cum dicit, quia hunc posuit „Deus[2]) propitiatorium per fidem." Quomodo sane[3]) hujus veri propitiatorii forma et figura fuerit illud, quod in Exodo[4]) describitur ex auro purissimo factum, operae pretium est investigare. Et primo quidem considerandum est, quibus in locis aurum, quod in opere adsumitur, aurum purum dicatur: quibus vero in locis aurum tantummodo sine ulla adjectione ponatur. Quod ego in pluribus observans deprehendisse mihi videor, quod, sicubi cum adjectione aurum purum dicitur, indicet sanctam illam et puram Jesu animam, quae „peccatum[5]) non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus:" et ipsi conveniant mensurae istae longitudinis ac latitudinis propitiatorii:[6]) quamvis haec explanare sit arduum, et aptare animae illi sanctae singula quaeque, quae de propitiatorio referuntur. Primo ergo videamus, quod dicit, longitudinem propitiatorii neque duos solum cubitos habuisse, — qui numeris sociandis generandisque aptari corporibus solet —, neque tres integros, qui numerus excedere appellationem creaturae consuevit, et naturae incorporeae consecrari. Duos ergo cubitos et dimidium longi-

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „opera" pro „omnia." R.

[2]) Rom. III, 25.

[3]) Edd. Merlini: hujus sane etc.

[4]) Exod. XXV, 17. [5]) I Petr. II, 22.

[6]) Edd. Merlini: propitiatorii. Haec quamvis explanare —, et aptare illi animae — referuntur: primo ergo etc.

tudinem dicit[1]) propitiatorii, et unum ac dimidium latitudinem. Quod si audere[2]) in[3]) talibus fas est, quoniam dicit idem Apostolus de Christo, quod „Dei[4]) et hominum mediator est,“ videtur mihi inter Deum et hominem media haec esse anima, quae inferior quidem sit a trinitatis natura, minus aliquid habens, nec tamen, cum inde infra sit, duali numero, qui[5]) in corpore positis deputatur, absque[6]) eximia et praecellenti virtutum suarum eminentia misceatur. Hoc enim ostenditur, quod mensura ejus supra[7]) duos cubitos habere aliquid designatur, licet minus tribus. Sed et quod latitudo ejus unum et dimidium memoratur[8]) cubitum[9]) habere,[10]) propterea quidem de[11]) monade ac singulari sua statione describitur, non tamen ex toto in dualem numerum, qui interdum etiam pro immundis ponitur, crevisse.[12]) Quamvis enim carnem naturae nostrae susceperit,[13]) ex inconta-

---

[1]) Exod. XXV, 17.

[2]) Edd. Merlini: audire.

[3]) Ed. M. I: in tabulis phas est.

[4]) I Tim. II, 5.

[5]) Sic Erasmus et Genebrardus (itemq. ed. M. II.); et recte quidem. Caeteri vero editi (e. c. ed. M. I.), et Mss. nostri omnes: „qui in corpore positus deputatur.“ R.

[6]) Msc. unus: „pro eximia“ etc. R.

[7]) Edd. Merlini: supra duos cubitos habere aliquid designavit, licet etc.

[8]) Exod. XXV, 17.

[9]) Al. „cubitum habere a propheta, propterea quidem“ (al. *cubitum habere, prophetia quidem*) „de monade, ac singulari sua statione“ (al. *singularis vastatione*, al. *singulare quid vastius*) „describitur.“ R. —

[10]) Ed. M. II: habere. Propterea quidem etc.

[11]) Edd. Merlini: de monade hac singulari quid vastius describitur. — Cfr. p. huj. not. 9.

[12]) Mss. nostri omnes perperam „corruisse“ pro „crevisse.“ R.

[13]) Edd. Merlini: susciperet.

minata tamen virgine assumta, et casta sancti Spiritus operatione formata est. Propterea ergo et Apostolus de mediatore disserens, evidentem [1]) distinctionem signavit, dicens: „mediator [2]) Dei et hominum, homo Christus Jesus:" quo scilicet mediatorem non ad deitatem Christi, sed ad humanitatem, quae est ejus anima, referendum doceret. Longitudo ergo ponitur ejus et latitudo. Longitudo illud significat, quod tendit ad Deum, trinitatique sociatur: latitudo, quod inter homines, qui latam spatiosamque viam incedere soleant, [3]) conversatur: et ideo mediatoris recte nomine nuncupatur, quia, ut diximus, anima haec sancta media quidem fuit inter divinitatem trinitatis et fragilitatem humanitatis. Haec ergo intelligi potest propitiatorium, secundum ea, quae supra diximus, cui superponi dicuntur [4]) duo Cherubim, unum [5]) ex latere hoc, et unum ex latere altero. Cujus ergo formam duo ista Cherubim habere existimanda sunt? Cherub [6]) enim in nostram linguam interpretatum plenitudinem scientiarum significat. Ubi ergo dicimus plenitudinem scientiarum, nisi in eo, de quo dicit Apostolus: „in [7]) quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi?" De Verbo utique [8]) Dei haec dicit Apostolus. Sed et de Spiritu sancto similia scribit, cum dicit: „nobis [9]) autem revelavit Deus per spiritum suum: spiritus enim omnia scrutatur, etiam alta Dei." Significatur [10]) igitur,

---

[1]) Edd. Merlini: evidenti distinctione signavit etc.

[2]) I Tim. II, 5. [3]) Edd. Merlini: soleant.

[4]) Exod. XXV, 18. 19.

[5]) Alias (v. c. in edd. M.): „unus ex latere hoc, et unus" etc. R.

[6]) Edd. M. et R. „Cherubin."

[7]) Coloss. II, 3.

[8]) Edd. Merlini: Dei utique.

[9]) I Cor. II, 10.

[10]) Edd. Merlini: Significat igitur, etc.

ut ego arbitror, in isto propitiatorio, hoc est, in anima Jesu, Verbum Dei, qui est unigenitus Filius, et Spiritum ejus sanctum semper habitare: et hoc est, quod indicant duo Cherubim propitiatorio superposita. Sed et illud observa, quod non dixit: Cherub [1]) unum ex latere dextro, et Cherub aliud ex latere sinistro; sed ait: „Cherub [2]) unum ex latere hoc, et Cherub aliud ex latere altero:" ut ostenderet, in illo propitiatorio, hoc est, in anima Christi, sinistrum nihil fuisse. Sunt autem et pennata [3]) duo haec Cherubim: et non solum pennata, sed et alas suas pandentia. Si quis sanctorum summum habere a Deo testimonium meruit, dictum est, quod Deus esset cum eo, sicut de Jesu Nave dicitur: „et [4]) Deus [5]) erat cum ipso, sicut fuit cum Mose famulo ejus." Sicubi vero pollicitatio majoris a Deo muneris datur, dicit [6]) Deus: „et [7]) ero in iis, et ambulabo inter eos." Nullam vero inter homines ita beatam et ita excelsam reperies animam, nisi hanc solam, in qua tantum latitudinis, tantum capacitatis invenit Verbum Dei et Spiritus sanctus, ut non solum habitare, sed et alas pandere, et novo sacramenti ritu aliquando etiam volitare dicatur. Faciem quoque contra se invicem super hanc beatam animam Cherubim utraque habere dicuntur, [8]) per quod concors [9]) ei et consonus a Filio Dei et a Spiritu sancto divinitatis sensus [10]) infunditur. Ubi autem superponitur haec anima Deo plena, in qua complacuit [11]) habitare

---

1) Edd. M. et R. h. loco et subsequenti: Cherubin unum, et Cherubin aliud.

2) Exod. XXV, 19. 3) Exod. XXV, 20.

4) Jos. I, 5. 5) Edd. Merlini: erat Deus.

6) Edd. Merlini: dicitur: et ero etc.

7) Levit. XXVI, 12. 8) Exod. XXV, 20.

9) Edd. Merlini: consors.

10) Alias (v. c. in ed. M. I.): „pensus." Male. R.

11) Coloss. I, 19.

omnem plenitudinem deitatis? „Super [1]) arcam, inquit, testamenti.“ Potest arca testamenti sancta ejus caro, in qua beata haec anima collocatur, intelligi, habens in se testimonia Dei, quae intelliguntur Christi, quas in carne pertulit, passiones, divinis olim praedictae [2]) testimoniis. Possunt etiam virtutes coelestes intelligi arca Dei, quae et ipsae capaces quidem sunt [3]) Verbi Dei, et Spiritus sancti, sed praeponitur iis anima Jesu, et [4]) ipsa quodammodo mediatrice gratiam divina largitionis accipiunt. Post haec: „et [5]) innotescam tibi, inquit, inde, et loquar ad te desuper [6]) propitiatorio.“ Non solum Mosi, sed et [7]) unicuique sanctorum, qui famulus Dei est, non aliunde innotescit Deus, nec aliunde cognoscitur, nisi de propitiatorio isto, quod supra exposuimus, et de medio Cherubim. Hoc et Habacuc propheta significat, ubi dicit: „in [8]) medio duorum animalium cognosceris: dum appropinquaverint [9]) anni, cognosceris, et cum affuerit tempus, ostenderis.“ „Nemo [10]) enim scit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.“ Sed et Paulus dicit, quia [11]) „nobis [12]) revelavit Deus per spiritum suum.“ Propterea ergo dicit, quod „innotescam [13]) tibi inde, et

---

[1]) Cfr. Exod. XXV, 21. 22.

[2]) Alias (v. c. in edd. M.): „praedicata.“ R.

[3]) Edd. Merlini: dei sunt verbi.

[4]) Ed. M. I: „et ipsa quodammodo mediatricem gratiam“ etc., ed. vero M. II: „et ipsae quodammodo mediatricem gratiam“ etc.

[5]) Exod. XXV, 22.

[6]) Edd. Merlini h. loco, cfr. p. 212. not. 1., *desuper de.*

[7]) Desideratur „et“ in edd. Merlini.

[8]) Habac. III, 2.

[9]) Edd. Merlini: appropinquant.

[10]) Matth. XI, 27. [11]) Ed. M. II: quod.

[12]) I. Cor. II, 10. [13]) Exod. XXV, 22.

loquar tibi desuper [1]) propitiatorio inter duo Cherubim, quae sunt super arcam testamenti." Puto autem, quod non importune ea, quae de Exodo assumsimus, explanata sint, ut evidens fieret sensus, quomodo Apostolus in praesenti loco propitiatorii nomen assumserit, cum dicit: „quem [2]) proposuit Deus propitiatorium per fidem." Sed et hoc ipsum, quod dixit: „proposuit:" magis de anima Jesu, quam de deitate ejus dictum sentitur. [3]) „Proposuit" enim intelligitur, quasi prius posuit, hoc est, priusquam esset. Quod enim est, ponitur, quod nondum est, proponitur. Non ergo convenit de eo, qui semper erat, id est, de Verbo Dei dici, quia propositus est; sed de anima ejus, quae, licet inseparabilis sit [4]) a Verbo Dei, creata tamen est, et Unigeniti deitate posterior: nec inconvenienter videbitur de ea dictum, quod, antequam esset, proposita est et praeordinata, ut esset propitiatorium. Quia ergo secundum ea, quae supra exposuimus, Jesum Christum „proposuit [5]) Deus propitiatorium per fidem in [6]) sanguine ipsius," necessarium videtur requirere de divinis legibus, quae sit propitiatio, quae per sanguinem fiat, ut ex his colligere possimus, quomodo etiam per sanguinem Jesu propitiatio facta sit. Scriptum est in Levitico post pontificis hostiam: „quod [7]) si omnis synagoga Israel ignoraverit, et latuerit sermo ab oculis ejus, et [8]) fecerit unum

---

[1]) Edd. M. hoc loco, cfr. p. 211. not. 6., *desuper propitiatorio.*

[2]) Rom. III, 25.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „sentietur." R.

[4]) Desideratur „sit" in edd. M.

[5]) Rom. III, 25.

[6]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. p. 206. not. 2. *in sanguine ejus.*

[7]) Levit. IV, 13. 14.

[8]) Ed. M. II: „et fecerit unum, quod contra mandatum Domini est, et deliquerit."

de mandatis Domini, quod [1]) non fiet, et deliquerit, et innotuerit iis peccatum, quod peccaverunt, adducet synagoga vitulum ex bobus [2]) pro peccato:" et post pauca: „et [3]) inferet sacerdos, qui unctus est, ex sanguine vituli in tabernaculum testimonii:" et post pauca iterum: „et [4]) faciet, inquit, vitulum, quemadmodum fecit vitulum pro peccato, et repropitiabit pro his sacerdos, et remittetur iis." Per sanguinem ergo [5]) repropitiat sacerdos pro omni synagoga, ut remittatur iis. Requiramus nunc singula quaeque nomina, quae de Salvatore scripta sunt, et in singulis appellationibus, quae sint quae designentur, diligentius contemplemur. Invenies [6]) igitur, quoniam quidem in ipso complacuit habitare omnem plenitudinem divinitatis corporaliter, esse ipsum et propitiatorium, et pontificem, et hostiam, quae offertur pro populo. Et quidem de propitiatorio jam satis est [7]) dictum. Sed et de pontifice evidenter David in Psalmo [8]), et Apostolus Paulus ad Hebraeos [9]) scribit. Quod autem sit et hostia, testatur Joannes, dicens: „hic [10]) est agnus Dei, qui tollit peccata mundi." Secundum hoc ergo, quod hostia est, profusione sanguinis sui propitiatio efficitur in eo, quod dat remissionem praecedentium delictorum: quae tamen propitiatio ad unumquemque credentium per viam fidei venit. Nisi enim daret remissionem praecedentium delictorum, propitiatio non probaretur effecta. Cum vero

---

[1]) Ed. M. I. minus accurate: quae non fiet.

[2]) Alias: „duobus." Male. R.

[3]) Levit. IV, 16. [4]) Levit. IV, 20.

[5]) Editi (e. c. edd. M.): „vero." R.

[6]) Coloss. I, 19. et II, 9.

[7]) Desideratur „est" in edd. Merlini.

[8]) Psalm. CX, 4. (CIX.)

[9]) Hebr. II. seqq.

[10]) Ev. Joann. I, 29.

remissio [1]) peccatorum tribuatur, certum est, propitiationem effusione sacri sanguinis adimpletam: „absque [2]) sanguinis enim effusione," — sicut Apostolus dicit, — „non fit remissio" peccatorum. Verum ne Paulus tibi solus praesumsisse [3]) propitiationis nomen videatur in Christo, audi, quomodo et Joannes consone [4]) de hoc sensu loquatur, cum dicit: „filioli [5]) mei, haec scribo vobis, ut non peccetis; et [6]) si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum: et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non solum autem pro nostris, sed et pro [7]) universi mundi." Uno igitur eodemque sensu Apostoli *propitiatorium*, vel *propitiationem*, vel, ut in latinis Codicibus frequentius invenitur, *propitiatorem* nominant Christum. Sed nihil interest, sive „propitiator," sive „propitiatorium," sive „propitiatio," sive etiam „exoratio" scriptum sit, cum apud Graecos uno semper eodemque sermone proferatur. Nisi forte videatur quibusdam „propitiatio" ipsa ejus divina substantia; „propitiator" vero, cum [8]) dispensationes in hominibus explet, intelligi. Sed et quod dixit Joannes, quia „ipse [9]) est exoratio," — sive *propitiatio*, — „pro peccatis

[1]) Ed. Ruaei: peccatorum remissio.

[2]) Hebr. IX, 22.

[3]) Alias (v. c. in ed. M. II.): „proposuisse." R. — Ed. M. I: „praeposuisse."

[4]) Alias: „consona," alias (v. c. in ed. M. I.): „consono." R.

[5]) I Joann. II, 1. 2.

[6]) Ed. Ruaei: Sed et si etc.

[7]) Edd. Merlini: pro universo mundo.

[8]) Ed. Ruaei Tomi IV. p. 401. in Addendis et Corrigendis: „sic omnes editi (v. c. edd. M.), et plerique Mss. Msc. tamen unus habet: *cum dispensationem humanitatis in hominibus explet.* Quae lectio rectior videtur."

[9]) I Joann. II, 2.

nostris, non solum autem[1]) pro nostris, sed et pro[2]) universi mundi," quaedam nobis intulisse videtur augmenta mysterii, ut ostendat, Jesum propitiatorem esse non solum credentium, verum et totius mundi; non tamen prius mundi, et tunc nostrum, sed prius nostrum, et ita demum totius mundi. Quamvis enim universa creatura gratiam redemtoris exspectet, unusquisque tamen in[3]) suo ordine veniet ad salutem. Hoc indicari arbitror et in Levitico,[4]) ubi repropitiationis hostiae per pontificem mandantur offerri. Nec tamen in his sacrificiorum confusus ordo proponitur: sed primo quidem dicit, quae sit propitiatio, et qualis[5]) hostia, si sacerdos peccaverit, offeratur: secundo, si omnis synagoga deliquerit[6]) per ignorantiam, cujusmodi victimis placetur Deus: tertio, si princeps peccaverit,[7]) quo ordine purificandus sit, scribitur: quarto, si anima una peccaverit,[8]) etiam de hoc, quis sit expiandi ritus, exponitur. Quae singula mystico intellectu futuram[9]) Christi propitiationem non solum pro peccatis nostris, sed et[10]) pro[11]) universo mundo certis quibusque ordinibus, et modis causisque designant: si quis tamen haec secundum illam revelationem, quae Mosi in monte demonstrata esse dicitur, sancto Spiritu illuminatus adspi-

---

[1]) Deest h. loco, cfr pag. 214. not. 5., *autem* in edd. M.

[2]) Edd. Merlini h. quoque loco, cfr. pag. 214. not. 7., *pro universo mundo*.

[3]) Edd. Merlini: veniet in suo ordine.

[4]) Levit. IV, 20. [5]) Levit. IV, 3. seqq.

[6]) Levit. IV, 13. seqq.

[7]) Levit. IV, 22. seqq.

[8]) Levit. IV, 27. seqq.

[9]) Editi (v. c. edd. M.): „per figuram Christi" etc. R.

[10]) Desideratur „et" in edd. M.

[11]) Ed. Ruaei h. loco, cfr. p. huj. not. 2., *pro universo mundo*.

ciat. Fit ergo per repropitiationem sanguinis Christi remissio [1]) „praecedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiae suae.“ Sustentatio Dei est, ubi peccator non statim punitur ut peccat, sed secundum quod ibidem [2]) Apostolus dixit, per patientiam Dei adducitur ad poenitentiam: et in hoc ostendere dicitur justitiam suam Deus. Bene autem addidit: „in [3]) hoc tempore:“ praesentis enim saeculi tempore in sustentatione est justitia Dei, futuri vero in [4]) retributione. Justum namque apud Deum visum est, ut, quia futurum saeculum ad judicium statuerat, praesens sustentationi et patientiae deputaret. Nam si puniret in hoc tempore peccatorem, justum non videretur [5]) iterum ad judicium, quem punierat, evocare. Si vero sustentet et patiatur in praesenti saeculo, recte erit justus judex in futuro. Justificat ergo eum, qui ex fide est, sicut et de Abraham scriptum est, quia „credidit [6]) Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.“ Quod si Abraham credidit, et ex fide justificatus est, consequens sine dubio erit, ut et nunc, qui credit [7]) Deo, per fidem Jesu Christi justificetur cum [8]) fideli Abraham.

9. „Ubi [9]) est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Operum? Non; sed per legem fidei. Arbitramur enim justificari hominem per fidem, sine operibus legis.“ Iterum ac saepius commonemus eos, qui scripta Pauli diligentius advertere cupiunt, distinctionem illam,

---

[1]) Rom. III, 25. 26. [2]) Rom. II, 4.

[3]) Rom. III, 26.

[4]) Alias (v. c. in edd. M.): „in retributionem.“ R.

[5]) Alias (v. c. in ed. M. I.): „videtur.“ Male. R.

[6]) Galat. III, 6. coll. Rom. IV, 3.

[7]) Alias (v. c. in edd. M.): „credidit.“ R.

[8]) Gal. III, 9.

[9]) Rom. III, 27. 28.

quam supra diximus, observare tenacius, quomodo [1]) nunc circumcisionis causam, nunc praeputii, id est, Judaeorum vel Gentilium, discreto semper tramite prosequatur. Si enim paululum quid fugerit legentem, continuo angusta haec [2]) et exilis intelligentiae semita perturbabitur. Igitur cum superius ostendisset [3]) Apostolus, quid esset amplius Judaeo, aut quae utilitas circumcisionis: et docuisset, quia primis [4]) illis credita sunt eloquia Dei, et per haec visus fuisset extollere eorum jactantiam, qua adversum [5]) Gentiles erigi solent: et rursum contra haec in sequentibus [6]) objecisset, justitiam Dei per fidem Jesu Christi esse in omnes, qui credunt, neque habere aliquam distinctionem, sed omnes deliquisse Judaeos et Graecos, et egere gloria Dei, et justificari per gratiam ac redemtionem, quae est in Christo Jesu: ipsumque esse propitiatorium per fidem, et justificari ab eo omnem, [7]) qui ex fide est: nunc jam, velut conclusionem assertionum suarum ponens, in hoc loco dicit: „ubi [8]) est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Operum? Non: sed per legem fidei. Arbitramur enim justificari hominem per fidem, sine operibus legis:" et dicit sufficere solius fidei justificationem, ita ut credens quis tantummodo justificetur, etiamsi nihil ab eo operis fuerit expletum. Imminet igitur nobis, qui integram esse scripturam Apostoli conamur asserere, et ordine suo cuncta constare, ut re-

---

[1]) Alias (v. c. in ed. M. II.): „quo nunc." R.

[2]) Alias: „hac intelligentiae semita." R. — Edd. Merlini: „haec intelligentiae semita."

[3]) Rom. III, 1.

[4]) Edd. Merlini: primis credita sunt illis etc. — Cfr. Rom. III, 2.

[5]) Edd. Merlini: adversus.

[6]) Rom. III, 22—26.

[7]) Deest in editis (v. c. in edd. M.): „omnem." R.

[8]) Rom. III, 27. 28.

quiramus, quis sine operibus sola fide justificatus sit. Quantum igitur ad exemplum pertinet, sufficere arbitror illum latronem, qui cum Christo crucifixus clamavit ei de cruce: „Domine [1]) Jesu, memento mei, cum veneris in regnum tuum!“ Nec aliud quidquam describitur boni operis ejus in Evangeliis, sed pro hac sola fide ait ei Jesus: „Amen dico tibi: hodie mecum eris in paradiso.“ Aptemus [2]) nunc, si videtur, causae hujus latronis verba Apostoli Pauli, et dicamus ad Judaeum: „ubi [3]) est ergo gloriatio tua?“ Certum quia exclusa est; exclusa autem non per legem operum, sed per legem fidei. Per fidem enim justificatus est hic latro, sine operibus legis: quia super hoc Dominus non requisivit, quid prius operatus esset; nec exspectavit, quid operis, cum credidisset, expleret, sed sola confessione justificatum comitem [4]) sibi eum paradisum ingressurus assumsit. Sed et mulier illa, de [5]) qua in Evangelio secundum Lucam refertur, quia „cum [6]) cognovisset, quod Jesus recubuit in domo Pharisaei, attulit [7]) vas unguenti, et stans retro ad pedes ejus, ac flens, lacrymis lavit pedes ejus, et capillis capitis sui detersit, et osculabatur atque ungebat unguento. Videns autem Pharisaeus, qui eum vocaverat, dixit intra semet ipsum: hic si esset propheta, sciret utique, quae et qualis est mulier, quae tangit pedes ejus, quia peccatrix est.“ Jesus autem dixit [8]) ad eum parabolam quingentorum vel

---

[1]) Luc. XXIII, 42 — 43.

[2]) Editi (v. c. edd. M.): „Aptemus nunc, si videtur, hujus latronis verba causae Apostoli“ etc. R.

[3]) Rom. III, 27.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „comitemque sibi paradisum“ etc. R.

[5]) Edd. Merlini: quae in evangelio etc.

[6]) Luc. VII, 37—39.

[7]) Ed. Ruaei: detulit.

[8]) Luc. VII, 40—42.

quinquaginta denariorum; et ex nullo legis opere, sed pro sola fide ait ad eam: „remittuntur [1]) tibi peccata tua:“ et iterum: „fides [2]) tua te salvam fecit, vade in pace.“ Sed et in multis Evangelii locis hoc sermone usum legimus Salvatorem, ut credentis fidem causam dicat esse salutis ejus. Ex quibus omnibus claret, quod recte arbitratur Apostolus [3]) justificari hominem per fidem, sine operibus legis. Sed fortassis haec aliquis audiens resolvatur, et bene agendi negligentiam capiat, siquidem ad justificandum fides sola sufficiat. Ad quem dicemus, quia post justificationem si injuste quis agat, sine dubio justificationis gratiam sprevit. Neque enim [4]) ob hoc quis accipit veniam peccatorum, ut rursum sibi putet peccandi licentiam datam: indulgentia namque non futurorum, sed praeteritorum criminum datur. Igitur ut ad propositum redeamus, justificatur homo per fidem, cui ad justificandum nihil conferunt opera legis. Ubi vero fides non est, quae [5]) credentem justificet, etiamsi opera quis habeat [6]) ex lege, tamen quia non sunt aedificata supra fundamentum fidei, quamvis videantur esse bona, [7]) tamen operatorem suum justificare non possunt, quod [8]) iis deest fides, quae est signaculum eorum, qui justificantur a Deo, sicut superius [9]) diximus, quia „credidit [10]) Abraham

[1]) Luc. VII, 48.

[2]) Luc. VII, 50.

[3]) Rom. III, 28.

[4]) Deest „enim“ in edd. M.

[5]) Ed. M. I. male: quem credentem etc.

[6]) Edd. Merlini: habet.

[7]) Editi: „bona opera, operatorem suum,“ et omittunt *tamen*. R. — Edd. Merlini: „bona, operatorem suum“ etc.

[8]) Editi (v. c. edd. M.): „si iis“ pro „quod iis.“

[9]) Edd. Merlini: supra.

[10]) Rom. IV, 3. coll. Galat. III, 6.

Deo, et reputatum est ei ad justitiam." Tantum est, ut is, qui justificatur per gratiam fidei, dicat secundum Paulum, quia „gratia [1]) Dei, quae [2]) mihi data est, inanis non fuit." Excluditur ergo omnis gloriatio, quae ex legis operibus venit. Et ut adhuc manifestius fiat quod dicimus, exemplum dabimus ex his, quae in Evangelio scripta sunt, ubi adscendit Pharisaeus et publicanus ad templum Dei; „et [3]) stans, inquit, Pharisaeus in medio, dicebat: Deus, gratias ago tibi, quoniam non sum sicut caeteri homines, raptores, injusti, adulteri, [4]) vel ut etiam publicanus iste. Jejuno bis in sabbato, decimas do omnium, quae possideo," et reliqua. Et haec fortassis vere dixerit, sed secundum Domini sententiam jactantiae morbo corruptus non descendit justificatus de templo. Talis ergo gloriatio, quae veniebat ex operibus legis, excluditur, [5]) quia non habet humilitatem crucis Christi: in qua qui gloriatur, audi quid dicit: „mihi [6]) autem absit gloriari, nisi in cruce Domini mei [7]) Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo." Vides Apostolum non gloriantem super justitia sua, neque super castitate, neque super sapientia, neque super caeteris virtutibus vel actibus suis, sed apertissime pronuntiantem et dicentem: „qui [8]) gloriatur, in Domino glorietur." Et sic exclusa [9]) est Judaica gloriatio, non per legem operum, sed per legem fidei, quae est in Christo Jesu, in cujus cruce

---

[1]) I Cor. XV, 10.

[2]) Edd. Merlini: quae data est mihi.

[3]) Luc. XVIII, 10—12.

[4]) Edd. Merlini: adulteri, sicut publicanus iste.

[5]) Desideratur in libris antea editis (e. c. in edd. M.): „excluditur." R.

[6]) Galat. VI, 14.

[7]) Edd. Merlini: nostri.

[8]) I Cor. I, 31. coll. Jerem. IX, 23.

[9]) Rom. III, 27.

gloriatur Apostolus. Quis enim recte vel super castitate sua gloriabitur, cum scriptum legat, quia „si [1]) quis adspexerit mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo?“ Unde et propheta dicit: „quomodo [2]) gloriabitur quis castum se habere cor?“ Aut quis gloriabitur super sapientia, cum [3]) scriptum videat, quia „mundus [4]) per sapientiam non cognovit Deum: [5]) et ideo placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes?“ et iterum: „quae [6]) stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes? Quis autem vel super justitia sua gloriabitur, cum audiat Deum per prophetam dicentem, quia „omnis [7]) justitia vestra sicut pannus mulieris menstruatae?“ Sola igitur justa gloriatio est in fide crucis Christi, quae excludit omnem illam gloriationem, quae descendit ex operibus legis. Haec autem a nobis dicta sunt pro eo, quod tanquam interrogantis [8]) sermone dixit Apostolus: „ubi [9]) est ergo gloriatio tua?“ Et ad haec sibi ipse respondit: „exclusa est.“ Et rursum, quasi ipse [10]) se [11]) interroget, ait: „per [12]) quam legem? Operum?“ Et respondit sibi ipsi: „non: sed per legem fidei. Arbitramur [13]) enim justificari hominem per fidem, sine operibus legis.“

---

[1]) Matth. V, 28. [2]) Prov. XX, 9.

[3]) Ed. M. I. male: cum christum videat etc.

[4]) I Cor. I, 21.

[5]) Edd. Merlini: deum? et ideo — facere credentes: et —, ut confundat sapientes. Quis autem etc.

[6]) I Cor. I, 27. [7]) Jesai. LXIV, 6.

[8]) Alias (v. c. in edd. M.): „interrogans dixit“ etc.

[9]) Rom. III, 27.

[10]) Omittuntur in editis verba: „ipse se.“ R.

[11]) In edd. M. desideratur „se.“

[12]) Rom. III, 27.

[13]) Edd. Merlini: Arbitror enim etc. — Cfr. Rom. III, 28.

De[1]) his jam superius diximus. Quod vero etiam in praesenti loco duarum legum facit iterum mentionem, et dicit legem operum et legem fidei,[2]) considera etiam ipse qui legis, utrum ad legem Mosis et legem naturalem sermo hic debeat inclinari, an ad legem literae, et legem spiritus: quia lex literae occidit, et mortem operatur, lex[3]) autem spiritus liberat a lege peccati, et mortis.

10. Unde et convenienter in consequentibus ponit: „an[4]) Judaeorum Deus tantum? Nonne et Gentium? Imo et Gentium. Quoniam quidem unus Deus, qui justificat circumcisionem ex fide, et praeputium per fidem.“ His quidem, qui alium volunt esse Judaeorum Deum, et alium Gentium, id est, alium legis, et alium Evangeliorum, satis[5]) de hoc erit angusta et arcta responsio, Apostolo Paulo abundantius satis dante sententiam suam, cum non solum unum dicat esse Deum Judaeorum et Gentium, sed et addat, quod idem atque ipse sit, qui justificat circumcisionem ex fide, et praeputium per fidem. Quod et si circumcisionem per allegoriam suscipere voluerint, ita ut sanctos et spirituales quosque ab eo circumcisionem dicant esse appellatos, statim in consequentibus invenient obicem.[6]) Si enim circumcisionem sanctos, vel, ut illi nominant spirituales appellavit, consequens est, ut praeputium peccatores dixerit, quos[7]) illi animales vocant. Et quomodo conveniet, ut bonus Deus pariter spirituales

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „De his superius dixit.“ R.

[2]) Editi (e. c. edd. M.): „dei.“ R.

[3]) Ed. Ruaei sola: lex autem spiritus vitae liberat etc.

[4]) Rom. III, 29. 30.

[5]) Sic omnes Mss. nostri. Editi vero (e. c. edd. M.): „satis de hoc angusta et arcta responsio ab Apostolo Paulo praestatur: satis ostendit sententiam suam, cum“ etc. R.

[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „objicere.“ Male. R.

[7]) Alias (e. c. in edd. M.): „quos ille animales vocat.“ R.

animalesque justificet? Illis ergo in his Apostoli sermonibus nodus inextricabilis erit. Secundum nos vero, qui circumcisionem eos, qui ex Judaeis crediderunt, et praeputium nihilominus [1]) eos, qui ad fidem ex Gentibus vocati sunt, dicimus, plana erit et facilis expositio. Idem enim ipse Deus ex utroque populo credentes non circumcisionis aut praeputii privilegio, sed solius fidei contemplatione justificat. Superest [2]) et unius syllabae differentia, in qua variasse videtur Apostolus. Non nos otiose praetereat, quod dicit, quia [3]) circumcisionem ex fide justificet Deus, et non per fidem; praeputium vero per fidem, et non ex fide. Non enim mihi videtur superflua apud eum haberi ista praepositionum [4]) commutatio, quia invenimus ab eo et in aliis locis, non ut libet, sed observanter haec posita, et necessario differentiam distinctionis hujus esse servatam, sicut cum de Deo loquens dicit: „quoniam [5]) ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.“ Et iterum alibi dicit: „sicut [6]) enim mulier ex viro, sic et vir per mulierem: omnia autem ex Deo.“ Tale est et quod ad Corinthios scribit: „alii [7]) quidem per Spiritum datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum, alii fides in eodem Spiritu.“ Et non solus Paulus Apostolus harum distinctionum observantias tenet, sed et Joannes, qui, cum de Verbo Dei dicat, quia „omnia [8]) per ipsum facta sunt,“ vitam non per ipsum,

---

[1]) Edd. Merlini: eos nihilominus, qui etc.

[2]) Al. „Superest ut unius —, non nos (al. *Nec nos*) otiose praetereat quid dicit“ etc. R.

[3]) Edd. Merlini: quia circumcisionem justificet ex fide, et non per fidem: praeputium etc. — Cfr. Rom. III, 30.

[4]) Al. „praepositionis nunc commutatio.“ Rabanus: „praepositionis, Per, commutatio.“ R.

[5]) Rom. XI, 36. [6]) I Cor. XI, 12.

[7]) I Cor. XII, 8. [8]) Ev. Joann. I, 3.

sed in ipso factam esse testatur, dicens: „quod [1]) factum est, in ipso vita erat.“ Et quoniam multum est, ut ea, quae nunc exempli causa protulimus, exponantur, sensum eorum pro captu nostro breviter colligamus. Cum dicitur „ex ipso,“ principale aliquid hujus praepositionis indicio videtur ostendi. Cum vero „per [2]) ipsum“ dicitur, sequentis causae, id est, ejus, quae [3]) post principalem ejus, intelligentia designatur. Ut verbi causa [4]) dicamus, quod ait: „ex [5]) ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia:“ „ex ipso,“ primae [6]) creationis omnium, et [7]) hoc ipsum, quod quae sunt, ex Deo esse coeperunt, significantiam dedit: „per ipsum,“ quod ea, quae prius facta fuerant, reguntur et dispensantur per eum, a quo subsistendi initium trahunt: „in ipso,“ quod hi, qui jam correcti et emendati sunt, in ipsius perfectione consistunt. Sic ergo haec plenissimae [8]) rationis tenere differentias edocentur, [9]) ut, quod subsistimus, *ex Deo* habere dicamur: quod dispensamur et regimur, *per ipsum* fieri designetur: quod vero in summa perfectionis consistimus, *in ipso* esse declaretur. Potest et in praesenti loco talis quaedam observari differentia, ut circumcisio, quae velut primo loco et ordine justificatur, ex fide, et non per fidem ju-

---

[1]) Ev. Joann. I, 3. 4.

[2]) Edd. Merlini: per illum. — Cfr. Rom. XI, 36.

[3]) Cod. Ebroicensis, et Merlinus (secund. ed. I.): „quae post principale est, intelligentiae designatur;“ Genebrardus vero: „quae post principale intelligentia, designat.“ Rectius alii Mss. nostri, ut in nostro textu. R. — Ed. M. II: „quae post principale est, intelligentia designatur.“

[4]) Edd. Merlini: gratia. [5]) Rom. XI, 36.

[6]) Ed. M. I: primo.

[7]) Ed. M. II, si *quae* adjeceris, rectissime: et quod hoc ipsum quod sunt, ex etc.

[8]) Ed. M. I: plenissime.

[9]) Sic potiores Mss. nostri, et Rabanus. Alias (v. c. in edd. M.): „edocemur.“ R.

stificanda memoretur: praeputium vero, quod [1]) secundo loco ad justificationem trahitur, non ex fide, sed per fidem justificandum dicatur. Puto autem, quod et in ea differentia, quam supra diximus: „sicut [2]) enim mulier ex viro, ita et vir per mulierem:" plenius ista designentur. Primo etenim loco vir est, ex quo descendere mulier dicitur, et non per virum. Secundo vero in loco per mulierem vir, quia mulier ministrare quodammodo videtur auctori viro, et ideo per mulierem vir dicitur nasci, et non ex muliere. Sed fortassis occurrat aliquis huic de muliere et viro expositioni nostrae, et objiciat illud, quod dixit Apostolus de Christo: „factum [3]) ex muliere, factum sub lege:" et non dixit: factum per mulierem. Cui hoc modo respondendum puto. De omni quidem homine conveniet dici, quod per mulierem factus sit, quoniam quidem, priusquam per mulierem nasceretur, ex viro accepit exordium: Christus vero, qui non ex semine viri carnis suae sumsit originem, merito „ex muliere" factus dicitur. Ipsi namque, id est, mulieri, et ipsa principalis origo carnis ejus adscribitur, et recte non per mulierem, sed „ex muliere" factus ab Apostolo memoratur. Justificat ergo unus atque idem Deus circumcisionem ex [4]) fide, et praeputium per fidem. Quod si requirat aliquis curiosius, ii, qui ex fide justificantur, per quem justificentur; et rursum ii, qui per fidem justificantur, ex quo justificentur: licet fortassis multa in hoc curiositas videatur, tamen convenienter dicere possumus, quod, qui ex fide justificantur, initio ex fide sumto per adimpletionem bonorum operum consummantur, et qui per fidem justificantur, a bonis operibus exorsi [5]) per fidem summam perfectionis

---

[1]) Edd. Merlini: quod in secundo etc

[2]) I Cor. XI, 12.

[3]) Galat. IV, 4. [4]) Rom. III, 30.

[5]) Genebrardus: „extorsi." Male. R.

accipiunt. Ita utrumque sibi adhaerens alterum ex altero consummatur.

11. Et propterea puto Apostolum statim in consequentibus posuisse: „legem [1]) ergo evacuamus per fidem? Absit: sed legem statuimus.“ Quoniam in superioribus ad fidem cuncta visus est revocare, ipse sibi, quod ab alio aliquo [2]) proponi posset, obtendit, [3]) et dicit: si per fidem justificatur homo, et non ex operibus legis, et si Deus circumcisionem ex fide justificat, et praeputium per fidem, legem ergo Mosis, o Paule, destruis [4]) per fidem? Sed ad hoc ipse respondens dicit: „absit: [5]) imo legem statuimus:“ hoc est, confirmamus. Sed operae pretium est videre, quomodo legem se confirmare pronuntiet, qui in superioribus dixerit, [6]) quia non justificetur homo ex operibus legis. Salvator in Evangeliis dicit, quia „Moses [7]) de me scripsit.“ Qui ergo non credit Christo, de quo Moses scripsit in lege, destruit legem: qui autem credit Christo, de quo Moses scripsit, legem confirmat per fidem, quia credit in Christum. Fidem [8]) autem dicimus in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum integram, plenam, perfectam, quae nihil diversum, nihil [9]) discrepans aut extraneum in trinitate profitetur. Nam Marcion, qui alium dicit [10]) Deum legis, alium Patrem Chri-

---

[1]) Rom. III, 31.

[2]) Deest „aliquo“ in ed. Ruaei.

[3]) Genebrardus: „ostendit.“ Male. R.

[4]) Edd. Merlini: destrues.

[5]) Rom. III, 31.

[6]) Rom. III, 20.

[7]) Ev. Joann. V, 46.

[8]) Sic. Mss. et Rabanus. Editi vero (c. c. edd. M.): ‚Fidere autem dicimus — sanctum, qui integram substantiam, plenam, perfectam, qui“ etc. R.

[9]) Edd. Merlini: nil.

[10]) Edd. Merlini: Deum dicit.

sti, per fidem suam non statuit, neque confirmat, sed destruit legem. Hoc et Ebion facit; hoc et omnes, qui in fide catholica aliquid corruptionis interserunt. Ego etiam illud convenienter adjiciam, quod omnis, qui credens Christo bene agit, et continet se ab omni macula peccati, hic legem Dei recte vivendo confirmat: qui vero praeceps peccatorum vitiis agitur, et sine ullo poenitendi retinaculo assiduitate scelerum maculatur, hic etiam si credere Christo videatur, per fidem suam non statuit, sed destruit legem. Sed et illa nequaquam nobis praetereunda videtur objectio, quam proferre quis potest, et dicere, quod contraria sibi scribere videatur Apostolus, cum [1]) in praesenti quidem loco dicit, non destrui legem, sed confirmari, in secunda vero ad Corinthios ita scribit: „quod [2]) si ministerium mortis in literis formatum in lapidibus, factum est in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Mosis propter gloriam vultus ejus, quae destruitur, quomodo non magis ministerium spiritus erit in gloria?" et paulo post: „si [3]) enim, quod destruitur, per gloriam est; multo magis, quod manet, in gloria est." Dici ergo potest, quia gloria vultus Mosis, quae [4]) destruitur, et hoc, quod dicit: „si [5]) enim, [6]) quod destruitur, per gloriam est:" contrarium videri huic sententiae, qua pronuntiat: [7]) non destruimus legem per fidem,

---

[1]) Sic Mss. At Rabanus: „eum in praesenti quidem non destruere legem, sed confirmare." Editi vero (e. c. edd. M.): „cum in praesenti quidem loco dicit, non destruit legem, sed confirmat." R.

[2]) II Cor. III, 7. 8.

[3]) II Cor. III, 11.

[4]) Deest „quae" in ed. M. II.

[5]) II Cor. III. 11.

[6]) Edd. Merlini: si enim quod destruitur per gloriam, contraria videri.

[7]) Rom. III, 31.

sed statuimus et confirmamus. Sed[1]) vide, si possimus hoc modo, quod intentatur, absolvere. Non est idem, quod dixit:[2]) „legem destruimus:“ et: lex destruitur. Paulus ergo in praesenti loco hoc pronuntiat, quod legem ipse non destruat. Nam et si destruitur lex per eam, quae supereminet, gloriam, non per Paulum, neque per alium aliquem sanctorum destruitur. Unde et ipse Dominus dicebat: „non[3]) veni solvere legem, sed adimplere.“ Nullus ergo sanctorum, nec ipse Dominus destruit legem, sed gloria ejus temporalis et pertransiens a gloria aeterna et permanente destruitur et superatur. Unde vide, quam caute et perspicaciter Apostolicae legendae sint literae. Non dixit: „neque[4]) enim glorificatum est, quod gloriosum est:“ et siluit, — alioquin falsum videretur: quomodo enim, quod gloriosum est, non esset glorificatum? — sed addidit: „propter eam, quae supereminet, gloriam:“ ut ostenderet, non a quocunque destrui gloriam Mosis, id est, legis, sed, ut diximus, ex comparatione majoris gloriae, quae in Christo est, obtegi et obscurari eam gloriam, quae in lege est; et ideo dicit: „si[5]) enim quod destruitur, per gloriam est; multo magis, quod manet, in gloria est.“ Manere quae Christi sunt dicit, destrui, quae Mosis sunt: sed destrui non per hominem, sed ex comparatione, ut diximus, supereminentis[6]) gloriae; quoniam quidem „lex[7]) paedagogus noster fuit in Christo,“ donec

---

[1]) Editi (c. c. edd. M.): „Sed inde possumus hoc modo“ etc. Male. R.

[2]) Alias: „dicit.“ R. — Cfr. Rom. III, 31.

[3]) Matth. V, 17.

[4]) II Cor. III, 10.

[5]) II Cor. III, 11.

[6]) Ed. Ruaei sola in textu: „supervenientis,“ in notis: „sic Mss. nostri omnes. Alias (v. c. in edd. M.): *supereminentis*. Male.“ (?)

[7]) Galat. III, 24.

veniret [1]) „plenitudo temporum:" et sicut dicimus necessarium esse opus paedagogi, donec parvulus est is, qui sub paedagogo est, destrui autem et non esse necessarium officium paedagogi, cum ad perfectionem venerit is, qui sub paedagogo fuit: ita dicimus destrui jam opus legis, ubi [2]) „advenit plenitudo temporis," et filius, qui aliquando nihil differebat a servo, haeres factus est paternae substantiae. Quod autem haec ita [3]) debeant intelligi, quae destruenda appellat Apostolus, consuetudinem ejus super hoc vocabulo etiam in aliis disce, ubi dicit: „ex [4]) parte scimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit, quod perfectum est, destruentur ea, quae ex parte sunt." Et in hoc loco scientia Pauli vel prophetia destrui dicitur absque injuria Apostolicae gratiae: quo scilicet intelligamus, ad comparationem perfectorum vacare et otiosa esse, quae imperfecta sunt. Ita ergo et [5]) in praesenti sermone Paulus quidem legem non destruit, sed confirmat. Gloria autem Christi cum revelata fuerit, eam gloriam, quae apparuit in Mose, et ex qua glorificatus fuerat, ipsa comparatione sui, qua supereminet, et confutat, et arguit, et ostendit nec gloriam computandam. [6]) Tale est et quod alibi dicitur: „illum [7]) oportet crescere, me autem minui:" et quod ipse Paulus dicit: „cum [8]) autem factus sum vir, destruxi quae erant parvuli." Hoc ostendit et similitudo paedagogi, cujus opus destruitur et cessat, cum [9]) ad perfectam aetatem venerit parvulus. Propterea ergo cautissime dixit Apostolus: „legem [10]) ergo

[1]) Galat. IV, 4. [2]) Galat. IV, 4.

[3]) Deest in libris antea editis (v. c. in edd. M.): „ita." R.

[4]) I Cor. XIII, 9. 10.

[5]) Deest „et" in edd. Merlini. — Cfr. Rom. III, 31.

[6]) Edd. Merlini: confitendam.

[7]) Ev. Joann. III, 30. [8]) I Cor. XIII, 11.

[9]) Ed. M. II: cum ad aetatem perfectam venerit etc.

[10]) Rom. III, 31.

destruimus per fidem? Absit:" et non dixit: lex ergo destruitur per fidem: sed: „legem ergo destruimus?" et rursus in sequentibus: „non; sed legem statuimus." Nam et si destruitur lex, non per fidem destruitur, sed per supereminentem gloriam. Per fidem autem non solum non destruitur lex, sed statuitur per Apostolos, et confirmatur: quia Christum, quem lex et prophetae venturum praedixerunt, isti praedicant jam venisse: et confirmatio utique prophetiae, vel legis est, cum, quae praedicta fuerant, monstrantur impleta.

ORIGENIS COMMENTARIORUM

IN

EPISTOLAM

BEATI PAULI APOST. AD ROMANOS

LIBER IV.

1. „Quid [1]) ergo dicemus invenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim Scriptura dicit? Credidit [2]) Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam. Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum; ei vero, qui non operatur, credit autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam. Sicut et David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert justitiam sine operibus: beati, [3]) quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputavit [4]) Dominus peccatum."

[1]) Rom. IV, 1—8.

[2]) Genes. XV, 6.

[3]) Psalm. XXXII, 1. 2. (XXXI.)

[4]) Edd. M. et R. in textu: „imputabit." ed. tamen R. pag. 401. in Addendis et Corrigendis: „lege: *imputavit.*"

Cum superius[1]) duas proposuerit leges, quarum unam operum, aliam fidei nominavit, per quam legem fidei excludi gloriationem dicit eorum, qui in legis operibus gloriantur; et pronuntiaverit fide justificari hominem, sine operibus legis: consequenter nunc, ut haec de Scripturis asserantur, Abrahami producit exemplum, et dicit,[2]) quia „Abraham, si ex operibus justificatus est, habet gloriam,[3]) sed non apud Deum.“ Quod quidem non sine arte dialectica disserit. Nam[4]) si is, qui ex operibus justificatur, non habet gloriam apud Deum, Abraham autem constat habere gloriam apud Deum, ergo non ex operibus, sed ex fide justificatus est Abraham, ut necessario habeat[5]) gloriam apud Deum. Sic enim Scriptura pronuntiat: quia[6]) „credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.“ Quod si Deus reputavit illi ad justitiam, sine dubio et gloria ejus apud Deum est. Propterea ergo Apostolus testimonio huic, quod assumsit ex libro Genesis, adjungit et[7]) sermonem proprium, et dicit, quia „ei,[8]) qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum: ei vero, qui non operatur, credit autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam.“ Per omnem itaque hunc locum Apostolus hoc videtur ostendere, quod duae quaedam sint justificationes, quarum unam ex operibus nominat, aliam vero ex fide. Et illam quidem, quae ex operibus est,

---

1) Rom. III, 27. 28.

2) Rom. IV, 2.

3) Editi (v. c. edd. M.) perperam habent: „mercedem.“ R.

4) Editi (e. c. edd. M.): „Nam si justificatus non habet gloriam“ etc. R.

5) Edd. Merlini: habeat apud Deum gloriam.

6) Genes. XV, 6.

7) Edd. Merlini: et proprium sermonem.

8) Rom. IV, 4. 5.

dicit habere quidem [1]) gloriam, sed in semet ipsa, et non apud Deum: illam vero, quae ex fide est, habere gloriam apud Deum, utpote apud inspicientem corda hominum, et scientem, quis est, qui credit in occulto, et quis est, qui non credit. Et ideo merito apud solum Deum habet gloriam, qui affectum fidei ejus pervidet [2]) in occultis: qui vero justificationem ex operibus sperat, potest fieri, ut opera ejus etiam ab hominibus [3]) comprobentur. Palam namque est, et videri oculis potest, quicquid opere manifestum est: et si fides in occulto est, opera autem palam sunt, conveniet in hoc assumi illud, quod scriptum est: „quae [4]) occulta sunt Domino Deo tuo, quae autem [5]) manifesta sunt vobis et filiis vestris." Sed et illud his aptare conveniet, quod scriptum est: quia „justus [6]) ex fide mea vivet." Competenter igitur dicimus, quia [7]) eorum, qui secundum interiorem hominem circumciduntur, et qui in occulto Judaei sunt, spiritu, non litera, laus et gloria non apud homines, sed apud Deum est. Qui vero ex operibus justificantur, quoniam palam sunt et manifesta opera eorum, potest esse gloria eorum vel apud sanctos quosque et justos, qui accipiunt a Deo potestatem, de humanis operibus visibilibus judicandi, vel etiam apud angelos caeterasque virtutum coelestium potestates, qui utique glorificare eum, cujus opera probaverunt, possunt. Occulta vero cordis quoniam solius Dei

---

[1]) Deest „quidem" in edd. M.

[2]) Alias (v. c. in edd. M.): praevidet." R.

[3]) Edd. Merlini: ab omnibus.

[4]) Deut. XXIX, 29. — Edd. Merlini: quia occulta sunt etc.

[5]) Desideratur „autem" in edd. M.

[6]) Habac. II, 4.

[7]) Ed. Ruaei: quia hi, qui —, et in occulto —, horum laus etc.

est noscere, ipse [1]) pervidet, si in unoquoque fidei habitat aliquis affectus: et ideo, qui ex fide justificatur, apud solum Deum habet gloriam, qui occultorum notitiam [2]) habet, et fidei solus inspector est. Igitur et [3]) Abraham, si ex operibus, inquit, [4]) justificatus est, habet quidem gloriam ex operibus venientem, sed non illam, quae apud solum [5]) Deum est: at [6]) certum est, Abraham apud solum Deum habere gloriam: consequens ergo est, ut non ex operibus, sed ex fide justificatus sit. Non autem putes, quod, si quis habeat talem fidem, ex qua justificatus habeat gloriam apud Deum, possit simul cum ea habere et injustitiam. Nulla [7]) enim pars est fidei simul cum infidelitate, nulla justitiae cum iniquitate communio, sicut nec luci cum tenebris potest esse societas. Si enim „qui [8]) credit, quod Jesus est Christus, ex Deo natus est," et „qui ex Deo natus est, non peccat:" manifestum est, quia, qui credit Jesu Christo, non peccat: quod si peccat, certum est, quia non credit ei. Indicium igitur verae [9]) fidei est, ubi non delinquitur, sicut [10]) e contra, ubi delinquitur, infidelitatis indicium est. Propterea ergo

---

[1]) Sic Mss. et Rabanus. Editi vero (v. c. edd. M.): „ipse enim praevidet quis in unoquoque fidei habitat affectus." R.

[2]) Desunt in antea editis (e. c. in edd. M.) verba: „notitiam habet." R.

[3]) Deest „et" in edd. M.

[4]) Rom. IV, 2.

[5]) In editis (v. c. in edd. M.) desideratur: „solum." R.

[6]) Ed. M. I. male: „Aut rectum est" etc., ed. M. II: „certum autem est" etc.

[7]) II Cor. VI, 14. 15.

[8]) I Joann. V, 1. — 18.

[9]) Edd. Merlini: fidei verae est.

[10]) Sic editi (v. c. edd. M.), et Mss. nostri. Msc. tamen unus pro his verbis habet: „infidelitatis indicium est ubi peccatur." R.

et in alio Scripturae[1]) loco dicitur[2]) de Abraham, quod ex operibus fidei justificatus sit, quia certum est, eum, qui vere credit, opus fidei, et justitiae,[3]) et totius bonitatis operari, et capacem fieri utriusque gloriae, tam ejus, quae apud Deum in[4]) occulto est, quam etiam ejus, quae palam est, et non solum apud Deum est. His ita pro viribus explanatis, etiam illud praetereundum minime videtur, quod patrem nostrum secundum carnem nominavit[5]) Abraham. Gentium etenim pater Abraham secundum fidem, non secundum carnem videtur. Nam ipsius quidem Apostoli potest et secundum carnem dici: ex genere enim Israelitico etiam secundum carnem patrem nominare[6]) potuit Abraham: caeterae vero gentes in spiritu eum patrem, non in carne nominabunt: nisi utpote in locis ita angustis ad allegoricae intelligentiae latitudinem convertamur, ubi[7]) pater secundum carnem accipi potest is, qui doctrinae carnalis, id est, legis secundum literam prima elementa tradiderit, et magister in divina lege primae institutionis exstiterit. Quod autem magistri etiam patres appellentur, et Apostolus Paulus dicit,[8]) quia „in Christo Jesu per evangelium ego vos genui.“ Sed et tu, qui legis, ex divinis voluminibus ipse tibi testimonia in hoc adspicientia congregato. Additur in consequentibus: „credidit[9]) Abraham Deo, et reputatum est

---

1) Edd. Merlini: loco scripturae.

2) Jacob. II, 21. 22.

3) Edd. Merlini: et justitiae operari, et totius bonitatis, et capacem etc.

4) Edd. Merlini: est in occulto.

5) Rom. IV, 1.

6) Editi, alii (e. c. ed. M. II.): *nominat*, alii (v. c. ed. M. I.): *nominare*, omisso *potuit*. Msc. unus habet *solet*, pro *potuit*. Alter: *nominavit*. R.

7) Ed. M. II. male: ut.

8) I Cor. IV, 15.

9) Rom. IV, 3. coll. Genes. XV, 6.

illi ad justitiam." Hic sermo ex libro Genesis sumitur, ex eo loco, ubi [1]) non Abraham, sed Abram dicit ad Dominum: „quoniam [2]) non dedisti mihi semen, hic vernaculus meus haereditabit me. Et dixit Dominus ad eum: non erit haeres tuus iste: sed qui exierit de te, hic erit haeres tuus. Et eduxit, inquit, eum [3]) foras, et dixit ad eum: respice ad coelum, et numera stellas, si potueris [4]) dinumerare eas. Et ait ad eum: sic erit semen tuum. Et credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam." Latius loca ipsa exempli gratia [5]) de libro Genesis repetivimus, ut, quae justificationis hujus causa fuerit, nosceremus. Unde et acrius intendendum est, si [6]) ob hoc solum, quod dandum sibi credidit filium, et ex eo progeniem ad multitudinem siderum propagandam, dicitur, [7]) quia reputata est fides ejus ad justitiam, an pro hoc et pro omnibus, quae jam ante crediderat. Neque enim putandum, quod absque fide fuerit illud, [8]) ut exiret de terra sua, et de cognatione patris sui, et veniret in terram, quam ei demonstraverat Deus: vel illud, cum, separato a se Lot, dicit ad eum Dominus: „adspice [9]) oculis tuis, et vide ex hoc loco, in quo stas, et intuere ad Septentrionem, et Meridianum, et ad Occidentem, atque ad Orientem, quia omnem terram hanc, quam vides, tibi dabo eam, et semini tuo in aeternum." Sed et illud quis di-

---

[1]) Editi (v. c. edd. M.): „ubi non Abram, sed Abraham." R. — Male, cfr. Gen. XVII, 5.

[2]) Genes. XV, 3—6.

[3]) Deest in editis (e. c. in edd. M.) „eum." R.

[4]) Ed. M. II: poteris.

[5]) In antea editis (e. c. in edd. M.) omittitur: „gratia." Al. „causa." R.

[6]) Edd. Merlini: an ob hoc etc.

[7]) Rom. IV, 5.

[8]) Genes. XII, 1.

[9]) Genes. XIII, 14. 15.

cat absque fide factum, quod veniens [1]) Abraham habitavit apud 'quercum Mambre in Hebron, et aedificavit ibi altare Domino? Quomodo autem et illud non erat fidei opus, cum Melchisedech benedixit Abraham, et ait: „benedictus [2]) Abraham Deo excelso, qui creavit coelum et terram: et benedictus Deus excelsus, qui tradidit inimicos ejus in manibus ejus?" Ex quibus omnibus colligitur, quod in his singulis fides quidem fuerit Abrahami, sed ex parte: in eo autem, ubi dicitur, quia [3]) fides ejus [4]) reputata est ad justitiam, fides perfecta declaretur. [5]) Sicut enim scientiam et prophetiam ex parte dicit esse Apostolus, et rursum dicit esse perfectam in eo, cum scribit: „ex [6]) parte scimus, et ex parte prophetamus: cum [7]) autem venerit, quod perfectum est, destruentur [8]) ea, quae ex parte sunt:" ita et fidem possumus intelligere esse aliquando ex parte, et aliquando perfectam. Ut autem, quod dicimus, aliis adhuc Scripturae sanctae testimoniis muniatur, audi in evangelio ad Dominum dicentes Apostolos: „Domine, [9]) auge nobis fidem." Nonne per haec evidenter ostendunt habere se quidem fidem, sed talem, quae egeat [10]) augmento? Sed et ipse Apostolus Paulus cum dicit: „si [11]) habeam omnem fidem, ita ut montes transferam:" omnem cum dicit, ex partibus totam docet esse compositam. Neque enim omne potest nominari, ubi aut

---

[1]) Genes. XIII, 18.
[2]) Genes. XIV, 19. 20.
[3]) Rom. IV, 5.
[4]) Edd. Merlini: ei.
[5]) Edd. Merlini: declaratur.
[6]) I Cor. XIII, 9. 10.
[7]) Edd. Merlini: cum venerit autem.
[8]) Msc. unus: „evacuabitur quod ex parte est." R.
[9]) Luc. XVII, 5.
[10]) Ed. M. I: „egerit," ed. Ruaei: „egeret."
[11]) I Cor. XIII, 2.

qualitatis, aut quantitatis diversitas non [1]) est. Videtur ergo etiam in praesenti loco, cum multae [2]) fides Abrahami praecesserint, per singula quaeque, quae ex parte superius memoravimus, in hoc nunc universa fides ejus esse collecta, et ita ei ad justitiam reputata. Jam sane considerabis, si, [3]) ut de fide dictum est, quia reputata [4]) est ei ad justitiam, ita et de aliis virtutibus dici possit, quia, verbi gratia, misericordia unicuique reputari potest ad justitiam, aut sapientia, aut scientia, aut mansuetudo et humilitas, vel certe si omni credenti fides ad justitiam reputetur. Sed cum ad Scripturas redeo, non omnibus credentibus invenio quod fides ad justitiam reputetur. Denique scriptum est de filiis Israel, quia „crediderunt [5]) Domino, et famulo ejus Mosi," nec tamen additur, quod de Abraham scriptum est, quia reputata [6]) est illis ad justitiam. Ob hoc arbitror, quod non illis erat, sicut in Abraham docuimus, ex multis partibus fidei in unum coacervata perfectio, quae mereretur ad justitiam reputari. Quod autem dicit: „ei [7]) vero, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum: credenti autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ad justitiam:" videtur ostendere, quasi in fide quidem gratia sit justificantis, in opere vero justitia retribuentis. [8]) Sed ego cum considero sermonis eminentiam, qua dicit operanti secundum debitum reddi, vix mihi suadeo, quod possit ullum opus esse, quod ex

---

1) In editis (v. c. in ed. M. I.) „non" praetermittitur. R.

2) Edd. Merlini: fides multae.

3) Ed. Ruaei (itemq. ed. M. I.) in textu: „sicut de fide" etc., ead. tamen ed. R. in Addendis et Corrigendis pag. 401. rectissime: „lege: *si, ut de fide*" etc.

4) Edd. Merlini: reputatum." — Rom. IV, 9.

5) Exod. XIV, 31.

6) Edd. Merlini: reputatum est.

7) Rom. IV, 4. 5.

8) Alias (v. c. in edd. M.): „tribuentis." R.

debito remunerationem Dei deposcat, cum etiam hoc ipsum, quod agere aliquid possumus, vel cogitare, vel proloqui, ipsius dono et largitione faciamus. Quod ergo erit debitum illius, cujus [1]) erga nos foenus praecessit? Et ideo videndum magis est, ne forte, quod dixit: „ei [2]) autem, qui operatur, merces secundum debitum reputabitur:" sinistri magis operis intelligendum sit debitum. Debita etenim [3]) peccata dici in divinis voluminibus frequenter invenies, ut ipse Dominus in oratione nos docuit dicere: „dimitte [4]) nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris:" et iterum cum dicit ipse Dominus: „cuidam [5]) patrifamilias erant duo debitores: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta:" et hoc de peccatis dici ipse interpretatus est. Ne forte ergo et in hoc loco mercedem operis, quae secundum debitum redditur, ad hunc sensum, quem supra diximus, Apostolus traxerit de his, qui ita operantur, sicut et Cain operatus est terram: et sicut alibi dicit: „discedite [6]) a me, operarii iniquitatis:" quibus utique quasi debita poena pro mercede iniquitatis exsolvitur. Unde idem Apostolus in alio loco: „stipendia, [7]) inquit, peccati mors:" et non addidit, ut similiter diceret: stipendia autem justitiae vita aeterna; sed ait: „gratia [8]) autem Dei vita aeterna:" ut stipendium, quod utique debito et mercedi simili est, retributionem poenae esse doceret et mortis, vitam vero aeternam soli gratiae consignaret. Secundum

---

[1]) Sic omnes Mss. nostri; editi vero (v. c. edd. M.): „cujus gratia nos praecessit?" R.

[2]) Rom. IV, 4.

[3]) Edd. Merlini: enim.

[4]) Matth. VI, 12.

[5]) Luc. VII, 41.

[6]) Matth. VII, 23. coll. Luc. XIII, 27.

[7]) Rom. VI, 23.

[8]) Rom. VI, 23.

hunc sensum et illud, quod in evangelio scribitur: „qua [1]) mensura mensi fueritis, eadem remetietur vobis:" de sinistris operibus accipiendum puto. Neque enim gratiae suae mensuram statuit Deus, cum scriptum sit: „non [2]) enim ad mensuram dat Deus spiritum." Si ergo haec putantur recte discussa, consequenter utique ea, quae cohaerent, videbuntur intelligenda, ut [3]) operanti quidem opera iniquitatis merces secundum peccati debitum rependatur, credenti vero in eum, qui justificat impium, fides ad justitiam reputetur: si quidem bene meminimus superiora, in quibus ostendimus, non ei, qui ex parte, sed qui ex integro, et qui perfecte credit, fidem posse ad justitiam reputari: quae fides tanta est, ut justificet etiam eum, qui impius fuerit, ut ultra jam non sit impius, sicut ille latro, qui pendebat in cruce et blasphemabat, sed sit sicut ille, qui confitebatur et dicebat: „Domine [4]) Jesu, memento mei, cum veneris in regnum tuum." Post haec velut ad confirmationem [5]) sermonis sui, quem dixerat: „ei [6]) autem, qui non operatur, credit autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ad justitiam:" assumit testimonium de Psalmis, et dicit: „sicut [7]) et David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert justitiam sine operibus: beati, [8]) quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata: beatus vir, cui non imputavit [9]) Dominus peccatum." Vides per hos sermones con-

---

[1]) Matth. VII, 2. coll. Luc. VI, 38.

[2]) Ev. Joann. III, 34.

[3]) Cfr. Rom. IV, 4. 5.

[4]) Luc. XXIII, 42.

[5]) Alias (v. c. in edd. M.): „firmationem." R.

[6]) Rom. IV, 5.

[7]) Rom. IV, 6—8.

[8]) Psalm. XXXII, 1. 2. (XXXI.)

[9]) Ed. Ruaei h. l., cfr. p. 231. not. 4., in textu: „imputavit."

sequenter approbari posse, quod reputetur homini justitia sine operibus. Unde mihi videtur hoc intellexisse Apostolus, quia impossibile sit in homine, cui jam per aetatem discernendi de bono et malo adest [1]) intellectus, neque injustitiam inesse, neque justitiam. Quod si ita est, sine altero e duobus inveniri anima non potest: et [2]) certum est, si desierit a malis, quod jam inveniatur in bonis. In malis autem non est illa anima, cujus „remissae [3]) sunt iniquitates," et cujus „tecta sunt peccata," et „cui non imputavit [4]) Dominus peccatum:" conveniens ergo est, [5]) ut sit in bonis. Competenter igitur ad remissionem iniquitatum et obtectionem peccatorum, et [6]) ad id, quod non imputat Dominus peccatum, dicit [7]) Apostolus, quod homini justitia reputetur, licet nondum opera justitiae egerit, sed pro eo tantum, quod credidit in eum, qui justificat impium. Initium namque justificari [8]) a Deo fides est, quae credit in justificantem. Et haec fides, cum justificata fuerit, tanquam radix imbre suscepto haeret in animae solo, ut, cum per legem Dei excoli coeperit, surgant in ea rami, qui fructus operum ferant. Non ergo ex operibus radix justitiae, sed ex radice justitiae fructus operum crescit, illa scilicet radice justitiae, qua Deus accepto fert [9]) justitiam sine operibus. Unde propterea puto et David tricesimo primo [10]) Psalmo,

[1]) Edd. Merlini: inest.

[2]) Alias (e. c. in edd. M.): „et cum esse desierit a malis." R.

[3]) Psalm. XXXII, 1. 2. (XXXI.) coll. Rom. IV, 7. 8.

[4]) Alias (e. c. in ed. M. I.): „imputabit." R.

[5]) Desideratur „est" in edd. M.

[6]) Alias (e. c. in ed. M. I.): „et aliquid quod non" etc. R.

[7]) Rom. IV, 5.

[8]) Ed. M. II: justificandi.

[9]) Rom. IV, 6.

[10]) Deest „primo" in antea editis. R.

quem superscripsit: „intellectus [1]) David:" dedisse istud initium, admonens per ipsam superscriptionem altiorem debere requiri intellectum in his, quae dicturus erat, quia „beati, quorum remittuntur iniquitates:" de quibus, prout potuimus, diximus, cum de Psalmis per ordinem dictaremus. Sed promovet nos ordinis ipsius differentia, quod primo dixit: „beati, [2]) quorum remissae sunt iniquitates:" secundo: „quorum tecta sunt peccata:" tertio: „cui non imputavit [3]) Dominus peccatum." Et vide, si forte potest iste ordo in anima una eademque intelligi: ut, quia initium est conversionis animae mala derelinquere, pro hoc iniquitatum remissionem mereatur accipere: cum autem coeperit bona facere, velut singula quaeque, quae praecesserant, mala bonis recentibus obtegens, et abundantiorem numerum bonorum introducens, quam prius fuerat malorum, tegere peccata dicatur: ubi vero jam ad perfectum venerit, ita ut omnis de ea malitiae radix penitus amputetur, eo usque, ut nullum in ea vestigium possit inveniri nequitiae, ibi [4]) jam summa perfectae beatitudinis promittatur, cum [5]) nullum possit Dominus imputare peccatum. Iniquitas sane a peccato hanc habet differentiam, quod iniquitas in his dicitur, quae contra legem committuntur: unde et graecus sermo *ἀνομίαν* appellat iniquitatem, hoc est, quod [6]) sine lege committitur: peccatum vero etiam illud dici potest, si contra, quam natura docet et conscientia arguit, delinquatur.

---

[1]) Cfr. Psalm. XXXII, 1. (XXXI.)

[2]) Psalm. XXXII, 1. 2. (XXXI.)

[3]) Alias (v. c. in ed. M. I.): „imputabit." R.

[4]) Edd. Merlini: ubi.

[5]) Edd. Merlini: tum.

[6]) Sic Msc. unus. Caeteri vero Mss. et editi (e. c. edd. M.): „quod committitur," omissis vocibus „sine lege." R.

2. „Beatitudo [1]) ergo haec in [2]) circumcisione, an etiam in praeputio? Dicimus enim, quia reputata est Abrahamo fides ad justitiam. Quomodo ergo reputata est? Cum [3]) in circumcisione, esset, an cum in praeputio? Non in circumcisione, sed in praeputio. Et signum accepit circumcisionis, [4]) signaculum justitiae fidei, quae est in praeputio: ut sit pater omnium credentium per praeputium, ut reputetur et illis ad justitiam, et sit pater circumcisionis, non his tantum, qui sunt ex [5]) circumcisione, sed et illis, qui sectantur vestigia ejus, quae est in praeputio fidei patris nostri Abrahami." Cum dixisset superius, quia „credidit [6]) Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam," et, hujuscemodi fides quid haberet beatitudinis, ostendisset ex his, quae in trigesimo primo [7]) scripta sunt Psalmo, quia ita credenti non reputaret Dominus peccatum: proponit nunc [8]) interrogationem, ex cujus responsione doceat, [9]) et ex ipsa temporum ratione, quod beatitudo justificationis Abrahami non in circumcisione, sed adhuc in praeputio posito data est. Quod si Abraham, cum esset adhuc in praeputio, ex fide justificatus est, potest et omnis, qui credit Deo, justificari per fidem, etiamsi sit in praeputio, et pertinere etiam

[1]) Rom. IV, 9—12.

[2]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.): „in circumcisione tantum manet, an etiam" etc. R. — (Ed. R. male „monet" pro „manet" offert.)

[3]) Editi (v. c. edd. M.): „in circumcisione, an in praeputio?" R.

[4]) Ed. R. sola: circumcisionem. — Cfr. Rom. IV, 11.

[5]) Ed. R. sola: in circumcisione. — Cfr. Rom. IV, 12.

[6]) Rom. IV, 3.

[7]) Editi (v. c. edd. M.): „septimo." R. — Cfr. Psalm. XXXII, 1. 2. (XXXI.) coll. Rom. IV, 8.

[8]) Deest „nunc" in edd. M.

[9]) Alias (v. c. in edd. M.): „doceatur;" al. „doceantur." R. — Cfr. Rom. IV, 10.

ad ipsum haec beatitudo, de [1]) qua dicitur: „beatus [2]) vir, [3]) cui non imputavit Dominus peccatum." Ostendit ergo, quia non cuilibet Dominus non imputet peccatum, sed ei, qui crediderit, propter fidem suam peccata non reputet. Sicut enim Abrahamo reputata est fides ad justitiam, ita et omni credenti, cui [4]) fides ad justitiam reputatur, peccata utique non imputantur. Neque enim de justis dicit, quia reputetur [5]) iis fides ad justitiam. Quod [6]) si ita putetur, quid [7]) videbitur gratiae justo reputari justitiam ad justitiam? Sed utique illi dicit fidem reputatam esse ad justitiam, qui, antequam haberet hanc fidem, justitiam non habebat: et iste est utique beatus, cui [8]) Deus accepto fert justitiam sine operibus, et cui non imputatur peccatum; cui etiam remissae sunt iniquitates, et obtecta, si qua antea fuerant, peccata. Simul autem et edocet nos diligentius intendere lectioni, cum [9]) tam vigilanter enarrat ea, quae scripta sunt de Abraham, quia „reputata [10]) est ei fides ad justitiam."

---

[1]) Sic Msc. unus; caeteri vero Mss. et editi (v. c. edd. M.): „quae dicit." R.

[2]) Psalm. XXXII, 2. (XXXI.) coll. Rom. IV, 8.

[3]) Desideratur „vir" in edd. M.

[4]) Edd. Merlini: cum fides etc.

[5]) Ed. R. sola: reputatur.

[6]) Alias: „Quod si reputaretur." R.

[7]) Ed. M. I: „quid videbitur gratia justo reputari justitia ad justitiam?" Ed. M. II. (cfr. textus noster): „quid videbitur gratiae, justo reputari justitiam ad justitiam?" Ed. Ruaei in textu: „quae videbitur gratia justo reputari? Justitia ad justitiam?" etc., in notis: „omnes Mss. mendose: *Justitiam ad justitiam?*"

[8]) Rom. IV, 6. 7.

[9]) Alias: „cum tam vigilanter ea, quae scripta sunt —, quia — justitiam, commendans vult a nobis" etc. Alias (v. c. in edd. M.) deest „enarrat" et „commendans." R. —

[10]) Rom. IV, 9.

Vult a nobis considerari etiam, quando [1]) reputata sit, quo et temporis ratio in his, quae scripta sunt, colligatur, utrumne [2]) in praeputio adhuc esset, cum ista dicta sunt, an transisset jam ad circumcisionem; et ait: „quomodo [3]) ergo reputata est fides ejus ad justitiam? Cum esset in circumcisione, an cum esset in praeputio?" Si enim fuisset id temporis in circumcisione, videretur utique a fidei hujus gratia exclusum esse praeputium Nunc vero ostendit, [4]) quod in praeputio adhuc posito reputata est fides ad justitiam, et ideo pronuntiat, quia, cum Abraham in praeputio positus per fidem justificatus sit, sine dubio princeps et pater merito dicitur omnium credentium per praeputium. Quod vero post fidem, quae fuit in praeputio, accepit circumcisionem, consequenter causam, qua circumcisio ei data fuerit, exponit. Ut esset, inquit, signaculum ejus [5]) fidei, quam habuit in praeputio positus, ut [6]) per hoc „sit pater omnium credentium per praeputium, ut reputetur illis ad justitiam, et sit pater circumcisionis, non his tantum, qui sunt ex circumcisione, sed et illis, qui sequuntur vestigia ejus, quae est in praeputio, fidei patris nostri Abrahami." Quod si Abraham, cum esset adhuc in praeputio, ex fide justificatus est, pot-

---

[1]) Alias: „quomodo." R.

[2]) Sic Mss. nostri, editi vero: „utrumne in praeputio Abrahae ista dicta sunt, an cum transiret jam" etc. R. — Edd. Merlini: „utrumne in praeputio Abrahae cum ista dicta sunt, an transiret jam" etc.

[3]) Rom. IV, 10.

[4]) Rom. IV, 10. 11.

[5]) Edd. Merlini: fidei ejus.

[6]) Sic Msc. unus Reg. num. 1639. Caeteri vero Mss. (plurimis verbis insuper omissis) et editi (v. c. edd. M.): „ut per hoc pater fieret etiam eorum, qui in circumcisione nascuntur: si tamen ad illam fidem pertineant, quae in praeputio" (edd. Merlini addunt: *positum*) „justificavit Abraham. Efficitur ergo utriusque generis pater," etc. R. — Cfr. Rom. IV, 11. 12.

est fieri etiam pater eorum, qui in circumcisione nascuntur: si tamen ad illam fidem pertineant, quae in praeputio positum justificavit. Et quoniam in praeputio positum justificavit Abraham, efficitur ergo utriusque generis pater, his, qui sunt in praeputio, per fidem, et his, qui sunt in circumcisione, per carnem: et post circumcisionem generat primo Isaac, atque ab ipso auspicatur ogdoadis initium, id est, octavi diei in ipso consecrantur prima mysteria, et exinde incipit posteritas Abrahami duplici currere sacramento. Sicut enim fides natura sui aliud esse intelligitur, et aliud justitia, quae ei per fidem reputata est: ita et alia ejus esse in praeputio, alia in circumcisione posteritas. Nam eos, qui incircumcisi sunt, ipsos esse lapides puto, de quibus posse dicitur [1]) Deus suscitare filios Abrahamo, in quibus et illud completur, quod scriptum est: „quia [2]) benedicentur in te omnes tribus terrae." Sed repetamus adhuc, quod dicit: „et [3]) signum accepit circumcisionis, [4]) signaculum justitiae fidei, quae est in praeputio:" ac profundam in his Pauli sapientiam contemplemur. Fortassis enim aliquibus eundem sermonem secundo dicere videatur, id [5]) est „signum," et „signaculum." Sed mihi uterque sermo multam inter se videtur habere differentiam. Signum namque dicitur, cum per hoc, quod videtur, aliud aliquid indicatur: sicut cum verbi gratia dicit Dominus in evangelio: „generatio [6]) haec signum quaerit: et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae prophetae. Sicut enim fuit

---

[1]) Matth. III, 9. [2]) Genes. XII, 3.

[3]) Rom. IV, 11.

[4]) Ed. R. sola in textu: „circumcisionem," in notis: „alias (v. c. in edd. M.): *circumcisionis*." — Cfr. p. 243. not. 4.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „*id est, signaculum*, omissis verbis: *signum, et*." R.

[6]) Matth. XII, 39. 40.

Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, ita [1]) et Filium hominis oportet esse in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus.“ Hoc est ergo signum, ubi Jonas videbatur, et Christus intelligebatur. Similiter et de ipso Domino in evangelio dicitur: „ecce, [2]) hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum, et in signum, cui contradicetur.“ Contradicebatur enim signo, in quo Christus venerat, quia aliud in eo videbatur, et aliud intelligebatur. Caro cernebatur, et Deus credebatur. Sic ergo accepit [3]) et Abraham signum: et quod esset signum, in consequentibus dicit: „circumcisionem,“ [4]) inquit: quae circumcisio esset „signaculum justitiae fidei,“ quam habuit, antequam circumcideretur. Bene ergo circumcisionem signum appellavit in Abraham, quia et ipsa aliud videbatur, et aliud intelligebatur: et ostendit, quia jam tunc carnalis illa circumcisio signum erat spiritualis circumcisionis, quae non in carne suscipitur, sed in corde. Quod vero dixit „signaculum,“ ita [5]) intelligendum puto. Signaculum dicitur, cum alicui rei servandae pro tempore custodia imponitur, quod nemo alius, nisi ipse, qui impressit, debeat resignare. Per istud ergo signaculum, ut exponit Apostolus, justitia [6]) fidei, quam in praeputio positus Abraham accipere meruit, indicatur, et pater esse multarum gentium: quod tunc credimus resignandum, cum plenitudo Gentium introierit, [7]) et omnis Israel salvabitur. Tunc enim fiet, quod dicit [8]) Apostolus, non solum Gentium, sed etiam circumcisionis per fidem pater

---

[1]) Alias: „ita erit filius hominis in corde terrae.“ R.

[2]) Luc. II, 34.

[3]) Ed. M. I: accipit.

[4]) Rom. IV, 11. coll. p. 246. not. 4.

[5]) Edd. Merlini: intelligi puto.

[6]) Alias: „justitiae fidei.“ R. — Cfr. Rom. IV, 11.

[7]) Rom. XI, 25. 26.

[8]) Rom. IV, 12.

Abraham. Et adhuc apertius de signo et signaculo disseramus. Cum signum sit, ut[1]) diximus, ubi indicatur aliquid per hoc, quod videtur; signaculum vero, ubi concluditur pro tempore aliquid, et non patet: potest etiam ita intelligi, quod mysteria, quae[2]) in lege et patriarchis adumbrabantur, hujusmodi erant, quae et signis indicanda essent, et signaculis obseranda.[3]) Quod ergo signis indicanda erant in[4]) his, qui credebant ex Gentibus, signum cepisse dicitur Abraham: quod vero his, qui ex[5]) circumcisione non erant credituri, obseranda[6]) erant et obtegenda, signaculum dicitur accepisse. Quod signaculum illo utique in tempore resignabitur, cum in novissimis diebus, postquam plenitudo, ut diximus,[7]) Gentium introierit, omnis Israel salvus fiet. Idcirco denique ante Abraham justificatur[8]) in fide, dum adhuc esset incircumcisus, et postea circumciditur, ut ostenderetur primo pater futurus multarum gentium, et postea eorum, qui ex circumcisione credituri sunt. Neque enim hi, qui secundum carnem nascuntur ex Abraham, filii Abraham dicendi sunt, nisi fidem et opera habeant Abrahami. Inde denique et Dominus in evangelio dicit ad Judaeos, qui se jactabant filios esse Abrahami: „si[9]) filii Abrahami essetis, opera

---

[1]) Edd. Merlini: sicut.

[2]) Edd. Merlini: quae in patriarchis et lege observantur.

[3]) Edd. M. et R. in textu: „observanda," ed. tamen R. p. 401. in Addendis et Corrigendis: „pro *observanda* legendum videtur *obseranda*."

[4]) Deest in editis (v. c. in edd. M.): „in." R.

[5]) Ed. Ruaei sola: „in circumcisione."

[6]) Edd. M. et R. in textu: „observanda," ed. tamen R. p. 401. in Addendis et Corrigendis: „pro *observanda* legendum videtur *obseranda*." — Cfr. p. huj. not. 3.

[7]) Rom. XI, 25. 26.

[8]) Alias (v. c. in edd. M.): „justificatus." R.

[9]) Ev. Joann. VIII, 39.

utique Abrahami faceretis.“ Vis autem et ex Veteri Scriptura perdoceri, quod filius quis dicitur non tantum ejus, de cujus naturali semine descendit, sed et[1]) ejus, cujus[2]) actus imitatur et opera? Audi Daniel quid dicat ad unum ex illis senioribus, quos arguit adulterii: „semen,[3]) inquit, Chanaan, et non Juda, species seduxit te, et concupiscentia evertit cor tuum.“ Vides eum, qui carnaliter de genere Juda descenderat, negari filium esse Juda, sed Chanaan, ejus scilicet, cujus actus et opera sequebatur. Ita ergo et hi, qui de Abrahami semine secundum carnem genus ducunt, non dicuntur filii Abrahami, si ejus non habent fidem. Sic denique et propheta dicit ad eos: „pater[4]) tuus Amorrhaeus, et mater tua Chitthaea:[5]) quibus utique non eos necessitudo generis, sed morum similitudo jungebat. „Ut[6]) esset ergo, inquit, pater omnium credentium per praeputium, ut reputetur et[7]) illis[8]) ad justitiam, et sit[9]) pater circumcisionis, non his tantum, qui sunt ex circumcisione, sed et illis, qui sequuntur vestigia ejus, quae est in praeputio, fidei patris nostri Abrahami.“ In quo evidenter ex utroque populo, sicut superius diximus, pronuntiat non carnis originem, sed notabilitatem fidei requirendam. De circumcisionis autem sacramento latius jam in superioribus diximus; sed et in aliis pluribus locis, quae pro re

---

1) Desideratur „et“ in edd. M.

2) Edd. Merlini: cujus actus — et opera: audi Danielem quid etc.

3) Daniel. (juxta Theodotion.) XIII, 56.

4) Ezech. XVI, 3.

5) Ed. M. I: „Caethea,“ ed. M. II., itemq. ed. Ruaei: „Cethea.“

6) Rom. IV, 11. 12.

7) Deest „et“ in edd. M. et R.

8) Edd. Merlini: illi.

9) Desideratur „sit“ in edd. M.

et pro tempore occurrere visa sunt, exposuimus. Sed diligentem lectorem, quem iota unum aut unus [1]) apex de lege non praeterit, ne illud quidem latere debet, quia hoc, quod Apostolus dixit: „reputata [2]) est Abrahamo fides ejus ad justitiam:" illo tempore, cum de eo scriptum est, [3]) quod [4]) crediderit Deo, et reputatum sit ei ad justitiam, nondum Abraham vocabatur, sed Abram erat nomen ejus. Adhuc enim incircumcisus manebat, ut interpretatur Apostolus. [5]) De quo aliquibus forte videbitur error in exemplaribus haberi, quod facile Abraham pro Abram scribi potuerit. Sed quia haec existimatio potius incerta est, quam firma approbatio, nos compendiosius respondeamus, quod observans Apostolus sententiam Dei, qui [6]) dixit: „jam [7]) non Abram, sed Abraham erit nomen tuum:" appellavit nunc eum, non ut in loco Genesis scriptum est, sed ut de eo pronuntiaverat Deus. Quae [8]) enim divinitus sanciuntur, observari in posterum convenit. Haec, prout potuimus, in locis tam arduis et tam difficilibus prolata, [9]) si quis forte animi nostri studium consideret, amplecti poterit. Si vero infirmitatem sensus nostri notare velit, veniam petimus, et ei, qui melius de his disserere vel explanare potuerit, libenter cedimus. Nos vero ad ea, quae sequuntur, segni licet gressu convertimus pedem.

---

1) Desideratur „unus" in edd. Merlini. — Cfr. Matth. V, 18.

2) Rom. IV, 9.

3) Genes. XV, 6. coll. XVII, 5.

4) Edd. Merlini: quia.

5) Rom. IV, 10. seqq.

6) Edd. Merlini: qua dixit.

7) Genes. XVII, 5.

8) Edd. Merlini: Quod enim — sancitur.

9) Alias: „probare." R. — Edd. Merlini: „probata."

3. „Non [1]) enim per legem promissio Abrahamo, aut semini ejus, ut haeres esset mundi, sed per justitiam fidei.“ Hoc in loco mihi videtur de lege Mosis Apostolus disputare, et asserere, quod promissio, quae facta est ad Abraham, ut haereditatem mundi, id est, terrae totius acciperet ipse, vel semen ejus, non ex Mosis lege constaret. Ante enim quam Moses legislator existeret, visus [2]) est, inquit, [3]) Dominus Abrahamo, et dixit ad eum: „exi [4]) de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram, quam [5]) ostendero tibi. Et faciam te in gentem magnam, et benedicam te, et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus: et benedicam benedicentes te, et maledicam maledicentes te, et benedicentur in te omnes tribus terrae.“ Quod ergo dicit: „benedicentur [6]) in te omnes tribus terrae:“ hoc est, haeredem factum esse totius mundi. Quae utique promissio ad Abraham antea facta est, quam per Mosen de legis observantia mandaretur. Sic ergo non est ex lege promissio Abrahamo, neque semini ejus, ut haeres sit mundi, sed per justitiam fidei. Quae [7]) est ista justitia fidei? De qua in superioribus scribitur, [8]) ut saepe jam diximus, quia „credidit [9]) Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.“ Nec immerito: legis enim observantia

---

[1]) Rom. IV, 13.

[2]) Msc. unus: „videns, inquit, Dominus Abraham, dixit ad eum“ etc. R.

[3]) Act. VII, 2. 3.

[4]) Genes. XII, 1—3.

[5]) Edd. Merlini: quam tibi ostendero.

[6]) Genes. XII, 3.

[7]) Editi (v. c. edd. M.): „Et est — fidei, de qua“ etc. R.

[8]) Alias (v. c. in edd. M.): „dixit.“ R.

[9]) Rom. IV, 3. coll. Genes. XV, 6.

poenam tantummodo effugit, fidei vero meritum [1]) spem repromissionis exspectat: et praeceptum servis ponitur, fides quaeritur ab amicis. Sed etsi secundum ea, quae in superioribus disseruimus, de lege naturali Paulus haec [2]) dicere intelligatur, non erit contrarium rationibus superius redditis. Quamvis enim lex naturae de bono et malo testimonium reddat secundum judicium conscientiae, tamen legi fidei non potest exaequari, [3]) qua Deo credidit Abraham, et justificari meruit, atque [4]) amicus Dei appellari.

4. „Si [5]) enim qui ex lege, hi [6]) haeredes sunt, exinanita est fides, et [7]) evacuata est promissio. Lex enim iram operatur; ubi autem non est lex, nec praevaricatio." Si, inquit, non ex lege promissio data est Abrahamo, ut haeres esset mundi, sed per fidem, quae ei ad justitiam reputata est, consequens sine dubio erit, ut et [8]) omnes, qui sperant sibi a Deo justitiam reputandam, non per legem, sed per fidem sperent. Et ut hoc evidentius ostenderet, addidit: si, inquit, hi, qui ex lege sunt, ipsi haeredes erunt repromissionis illius, quam per fidem meruit Abraham, evacuabitur illud, quod ex fide justificatus est Abraham: cum utique, si ex lege futura esset haereditas, oportuerit et Abraham legem prius implere, et ita haereditatem justitiae promereri. Et ut ostendat nullo modo hoc ita fieri potuisse, dicit, [9]) quod lex iram operatur.

---

1) Alias: „meritam." R.

2) Edd. Merlini: hoc.

3) Alias (v. c. in edd. M.): „adaequari, quia" etc. R.

4) Jacob. II, 23.

5) Rom. IV, 14. 15.

6) Deest in antea editis (e. c. hoc loco, cfr p. 253. not. 4. in edd. M.) „hi." R.

7) Alias: „et abolita." R. — Edd. M. hoc loco, cfr. p. 253. not. 4., *abolita* omisso *et*.

8) Deest „et" in edd. M. 9) Rom. IV, 15.

Ubi autem ira est, haereditas non est; et addidit: „ubi [1]) autem non est lex, nec praevaricatio." Sed [2]) repetamus paululum, et videamus, de qua lege ista dicantur. In superioribus quidem, ubi dicit: „si [3]) enim qui ex lege, hi [4]) haeredes sunt, exinanita est fides, et evacuata est promissio:" potest et ad Mosis legem, et ad naturalem referri. Certum est enim, quod, si ex lege Mosis praestatur haereditas, evacuatur [5]) illud, quod scribitur, Abraham fidei [6]) credulitate meruisse: et rursum, si ad naturalem legem convertatur intelligentia, [7]) haec dici possunt: si sufficere potuisset lex naturalis ad fidem, superfluum videretur, quod dictum est ad Abraham: „exi [8]) de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram, quam ostendero tibi." Ut quid enim exiret de terra sua, et de domo sua, si ei lex sufficeret naturalis, quam utique et in terra sua positus habere et custodire potuisset? Sed nunc velut illa minus sufficiente jubetur legem fidei sequi, sine [9]) qua nec haeres esse mundi ipse, vel semen suum, [10]) nec amicus Dei poterat appellari. Sic ergo potest ab utraque lege subtractum, ad solam fidei legem respicere, quod dicit: „si [11])

---

[1]) Rom. IV, 15.

[2]) Alias: „Sed repetamus Paulum." R.

[3]) Rom. IV, 14.

[4]) Edd. M. hoc loco, cfr. p. 252. not. 6. et 7. „hi haeredes — fides, et evacuata est" etc.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „ut evacuetur." R.

[6]) Msc. unus: „per fidei credulitatem meruisse;" al. deest „per." R.

[7]) Editi (e. c. edd. M.): „intelligentia haec, dici potest." R.

[8]) Genes. XII, 1.

[9]) Editi: (v. c. ed. M. I.): „quasi nec." Male. R. — Ed. M. II: „qua sine" omisso „nec."

[10]) Edd. Merlini: ejus.

[11]) Rom. IV, 14.

enim qui ex lege, hi [1]) haeredes sunt, exinanita est fides, et evacuata est promissio." Jam vero in hoc loco, ubi dicit: „lex [2]) enim iram operatur:" diligentius intuendum est, ad quam legem respicere videatur hic sermo; sed [3]) et ille, qui sequitur: „ubi [4]) enim non est lex, nec praevaricatio." Sed priusquam a nobis plenior explanatio requiratur, ad illa breviter respondeamus, [5]) quae de hoc loco haeretici nobis solent obtendere. Ajunt enim: „ecce quomodo Apostolus dicit, quia lex Mosi iram operatur: ubi vero lex illa non fuerit, ibi nec praevaricatio erit." Requiramus ergo ab iis: si, ubi lex est, et praevaricatio erit transgressae legis; ergo et [6]) ubi fides est, transgressae fidei praevaricatio erit. Si enim praevaricator efficitur, [7]) qui declinat a lege, sine dubio et ille praevaricator est, qui declinat a fide: et si praevaricationi illi, quae in lege est, lex ipsa in causa est, etiam praevaricationi huic, quae in fide est, fides in causa esse creditur. Si [8]) vero absurdum est dicere, quia fides in causa est, ut quis praevaricetur a fide, et si non accessisset ad fidem, praevaricator fidei non fuisset: ita absurdum erit, praevaricationem legis ex eo accipere, quod susceperit quis observantiam legis. Sed [9]) et illud addamus. Quid dicent

---

1) Edd. M. h. loco, cfr. p. 253. not. 4. „haeredes sunt."

2) Rom. IV, 15.

3) Edd. Merlini: sed illud, quod sequitur."

4) Rom. IV, 15.

5) Ed. M. II: respondemus.

6) Edd. Merlini: ubi et fides etc.

7) Editi (v. c. edd. M.): „efficitur, qui declinat a fide, et si praevaricationi" etc. Multa itaque omissa erant, quae ex Mss. Codd. restituuntur. R.

8) Alias: „Sicut vero" etc. R.

9) Alias: „Et illud addimus," al. „addemus." R. — Edd. Merlini: „Sed et illud addemus: quid diceret nobis" etc.

nobis de his, qui ante legem Mosis in praevaricatione facti sunt? Si enim nullus ante Mosen praevaricator exstitit, nemo condemnatus est, nemo punitus. Quid dicent[1]) de Sodomitis? quid de his, qui in diluvio condemnati sunt? quid de Cain? quid de ipso Adam? quid de Eva respondebunt, de qua Apostolus dicit: „mulier[2]) autem seducta in praevaricationem facta est?“ Si sine lege Mosis non est praevaricatio, unde Adam, unde Eva praevaricatores ab Apostolo nominantur? Verum ut etiam in superioribus[3]) saepe jam diximus, diversas in hac epistola leges Apostolus introducit, et nunc de lege Mosis loquitur, nunc legem fidei nominat, sicut cum dicit: „ubi[4]) est ergo[5]) gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Operum? Non; sed per legem fidei.“ Inducit praeterea et alias leges, de quibus dicit: „condelector[6]) enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captivum me ducentem in lege[7]) peccati:“ et ita de una ad alteram legem transit, ut, nisi sensus vigilans et intentus sit, deprehendere eum et sequi vix possit. Videndum est ergo, ne forte illa lex, quae est in membris nostris,[8]) et captivos nos ducit in lege[9]) peccati, ipsa sit lex, quam Apostolus iram dicit operari. Operatur enim sine dubio iram ei, quem captivum duxerit in lege[10]) peccati. Ubi autem lex ista non fuerit,

---

[1]) Edd. Merlini: quid diceret.
[2]) I Tim. II, 14.
[3]) Cfr. pag. 197 not. 3.
[4]) Rom. III, 27.
[5]) Deest „ergo“ in edd. M.
[6]) Rom. VII, 22. 23.
[7]) Ed. M. I: legem.
[8]) Alias (v. c. in edd. M.): „meis.“ M.
[9]) Edd. M. h. loco, cfr. p. huj. not. 7. „legem.
[10]) Edd. M. et R. h. loco, cfr. p. huj. not. 9. „lege.“

certum est, quod ibi nec praevaricatio erit. Qui vero sub ista lege fuerint, consequenter nec haeredes erunt. Quod et [1]) si de lege Mosis commemorari quis velit, et dicere, quia iram operatur, pro eo fortassis solo hoc poterit affirmare, quod peccantem [2]) in se aut lapidari continuo, aut cremari ignibus jubet, vel si quod aliud peccantibus decernitur in lege supplicium: ut poena ipsa, quae peccanti infertur ex lege, ira nunc ab Apostolo nominata esse [3]) videatur. Similiter et de praevaricatione, ut non omnem praevaricationem generaliter in hoc loco adstruat appellatam, sed ejus qui in lege positus deliquerit: ut gravius delictum videatur ejus, qui per legem prohibitus [4]) peccat, quam ejus, qui nulla fuerit lege commonitus. Sed et illud videndum est, quia non dixit Apostolus, quod, ubi lex fuerit, ibi et praevaricatio; sed ait: „ubi [5]) autem non est lex, nec praevaricatio." In quo ostendit, quod praevaricatio quidem esse omnino non possit, nisi lex fuerit; non tamen, si lex sit, omni genere etiam praevaricatio erit. Potest enim fieri, ut sit lex, et praevaricatio non sit: non potest tamen fieri, ut praevaricatio sit, ubi lex non est. Nam [6]) etsi Mosis legem ponamus, non continuo omnes, qui sub Mosis lege vixerunt, in praevaricationem facti sunt: alioquin simul et prophetas, et omnes justos videmur involvere: nisi forte dicat aliquis, justos omnes et prophetas non tam sub lege, quam sub fide vixisse, peccatores vero et injustos legis vinculis

[1]) Deest „et" in edd. M.

[2]) Alias: „peccantem se." R.

[3]) Desideratur „esse" in ed. Ruaei.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „prohibetur et peccat." R.

[5]) Rom. IV, 15.

[6]) Sic omnes Mss., Rabanus et Salodianus. Caeteri vero editi (e. c. ed. M. II.): „Non et si Mosis — ponamus, continuo" etc. R. — Ed. M. I: „Nam et si Mosis — ponamus, continuo" etc.

fuisse constrictos, sicut et Apostolus dicit: „quia [1]) justo lex non est posita, sed injustis et non subditis, impiis et peccatoribus, scelestis et profanis, patricidis et matricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiatoribus, mendacibus, perjuris, et si quid aliud sanae doctrinae adversatur.“ Quod si talibus lex posita est, non tibi multo meliores illi videbuntur, de quibus dicitur: „cum [2]) enim Gentes, quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt faciunt, hujusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente iis conscientia.“ [3]) Et statuamus ante oculos, si videtur, duos aliquos, verbi gratia, qui cum masculis non [4]) concubuerunt concubitu muliebri: unum ex his praecepto legis prohibitum, cujus si metum non habuisset, fortasse fecisset: et alium, qui propriae mentis judicio hujuscemodi contagionem [5]) ne cogitationes quidem suas adire permiserit: nonne multo illum praeferas, qui, nulla legis interminatione deterritus, immunem se a flagitii contaminatione servavit? Similiter etiam de caeteris peccatis si habeatur examen. Et ideo sive Mosis lex intelligatur, sive etiam ea, [6]) quae in nostris membris est, et iram operatur, non possunt, qui ex ipsa sunt, haeredes esse, sed illi, qui sunt ex lege fidei: fidei autem illius, ex qua justificatus est Abraham. Sed fortasse requirat aliquis, quomodo non et qui sub lege Mosis est, sub lege fidei esse

---

[1]) I Tim. I, 9. 10. [2]) Rom. II, 14. 15.

[3]) Ed. M. II: „conscientia? Et statuamus“ etc.

[4]) Ita Rabanus; editi vero (c. c. edd. M.) et Mss. quidam: „non petierint concubitum muliebrem.“ Caeteri Mss. nostri: „non concupiverunt, (al. *non concupierint*) concubitum muliebrem.“ R.

[5]) Edd. Merlini: contagionem cogitationes quidem suas adire non permiserit.

[6]) Deest „ea“ in edd M.

videatur, cum scriptum sit in Exodo: „credidit [1]) autem populus Deo, et Mosi famulo ejus:“ et iterum Dominus [2]) in Evangelio dicat: „si [3]) crederetis Mosi, crederetis utique et mihi: de me enim ille scripsit.“ Videbitur enim, sicut de se dixit, quia „qui [4]) credit in me, credit et in eum, qui misit me:“ ita et de Mose dicere, quod „si [5]) crederetis Mosi, crederetis utique et mihi.“ Ad quod respondebimus, quia illud, quod dictum est in deserto: „credidit [6]) populus Deo, et Mosi famulo ejus:“ narratio est, qua ostenditur, quod per ministerium [7]) Mosis, quo signa et mirabilia ministravit, populus credidit Deo: in hoc verbo, [8]) ubi dicit: „si [9]) crederetis Mosi, crederetis utique et mihi:“ arguit infidelitatem eorum, qui, dum ipsi [10]) non credunt, ostendunt se nec Mosis literis credere, in quibus de adventu Christi prophetali sermone comprehensum est: ubi vero dicit: „qui [11]) credit in me, credit in eum, qui misit me:“ spem credentium elevat usque ad Deum Patrem, ut, sicut [12]) quis cum videt Filium, vidisse se sciat et Patrem, ita cum credit Filio, credidisse se [13]) sciat et Patri.

5. „Ideo [14]) ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei, quod [15]) ex lege est tan-

---

[1]) Exod. XIV, 31.

[2]) Edd. Merlini: in evangelio dominus.

[3]) Ev. Joann. V, 46. [4]) Ev. Joann. XII, 44.

[5]) Ev. Joann. V, 46. [6]) Exod. XIV, 31.

[7]) Ed. M. I: „ministerium“ omisso „per,“ ed. M. II „ministerio.“

[8]) Ed. M. II: vero. [9]) Ev. Joann. V, 46

[10]) Ed. Ruaei sola: sibi. [11]) Ev. Joann. XII, 44.

[12]) Alias (v. c. in edd. M.): „sicut qui videt.“ R. — Ev. Joann. XIV, 9.

[13]) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.): „se.“ R.

[14]) Rom. IV, 16. 17.

[15]) Alias (v. c. in edd. M.): „qui.“ R.

tum, sed et ei, quod [1]) ex fide est Abrahami, qui est pater omnium nostrum, — sicut scriptum est: „„quia [2]) patrem multarum gentium posui te:““ — ante [3]) eum, cui credidit, Deum, qui vivificat mortuos, et vocat ea, quae non sunt, tanquam ea quae sunt.“ In [4]) superioribus distinctionem dedit mercedis et gratiae, dicens mercedem rem debiti esse, gratiam autem nullius esse debiti, sed benevolentiae beneficium. Et in praesenti ergo loco ostendere volens, Deum haereditatem promissionum non ex debito, sed per gratiam dare, dicit, quia haereditas a Deo his, qui credunt, non ex mercedis debito, sed fidei munere concedatur. Sicut enim, ut exempli causa dixerim, hoc, quod subsistimus, non potest intelligi, quasi [5]) ex operis nostri mercede subsistamus, sed evidenter Dei munus est, quod sumus, et gratia conditoris, qui esse nos voluit: ita et, si haereditatem promissionum Dei capiamus, divinae gratiae est, non alicujus debiti aut operis merces. Quod si forte videatur hoc ipsum, quod dicitur ex fide, non esse gratis, quippe si offerenda sit fides prius ab homine, et ita a Deo gratia promerenda: audi, quomodo in aliis etiam de hoc idem Apostolus docet. Etenim ubi enumerat [6]) dona Spiritus, quae dicit secundam mensuram fidei credentibus dari, ibi inter caetera etiam donum fidei asserit per Spiritum sanctum tri-

---

[1]) Alias (e. c. in edd. M.): „qui.“ R.

[2]) Genes. XVII, 5.

[3]) Alias (v. c. in ed. M. I.): „ante Deum, cui credidisti;“ al. (v. c. in ed. M. II.): „ante Deum, cui credidit.“ R.

[4]) Ed. R. in textu: „Et in“ etc., eadem tamen pag. 401. in Addendis et Corrigendis: „dele *Et*, quod etiam omittunt Mss. plures“ (itemq. edd. M).

[5]) Editi (e. c. edd. M.), et Mss. plures: „quia.“ Rectius Msc. unus: „quasi.“ R.

[6]) I Cor. XII, 7. 8.

bui. Post multa namque ita etiam de hoc dicit: „alii [1]) fides in eodem Spiritu:“ ut ostendat, quia etiam fides per gratiam datur. Sed et alibi idem Apostolus docet, dicens: „quia [2]) a Deo vobis datum est, non solum ut credatis in Christum, sed etiam ut patiamini pro illo.“ Invenis [3]) hoc [4]) et in evangeliis designari, ubi Apostoli, intelligentes, quod ea, quae ex homine est fides, non [5]) potest esse perfecta, nisi [6]) addita fuerit etiam ea, quae ex Deo est, dicunt ad Salvatorem: „auge [7]) nobis fidem.“ Ex quibus omnibus apertissime comprobatur, quod hic dicit Apostolus: „ideo [8]) ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio:“ quia etiam fides ipsa, qua credere videmur Deo, dono in nobis gratiae confirmatur. Haec autem est gratia, quam invenire sicut thesaurum magnum meretur, si quis beatus [9]) est. Hanc invenit Noe; et ideo scriptum est de eo: „Noe [10]) autem invenit gratiam in conspectu Domini Dei.“ Hanc invenerat gratiam et Moses; et ideo dicebat ad Deum: „si [11]) inveni gratiam in conspectu tuo.“ Invenimus tamen aliquos sanctorum non solum in conspectu Domini Dei invenisse gratiam, sed etiam in conspectu hominum. Denique de beato Joseph scriptum est: „et [12]) invenit Joseph gratiam in conspectu domini sui.“ Sed ista gratia, quae in conspectu hominum invenitur, Deo largiente conceditur. Sic enim scriptum est de eodem Joseph: „et [13]) erat Dominus cum Joseph, et infudit super eum misericordiam, et dedit illi

---

1) I Cor. XII, 9. 2) Philipp. I, 29.
3) Ed. M. II: Invenies.
4) Edd. Merlini: „hoc designari et in evangeliis.“
5) Edd. Merlini: esse non potest perfecta.
6) Ed. M. II. ni addita etc. 7) Luc. XVII, 5.
8) Rom. IV, 16. 9) Proverb. III, 13. 14. 15.
10) Genes. VI, 8. 11) Exod. XXXIII, 13.
12) Genes. XXXIX, 4. 13) Genes. XXXIX, 21.

gratiam in conspectu principis carceris." Amplius adhuc aliquid de hujusmodi gratia in divinis literis memoratur de beata Esther. Sic enim ait: quia „erat[1]) Esther inveniens gratiam apud omnes, qui videbant eam." Paulo post dicit Scriptura: „invenit[2]) gratiam Esther super omnes caeteras virgines, et imposuit ei rex diadema muliebre." Haec[3]) autem non importune, arbitror, de Scripturis sanctis requisivimus ad confirmationem Apostolici dicti, in quo de fide et gratia disputat. Ait ergo: „ideo[4]) ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio." Sed et hoc notandum est, quod ait: „ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio:" quasi ostendere volens, quod, si ex lege esset et non ex gratia promissio, firma non esset; nunc autem idcirco firma sit, quia non ex lege, sed per gratiam. In quo ego puto quod tale aliquid intelligi velit, quia, quae ex lege sunt, extra nos sunt, quae autem per gratiam, intra nos habentur. Verbi causa, quae in lege scripta sunt, calamo et atramento in membranis vel chartulis scripta sunt: quae autem ex gratia descendunt, per Spiritum Dei in corde nostro descripta sunt, sicut idem ipse Apostolus minister hujus gratiae in aliis designat, et dicit: „epistola[5]) nostra vos estis, inscripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus." Ideo, ut mihi videtur, firmiora dicit ea, quae per gratiam, quam ea, quae ex lege sunt: quia illa extra nos sunt, et haec intra nos: et illa in fragili materia consistunt, ita ut facile possint exolescere, haec vero Dei Spiritu inscripta, et in animae penetralibus impressa, firmitatem perpetui-

---

[1]) Esther. II, 15. [2]) Ibid. II, 17.

[3]) Ed. M. I: „Hoc autem non arbitror importune si de" etc., ed. M. II: „Hoc autem non arbitror importune et de" etc.

[4]) Rom. IV, 16. [5]) II Cor. III, 3.

tatis obtinent.[1]) Talibus ergo literis promissionis inscribitur anima, quae fidem suam Deo velut ceras[2]) obtulerit praeparatas, ut in his Dei gratia dignanter possit inscribi: et ideo hujusmodi fides reputatur ad justitiam, quae capax gratiae coelestis exstiterit. Hoc autem contingit semini Abrahami, non[3]) ei tantum, quod ex lege est, sed et[4]) ei, quod ex fide est. Multo enim Abrahamo nobilior ex fide est, quam ex carne successio, quia non ex carne, sed ex fide justificatus esse memoratur. Si enim non ex fide, sed ex semine danda successio est, conveniens erit, et Ismaelis posteritatem, et eos, qui ex Cetura[5]) descendunt, ad promissionum sacramenta perduci. Quod utique non recipitur, sed sola legis ac fidei posteritas introducitur. Verum non nos praetereat Apostoli in hoc loco nutabunda quaedam et ambigue prolata locutio. Quod enim dixit: „ut[6]) firma sit promissio omni semini, non ei, quod ex lege est tantum, sed et ei, quod ex fide est:" si ita intelligatur, quasi aliud ex lege semen, et aliud ex fide dixerit, ut tanquam ab utroque semine promissio haereditatis[7]) debeat exspectari, invenitur contraria dicere his, quae superius scripsit: cum ait:[8]) „non[9])

[1]) Ed. Ruaei sola: obtineant.

[2]) Alias (v. c. in edd. M.): „ceris obtulerit praeparatis." R.

[3]) Mss. plures: „non ei tantum, qui ex lege est, sed ei, qui ex fide est." R.

[4]) Desideratur „et" in edd. M.

[5]) Ed. M. I: „Caethura," ed. M. II. itemq. ed. Ruaei: „Cethura." — Cfr. Genes. XXV, 1.

[6]) Rom. IV, 16.

[7]) Deest in editis (v. c. in edd. M.) „haereditatis." R.

[8]) Rom. IV, 13.

[9]) Edd. M. et R. in textu: „non enim hi, qui ex lege, haeredes sunt," ed. vero Ruaei in notis rectissime: „sic omnes Mss. nostri, et editi; attamen legendum videtur: *non enim per legem* —, *sed per* — *fidei.*" — Cfr. pag. 263. not. 2.

enim per legem promissio Abrahamo, aut semini ejus, ut haeres esset mundi, sed per justitiam fidei:" item alibi: „arbitramur [1]) enim, justificari hominem per fidem, sine operibus legis:" et rursum: „si [2]) enim hi, [3]) qui ex lege, haeredes sunt, evacuata est fides." Etenim si ex fide justificatur homo, sine operibus legis, et haeredes non [4]) fiunt hi, qui ex lege sunt, quomodo non contrarium videbitur, quod in hoc loco dicit, firmam esse promissionem per gratiam, non ei tantum semini, quod ex lege est, sed et ei, quod ex fide est? Et cum in superioribus eos, qui ex lege sunt, repulisse videatur, hic eos quomodo exaequat his, quos ex fide sperare gratiam dicit? Sed mihi videtur, quod dicit: „omni [5]) semini, non ei, quod ex lege est tantum, sed et ei, quod ex fide est:" legem hic, sicut saepe jam diximus, indicare naturalem, et hoc asserere, quod non his, qui ex lege naturali solum veniunt, firma sit promissio, sed et his, qui ex fide legi addiderint naturali eam fidem, quam habuit Abraham pater noster: ut non duos populos, unum ex fide, et alium ex lege indicare videatur, sed unum atque eundem, qui non solum ex lege naturali, qua omnes homines utuntur, sed ex fide, cujus Abraham auctor exstitit, placeat Deo: quo scilicet ostendat, quod, si quis habeat integra omnia, quae lex edocet naturalis, et in nullo eum peccati conscientia reprehendat, non tamen habeat etiam fidei gratiam, non posse eum justificari. Fides enim est, quae ad justitiam reputatur. Et hoc modo habita distinctio reddit intelligentiam planiorem: atque ea, quae contraria putantur, consona esse et sibi invicem concor-

---

[1]) Rom. III, 28.

[2]) Rom. IV, 14. coll. pag. 262. not. 9.

[3]) Deest „hi" in edd. M.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „non fuerint." Male. R.

[5]) Rom. IV, 16.

dantia deprehenduntur.[1]) De diversitate autem legum, quod in hac praecipue epistola saepe[2]) Apostolus etiam latenter et subito ab alia ad aliam legem sermonis ordinem mutet, frequenter ostendimus, et eadem iterare superfluum est. Bene autem de[3]) Abraham non dixit: pater omnium; sed ait: „pater[4]) omnium nostrum:“ id est, non qui ex lege descendimus, sed[5]) qui ex fide ac lege succedimus. Et quia omnium, qui hujusmodi sunt, pater est, merito promissionis divinae sententiam in consequentibus posuit, dicens: „sicut[6]) scriptum est: „„quia patrem multarum gentium posui te:““ ante eum, cui credidit, Deum.“ Si ergo pater futurus esse promittitur multarum gentium, non immerito pater et eorum, qui ex Gentibus, et eorum, qui ex circumcisione veniunt, nominatur. Et recte addidit ex sua interpretatione Apostolus: „ante[7]) eum, cui credidit, Deum:“ hoc est, pater positus est multarum gentium ante ipsum Deum, cui credidit, cujus promissiones, et a quo signaculum fidei in circumcisione suscepit. Quomodo ergo circumcisio patrem sibi proprie defendit Abraham,[8]) cum ille ipse Deus, qui ei circumcisionem dedit, multarum eum gentium posue-

---

[1]) Edd. Merlini: deprehendentur.

[2]) Edd. Merlini: Apostolus saepe etiam etc.

[3]) Edd. Merlini: non de Abraham dixit.

[4]) Rom. IV, 16.

[5]) Edd. M. et R. in textu: „sed qui ex fide a lege succedimus,“ ed. R. in notis: „ita editi. Mss. vero: *sed qui ex fide ac lege succedimus.* Msc. unus: *sed qui ex fidei a lege succedimus;* quae verba sic emendantur in eodem Codice: *sed qui fidei ex lege succedimus.* Fortasse legendum: *sed qui ex fide legi succedimus.*“

[6]) Rom. IV, 17. coll. Genes. XVII, 5.

[7]) Rom. IV, 17.

[8]) Deest „Abraham“ in antea editis (e. c. in edd. M.), qui postea habent: „cum ipse Deus, qui eam circumcisionem dedit“ etc. R. — In ed. M. I. deest „cum“ ante „ipse.“

rit patrem? Quod si aliquis hoc ad Ismaelis posteritatem voluerit vel Ceturae convertere, occurrit ei, quod scriptum est: quia „benedicentur [1]) in te omnes tribus terrae.“ Hoc etiam in evangelio Joannes [2]) dicebat: „quia [3]) potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamo.“ Addidit autem in subsequentibus: „qui [4]) vivificat mortuos, et vocat ea, quae non sunt, tanquam ea, quae sunt.“ Mortuos hic secundum animae peccatum intelligimus, quoniam „anima, inquit, [5]) quae peccat, morietur.“ Sicut enim in morte corporali pereunt sensus, ut [6]) ne quis ultra per corpus, neque auditum, neque odorem, aut gustum recipiat, [7]) vel tactum: ita et qui spirituales sensus in anima perdiderit, ut non videat Deum, neque audiat verbum Dei, neque suavem odorem capiat Christi, neque gustet [8]) bonum Dei verbum, neque manus ejus pertractent [9]) de verbo vitae, hujusmodi homines merito mortui appellantur. Tales invenit nos adventus Christi, sed vivificavit per gratiam suam, sicut et alibi dicit idem Apostolus: „et [10]) nos cum mortui essemus delictis et peccatis nostris, simul cum illo resuscitavit nos.“ Vis autem tibi et de Scripturis propheticis approbari, quod omnes, qui idola colunt, et confidunt in iis, mortui sunt?

---

[1]) Genes. XII, 3.

[2]) Sic Msc. unus. Caeteri vero Mss. et Salodiani editio habent: „Dominus dicebat.“ Merlinus, Erasmus et Genebrardus: „baptista dicebat.“ R.

[3]) Matth. III, 9. [4]) Rom. IV, 17.

[5]) Ezech. XVIII, 4. 20.

[6]) Sic Rabanus. Mss. vero nostri: „nec quis (al. *et nec quis*, al. *et nec quid*) ultra per corpus recipit“ etc. Editi (v. c. edd. M.) similiter: „et nec quis;“ deinde omittunt „per“ ante „corpus,“ et habent „odoratum“ pro „odorem.“ R.

[7]) Edd. Merlini, cfr. pag. huj. not. 6. „recipit.“

[8]) Hebr. VI, 5. [9]) I Joann. I, 1.

[10]) Ephes. II, 5.

Audi David quomodo dicit: „simulacra [1]) gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent, et non loquentur: oculos habent, et non videbunt: aures habent, et non audient." Et post aliquanta: „similes, [2]) inquit, fiant iis, qui faciunt ea, et omnes, qui confidunt in iis." Vides mortuos esse et similes simulacris effectos eos, qui colunt ea, et qui confidunt in iis. Unde diligentius intueamur, si forte sicut hi, qui colunt idola, et confidunt in iis, similes iis fieri dicuntur, ita et hi, qui verum Deum colunt, et confidunt in eo, similes ei fiant. Et hoc est fortassis, quod in initiis homo, cum propositum fuisset, ut ad imaginem et similitudinem Dei fieret, ad imaginem quidem factus [3]) est, similitudo autem dilata est ob hoc, ut prius confideret in Deum, [4]) et ita fieret similis ei, et ipse audiret, quia similis ei fiet omnis, qui confidit in eum. [5]) Haec per excessum quendam sociavimus his, quae de mortis genere disseruimus, ut manifestius fieret, quibus modis Deus vivificat mortuos. Sed et quod in consequentibus dicit: „et [6]) vocat ea, quae non sunt, tanquam ea quae sunt:" quomodo intelligi debeat, videamus. Frequenter et in aliis exposuimus, quod Deus solus est, qui dicit: „Ego [7]) sum qui sum:" et una est illa Dei substantia, quae semper est: cui si quis se adjunxerit, unus [8]) fit cum eo spiritus, et per illum, qui semper est, etiam ipse esse dicitur. Qui vero longe est ab eo, nec participium ejus sumit, ne [9]) esse quidem dicitur, sicut eramus nos Gentes, priusquam ad agnitionem veritatis divinae veniremus: et ideo dicitur [10]) Deus vocare „ea, quae non

---

[1]) Psalm. CXV, 4. 5. 6. (CXIV.)
[2]) Psalm. CXV, 8. (CXIV.)
[3]) Genes. I, 26. 27. [4]) Edd. Merlini: Deo.
[5]) Edd. Merlini: eo. [6]) Rom. IV, 17.
[7]) Exod. III, 14. [8]) I Cor. VI, 17.
[9]) Edd. Merlini: nec esse. [10]) Rom. IV, 17.

sunt, tanquam ea quae sunt." Inter eos enim, qui sunt, id est, qui participationem habent ejus, qui est, Abraham, et Isaac, et Jacob, et caeteri sancti numerantur. Quod si Gentes credendo in fidem veniunt Abrahami, consequenter pronuntiat Apostolus,[1]) quod Deus vocaverit „ea, quae non sunt, tanquam ea quae sunt." Potest tamen etiam illud adverti, ut in hoc loco erga laudes Dei Apostolus latius videatur effusus, et initium primae ejus creaturae cum admiratione memorasse, cum ex nihilo esse fecit universa, et ea, quae non erant, virtute potentiae suae, tanquam quae essent et subsisterent, evocavit: et ita ei in creando nihil fuisse difficile, ut,[2]) cum nihil existeret, omnia subito vocata ita affuissent, tanquam quae semper exstiterint. Quodsi quis nobis objiciat illum Apostoli sermonem, quem ad Corinthios scribit, ubi[3]) dicit, quia „contemtibilia[4]) mundi elegit Deus, et[5]) quae non sunt, ut ea, quae sunt, destrueret:[6]) ut non glorietur omnis caro coram Deo:" et dicat[7]) secundum hanc expositionem non convenire, ut destrui dicantur quae sunt, cum ea, quae non sunt, electa[8]) sint: dicemus ad haec, quia in illo loco alios dixit eos, qui sunt, et alios in hoc capite in epistola ad Romanos. Declaravit enim ad Corinthios, quia de his diceret, quos supra enumeraverat.

---

[1]) Rom. IV, 17.

[2]) Ita Msc. unus Reg. num. 1639., Rabanus vero, editi, et Mss. quidam: „ut cum nihil existeret, (al. *existerent*) omnia subito vocata ita affuisse (al. *ita fuisse*, al. *ita ut fuisse*) tanquam quae semper exstiterint." R. — Edd. Merlini: ut cum nihil existerent, et omnia subito vocata ita affuisse tanquam quae semper exstiterint.

[3]) Ed. M. II: vel dicit. [4]) I Cor. I, 28. 29.

[5]) Desideratur „et" in edd. M.

[6]) Edd. Merlini: destruantur.

[7]) Edd. Merlini: dicit.

[8]) Ita omnes Mss. nostri, et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): „vocata sunt." R. — Cfr. I Cor. I, 28.

Dixit enim superius: „videte[1]) enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes inter vos secundum carnem, non[2]) multi potentes, non multi nobiles: sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia.“ Sicut ergo stulta mundi elegisse dicit Deum, hoc est, Gentes, ut confunderet sapientes, sine dubio Judaeos; et infirma mundi, ut confundat fortia: eodem ordine in hoc loco dicit et de his, quae non sunt, ut ea, quae sunt, destruat: et „non esse,“ Gentes, „esse“ autem Judaeos ostendit, id est, qui in lege erant, sed legem non implebant, ut destruerentur, et inducerentur[3]) illi, qui non erant in lege, et Abrahami fidei credulitatis merito jungerentur. Quod autem dixit: „ut[4]) confundat sapientes:“ non[5]) quo vere sapientes essent; — alioqui nunquam confunderet Deus eos, qui secundum Dei sapientiam sapientes sunt —: sed illos dicit, qui se putant esse sapientes, et non sunt, sicut et alibi dicit: „ubi[6]) sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus saeculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?“ Hujus mundi ergo sapientes[7]) confundit eligens stultos, non quia similiter stulti essent et isti per penuriam sensus, sed secundum illud, quod dictum est: „qui[8]) vult sapiens esse, stultus fiat in hoc mundo, ut sit sapiens

---

[1]) I Cor. I, 26. 27.

[2]) Desunt verba: „non multi potentes,“ in antea editis. R. — Exstant eadem in edd. Merlini.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „judicarentur.“ Male. R.

[4]) I Cor. I, 27.

[5]) Sic Mss. nostri omnes. Editi vero (e. c. edd. M): „non quod vere sapientes essent.“ R.

[6]) I Cor. I, 20. coll. Jesai. V, 21. et XXIX, 14.

[7]) Desiderantur in antea editis (v. c. in edd. M.) verba: „sapientes confundit — stultos, non — essent et isti per.“ R.

[8]) I Cor. III, 18. 19. coll. edd. N. T.

apud Deum: quia sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum."

6. „Qui[1]) contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: „„sic[2]) erit semen tuum, sicut[3]) stellae[4]) coeli et arena maris."" Et non infirmatus[5]) est in fide, nec consideravit corpus suum jam[6]) emortuum, cum fere centum esset annorum, et emortuam vulvam Sarae. In repromissione etiam Dei non haesitavit diffidentia, sed confortatus est fide,[7]) dans gloriam Deo, et plenissime sciens, quia, quaecunque promisit,[8]) potens est et facere. Ideo et reputatum est illi ad justitiam." Videtur mihi, quod dixit Apostolus: „contra[9]) spem:" adspexisse[10]) illud, quod in Genesi refertur Abraham dixisse ad Dominum: „Dominator[11]) Domine, quid mihi dabis? Ego autem dimittor sine filiis: hic autem filius Masech[12]) vernaculae meae, Damascus Eliezer. Et[13]) dixit Abraham: quoniam mihi non dedisti semen, hic vernaculus meus haeres meus erit." Ex quibus utique verbis Abra-

---

[1]) Rom. IV, 18—22. [2]) Genes. XV, 5.

[3]) Desiderantur in omnibus Mss. nostris, sed exstant in editis (v. c. in edd. M.) verba: „sicut stellae coeli et arena maris." R.

[4]) Ed. M. I. minus accurate: stella.

[5]) Edd. Merlini: „infirmatus est a fide, ed. vero Ruaei h. l., cfr. p. 273. not. 10. coll. p. 272. notis 4. 5. et 7. „infirmatus est fide," omisso „in" ante voc. „fide."

[6]) In edd. Merlini deest „jam."

[7]) Ed. M. II: a fide.

[8]) Edd. Merlini: promisit Deus potens est etc.

[9]) Rom. IV, 18.

[10]) Edd. Merlini: aspexisse quod et in Genesi refertur Abram etc.

[11]) Genes. XV, 2. 3.

[12]) Editi (v. c. edd. M.): „manet." Male. R.

[13]) Editi (v. c. edd. M.): Et addidit Abram.

ham [1]) de filiis suscipiendis intelligitur desperasse. Quod vero dixit: „in [2]) spem credidit:" datam rursum [3]) ei spem, opinor, inde collegit, [4]) ubi scriptum est: „et [5]) vox Domini facta est ad eum, dicens: non est hic haeres tuus: sed qui exierit de te, ipse erit haeres tuus. Eduxit autem eum foras, et dixit illi: respice ad coelum, et numera stellas, si potueris [6]) dinumerare eas. Et ait ad eum: sic erit semen tuum. Et credidit Abraham [7]) Deo, et reputatum est ei ad justitiam." Ex his ergo verbis et [8]) desperatio prius, et postmodum data ei spes [9]) Dei promissionibus declaratur. Cui quia credidit, scribitur de eo hoc, quod nunc proponit [10]) Apostolus, quia „reputatum [11]) est ei ad justitiam." Merito autem, et [12]) more sibi solito ubi de fide tractat, Apostolus conjungit et spem, sciens fidei spem inseparabiliter cohaerere; sicut et in epistola ad Hebraeos idem docet, dicens: „est [13]) autem fides sperandarum rerum substantia, indicium non apparentium." Et iterum in hac eadem ad Romanos epistola in posterioribus dicit: „spe [14]) autem salvi facti sumus. Spes autem, quae videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si vero, quod non videmus, speramus, per patientiam exspectamus." Quod [15]) ait:

---

[1]) Edd. Merlini, uti antea, cfr. pag. 269. not. 10. et 13. „Abram." — Cfr. Genes. XV, 3. coll. XVII, 5.

[2]) Rom. IV, 18. [3]) Edd. Merlini: rursus.

[4]) Ed. R. sola: colligit. [5]) Genes. XV, 4—6.

[6]) Edd. Merlini: poteris.

[7]) Desideratur „Abraham" in edd. M. et R. — Cfr. Genes. XV, 6.

[8]) Desideratur „et" in edd. M.

[9]) Edd. Merlini: spes de promissionibus.

[10]) Msc. unus: „pronuntiat." R. [11]) Rom. IV, 22.

[12]) Msc. unus: „ex more." R. [13]) Hebr. XI, 1.

[14]) Rom. VIII, 24. 25.

[15]) Edd. Merlini: Quod si spe salvi etc.

„spe[1]) salvi facti sumus:“ hoc idem est, quod alibi dicit, quia „per[2]) fidem salvati sumus:“ et: „fides[3]) tua te salvam fecit:“ et: „secundum[4]) fidem tuam contingat tibi.“ Quae utique illis dicuntur, qui credentes in Jesum[5]) spem gesserunt ab eo se posse curari. Sicut autem Abraham „contra[6]) spem in spem[7]) credidit,“ ita omnes, qui per fidem filii sunt Abraham, contra spem in spem[8]) credunt de singulis quibusque, quae credunt, sive de resurrectione mortuorum, sive de haereditate regni coelorum. Haec enim, quantum ad naturam humanam spectat, contra spem videntur: quantum autem ad potentiam Dei, in[9]) spem creduntur, exemplo Abraham credentis,[10]) quia „quaecunque[11]) promisit Deus, potens est et facere:“ si tamen his, qui credunt, maneat fides, spes, et[12]) caritas. Et puto, quod prima salutis initia, et ipsa fundamenta fidei est: profectus vero et augmenta aedificii spes est: perfectio autem et culmen totius operis caritas: et ideo major[13]) omnium dicitur caritas. Igitur Abraham „contra[14]) spem in spem[15]) credidit, ut pater fieret

---

1) Rom. VIII, 24. 2) Ephes. II, 8.

3) Matth. IX, 22.

4) Cfr. Matth. IX, 29. coll. edd. N. T.

5) Edd. Merlini: in Jesu. 6) Rom. IV, 18.

7) Edd. Merlini h. loco, cfr. p. 269. not. 1. „in spe credidit.“

8) Edd. M. h. quoque loco, cfr. p. huj. not. 7. „in spe credunt.“

9) Alias (v. c. in edd. M.): „in spe creduntur;“ al. „in spem credunt.“ R.

10) Ed. M. I. male: „credenti.“ 11) Rom. IV, 21.

12) Deest „et“ in edd. Merlini.

13) I Cor. XIII, 13. — Ed. M. II. sola „maxima“ pro „major.“

14) Rom. IV, 18.

15) Edd. M. h. quoque loco, cfr. p. huj. not. 7. „in spe credidit.“

multarum gentium," quae futurae essent [1]) sicut stellae coeli, non solum multitudine, sed et claritate: quique [2]) promittenti fideliter credens: „non, [3]) inquit, infirmatus [4]) est in fide." Quod dicit: „non [5]) infirmatus est in fide:" ostendere mihi videtur esse quandam infirmitatem in fide. Quod si est infirmitas, est sine dubio et sanitas; sicut et in aliis ostendit, cum dicit: „increpa [6]) illos acriter, ut sani sint in fide." Beatus ergo est, qui non infirmatur [7]) in fide. Si vero quis infirmetur, curam ejus describit Apostolus, cum dicit: „infirmantem [8]) autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Nam alius credit manducare [9]) omnia: qui autem infirmus est, olera manducet." Per quod utique designat, verbi olera praebenda esse ei, qui infirmatur [10]) in fide, ne plena fidei doctrina cunctantibus in ea et quodammodo aegrotantibus ingeratur. Sana autem fides dicitur, quae perfecta est, et cui nihil deest: et ipsa est, quae credit manducare [11]) omnia, id est, quae capere potest omnia: quam qui habet, spiritualis appellatur, [12]) et dijudicat omnia, et in nullo sermone scandalizari potest. Unde evidenter appa-

---

1) Genes. XV, 5.

2) Editi (v. c. edd. M.): „cuique promittenti." Male. R.

3) Rom. IV, 19.

4) Edd. M. et R. hoc loco et sequenti, cfr. p. 269. not. 5. „infirmatus est fide."

5) Rom. IV, 19. coll. p. huj. not. 4.

6) Tit. I, 13.

7) Edd. M. et R. hoc loco et paulo post: „infirmatur in fide." Cfr. p. huj. not. 4.

8) Rom. XIV, 1. 2. coll. p. huj. not. 7.

9) Edd. Merlini hoc loco, cfr. pag. huj. not. 11. „manducare omnia."

10) Cfr. pag. huj. not. 7.

11) Edd. M. et R. hoc loco., cfr. pag. huj. not. 9. „manducare omnia."

12) I Cor. II, 15.

ret, esse augmenta quaedam et profectus in fide, et aliquos habere partem fidei exiguam, alios magnam, alios vero habere omnem fidem. Unde et Apostolus dicebat: „si [1]) habeam omnem fidem, ita ut montes transferam." Sed et in Evangeliis discipuli dicunt ad Dominum, quasi quibus nondum plena inesset fides: „auge [2]) nobis fidem." Considera sane, si secundum ea, quae de fide dicimus, etiam de caritatis augmentis similiter possimus intelligere, ita ut dicamus et de caritate, sicut ille dixit: „si [3]) habeam omnem fidem:" si habeam omnem caritatem: et illum habere omnem caritatem, qui omnia illa habuerit, quae propria caritatis sunt, sicut dicit Apostolus: „caritas [4]) patiens est, benigna est, non inflatur, non aemulatur, non ambitiosa est, non perperam agit, non irritatur: omnia tolerat, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet," et caetera his similia. Quae si quis habeat, recte mihi videtur dici, [5]) quod habeat omnem caritatem: quae caritas sine dubio ex his singulis ab Apostolo supra memoratis partibus constat. Similiter autem et de misericordia, et pietate, caeterisque virtutibus arbitror dici posse. Et forte per haec singula, sicut de fide dictum est, quia „fides [6]) reputata est ad justitiam," ita [7]) et de caritate dici potest, quia reputata est caritas [8]) ei ad justitiam, aut pietas, aut misericordia. Sed videamus jam ea, quae consequuntur. „Et [9]) non, inquit, infirmatus [10]) est in fide, nec consideravit suum corpus

[1]) I Cor. XIII, 2. [2]) Luc. XVII, 5.

[3]) I Cor. XIII, 2. [4]) I Cor. XIII, 4. 5. 7.

[5]) Edd. Merlini: dicere. [6]) Rom. IV, 9.

[7]) Desiderantur verba: „ita et de caritate dici potest, quia reputata est caritas ei ad justitiam," apud Genebrardum. R.

[8]) Edd. Merlini: ei caritas. [9]) Rom. IV, 19. 20.

[10]) Ed. Ruaei h. loco, cfr. p. 269. not. 5. „infirmatus est in fide," ed. M. I: „infirmatus in fide" omisso „est," ed. M. II: „infirmatus est fide."

jam [1]) emortuum, cum fere centum annorum esset, et emortuam vulvam Sarae: in repromissione etiam Dei non haesitavit diffidentia, sed confortatus est fide." Quantum quidem ad simplicem pertinet intellectum, evidentem protulit rationem, quod Abraham, cum audiret sibi a Deo sobolem repromitti, non respexit ad emortuas centenarii corporis vires, de quo utique nequaquam sperari poterat ulla successio, sed potentiam promittentis intuitus, nihil difficile esse credidit in his, quae promittebat Omnipotens: „sed [2]) dedit, inquit, gloriam Deo," intelligens solius Dei esse munus, ubi humanae foecunditatis jura cessaverant. Merito igitur dedit gloriam Deo, qui naturae fuerat desertus auxiliis. Haec, ut dixi, quantum ad simplicem intelligentiam pertinet, sufficienter dicta videbuntur. Si vero quis objiciat nobis: quomodo poterit Abraham in centenario annorum numero positus emortui corporis dici, qui, posteaquam suscepisset Isaac, et defuncta esset Sara, quae cum nonagenaria conceperat, et vixerat annis centum viginti septem; postea etiam quam annorum quadraginta factus Isaac accepit Rebeccam, post ista [3]) omnia scribitur: „et [4]) apponens Abraham accepit uxorem, cui nomen Cetura, et peperit ei Zamram, [5]) et Jecsan, et Madan, et Madian, et Jesboch, et Sue:" quomodo ergo videbitur emortui corporis, qui multo senior effectus, quam [6]) tunc erat, et uxorem accipere, et sex [7]) li-

[1]) Deest hoc quoque loco, cfr. p. 269. not. 6. in edd. Merlini „jam."

[2]) Rom. IV, 20. [3]) Edd. Merlini: omnia ista.

[4]) Genes. XXV, 1. 2.

[5]) Mss. nostri et Rabanus habent: „Jembram (al. *Membram*), et Jexan, et Madan (al. *Medam*), et Madian, et Jesoc (al. *Jeroch*, al. *Jesboc*), et Soe (al. *Sue*)." R.

[6]) Edd. Merlini: quam tunc erat, uxorem acceperit.

[7]) Mss. nostri, alii: „sex liberos," alii (itemq. edd. M.): „septem liberos." R.

beros potuit procreare? Quas objectiones ut decenter possimus excludere, expositionem [1]) emortui corporis illo transferimus, ut dicamus Abraham non infirmitate aetatis emortuum, sed secundum illam virtutem, quam sancti in semet ipsis primo implentes, etiam caeteros habere monent, et dicunt: „mortificate [2]) membra vestra, quae sunt super terram." Nam et absurdum puto, si hoc bonum, quod in se Paulus habuit, — neque enim aliis imperaret, quod ipse non fecerat, — si, inquam, hoc bonum, quod Paulus habuit, Abraham tantum patriarcham, quem etiam suum patrem dicit [3]) Apostolus, non credamus habuisse. Fuit ergo etiam in illo mortificatio ista membrorum: non incitabatur luxuria, non urebatur libidine, sicut illi, de quibus Apostolus dicit: „melius [4]) est nubere, quam uri." Hoc idem erat et in Sara, quia defecerant [5]) Sarae fieri muliebria. Non enim erat in illa lascivia muliebris, aut incontinentiae dissolutio, neque in usum libidinis praecipitabantur inviti: sed ubi audiunt tantam posteritatis spem, et sobolis suae gloriam coelo et sideribus exaequandam, ubi haec audiunt, non adspiciunt ad propria bona, ad continentiae gratiam, ad membrorum mortificationem, sed haec omnia, quae sibi lucra ducebant, arbitrantur detrimenta, ut Christum lucrifaciant.[6]) Sed fortassis errasse me credis, quod, cum de posteritate Abraham et [7]) semine ejus dicere debuerim, de Christo dixerim. Non erramus, sed cum Apostolo loquimur.

---

[1]) Ed. M. I: „expositionis," ed. M. II: „expositiones."

[2]) Coloss. III, 5. [3]) Rom. IV, 1.

[4]) I Cor. VII, 9.

[5]) Edd. Merlini: defecerunt. — Cfr. Genes. XVIII, 11.

[6]) Cfr. Philipp. III, 7. 8.

[7]) Alias (v. c. in edd. M.): „et seminis ejus (al. *et semine ejus*) dicerem, non debuerim de Christo dicere." R.

Ipse enim haec de Christo dicta esse interpretatur, cum dicit: „scriptum [1]) est: tibi dabo terram hanc, et semini tuo." Non dixit: et seminibus, tanquam in multis: sed: „semini tuo:" tanquam in uno, qui „est Christus." Vides ergo, quomodo nos Apostolus docet sic Dominum locutum esse ad Abraham, ut in semine suo [2]) Christum intelligeret [3]) debere sentiri: et ob hoc puto, quod adjecerit Apostolus, et dixerit: „dans [4]) gloriam Deo." Non [5]) enim tantum gloriae Abraham potuisset offerre de nativitate Isaac, quantam dare potuit gloriam Deo, si intellexit Christum de suo emortuo jam et vitiis defaecato corpore nasciturum. Sed et tu si mortifices [6]) membra tua, quae sunt super terram, si abjecto omni fervore libidinis emortuum serves et nullis obnoxium vitiis corpus, potes etiam tu fructus ex eo optimos generare, potes generare Isaac, quod est gaudium: et hic est primus spiritus fructus: potest semen tuum, id [7]) est, opera tua adscendere ad coelum, et effici opera lucis, et stellarum fulgori splendorique conferri, ut, cum dies resurrectionis affuerit, tanquam stella a [8]) stella differas in claritate. Amplius adhuc dico: potes, si tam purus mente, tam sanctus corpore, tam immaculatus actibus fueris, etiam ipsum generare Christum, secundum illum,

---

[1]) Cfr. Gal. III, 16. coll. edd. N. T.

[2]) Ed. M. II: ejus.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „intelligeres debere sentiri." Al.: „intelligi debere sentiret." R.

[4]) Rom. IV, 20.

[5]) Alias (e. c. in edd. M.): „Non enim tantam gloriam" etc. R.

[6]) Cfr. Coloss. III, 5.

[7]) Alias (v. c. in edd. M.) pro verbis: „id est, opera tua," leguntur haec: „et opera tua." R.

[8]) Verba: „a stella," desunt in editis (v. c. in edd. M.), et in pluribus Mss. R. — Cfr. I Cor. XV, 41.

qui dicebat: „filioli [1]) mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.“ Et sic [2]) ipse de se Dominus dicit: „qui [3]) fecerit voluntatem Patris mei, qui in coelis est, ipse meus frater, et [4]) soror, et mater est.“ Quae ergo erit mater Jesu, nisi cujus vulva emortua est? ut ita demum parturiat filios castitatis, sicut et mulier, de qua dicit Apostolus: „salva [5]) autem erit per filiorum generationem, si permanserit in fide et castitate.“ Unde etiam pro his convenienter additum puto: „et [6]) reputatum est ei ad justitiam.“ Quomodo enim non ad justitiam reputaretur ei, qui non solum in fide, sed et in omnibus virtutibus perfectionem tenebat?

7. „Non [7]) est autem scriptum propter ipsum tantum, quia reputatum est ei ad justitiam, sed et propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.“ Hoc in loco quod dicit: „non [8]) propter ipsum tantum:“ intelligendum est „de ipso:“ et iterum quod dicit: „sed [9]) et propter nos:“ hoc est „et de nobis.“ Manifestum namque est, quia hoc, quod dicitur: „credidit [10]) Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam:“ non propterea Moses scripsit, ut Abraham legeret, qui utique olim fuerat defunctus: sed ut nos profectum fidei ex hujusmodi lectione caperemus, [11]) intelligentes, quia et [12]) si nos ita credamus Deo, ut ille cre-

---

[1]) Galat. IV, 19. [2]) Edd. Merlini: sicut.

[3]) Matth. XII, 50. [4]) Desideratur „et“ in edd. M.

[5]) I Timoth. II, 15. [6]) Rom. IV, 22.

[7]) Rom. IV, 23—25. [8]) Rom. IV, 23.

[9]) Rom. IV, 24.

[10]) Genes. XV, 6. coll. Rom. IV, 3.

[11]) Editi (v. c. ed. M. I.): „paremus.“ Malc. R. — Ed. M. II: pararemus.

[12]) Desideratur „et“ in edd. Merlini.

didit, etiam nobis reputabitur fides ad justitiam „credentibus [1]) in eum, qui suscitavit Jesum Christum [2]) Dominum nostrum a mortuis." Velim [3]) sane requirere, quid est, quod in hoc loco Apostolus Deum nominans, cui [4]) credimus, et cui Abraham credidit, non dixit: credentibus in Deum excelsum, vel: credentibus in eum, qui fecit coelum et terram, vel: in eum, qui fecit angelos caeterasque caelestis gloriae virtutes; sed ait: „qui [5]) suscitavit Dominum Jesum a mortuis." Qua ergo de causa ad comparationem fidei Abrahami titulus iste resurrectionis Domini assumitur, requiramus. Numquid Abraham in eum crediderat, qui suscitavit Dominum Jesum a mortuis, cum Jesus tunc nondum fuisset resuscitatus a mortuis? Velim [6]) ergo considerare, quid visum sit Paulo promittenti nobis, quia, sicut Abrahamo reputata est credenti fides ad justitiam, ita et nobis reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis. In quo ego pro parvitate sensus mei illud adverto, quod multo sit magnificentius in laudibus Dei, resuscitasse Jesum Dominum nostrum a mortuis, quam fecisse coelum et terram, creasse angelos, et coelestes condidisse virtutes. Illud enim fuit facere quae non erant, hoc autem reparare quae [7]) perierant. Illud fuit nondum deleta instituere, hoc jam deleta restituere. Illud denique jussione, hoc passione perfectum est. Sed hujus tanti

[1]) Rom. IV, 24.

[2]) Deest h. loco, cfr. p. 277. not. 7. „Christum" in edd. M.

[3]) Edd. Merlini: Vellem sane etc.

[4]) Alias (v. c. in edd. M.): „qui credidit." R.

[5]) Rom. IV, 24. coll. p. huj. not 2.

[6]) Edd. Merlini: Vellem ergo etc.

[7]) Editi (v. c. edd. M.): „quod perierat. Illud fuit nondum dejecta instituere, hoc autem dejecta restituere." Sed Codd. nostri Mss. legunt, alii „dilecta," sicut et Rabanus, alii „deleta," alii vero „dirupta." R.

tamque magnifici mysterii in fide Abrahami forma et imago praecesserat. Ille enim crediderat, cum offerre unicum juberetur, quia et a mortuis eum suscitare potens esset Deus; crediderat etiam, quod non illi tantum Isaac res tunc gereretur, sed et semini ejus, qui est Christus, plena sacramenti veritas servaretur. Inde denique gaudens unicum offerebat, quia in eo non interitum posteritatis, sed reparationem mundi, et innovationem totius creaturae, quae per resurrectionem Domini restituta est, cogitabat: et ideo [1]) dicit Dominus de eo, quia „Abraham [2]) pater vester exsultavit, ut videret diem meum: et vidit, et gavisus est." Hoc [3]) ergo modo [4]) competenter videbitur habita comparatio fidei Abraham, et eorum, qui credunt in eum, qui suscitavit Dominum Jesum: quia, quod ille futurum credidit, a nobis creditur factum. Simul autem [5]) et illud ostenditur, quod haereticis non placet: quia Deus, cui credidit [6]) Abraham, et [7]) fidem ejus ad justitiam reputavit, ipse est, qui et Dominum Jesum resuscitavit a mortuis, nec relinquitur locus, ut alius Deus legis, alius Domini nostri Jesu Christi pater intelligatur. Sed adhuc requiramus, cum sint quamplurima, quae Christus esse dicitur, — nam et sapientia [8]) et virtus, et justitia, et verbum, [9]) et veritas, et vita ipse appellatur —, cur potissimum de resurrectione ejus in [10]) fide nostra

---

[1]) Edd. Merlini: et idem dicit etc.

[2]) Ev. Joann. VIII, 56.

[3]) Ed. M. II: „Hic ergo."

[4]) Deest „modo" in edd. Merlini.

[5]) Desideratur „autem" in edd. M.

[6]) Rom. IV, 3.

[7]) Editi (v. c. edd. M.): „et fidem ejus Dei justitiam reputavit." R.

[8]) I Cor. I, 24. 29.

[9]) Ev. Joann. I, 1. et XIV, 6.

[10]) Sic recte duo potiores Mss. Regii. Alii vero, et editi (v. c. edd. M.): „in fide nunc Apostolus" etc. R.

Apostolus faciat mentionem.[1]) Dicit in aliis idem Apostolus, quia „cum[2]) Christo coexcitavit nos Deus, et simul cum ipso sedere fecit in coelestibus." Hoc est ergo, quod admonet: si creditis Christum surrexisse a mortuis, credite etiam vosmet ipsos cum ipso pariter surrexisse: et si creditis, quia sedet ad dextram Patris in coelis, etiam vosmet ipsos credite jam non in terrenis, sed in coelestibus collocatos: et si creditis vos Christo commortuos,[3]) credite quia et convivetis ei: et si creditis, quia Christus mortuus est peccato, et vivit Deo, etiam vos mortui estote peccato, et vivite Deo. Et hoc est, quod auctoritate Apostolica protestatur, et dicit: „si[4]) consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextra Dei sedens: quae sursum sunt sapite, non quae super terram:" quia qui haec agit, hic se ostendit credere in eum, qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis: et huic vere fides reputatur ad justitiam. Neque enim possibile est, ut habenti in se aliquid injustitiae possit justitia[5]) reputari, etiam si credat in eum, qui suscitavit Dominum Jesum a mortuis. Injustitia[6]) namque cum justitia nihil potest habere commune, sicut nec lux cum tenebris, nec vita cum morte. Ita ergo et credentibus quidem Christo, nec tamen deponentibus veterem hominem[7]) cum actibus suis injustis, fides reputari non potest ad justitiam. Simili autem modo possumus dicere, quia, sicut injusto[8]) non potest justitia reputari, ita nec impudico pudicitia, nec iniquo aequitas, nec avaro liberalitas, nec impio pietas reputari potest, donec vetusta

---

1) Rom. IV, 24. 25. 2) Ephes. II, 6.
3) Rom. VI, 8. 10. 11. 4) Coloss. III, 1. 2.
5) Alias: „justitiae." R.
6) II Cor. VI, 14.
7) Coloss. III, 9.
8) Ed. M. II: iniquo.

vitiorum indumenta[1]) non abjiciat, et novum se[2]) induat hominem, qui secundum Deum creatus est, et renovatur[3]) in agnitione Dei ad imaginem ejus, qui creavit eum. Propterea enim et in sequentibus adjungit, et dicit de Domino Jesu: „qui[4]) traditus[5]) est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram:" ut ostendat, quia ea, pro quibus Christus traditus est, etiam nos abhorrere debeamus et abjicere. Si enim propter peccata nostra traditum eum credimus, quomodo non alienum nobis et inimicum ducitur omne peccatum, pro quo redemtor noster traditus memoratur in mortem? Nam si nobis aliqua rursum societas cum peccato, aut amicitia fiat, ostendimus, quod nihili ducamus mortem Christi Jesu, amplectentes et sequentes ea, quae ille expugnavit et vicit. Idque totum simul connectens Apostolus, tanquam corpus ipsum peccati, indumentum veteris hominis appellavit, quod deponendum suadet[6]) his, qui credunt ei, qui suscitavit Dominum Jesum a mortuis, ut abjecto indumento injustitiae induant se[7]) Dominum Jesum, qui[8]) est verum justitiae indumentum, ut merito credentibus fides ad justitiam reputetur. „Traditus[9]) est

---

[1]) Ed. Ruaei in textu: „indumenta non abjicit, et novum se induit hominem," etc., in notis autem: „sic Mss. nostri, Salodianus, et Merlinus. (?) Genebrardus vero: *indumenta abjiciat, et novum se inducat* (pro: *induat*, ut legunt Salodianus, et Merlinus) *hominem*" etc. — Ed. M. I: „indumenta non abjicit, et novum se induat hominem" etc., ed. vero M. II: „indumenta abjiciat, et novum se induat hominem" etc. — Cfr. Coloss. III, 9. 10.

[2]) Cfr. pag. huj. not. 7.

[3]) Ed. M. II: renovetur. [4]) Rom. IV, 25.

[5]) Ed. Ruaei sola: qui traditus est, inquit, propter etc.

[6]) Coloss. III, 9.—10. [7]) Cfr. pag. huj. not. 2.

[8]) Alias (v. c. in edd. M.): „quod est verum justitiae" etc. R.

[9]) Rom. IV, 25.

ergo propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram." Etenim [1]) si consurreximus cum Christo, qui est justitia, et in novitate vitae ambulamus, et secundum justitiam vivimus, surrexit nobis Christus ad justificationem nostram. Si vero nondum deposuimus veterem [2]) hominem cum actibus suis, sed in injustitia vivimus, audeo dicere, quod nondum nobis [3]) resurrexit Christus ad justificationem, nec traditus est propter peccata nostra. Si enim hoc credo, quomodo illud amo, pro quo ille pertulit mortem? Si hoc credo, quod ille ad justificationem meam surrexit, quomodo mihi [4]) injustitia placet? Justificat ergo eos Christus tantummodo, qui novam vitam exemplo resurrectionis ipsius susceperunt, et vetusta injustitiae atque iniquitatis indumenta velut causam mortis abjiciunt. Sed illud velim [5]) requirere, si pro hoc solo dicit Apostolus, quia [6]) non propter Abraham solum [7]) scriptum est, sed [8]) et propter nos, quod dixit: „credidit [9]) Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam." Putasne, quod [10]) solus hic sermo ex omnibus, quae dicuntur de Abraham, non solum propter illum, sed et propter nos scriptus est? An et alia aliqua videbuntur non solum propter illum, sed et propter nos scripta? An certe omnia, quae [11]) de ipso di-

---

[1]) Edd. Merlini: Etenim si surreximus cum etc.

[2]) Coloss. III, 9.

[3]) Edd. Merlini: resurrexit nobis.

[4]) Desideratur in antea editis (v. c. in edd. M.): „mihi." R.

[5]) Edd. Merlini: vellem. [6]) Rom. IV, 23.

[7]) In editis (v. c. in edd. M.) omittitur „solum." R.

[8]) Ed. M. I: „sed propter vos," ed. M. II: „sed propter nos."

[9]) Rom. IV, 3. coll. Genes. XV, 6.

[10]) Deest „quod" in edd. Merlini.

[11]) Alias (v. c. in edd. M): „quae dicuntur de ipso solo, sed et pro nobis dicuntur?" R.

cuntur, non de ipso solo, sed et pro nobis dicuntur? Et non solum de Abraham, sed vide, ne forte haec eadem etiam de Isaac similiter accipienda sint, ut quae de ipso scripta sunt, non ipsum solum, sed et nos adspiciant. Similiter et de Jacob, et caeteris patriarchis. Nam quae ratio videbitur, ut de Abraham quidem quae scripta sunt, etiam ad nos pertinere dicantur, non autem simili forma etiam de Isaac, et de Jacob, et de Juda, vel de Joseph, et caeteris? Quod si nihil rationis videbitur, cur de uno patriarcha hoc ita accipi debeat, et non etiam de caeteris, consequens erit, ut de omnibus, quae scripta sunt, non solum propter illos, qui tunc erant, sed et propter nos conscripta [1]) videantur. In [2]) quo me praecipue suadet ita sentire ille Evangelii sermo, in quo Dominus et Salvator noster ad eos, qui sibi dixerant, [3]) quia „pater [4]) noster Abraham est," respondit: „si semen Abrahami essetis, opera utique Abrahami faceretis. Nunc autem quaeritis me occidere, hominem, qui veritatem locutus sum vobis, quam audivi a Patre meo: hoc Abraham non fecit." Per quod utique ostendit, quia qui faciunt opera Abrahami, isti [5]) sunt filii Abrahami, et propter illos scripta sunt, quae de Abraham scripta sunt. Hic autem [6]) jam sapientis viri et a Deo illuminati est intueri et perspicere, quomodo unumquodque opus, quod de Abraham scribitur, in semet ipso videatur expleri: verbi gratia, quod dictum est ad illum: „exi [7]) de terra tua, et de cognatione

---

[1]) Ed. Ruaei sola: scripta.

[2]) Alias (v. c. in edd. M.): „In quod me" etc., al. „Idque me" etc. R.

[3]) Edd. Merlini: dixerunt.

[4]) Ev. Joan. VIII, 39. 40.

[5]) Msc. unus habet: „juste fiunt filii Abrahae." R.

[6]) In ed. Ruaei deest „autem."

[7]) Genes. XII, 1.

tua, et de domo patris tui, et veni in[1]) terram, quam tibi ostendam:" quomodo et is, qui de semine Abrahami esse ex operibus vult videri, his debeat obsequi, quae utique sunt non propter illum tantum scripta, sed et propter eos, qui credunt in eum, qui suscitavit Jesum Christum[2]) Dominum nostrum a mortuis: et cum haec impleverit, quomodo sperare etiam illud, quod subjungitur. debeat, id est: „et[3]) faciam te in gentem magnam, et benedicam te, et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus. Et benedicam benedicentes te, et maledicam maledicentes te, et benedicentur in te omnes tribus terrae:" et iterum cum dicit Scriptura: „abiit[4]) autem Abraham secundum ea, quae locutus est ei Dominus:" quomodo etiam hoc non solum propter Abraham, sed et propter nos scriptum videatur, ut ambulemus secundum omnia, quae locutus est Dominus. Sed et de Isaac, vel de caeteris, quae similiter scribuntur, quomodo etiam ad nos pertinere videantur. Non est autem praesentis temporis omnia nos adducere in medium, et singula quaeque discutere, quo ordine etiam in nobis, qui credimus in eum, cui credidit Abraham, quae de Abraham, vel de caeteris sanctis in Scripturis divinis dicta, vel facta sunt, compleantur: sed in quantum praesentis operis necessitas patitur, aperuimus viam, qua latius, qui in Scripturis exerceri desiderat, possit incedere. Hactenus de ratione fidei ejus, quae ad justitiam reputata est, et diversarum legum observantia, ac praeputii circumcisionisque diversitate, disputationis sermo cucurrerit. Nunc jam, qualiter hi, qui

---

[1]) Merlinus (cfr. ed. M. II.) et Genebrardus: „ad terram." Male. R.

[2]) Deest h. loco, cfr. p. 278. not. 2. „Christum" in ed. Ruaei.

[3]) Genes. XII, 2. 3.

[4]) Genes. XII, 4.

ex fide et non ex operibus justificati sunt, informentur[1]) ab Apostolo, videamus.

8. „Justificati[2]) igitur ex fide, pacem habeamus[3]) ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et[4]) accessum habemus per fidem in gratiam istam, in qua stamus, et gloriamur in[5]) spe gloriae Dei.“ Apertissime[6]) per hoc eum, qui intellexit, quid sit ex fide et non ex operibus justificari, ad pacem Dei, quae superat omnem mentem, in qua et summa perfectionis consistit, invitat. Sed ut diligentius sensum perspiciamus Apostoli, quid sibi velit pacis nomen, et ejus pacis, quae per Dominum nostrum Christum est, perquiramus. Pax dicitur, ubi nemo dissidet, nemo discordat, ubi nihil hostile, nihil barbarum geritur. Nos ergo, qui aliquando fuimus inimici Dei, sequentes hostem et tyrannum diabolum, nunc, si illius arma projicimus,[7]) et signum Christi et crucis ejus vexilla suscipimus,[8]) pacem[9]) utique habemus ad Deum, sed per Dominum nostrum Jesum Christum, qui nos per hostiam sanguinis sui reconciliavit Deo, sicut scriptum est: „cum[10]) essemus inimici Dei, reconciliati[11])

---

[1]) Msc. Codex Vallis-Clarae, et unus Regius: „confirmentur.“ R.

[2]) Rom. V, 1. 2.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „habemus ad Deum.“ R.

[4]) Desideratur „et“ in edd. M.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „in spe gloriae filiorum Dei.“ R.

[6]) Editi (e. c. edd. M.): „Apertissime enim per haec, quae intellexit“ etc. R.

[7]) Mss. nostri, alii: „projicimus,“ alii (itemq. edd. M.): „projecimus,“ alii: „projiciamus.“ R.

[8]) Mss. nostri, alii: „suscipimus,“ alii (itemq. edd. M.): „suscepimus,“ alii: „suscipiamus.“ R.

[9]) Ed. M. II: pacemque utique habemus etc.

[10]) Rom. V, 10. coll. edd. N. T.

[11]) Editi (e. c. edd. M.): „reconciliati sumus Deo. Si quis ergo habet pacem“ etc. R.

sumus Deo [1]) per sanguinem crucis [2]) Filii ejus." Et alibi idem Paulus addidit his dicens: „rogamus [3]) pro Christo, reconciliamini Deo." Si [4]) quis ergo habet pacem ad Deum, et reconciliatus est per sanguinem Christi, ultra non contingat [5]) ea, quae inimica sunt Deo. Vis autem audire, quae sunt ista, quae inimica sunt Deo? Paulus ipse te docet, qui ait: „sapientia [6]) carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subjecta." Si ergo carnaliter sapias, vel vitam tuam cupiditatibus carnis exponas, et affluentia deliciarum resolvaris, [7]) aut si de legis intellectu carnaliter et non spiritualiter sentias, et haec assertionibus humana arte quaesitis magis, quam spirituali gratia et intellectu subtiliore defendas, per sapientiam carnis inimicus efficeris Deo. Nec solus haec Paulus in suis literis scribit: audi et Jacobum fratrem Domini similia protestantem, cum dicit: „qui [8]) voluerit amicus esse saeculi hujus, inimicus Dei constituetur." Sed et Joannes paria [9]) testatur: „filioli, [10]) inquit, [11]) nolite amare mundum, neque ea, quae in mundo sunt: quoniam omne, quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concu-

---

[1]) In ed. Ruaei deest „Deo."

[2]) Mss. quidam pro „crucis Filii ejus" habent „crucis ejus," omissa voce „Filii." R.

[3]) II Cor. V, 20.

[4]) Msc. unus: „Si quis ergo habebatur inimicus Dei, et reconciliatus est" etc. R.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „non cogitat ea." Male. (?) R.

[6]) Rom. VIII, 7.

[7]) Alias (v. c. in ed. M. I.): „resolvas." R. — Ed. M. II: „solvas."

[8]) Jacob. IV, 4.

[9]) Editi (v. c. edd. M.): „pari spiritu attestatur." R.

[10]) I Joann. II, 15. 16. coll. edd. N. T.

[11]) Editi (e. c. edd. M.): „filioli, nolite amare ea, quae" etc. Msc, unus habet: „filioli mei," pro: „filioli, inquit." Rabanus, et Mss. quidam omittunt et „inquit," et „mei." R.

piscentia oculorum, et [1]) superbia vitae, quae non est ex Deo." Igitur in quo haec sunt, non potest habere pacem ad Deum, sed rursum inimicitias suscitat, illas, pro quibus solvendis Christus advenit, sicut et idem Apostolus dicit de Christo: „ipse [2]) est enim pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem sepis solvens, inimicitias in carne sua: legem mandatorum in decretis evacuans, ut duos conderet in semet ipso, in uno novo homine faciens pacem." Quod si Christus advenit, ut inimicitias solveret, pacem faceret, ac dissidentes nos propter sepem malitiae, quam peccando texuimus, reconciliaret Deo peccati sepe resoluta: qui iterum ad peccata convertitur, sine dubio rursus inimicitias reparat, et sepem dissensionis intexit, et per haec opus Christi solvit, et crucem passionis ejus evacuat. Sed nos „justificati [3]) ex fide, pacem habeamus [4]) ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum." Habeamus pacem, ut ultra non adversetur caro spiritui, nec legi Dei obsistatur [5]) a lege membrorum. Non sit in nobis „est [6]) et non:" sed unum dicamus omnes, eadem sapiamus, nec intra nosmet ipsos, nec extrinsecus ad invicem habeatur ulla dissensio, et tunc pacem habebimus [7]) ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum. Illud autem [8]) certissime sciendum est, quia omnis, in quo est malitiae vitium, nunquam potest habere pacem. Dum enim semper cogitat, quo-

---

[1]) Verba: „et superbia vitae," non comparent in Mss. nostris, nec apud Rabanum. R.

[2]) Ephes. II, 14. 15.

[3]) Rom. V, 1.

[4]) Alias: „habemus." R. — Edd. M. hoc loco, cfr. pag. 285. not. 3. „habeamus."

[5]) Ed. M. I: obsistat.

[6]) II Cor. I, 17. 18. 19.

[7]) Alias (v. c. in edd. M.): „habemus." R.

[8]) Edd. Merlini: „enim."

modo laedat proximum suum, dum semper nocendi artes requirit, nunquam mens ejus in pace consistit. Quod si requiras a me, quomodo justus potest habere pacem, qui impugnatur a diabolo, qui tentationum bella sustentat, ego ipsum magis supra omnes caeteros habere dixerim pacem. Vide enim et [1]) Apostolus quam observanter scribat. Non dixit: „justificati [2]) igitur ex fide, pacem habeamus," et siluit: sed adjungit: „pacem habeamus ad Deum:" sciens, quia bellum contra diabolum pacem praestat [3]) ad Deum, et tunc magis in pacem Dei venimus, [4]) quando adversum diabolum persistimus [5]) impacati, et quando adversum carnis vitia dimicamus. Denique et Jacobus Apostolus ita dicit: „resistite [6]) diabolo, et fugiet a vobis: appropinquate Deo, et appropinquabit vobis." Vides et ipsum ita sensisse, quod tunc appropietur [7]) Deo, quando resistitur diabolo. „Pacem [8]) ergo [9]) habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum." Et addidit: „per [10]) quem et accessum habemus in gratiam istam, in qua stamus." Quomodo accessum habemus ad gratiam per Dominum nostrum Jesum Christum, ipse Salvator dicit: „Ego [11]) sum ostium:" et: „nemo [12]) venit ad Patrem, nisi per me." Per ipsum ergo, qui [13]) ostium est, accessum habemus ad gratiam. Sed videamus, quale

---

[1]) Desideratur „et" in edd. M. [2]) Rom. V, 1.

[3]) Sic omnes Mss. nostri. Editi vero (v. c. edd. M.): „patrat." R.

[4]) Edd. Merlini: appropietur.

[5]) Alias (v. c. in edd. M.): „contra peccata," al. „in peccatis." Male. R.

[6]) Jacob. IV, 7. 8. [7]) Edd. Merlini: appropietur.

[8]) Rom. V, 1.

[9]) Edd. Merlini: habeamus ergo. — Cfr. p. 287. not. 4.

[10]) Rom. V, 2.

[11]) Ev. Joann. X, 9. [12]) Ev. Joann. XIV, 6.

[13]) Alias (v. c. in edd. M.): „quia ostium est." R.

est ostium, ut sciamus, quales esse debeant, qui intrent per ipsum, et accessum habeant ad gratiam. Istud ostium veritas est, et per ostium veritatis non possunt introire mendaces. Et rursum istud ostium justitia est, et per ostium justitiae non ingrediuntur injusti. Istud ostium dicit: „discite [1]) a me, quia mitis sum, et humilis corde.“ Per ostium ergo humilitatis et mansuetudinis nec iracundus ingreditur, nec superbus. Si quis itaque est, qui secundum Apostoli verbum, [2]) per Dominum nostrum Jesum Christum accessum vult habere in gratiam Domini, in qua Paulus, et si qui sunt similes ejus, [3]) stare se dicit, oportet eum ab his omnibus, quae supra memoravimus, esse purgatum. Alioquin non patietur hoc ostium introire eos per se, qui ea, quae a se aliena sunt, gerunt, sed continuo clauditur, et transire per se non sinit dissimiles sibi. Hoc nimirum est, quod et illis quinque insipientibus virginibus [4]) accidit, quae, quoniam oleum bonorum operum in vasculis suis non collegerant, venientes post moras, clausum ostium invenerunt. Nec enim poterant insipientes animae per ostium introire sapientiae, et accessum habere in [5]) gratiam. Bene autem Apostolus Paulus in gratia stare se dicit, qui et alibi dixit: „abundantius [6]) autem quam omnes illi laboravi: non autem ego, sed gratia Dei mecum.“ Unde si quis est alius, qui laboret abundantius, et qui glorietur in infirmitatibus suis, [7]) qui in periculis saepe versetur, periculis [8]) „maris, periculis [9]) fluminum, periculis latronum,

---

[1]) Matth. XI, 29. [2]) Rom. V, 1. 2.

[3]) Edd. Merlini: ei. [4]) Matth. XXV, 8. 10.

[5]) Alias (v. c. in edd. M.): „in gratiam istam.“ R.

[6]) I Cor. XV, 10.

[7]) Desideratur „suis“ in edd. M.

[8]) II Cor. XI, 26.

[9]) Verba: „periculis fluminum,“ (quae desunt in edd. M.), adduntur ab uno Msc. Regio, et a Rabano. R.

periculis in falsis fratribus," et in his omnibus stet semper in fide, iste similiter stare dicitur in gratia. Sed et quod sequitur: „et [1]) gloriamur in [2]) spe gloriae Dei:" quale sit, videamus. Movet me, cur non dixerit gloriari se in gloria Dei, sed „in spe gloriae Dei:" in quo deesse quidem aliquid elocutionis videtur, ita ut subaudiri debeat, in spe „videndae" gloriae Dei. Edocet autem nos per haec, sicut et alibi ipse dicit, quia „quae [3]) sperantur, aeterna sunt; quae autem videntur, temporalia." Nam vidisse dicitur [4]) et Moses gloriam Dei; vidisse dicitur [5]) et populus in consecratione domus Domini gloriam Dei Israel. Sed et [6]) de hujusmodi gloria, quae videri potuit, ausus est Paulus, qui erat mysteriorum Dei gnarus, pronuntiare, [7]) quod illa gloria destruetur, quae etiam in vultu Mosis videbatur. Haec autem gloria, quae speratur, de qua dicit: „in [8]) spe gloriae Dei:" nunquam destruetur. Est enim talis, de qua idem Apostolus dicit, loquens de Christo: „qui [9]) est, inquit, splendor gloriae, et figura expressa substantiae ejus." Hujus ergo gloriae videndae spem gerunt hi, de quibus dictum est: „beati [10]) mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt," tunc, cum jam aufugerit dolor, et tristitia, et gemitus, et cum ea, quae in speculo [11]) nunc videntur et in [12]) aenigmate, de-

---

[1]) Rom. V, 2.

[2]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 285. not. 5. „in spe gloriae Dei."

[3]) II Cor. IV, 18. [4]) Num. XVI, 42. 43.

[5]) Levit. IX, 23. coll. I Regg. VIII, 11. (III Regg.)

[6]) Desideratur „et" in edd. M.

[7]) II Cor. III, 7.

[8]) Rom. V, 2. coll. p. huj. not. 5.

[9]) Hebr. I, 3. (coll. Sap. Salom. VII, 26.)

[10]) Matth. V, 8.

[11]) I Cor. XIII, 12.

[12]) Deest „in" in edd. M.

struentur, et[1]) manebunt illa, quae sunt facie ad faciem. Quod si cui forte videbitur huic expositioni nostrae illud e contrario objici posse, quod ipse Apostolus dicit: „nos[2]) autem revelata facie gloriam Domini speculantes, eadem imagine transformamur[3]) a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu:" et dicit: quomodo adhuc spem gloriae gerit, qui revelata jam facie speculari se dicit gloriam Domini et a gloria in gloriam transformari?[4]) vide, si possimus[5]) hoc modo solvere, quod objectum est. Differentias mihi Apostolus[6]) videtur ostendere gloriarum, et aliam fuisse gloriam, quae Mosis[7]) ministerio revelata est, de qua jam in superioribus diximus: aliam fuisse, quae in adventu carnali Salvatoris ministrata est, de qua dicit et Joannes in Evangelio: „et[8]) vidimus gloriam ejus, gloriam tanquam Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis." De qua gloria non possumus dicere, quod ipsa sit, quae[9]) speranda est: — hanc enim vidisse dicunt Apostoli —: et vera est illa sententia, quae dicit: „quod[10]) enim videt quis, quid sperat?" Illa vero gloria, quae speranda est, de qua etiam[11]) in praesenti loco dicit Apostolus gloriari se[12]) „in[13]) spe gloriae Dei,"

---

[1]) Alias: „ut maneant," al. „et manent." R.

[2]) II Cor. III, 18.

[3]) Edd. Merlini: reformemur.

[4]) Edd. Merlini: reformari.

[5]) Edd. Merlini: possumus.

[6]) Edd. Merlini: videtur Apostolus.

[7]) Msc. unus: „Mosi in ministerio." R.

[8]) Ev. Joann. I, 14.

[9]) Editi (v. c. edd. M.): „quae speratur. Illa vero gloria, quae speranda est" etc., omissis intermediis. R.

[10]) Rom. VIII, 24.

[11]) Edd. Merlini: jam.

[12]) Deest in editis (v. c. in edd. M.) „se." R.

[13]) Rom. V, 2. coll. pag. 290. not. 8.

potest ipsa intelligi, de qua Salvator dicit in Evangelio: „cum [1]) venerit Filius hominis in gloria Patris, et sanctorum angelorum.“ Quod autem dixit: „Patris, et sanctorum angelorum:“ non quod Dei Patris et angelorum unam esse gloriam dicat; sed hoc mihi videtur ostendere, quod istae gloriae, quae vel per Mosen prioribus, vel nobis per adventum carnis Christi delatae sunt, non fuerunt angelorum, sed hominum: — hominibus enim ministratae sunt, et fuerunt ejus mensurae, quam [2]) capere homines possent —: illa vero, in qua Filius hominis ad judicium mundi venturus est, gloria Patris tanta erit, quae a solis angelis capi possit. Si vero etiam sanctorum aliqui capaces illius gloriae exstiterint, illi nimirum erunt, de quibus dicitur: quia „erunt [3]) sicut angeli Dei.“ Et hoc modo recte de futura gloria, quae speranda est, dictum videtur, quod Filius hominis veniet [4]) „in gloria Patris, et sanctorum angelorum,“ id est, quam non jam homines terreni, sed sancti angeli capere mereantur. Pro capacitate etenim mentium dispensat [5]) Deus etiam magnitudines gloriarum. Sed sicut istam gloriam, quam vidisse se Apostoli in Evangeliis dicunt, gloriam [6]) „tanquam Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis,“ nec credere quis, nec capere potuit, nisi [7]) et illa gloria, quae per Mosen in lege ministrata est, viam tenuisset intelligentiae, sicut contestatur ille, qui dicebat ad Nathanael: „quem [8]) scripsit Moses, et prophetae, invenimus Jesum

[1]) Luc. IX, 26.

[2]) Ed. M. I., itemq. ed. Ruaei: quas.

[3]) Matth. XXII, 30.

[4]) Ed. Ruaei sola: veniat. — Cfr. Luc. IX, 26.

[5]) Edd. Merlini: Deus etiam dispensat.

[6]) Ev. Joann. I, 14.

[7]) Alias: „nisi et in illa gloria, quae“ etc. R. — Ed. M. II. non male, si contuleris sequentia: „nisi ex illa gloria, quae“ etc.

[8]) Ev. Joann. I, 46.

a Nazareth:" — in quo utique ostendit, quia ex lege et prophetis illuminati, hujus gloriae, quae erat tanquam Unigeniti a Patre, lumen adspexerint — : ita et quod Apostolus dixit:[1]) „nos[2]) autem revelata facie gloriam Domini speculantes, eadem imagine transformamur[3]) a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu:" intelligi debet, quod et qui istam gloriam Unigeniti revelata facie, hoc est, plena[4]) fidei intelligentia contempletur,[5]) eadem imagine, qua de lege venit ad Evangelia, et ad carnalem Salvatoris adventum, illuminato per fidem cordis intuitu, in secundum nihilominus gloriae adventum aciem mentis intendat, et a gloria praesenti ad futuram, quae speratur, gloriam transformetur. Unde arbitror nec posse quempiam, nec mereri futurae illius gloriae fieri capacem, nisi jam hinc usum et meditationem quandam ejus accipiat, secundum quod Apostolus dicit,[6]) in speculo eam[7]) et in aenigmate contuendo, ut ex hac imagine meditationis assiduae, quam in carne positus de divina gloria gerit, paratior ad capacitatem verae illius gloriae per virtutem sancti Spiritus transferatur.

9. „Non[8]) solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes, quia tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero[9]) spem: spes autem non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cor-

---

[1]) Edd. Merlini: dixit, quia revelata facie etc.

[2]) II Cor. III, 18.

[3]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. p. 291. not. 3. „transformamur."

[4]) Alias (e. c. in ed. M. I.): „plenam fidei intelligentiae." R.

[5]) Ed. R. sola in textu: „contemplatur; eadem tamen in notis: „alias (v. c. in edd. M.): „contempletur."

[6]) I Cor. XIII, 12.

[7]) In editis (v. c. in edd. M.) omittitur „eam." R.

[8]) Rom. V, 3. 4. 5. [9]) Edd. Merlini: autem.

dibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis." Primus statim sermo capituli hujus ambiguitatis aliquid continet: non enim habet in consequentibus,[1] ad quid referri debeat quod dixit: „non[2] solum autem." Unde vide si possimus[3] hoc modo ambiguitatem elocutionis absolvere. Quoniam in superioribus multa nobis per Dominum nostrum Jesum Christum praestita esse perdocuit, ut cum dicit[4] justificatos nos esse ex fide per Dominum nostrum Jesum Christum, et per ipsum accessum habere in gratiam istam, per ipsum etiam gloriari in spe gloriae Dei: ad haec omnia, quae dicta sunt, referri puto[5] debere: „non[6] solum[7] autem," hoc est: non solum autem, quae supra dixi, sed et hoc, quod gloriamur in tribulationibus nostris, per Dominum nostrum Jesum Christum habemus. Caeteris etenim in tribulatione tristantibus, nos gratiae ipsius virtute roborati, in tribulationibus gloriamur. Didicimus namque novam ex eruditione ipsius disciplinam, ut per tribulationes bonum patientiae capiamus: habentes vero patientiae bonum probabiles judicemur: et[8] per patientiam multarum tribulationum probati, spem futurae a Deo remunerationis habeamus: quae spes, quia certa et vera est, non confundit sperantes. Fidem namque et spem consequitur[9])

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „in consequentibus aliquid, ad quod referri" etc. R.

[2]) Rom. V, 3. [3]) Edd. Merlini: possumus.

[4]) Rom. V, 1. 2. [5]) Edd. Merlini: debere puto.

[6]) Rom. V, 3.

[7]) Editi (e. c. edd. M.): „non solum autem haec. Non solum autem quae supra" etc. Sed omnes Mss. nostri et Rabanus ut in nostro textu. R.

[8]) Msc. unus: „et per patientiam multarum tribulationum probationem; per probationem spem futurae a Deo" etc. R.

[9]) I Cor. XIII, 13.

caritas Dei, quae [1]) omnium major est, et non solum replet mentem nostram, sed et abundat ac diffunditur in cordibus nostris, pro eo, quod non humana a nobis arte acquiritur, [2]) sed per gratiam sancti Spiritus infunditur. Haec secundum sermonis ipsius vel literae consequentiam pro [3]) adapertione Apostolici eloquii explanata sint. Nunc jam, quid interior sensus contineat, requiramus. Et primo de [4]) gloriatione videamus quod dixit: „gloriamur [5]) in [6]) tribulationibus nostris." Sermo enim gloriationis interdum laudabiliter in Scripturis, interdum culpabiliter ponitur. Etenim cum dicit Jeremias: „haec [7]) dicit Dominus: non glorietur sapiens in sapientia sua, nec fortis in fortitudine sua, neque glorietur dives in divitiis suis: sed in hoc glorietur qui gloriatur, intelligere et [8]) agnoscere me, quia ego sum Dominus, qui statuo misericordiam, et judicium, et justitiam super terram:" in uno eodemque capitulo gloriationem et laudabiliter et culpabiliter posuit. Nam si quis, inquit, gloriatur vel in sapientia sua, vel in fortitudine, vel in divitiis, culpabiliter gloriatur: si quis vero in agnoscendo [9]) Dominum

---

[1]) Editi (v. c. edd. M.):„ quae est omnium maxima." R.

[2]) Mss. nostri hic sibi non cohaerent. Unus solus habet „acquiritur," alii „quaeritur;" deinde alter itidem solus habet „infunditur," caeteri vero „inundatur," et alius „mundatur." Sed tamen legendum videtur ut in nostro textu. Editi (v. c. edd. M.) et Rabanus habent „quaeritur," et „inundatur." R.

[3]) Editi (e. c. edd. M.): „ad apertionem." R.

[4]) Edd. Merlini: videamus de gloriatione quid dixit.

[5]) Rom. V, 3.

[6]) Editi plerique (v. c. edd. M.): „gloriam in tribulationibus nostris. Sermo etiam gloriationis" etc. R.

[7]) Jerem. IX, 23. 24.

[8]) Edd. Merlini: et cognoscere me.

[9]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. huj. not. 8. „in agnoscendo."

gloriatur, et in intellectu judiciorum ejus, et misericordiae, et justitiae, laudabiliter gloriatur. Cum ergo sermo iste ad utrumque respiciat, requirendum nobis est, in quibus recta [1]) gloriatio sit, et in quibus minus recta gloriatio. Quod ita demum poterimus agnoscere, si naturas rerum competenti distinctione teneamus. Quod autem dicimus, tale est. Omnia, quae sunt vel aguntur, aut bona sunt, aut mala, aut indifferentia. De quibus quamvis latior haberi debeat disputatio, tamen, quantum ad praesentem locum sufficit, proferemus. Bona illa certum est proprie dici, quae ad virtutes animi pertinent; et mala ea sola definiri, quae ad malitiam spectant, et contra legem Dei aguntur: caetera vero indifferentia esse, id est, neque [2]) bona, neque mala nominanda, ut sunt divitiae, species corporis, et fortitudo, vel proceritas, atque ea, quae corporis usibus serviunt. Si quis igitur distinctionem diversitatis hujus ignorat, et gloriatur in his, quae non sunt vere bona, nec ad virtutem animi pertinent, culpabiliter gloriatur. Paulus vero, qui in his erat peritissimus, cum dixisset, quia „gloriamur [3]) in tribulationibus nostris,“ ne forte putaretur in rebus indifferentibus et mediis gloriari, reddit continuo rationem, et ostendit, quod gloriatio sua, quam in tribulationibus habet, ad virtutes animi pertineat. Dicit [4]) enim, quia tribulatio, pro qua glorior, patientiam „operatur, patientia vero probationem, probatio vero spem: spes vero non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum:“ et in his edocet, quod per succedentes sibi virtutes gloriatio tribulationum usque ad sancti Spi-

---

[1]) Edd. Merlini: recta gloriatio, et in quibus minus recta gloriatio sit. Quod etc.

[2]) Sic omnes Mss. nostri, et Rabanus. Editi vero (v. c. edd. M.): „neque bona, nec quae ad virtutem animi pertinent, neque mala nominanda“ etc. R.

[3]) Rom. V, 3. [4]) Rom. V, 3. 4. 5.

ritus culmen [1]) adscendat, sicut et alibi dicit: „qui [2]) glorietur, in Domino glorietur.“ Neque ergo in sapientia propria, neque in fortitudine, neque in divitiis, sed in solo Deo convenit gloriari. Sed fortasse dicas: numquid non sapientia ad virtutes animi spectat? Et cur culpabile ducitur [3]) in sapientia gloriari? Vide ergo, quam cautus [4]) est Scripturae sermo, qui impolitus videtur et agrestis. Non dixit: „non glorietur sapiens in sapientia,“ et siluit; sed ait: „non [5]) glorietur sapiens in sapientia sua.“ Qui enim in sua, et non in Dei sapientia gloriatur, culpabiliter gloriatur, quia [6]) et alibi dicit propheta: „vae [7]) his, [8]) qui sapientes sunt apud semet ipsos, et in conspectu suo eruditi.“ Dei ergo sapientia est Deum cognoscere, [9]) et intelligere misericordiam ejus, et judicium, et justitiam, quam fecit super terram: in quo qui gloriatur, in Domino gloriatur. Humana vero sapientia non potest scire et intelligere Dominum, neque agnoscere judicia, et misericordiam, et justitiam ejus, quam fecit super terram; et ideo indifferens est et media. Potest enim fieri, ut ex hac humana sapientia eruditus quis ad intelligentiam divinae sapientiae paratior veniat, et in hac exercitatus ad illam capacior fiat. Simili modo qui utitur caeteris, quae media esse diximus, fortitudine duntaxat, vel divitiis: quae dum media sunt, hoc est, dum non in opere Dei quis fortis est, neque in misericordiis pauperum dives, gloriari neque in fortitudine, neque in divitiis debet. Si vero ista, quae media sunt, ad animi vir-

---

[1]) Sic omnes Mss. nostri; editi vero (v. c. edd. M.): „cultum.“ R.

[2]) I Cor. I, 31. [3]) Edd. Merlini: dicitur.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „astutus.“ R.

[5]) Jerem. IX, 23.

[6]) Ed. M. II. minus accurate: quia ut alibi etc.

[7]) Jesai. V, 21.

[8]) Edd. Merlini: iis. [9]) Jerem. IX, 24.

tutem, et ad fructum boni operis convertantur, gloriatione digna efficiuntur: sicut rursum, si ad malum opus conferantur, ut per divitias quis opprimat pauperem, et per fortitudinem prosternat infirmum, jam non haec media, sed mala esse putantur. Idcirco igitur natura sui indifferentia et media dicuntur, quia et ad malum opus sociata, mala dici possunt, et bonis operibus juncta, bona appellari. Sine hac vero inclinatione ad alterum e duobus, qui ea bona dicunt, imperiti et ignari rationabilium definitionum appellationumque credendi sunt. Abusive tamen et fabrum dicimus sapientem, et gubernatorem et architectum, et mulierem texendi sapientem nominamus. Quod ergo in praesenti capitulo · Apostolus dicit: „quia [1]) tribulatio patientiam operatur:" si patientiam unam esse ex animi virtutibus constat, tribulatio sine dubio, quae virtutes animi parit, neque mala, neque indifferens, sed bona appellanda est. In [2]) tantum autem, sicut supra diximus, patientia virtus animi dicenda est, ut per patientiam dicat [3]) probationem nostri fieri, et per probationem spem dari: quae utique quoniam in Deo sita est, qui virtutum omnium pater est, non confundit sperantem. Simul enim cum spe et caritatis abundantiam tenet, quae primo loco, quia „major [4]) omnium est caritas," Spiritui copulatur. Quod si quis nobis occurrat, et dicat, medium esse et indifferens tribulationem, quoniam [5]) quidem invenimus etiam malos et impios tribulari, et non continuo, quia tribulantur pro malis actibus suis, virtus animi tribulatio eorum reputanda est: vide

---

[1]) Rom. V, 3.

[2]) Editi (v. c. edd. M.): „Interim autem, sicut supra" etc. Malc. R.

[3]) Rom. V, 4. 5.

[4]) I Cor. XIII, 13.

[5]) Msc. unus: „quoniam quidem invenimus et in aliis impios tribulari." R.

si possimus [1]) hoc modo respondere, quod tribulatio quidem proprie sanctorum est, impiorum autem et injustorum tribulatio flagella appellentur. [2]) Denique in Psalmo sic dicit: „multae [3]) tribulationes justorum." De istis autem ait: „multa [4]) flagella peccatoris." [5]) Et fortassis propterea tribulatio et angustia ad sanctos pertinet, quia ipsi sunt, qui [6]) arctam et angustam viam incedunt, et propterea tribulari [7]) dicuntur. Quod etiam in ipso Domino, qui vera est via, quam sancti incedunt, intellexisse Apostolos arbitror, cum ad eum dicerent: „turbae [8]) te comprimunt et coarctant, Magister." Tribulationes ergo justorum non solum eas debemus accipere, quae extrinsecus veniunt ex istis rebus, quas indifferentes vel medias supra diximus, id est, vel damnis, vel languoribus, vel ex quolibet corporis cruciatu: sed et in eo, quod etiam in requie positi semet ipsos affligunt et atterunt, resistendo voluntatibus suis, refrenando libidinem, coercendo [9]) licentiam, et omnia, quae ad bonum continentiae pertinent, [10]) profligando, secundum hunc ipsum, qui dixit: „macero [11]) corpus meum, et servituti subjicio, ne forte, cum aliis praedicavero, ipse reprobus efficiar." Et hoc modo justorum tribulatio non potest indifferens dici, sed aperte bona, per quam bona virtutis implentur. Injusti vero, etiamsi tribulentur, quod magis a Scriptura flagella diximus appellari, quoniam nihil in his ipsis fla-

---

[1]) Edd. Merlini: possumus.

[2]) Ed. M. II: appellantur.

[3]) Psalm. XXXIV, 19. (XXXIII.)

[4]) Psalm. XXXII, 10. (XXXI.)

[5]) Edd. Merlini: peccatorum.

[6]) Edd. Merlini: qui arctam viam et angustam incedunt.

[7]) Ed. M. II: tribulati. [8]) Luc. VIII, 45.

[9]) Msc. unus: „coercendo lasciviam." R.

[10]) Ed. M. II: non pertinent. [11]) I Cor. IX, 27.

gellis et correptionibus secundum virtutem animi gerunt, nihil ad patientiam ducunt, nec probationem per patientiam sperant: idcirco in illis non tribulatio, quae ad haec bona pervenit, sed flagella, ut Scriptura voluit, nominanda sunt, etiamsi abusive aliquando et super injustos dici tribulationis nomen invenias. Ut autem scias, quia justorum tribulatio non angustat animi virtutem, sed potius dilatat, audi et ipse Paulus Corinthiis scribens quomodo ista distinguat: dicit enim ita: „in [1]) omnibus tribulationem patimur, sed non angustamur: [2]) dejicimur, sed non perimus." Vides, quoniam se tribulationem pati non in uno, sed in omnibus dicit, hoc est, et in his, quae forinsecus accidunt, et ab aliis inferuntur, et in his, quae ipse intra semet ipsum pro corporis continentia, et optimarum institutionum laboribus perfert: et propterea dicit, quia „in [3]) omnibus tribulationem patimur, sed non angustamur." [4]) Neque enim angustari potest, qui virtutibus dilatatur. Et ut adhuc, quod dicimus, hoc modo clarius fiat, ipse Paulus scribit in consequentibus: „scio [5]) et [6]) humiliari, scio et abundare: in [7]) omnibus et ad omnia imbutus sum, et saturari, et esurire, et abundare, et penuriam pati." Igitur si verum est [8]) illud, quod superius dixit: „in [9]) omnibus tribulationem patimur:" certum est hoc ab eo indicari, quia et cum penuriam patitur, tribulatur, et cum abundat, [10]) nihilominus tribulatur.

---

[1]) II Cor. IV, 8. 9.

[2]) Edd. Merlini: angustiamur. [3]) II Cor. IV, 8.

[4]) Edd. M. hoc quoque loco, cfr. pag. huj. not. 2, „angustiamur." Eaedem paulo post: „angustiari."

[5]) Philipp. IV, 12.

[6]) Desideratur „et" in edd. M.

[7]) Edd. Merlini: et in omnibus etc.

[8]) Desideratur „est" in edd. Merlini.

[9]) II Cor. IV, 8.

[10]) Alias (v. c. in edd. M.): „abundet."

Tribulatur autem in penuria, quia deest; in abundantia vero, quia semet ipsum refrenat, ne per abundantiam resolvatur, vel ne minus competenter ea, quae videntur abundare, dispenset. Sic et cum esurit, et cum saturatur, et cum persecutiones patitur, et cum in requie degit. Atque hoc modo qui in his omnibus tribulatur, recte in tribulationibus suis gloriatur: ex quibus sine dubio nascitur patientia, quae probabilis effecta pariat spem, quae [1]) cum caritati conjuncta Spiritui sancto consociet. Quod autem dixit: „caritas [2]) Dei diffusa est in cordibus nostris:“ diligentius considerandum est, in quorum cordibus Dei caritas diffundatur. Ego puto, quod in illorum, qui jam non habent „spiritum [3]) servitutis iterum in timore,“ sed et [4]) illorum, in quibus „perfecta [5]) caritas foras mittit timorem,“ et quibus „spiritus [6]) adoptionis“ datur, qui clamet in cordibus eorum: „Abba, pater.“ Non est ergo cujuscunque hominis, nisi perfecti, et talis, qualis erat Paulus, in cujus corde diffundatur [7]) caritas Dei „per Spiritum sanctum.“ Sed et illud mihi considerandum videtur, utrumne hic caritatem illam dicat, qua nos diligimus Deum, an illam, qua diligimur a Deo, diffusam esse per Spiritum sanctum in cordibus nostris. Et si quidem illa caritas, qua Deum diligimus, intelligatur, sermo iste assertione non indiget: si vero, quia dixit, [8]) effusam esse Dei caritatem in cordibus nostris, ista potius intelligenda sit, qua diligimur a Deo, certum est, quod velut summum et maximum donum sancti Spiritus caritatem ponat, quo [9]) velut munere prius suscepto

[1]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.): „quae cum caritati conjuncta sit, Spiritui sancto consocietur.“ R.

[2]) Rom. V, 5. [3]) Rom. VIII, 15.

[4]) Desideratur „et“ in edd. Merlini.

[5]) I Joann. IV, 18. [6]) Rom. VIII, 15.

[7]) Rom. V, 5. [8]) Rom. V, 5.

[9]) Alias (v. c. in edd. M.): „quod velut munere“ etc.

a Deo, per hoc ipsum diligere possimus Deum, quod diligimur a Deo. Nam et ipse Paulus nominat [1]) spiritum caritatis, et Deus caritas dicitur, [2]) et Christus filius caritatis appellatur. [3]) Quod si et spiritus caritatis, et filius caritatis, et [4]) Deus caritas invenitur, certum est, quod ex uno Paternae Deitatis fonte et Filius intelligendus est, et Spiritus sanctus, ex cujus abundantia etiam sanctorum cordibus ad participationem capiendam divinae naturae, sicut Petrus Apostolus edocuit, [5]) abundantia caritatis infunditur: ut per istud sancti Spiritus donum compleatur ille sermo, quem Dominus dicit: [6]) „sicut [7]) tu, Pater, in me, et ego in te, ut [8]) et isti in nobis unum sint:" divinae scilicet naturae participes effecti, in abundantia caritatis per Spiritum sanctum ministratae.

10. „Adhuc [9]) enim [10]) Christus cum essemus infirmi, secundum tempus pro [11]) impiis mortuus est. Vix enim pro justo quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori." Plenius volens virtutes caritatis ostendere, quam diffusam [12]) in cordibus nostris dixerat per Spiritum

---

[1]) Rom. XV, 30.

[2]) I Joann. IV, 8. [3]) Coloss. I, 13.

[4]) Desunt verba: „et Deus caritas," in ed. Genebrardi. Caeteri vero editi (e. c. edd. M.): „et Deus caritatis." R. — Cfr. I Joann. IV, 8.

[5]) II Petr. I, 4.

[6]) Edd. Merlini: „dixit."

[7]) Ev. Joann. XVII, 21.

[8]) Desideratur „ut" in ed. Ruaei.

[9]) Sic Mss. nostri. Editi vero (v. c. edd. M.): „Ut quid enim Christus, cum adhuc essemus infirmi." R.

[10]) Rom. V, 6. 7.

[11]) Ed. M. I: „infirmi secundum tempus, et pro impiis mortuus" etc., ed. M. II: „infirmi secundum tempus, pro impiis mortuus" etc.

[12]) Edd. Merlini: „infusam." — Cfr. Rom. V, 5.

sanctum, quibus hoc causis intelligere[1]) deberemus, exposuit, edocens nos, quod Christus non pro piis, sed pro impiis mortuus est. Impii namque eramus, antequam converteremur ad Deum: et Christus utique mortem pro nobis, antequam crederemus, excepit: quod procul dubio non fecisset, nisi nimiam erga nos habuisset et abundantissimam caritatem vel ipse Dominus noster Jesus Christus moriendo pro impiis, vel Deus Pater Unigenitum suum pro impiorum redemtione tradendo.[2]) Cum enim vix aliquis pro justo moriatur, est dubitet unusquisque mortem subire, etiam si mortis justa sit causa, quantus est hic, et caritas ejus erga nos quanta pensanda est, qui secundum illud tempus, quo passus est, pro impiis et injustis mortem perpeti non refugit? In quo utique summae illius divinae bonitatis indicium est. Nisi enim esset hic ex illa veniens substantia, et illius Patris Filius, de quo dictum est, quia „nemo[3]) bonus, nisi unus, Deus Pater,“ tantam utique erga nos bonitatem non potuisset ostendere. Unde quia ex hoc tantae bonitatis indicio ipse esse hic agnoscitur bonus, pro hoc bono forsitan quis et audeat mori. Cum enim cognoverit unusquisque tantam erga se bonitatem Christi, caritatemque ejus habuerit in corde diffusam, non solum mori pro hoc bono, sed et audacter mori desiderabit. Quod rebus ipsis et operibus saepe videmus impleri, cum hi, in quorum cordibus abundanter diffusa est caritas Christi, sponte etiam et cum omni audacia[4]) semet ipsos persecutoribus offerunt, et nomen Christi, audiente mundo, coram angelis et homi-

---

[1]) Editi (v. c. edd. M.): „intelligere debemus, exposuit. Edocemur nos“ etc. Msc. unus itidem: „Edocemur nos.“ Rabanus: „et docet nos:“ sed caeteri Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Ed. M. II. male: trahendo.

[3]) Marc. X, 18.

[4]) Edd. Merlini: audacitate.

nibus confitentur, ut [1]) non solum injuriam pati pro nomine ejus, sed et mortem pro hoc bono subire audeant,[2]) quam [3]) vix pro justo quis perfert.[4]) Est enim amor vitae hujus tantus, ut etiam, cum justa causa mortis advenerit, vix unusquisque mortem patienter accipiat. Justa autem causa mortis videtur, cum naturae lege [5]) defertur: et quamvis justum sit conditione [6]) mortalitatis, vix tamen amplectitur animus naturae legibus cedere. „Vix [7]) ergo pro justo quis moritur." Nam pro bono audet quis mori, et audacter occumbit, praecipue si intellexit, quia, cum [8]) adhuc secundum tempus impii essemus et infirmi, ipse prior pro nobis mortuus est. Et quomodo non, qui haec sibi ab illo praestita prius esse cognoscit, mortem, quam ille malis impendit, hic [9]) bono reddat? [10]) Arguitur autem illorum error, qui hunc locum ita [11]) interpretandum putarunt, ut, quod dixit: „vix [12]) enim pro justo quis moritur:" de Deo legis, quem justum, non etiam bonum dicunt, intelligi debere confirment; bonum autem Christum, tanquam boni Patris filium, asseverent. Sed quid agent, quia invenimus

---

[1]) Alias: „et non solum" etc. R.

[2]) Alias: „audent." R.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „quamvis pro justo." Male. R.

[4]) Edd. Merlini: quis perfert? Est enim etc.

[5]) Edd. Merlini: legi defertur.

[6]) Sic omnes Mss. nostri. Rabanus vero: „conditio mortalitatis vix tamen amplectitur animum" etc. Editi (v. c. edd. M.): „conditioni" pro „conditione." R.

[7]) Rom. V, 7.

[8]) Rom. V, 6. coll. p. 302. not. 10. et 11.

[9]) Ed. M. II: hoc bono.

[10]) Edd. Merlini: reddet? Arguitur autem etc.

[11]) Desideratur in libris antea editis (v. c. in edd. M.): „ita." R.

[12]) Rom. V, 7.

et in lege martyres multos? Legant Maccabaeorum libros, ubi cum omni instantia beata mater cum septem filiis martyrium suscipit,[1]) quique non solum martyrium patienter excipiunt, verum et contumelias ingerunt in tyrannum: et videant, si verum est, quod dicunt, quia „vix[2]) pro justo quis moritur." Videant tres[3]) pueros in camino ignis ardentis cum omni fiducia pro fidei libertate conjectos, et dicant, quia „vix[4]) pro justo quis moritur." Sola ergo mors est pro Deo, quae cum omni audacia[5]) suscipitur: omnis autem reliqua mors vix[6]) toleranter subitur, etiam si justa sit, et humanae conditionis lege descendat.

11. „Commendat[7]) autem suam[8]) caritatem Deus in nobis: quoniam si, cum[9]) adhuc peccatores essemus, Christus[10]) pro nobis mortuus est, multo magis nunc ergo justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum." Cum dixisset in superioribus, quia „Christus[11]) secundum tempus adhuc pro impiis mortuus est," nunc ostendere ex hoc vult Dei caritatis erga homines[12]) magnitudinem, quia, si erga impios et peccatores tanta ex-

---

[1]) Edd. Merlini: „suscepit." — Cfr. II Maccab. VII, 1. seqq.

[2]) Rom. V, 7. [3]) Dan. III, 20. seqq.

[4]) Rom. V, 7.

[5]) Alias pro „audacia" legitur „fiducia"; al. „cum omni fiducia et audacia suscipitur." R.

[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „vix toleratur (ed. M. I. minus accurate: *toleranter*), vix subitur, etiam si justa sit, et humanae conditionis legi condescendat." R.

[7]) Rom. V, 8. 9.

[8]) Edd. Merlini: caritatem suam.

[9]) Edd. Merlini: dum adhuc etc.

[10]) Editi (v. c. edd. M.): „Christus pro nobis secundum tempus mortuus est." Sed omnes Mss. nostri omittunt: „secundum tempus." R.

[11]) Rom. V, 6. [12]) Ed. M. II: hominem.

stitit, ut pro salute eorum[1]) unicum Filium daret, quanto magis erga conversos, et emendatos, et, ut ipse ait, suo sanguine redemtos largior et diffusior erit? Non puto sane, quod otiosa sit apud Paulum varietas ista verborum, quod aliquando infirmos, aliquando impios, aliquando peccatores nominat, pro quibus Christum mortuum dicit: et quamvis imperitum se fateatur[2]) in sermone, non tamen arbitror, quod in his ille per imperitiam, sed potius per[3]) profundam scientiam variaverit. Per haec namque tria[4]) omne peccati colligitur genus. Aut[5]) enim ignorans Deum quis, peccat in tenebris, et vocatur impius: aut volens servare mandatum, vincitur fragilitate carnis, et illecebris praesentis vitae decipitur, et infirmus appellatur: aut sciens volensque contemnit mandatum, et odit[6]) disciplinam Dei, ac projicit sermones ejus post se, et peccator nominatur. Atque ita Paulus, qui se imperitum, ut[7]) diximus, in[8]) sermone profitetur, in tribus his diversitatibus universa, pro quibus Christus praedicatur[9]) mortuus esse, complexus est. Quod si interdum etiam hi,[10]) qui sub lege sunt, et Deum colere videntur, impii in Scripturis divinis nominantur: idcirco

---

1) Edd. Merlini: horum.

2) II Cor. XI, 6.

3) Deest „per“ in edd. Merlini.

4) Editi (v. c. edd. M.): „nomina“ pro: „tria.“ R.

5) Editi (c. c. edd. M.): „Aut enim ignorans Deum quis, et volens servare“ etc., omissis verbis: *peccat in tenebris, et vocatur impius: aut.*“ R.

6) Cfr. Psalm. L, 17. (XLIX.)

7) Edd. Merlini: ut ita diximus. — Cfr. p. huj. not. 2.

8) Deest „in“ in edd. Merlini. — Cfr. II Cor. XI, 6.

9) Sic omnes Mss. et Rabanus. Editi vero (c. c. edd. M.): „praedicatur, et mortuus esse commemoratur, complexus est.“ R.

10) Edd. Merlini: ii.

fit,[1]) quod relinquentes Deum patrum suorum, deos Gentium colunt. Quod vero Paulus se cum peccatoribus numerat,[2]) qui in aliis dicit: „nos[3]) natura Judaei, et non ex Gentibus peccatores:" humilitatis ejus est virtus. Imitatur enim illum, qui[4]) „cum peccatum non fecisset, peccatum pro nobis factus est": et cum Deus esset, inter homines conversatus est.[5]) „Commendat[6]) ergo suam caritatem Deus[7]) in nobis." Hic „commendat," vel confirmat intelligitur, vel amabilem facit pro beneficiis praestitis. Quod enim „Christus,[8]) cum adhuc peccatores essemus, pro nobis mortuus est," spem nobis dat, quod multo magis nos a peccato purgatos et justificatos, ab ira, quae imminet peccatoribus, salvabit per ipsum: et qui alienos et inimicos ita dilexit, ut pro nobis ad[9]) mortem Unicum suum daret, multo magis suos effectos, et reconciliatos sibi, aeterna salute donabit. Quomodo autem Christus pro nobis mortuus sit, et quomodo, cum sit agnus[10]) Dei, tulerit peccatum mundi, et infirmitates nostras portaverit,[11]) et pro nobis doluerit, saepe[12]) a nobis in aliis dicta sunt locis, ubi[13]) adhibui-

---

[1]) Deest „fit" in editis (v. c. in edd. M.), et apud Rabanum. Alias: „est." R.

[2]) Rom. V, 8. [3]) Galat. II, 15.

[4]) Cfr. II Cor. V, 21. [5]) Baruch. III, 35. 37.

[6]) Rom. V, 8.

[7]) Desideratur „Deus" in antea editis. R. — Legitur „Deus" in edd. M.

[8]) Rom. V, 8.—9.

[9]) Edd. Merlini: ad mortem daret unicum suum, multo magis suis effectis, et reconciliatis sibi, aeternam salutem donabit.

[10]) Ev. Joann. I, 29.

[11]) Jesai. LIII, 4. 5. coll. Matth. VIII, 17.

[12]) Edd. Merlini: saepe a nobis dicta sunt in aliis locis etc.

[13]) Verbi causa in comment. in Joann. Tom. VI.

mus et ea, quae in saecularibus historiis feruntur, quod etiam apud ipsos nonnulli pestilentias, vel turbines, aliaque his similia perhibentur morti se objiciendo repulisse, et patriam vel gentem suam imminentis cladis excidio liberasse. Quae quidem quam vere scripta sint, vel quid rationis habeant, si vera sunt, Dei est nosse solius. Nullus tamen ipsorum, de quibus ista narrantur, ne ficto quidem sermone totius mundi peccata absolvisse perhibetur, nisi Jesus solus, qui [1]) „cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit," et secundum voluntatem Patris forma servi suscepta, obtulit victimam pro universo mundo, tradens sanguinem suum principi hujus mundi, secundum sapientiam Dei, [2]) quam [3]) „nemo principum hujus mundi cognovit: si enim cognovissent, nunquam Dominum majestatis crucifixissent," nec [4]) sanguis ille, quem sitierant, non tam sitim, quam vires eorum exstingueret, regnumque destrueret: nec accideret iis illud, quod Dominus in Evangelio dicit: „ecce [5]) nunc princeps hujus mundi judicatus est:" et illud: „ecce [6]) videbam satanam sicut fulgur cadentem de coelo." „Multo [7]) ergo, inquit, magis justificati nunc in sanguine ejus, salvi erimus ab ira per ipsum." In superioribus quidem dixerat: „justificati [8]) igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum:" et nunc dicit: „multo [9]) magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi

---

num. 13. Cf. ed. Ruaei Tom. IV. p. 153., ed. nostrae Tom. I. p. 261. exeunt. et p. 262.

[1]) Philipp. II, 6. 7. 8.

[2]) Deest „Dei" in libris antea editis (v. c. in edd. M.), et in plerisque Mss. R.

[3]) I Cor. II, 8.

[4]) Alias: „ne sanguis ille" etc. R.

[5]) Ev. Joann. XVI, 11. [6]) Luc. X, 18.

[7]) Rom. V, 9. [8]) Rom. V, 1.

[9]) Rom. V, 9.

erimus ab ira per ipsum." Ex quo ostendit, quod neque fides nostra sine [1]) Christi sanguine, neque sanguis Christi nos sine fide nostra justificat; ex utroque tamen multo magis sanguis Christi nos, [2]) quam fides nostra justificat. Et ideo mihi videtur, cum in superioribus simpliciter dixerit: „justificati [3]) ex fide:" hic addidisse: „multo [4]) magis ergo nunc justificati in sanguine ejus:" ut doceret, quod [5]) ab ira ventura etiam si fides nostra nos salvet, etiam si opera justitiae, super haec tamen omnia multo magis sanguis Christi salvos nos faciat [6]) ab ira ventura. Ira vero Dei quomodo intelligi debeat, in secundi a nobis Psalmi expositione plenius dictum est, et quomodo possit impleri quod scriptum est, ut salvi efficiamur fugientes ab ira ventura, et iram quidem fugientes, ita ut non nos comprehendat, sectantes [7]) vero justitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem, et caetera his similia. Ira [8]) itaque est, cui traditur unusquisque pro mensura et merito peccatorum, Deo tamen, secundum quod scriptum est in septuagesimo septimo Psalmo, [9]) non accendente omnem iram suam. Quis enim sufferre posset, si omnem iram [10]) adversum peccatores accenderet Dominus, cum tam [11]) terribile sit illud, quod in cantico Mosis pronuntiatur, ubi dicit: „quia [12]) ignis accensus est ex [13]) fu-

---

[1]) Edd. Merlini: sine sanguine Christi.

[2]) In editis (v. c. in edd. M.) desideratur „nos." R.

[3]) Rom. V, 1. — Ed. M. II. male: justificari.

[4]) Rom. V, 9. [5]) Ed. M. I: quia.

[6]) Edd. Merlini: faciet. [7]) I Timoth. VI, 11.

[8]) Editi (v. c. edd. M.): „Ista itaque." Msc. unus: „Ira utique." R.

[9]) Psalm. LXXVIII, 38. (LXXVII.)

[10]) Deest „iram" in ed. M. II.

[11]) Deest in editis (v. c. in edd. M.): „tam." R.

[12]) Deut. XXXII, 22.

[13]) Ed. R. sola: in furore meo. Cfr. l. l.

rore meo, et[1]) ardebit usque ad infernum inferiorem: comedet terram et nascentia ejus, conflagrabit fundamenta montium?" Intuere ergo, quia ignis iste, qui de ira vel de furore Domini accenditur, terram et infernum inferiorem comedit, et opera terrena consumit: conflagrat etiam non excelsa montium, sed fundamenta, id est, non sublimes animas, neque coelestes sensus, sed humi atque in terram dejectos, vel etiam in profundum terrae, ut sunt montium fundamenta, demersos. Paululum ergo etiam de ira[2]) oportuit disseri, ut apertius nosceretur, a quibus nos malis Christi sanguis eripuit.

12. „Si[3]) enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius. Non solum autem, sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus." Quod dicit: „cum[4]) inimici essemus, reconciliati sumus Deo:" evidenter ostendit, non[5]) esse aliquam substantiam, quae secundum definitionem Marcionis vel Valentini naturaliter inimica sit Deo: alioquin si quod inimicum est, naturae esset, et non voluntatis, reconciliationem[6]) utique non haberet. Ubi autem ex inimico quis amicus efficitur, certum est, quod, dum ea opera agit, quae non amat Deus, inimicus est Dei, et unusquisque tam[7]) gravis et tam odibilis inimicus efficitur, quam[8]) multiplicaverit opera ini-

---

[1]) Deest „et" in edd. M.

[2]) Editi (v. c. edd. M.): „terra." Male. R.

[3]) Rom. V, 10. 11. [4]) Rom. V, 10.

[5]) Edd. Merlini: nos esse.

[6]) Sic editi (v. c. edd. M.) et Mss. Rabanus vero: „qui inimici sunt Deo, reconciliationem utique non haberent." R.

[7]) Edd. Merlini: tam gravis efficitur, et tam odibilis inimicus.

[8]) Editi (v. c. edd. M.): „quantum." Male. (?) R.

micitiis digna. Sunt ergo mensurae et gradus quidam in his peccatorum qualitate vel quantitate distincti, qui inimici sunt Deo. Unde et ille, qui supra omnes peccavit, a Paulo ultimus inimicus destruendus esse memoratur.[1]) Versa autem vice et ordine etiam eos, qui reconciliati sunt per mortem Filii ejus, in[2]) amicis haberi certum est: et esse aliquem ita amicum, sicut Moses amicus Dei appellatus est:[3]) esse quoque alios, quibus[4]) dicit Salvator: „jam[5]) non dicam vos servos, sed amicos." Credo autem esse adhuc magis familiares aliquos in coelestibus amicos apud Deum, vel illos, qui semper vident faciem Dei, vel eos, qui semper adstant in conspectu Altissimi: ut, sicut supra diximus esse quendam novissimum inimicum, ita et ibi pro virtutum meritis habeantur aliqui summi amici. Cum ergo haec[6]) ita sint, nescio si is, qui[7]) adhuc permanet in his operibus, quae odit Deus, et pro quibus inimicitiae sunt inter Deum et homines, reconciliatus esse[8]) Deo per sanguinem Christi merito dicatur. Quomodo enim reconciliatus est, qui[9]) quae inimici sunt gerit? Paulus ergo merito de se et sibi similibus dicit, quia „cum[10]) inimici essemus, reconciliati

---

[1]) I Cor. XV, 26.

[2]) Sic omnes Mss. nostri. Salodianus vero et Merlinus (in edd. I. et II.): „inimicos haberi." Genebrardus: „amicos haberi." R.

[3]) Cfr. Exod. XXXIII, 11.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „de quibus." R.

[5]) Ev. Joann. XV, 15.

[6]) Edd. Merlini: ita haec sint.

[7]) Editi (v. c. edd. M.): „qui adhuc in his operibus est, quae" etc. Sed „est" deest in editione (in edd.) Merlini. R.

[8]) Desideratur „esse" in edd. M.

[9]) Merlinus (in edd. I. et II.) et Genebrardus perperam habent: „qui causam inimici secum gerit?" R.

[10]) Rom. V, 10.

sumus Deo [1]) per [2]) mortem Filii ejus." Grandis pudor est, ubi talis reconciliatio facta est, ubi inimicitias inter Deum et homines non sermo peccatoris, sed sanguis intercessoris absolvit, iterum nos converti ad inimicitias, et agere ea, quae odit ille, quem nobis nisi [3]) effusio sanguinis sacri reconciliaverat nemo. Plenius autem etiam ad Ephesios ipse Paulus scribens de ratione reconciliationis et inimicitiae, [4]) ac profusione sanguinis Christi commemorat: quae si his jungamus, aperire locum praesentis capituli facilius possunt. Ait ergo ita: „propter [5]) quod memores [6]) sitis vos, qui aliquando Gentes in carne dicebamini praeputium ab ea, quae dicitur circumcisio in carne, manu facta, quoniam eratis illo tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et peregrini promissionis testamentorum ejus, spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo: nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriae solvens, inimicitiam [7]) in carne sua, legem mandatorum in decretis evacuans, ut duos conderet in semet ipso, in uno novo homine faciens pacem, ut reconciliaret utrosque in [8]) uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semet

---

[1]) Desideratur „Deo" in ed. R.

[2]) Edd. Merlini: per sanguinem.

[3]) Rabanus habet: „non nisi," omisso „nemo" in fine. R.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „inimicitia." Msc. unus: „inimicitiarum." R.

[5]) Ephes. II, 11—18.

[6]) Edd. M. et R. in textu: „memores estis vos," ed. tamen M. in notis: „alias: *memores sitis vos*, al. *memores esse debetis vos*." R.

[7]) Edd. Merlini: inimicitias.

[8]) Alias (v. c. in edd. M.): „in corpore;" al. „in suo corpore." R.

ipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis,[1]) qui longe, et pacem his,[2]) qui prope, quoniam per ipsum habemus accessum utrique in uno Spiritu ad Patrem.“ Sed[3]) praecipue in his illud observa, quod Christus medium parietem maceriae solvit in carne sua, id est, inimicitiam, et quod reconciliavit utrosque in uno corpore Deo per crucem, et quod interfecit inimicitiam in cruce. In quo non sine causa mihi Paulus secundo videtur inimicitiam nominasse, et in uno quidem dixisse, quod solverit inimicitiam Christus[4]) in carne, in secundo vero interfecisse eam in cruce. Solvere namque mihi videtur in his, qui adhuc certamen gerunt adversum[5]) peccatum, et repugnant ei pro viribus: interficere vero in his, qui peccatum jam nequaquam omnino recipiunt, sed omni ex parte membra sua mortificarunt peccato: ex quibus erat et ille, qui dicebat: „Christo[6]) crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus.“ Hoc ergo modo etiam Christus occidit inimicitiam in carne sua, cum morte suscepta exemplum dedit hominibus usque ad mortem resistere adversum peccatum, et ita demum resoluta inimicitia in carne sua, reconciliavit per sanguinem suum homines Deo, eos duntaxat, qui inviolatum reconciliationis foedus ultra non peccando custodiunt. Igitur mors ejus mortem inimicitiae dedit ei, quae erat inter nos et Deum, et reconciliationis initium. Resurrectio autem ipsius et vita salutem credentibus contulit, sicut et alibi Apostolus dicit de Christo: „quod[7]) enim mortuus

---

[1]) Editi (v. c. ed. M. I.): „nobis.“ R.

[2]) Ed. M. II: iis.

[3]) Editi (v. c. edd. M.): „Sed praecipue in his illud, ad patrem, observa“ etc. R.

[4]) Genebrardus (itemque edd. M.): „Christi.“ Male. R.

[5]) Edd. Merlini: adversus. [6]) Galat. II, 19. 20.

[7]) Rom. VI, 10.

est peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit Deo.“ Peccato mortuus dicitur, non suo: neque enim peccatum fecit:[1]) sed ipse[2]) peccato mortuus est,[3]) id est, velut qui[4]) morte sua peccato[5]) ipsi intulerit mortem. Vivere autem dicitur Deo, ut et nos non nobis, neque nostrae voluntati, sed Deo vivamus, ut ita demum in[6]) vita ipsius salvi esse possimus, secundum eum, qui dixit: „vivo[7]) autem, jam non ego, vivit vero in me Christus.“ Quod vero similiter ut in superioribus posuit: „non[8]) solum autem, sed et nunc[9]) gloriamur in Deo:“ et nihil addidit ad „non solum autem,“ similiter ut superius[10]) intelligendum est de his dictum, quae supra comprehensa sunt: id[11]) est, quod non solum, cum[12]) „inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus,“ et non solum „in[13]) vita ipsius salvi erimus, sed et nunc[14]) gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem reconciliationem accepimus.“ Non[15]) autem sine causa addidit: „nunc:“ cum potuis-

---

[1]) I Petr. II, 22.

[2]) Edd. Merlini: ipsi.

[3]) Desideratur „est“ in edd. M.

[4]) Deest „qui“ in edd. M.

[5]) Editi: „peccato intulit mortem.“ R. — Edd. Merlini: „peccato ipsi intulit mortem.“

[6]) Rom. V, 10. [7]) Galat. II, 20.

[8]) Rom. V, 11.

[9]) Desideratur „nunc“ in edd. Merlini. Cfr. pag. 310. not. 3. coll. pag. huj. not. 14. et seqq.

[10]) Edd. Merlini: superiora.

[11]) Editi (v. c. edd. M.): „id est, pro non solum“ etc., al. „id est, non solum“ etc. R.

[12]) Rom. V, 10. [13]) Rom. V, 10. 11.

[14]) Cfr. pag. huj. not. 9.

[15]) Ed. M. I. minus accurate: Nunc autem sine causa addidit nunc.

set dicere: „sed[1]) et[2]) gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem reconciliationem accepimus:" sed ut ostenderet gloriationem nobis non solum in futuro, sed et in praesenti datam de agnitione Dei, et emendatione vitae, et[3]) errorum correctione, sicut et in aliis idem[4]) Apostolus dicit: „spem[5]) habentes et praesentis vitae et futurae:" praesentis, quod honestior et emendatior est: futurae, quod aeterna est.

---

[1]) Rom. V, 11.

[2]) Desunt in libris antea editis (v. c. in edd. M.) verba: „sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum." R.

[3]) Alias: „et morum correctione," al. „et errorum correptione." R.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „item." Alias deest „idem." R.

[5]) Cfr. I Tim. IV, 8.

ORIGENIS COMMENTARIORUM

IN

EPISTOLAM

BEATI PAULI APOST. AD ROMANOS

LIBER V.

---

1. „Propterea [1]) sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et sic in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. Usque ad legem enim peccatum erat [2]) in hoc mundo. Peccatum autem non [3]) imputatur, cum lex non est. Sed regnavit mors ab Adam usque ad Mosen in [4]) eos, qui peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adami, qui est forma futuri." Posteaquam edocuit differentiam fidei et legis, et eorum, qui per fidem justificantur, atque eorum, qui promissiones, quae ad patres factae fuerunt, non possunt sperare per legem: cumque aperuisset arcani secreta mysterii, quod, cum [5]) „inimici

---

[1]) Rom. V, 12. 13. 14.

[2]) Deest in libris antea editis (v. c. in edd. M.): „erat." R.

[3]) Edd. Merlini: non imputabatur, cum lex non esset.

[4]) Edd. Merlini: „etiam in eos." — Cfr. Rom. V, 14. coll. edd. N. T. et pag. 322. not. 4.

[5]) Rom. V, 10.

essemus Deo, per mortem Filii [1]) ejus reconciliati sumus," nunc et causas, vel cur inimici fuerimus, vel cur morte Filii Dei indiguerit ista reconciliatio, consequenter exponit: ut intuentes, quanta nobis praestiterit Jesus, imo pro nobis quanta pertulerit, radicatiore erga eum fide et inseparabili [2]) caritate teneamur. Ideo ergo licet non usquequaque patefactam, [3]) indicat tamen nobis et alterius secreti rationem, dicens: „propterea [4]) sicut [5]) per unum hominem peccatum introivit in hunc mundum, et per peccatum mors," et caetera. Sed priusquam ad explanationem totius capituli veniamus, pauca de eo, qui videtur in consequentibus ipsius eloquii, defectu dicenda sunt. Ubi enim dicitur: „propterea sicut:" necessarium videtur, quod addi debeat adimpletio quaedam, ut dicatur: ita et illud, vel illud, ut et ipse in nonnullis aliis locis scribit, verbi gratia, cum dicit: „sicut [6]) enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur." Hic autem cum dixerit: „sicut [7]) per unum hominem peccatum introivit in hunc mundum, et per peccatum mors, et [8]) ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt:" non retulit, ut diceret, verbi causa: ita et per unum hominem justitia introivit in hunc mundum, et per justitiam vita, et sic in omnes homines vita pertransiit, in qua omnes vivificati sunt: hoc enim vide-

---

[1]) Desideratur „Filii" in ed. M. II.

[2]) Alias: „insuperabili." R.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „patefactum." R.

[4]) Rom. V, 12.

[5]) Sic recte Msc. unus. Caeteri vero, et editi (v. c. edd. M.): „propterea sicut per unum hominem mors introivit in hunc mundum, etc. Sed priusquam" etc. R.

[6]) I Cor. XV, 22. [7]) Rom. V, 12.

[8]) Ita Msc. unus Regius. Caeteri vero Mss. et editi (v. c. edd. M.): „et ita in omnes homines pertransiit: non retulit, ut diceret" etc. R.

batur propositi eloquii sensus expetere, secundum ea, quae in aliis ipse proloquitur. Neque enim multum differt illud, quod alibi dicit: „sicut [1]) enim in Adam omnes moriuntur:“ et quod hic dicit: [2]) „propterea [3]) sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum introivit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors [4]) pertransiit, in quo omnes peccaverunt:“ et iterum quod dixit: „ita [5]) et [6]) in Christo omnes vivificabuntur:“ nihil differt ab eo sensu, quem supra [7]) deesse elocutioni diximus, [8]) et intellectui legentis relictum. Sed mihi videtur Paulus, qui dicit, quia „sufficientia [9]) nostra ex Deo est, qui et [10]) idoneos nos fecit ministros novi testamenti:“ et qui iterum dicit: „an [11]) documentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus?“ non haec [12]) per defectum passus eloquii, sed prospexisse per [13]) haec aliquid utilitatis, quo etiamsi intelligi deberent ea, quae deesse elocutioni et subintelligenda diximus, tamen propter negligentiores quosque, qui [14]) forte resolvi possent, si audirent, quod sicut mors in omnes homines per peccatum, ita et in omnes homines pertransiit vita per Chri-

---

[1]) I Cor. XV, 22. [2]) Edd. Merlini: dicitur.

[3]) Rom. V, 12.

[4]) Deest h. l. „mors“ in edd. M. et R.

[5]) I Cor. XV, 22.

[6]) Desideratur „et“ in edd. Merlini.

[7]) Deest „supra“ in edd. Merlini.

[8]) Editi: „dixi, et intellectui“ etc.; al. „dixi, sed intellectui“ etc.; alias (v. c. in edd. M.): „dixisset intellectui“ etc. R.

[9]) II Cor. III, 5. 6.

[10]) Desideratur „et“ in edd. Merlini.

[11]) II Cor. XIII, 3.

[12]) Genebrardus (itemq. ed. M. II.): „per haec defectum.“ R.

[13]) Desunt verba: „per haec,“ in edd. Merlini.

[14]) Edd. Merlini: si forte etc.

stum, consideravit palam haec dici et publice non debere: simul et illud ostendens, quod, etiamsi per unum hominem justitia introivit in hunc mundum, et [1]) per justitiam vita, et sic in omnes homines pertransivit, tamen [2]) non hoc in praesenti statim contingere, nec otiosis accidere, sed his, qui multo labore et sudore potuerint, quae occulta sunt, quaerere, pulsare, quae clausa sunt, desiderare, quae abscondita sunt. Denique et in eo capitulo, quod pro similitudine horum dictorum in [3]) medium adduximus, id est: „sicut [4]) enim in Adam omnes moriuntur:" non dixit: „ita et in Christo omnes" vivificati sunt, aut vivificantur, sed „vivificabuntur," ut ostenderet quidem praesens tempus esse laboris et operis, in quo per bonam conversationem merita conquirantur; futurum vero esse, in quo vivificabuntur hi, [5]) qui in praesenti vita Christo commoriuntur, sicut et alibi dicit [6]) idem Apostolus: „si [7]) enim commorimur, et convivemus." Et ideo etiam in praesenti loco dissimulat exsequi et adimplere sermone ea, quae sensu et consequentia videntur intelligi. Alius fortasse dicit, quia hoc, quod videtur deesse in his, quae supra diximus secundum elocutionis ordinem, tarde quidem, sed in posterioribus redditur, ubi dicit: „sed [8]) non sicut delictum, ita et donatio. Si enim unius delicto mortui sunt multi, multo magis gratia Dei et donum in [9]) gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit:" et asserit ex his completa esse, quae defuisse in

---

[1]) Edd. Merlini: et per justitiam vita in omnes homines pertransivit.

[2]) Edd. Merlini: tunc.

[3]) Editi (v. c. ed. M. I.): „in medio." R.

[4]) I Cor. XV, 22. [5]) Ed. M. II: ii.

[6]) Edd. Merlini: idem dicit. [7]) II Timoth. II, 11.

[8]) Rom. V, 15.

[9]) Desideratur in libris antea editis (e. c. in edd. M.): „in." R.

superioribus videbantur: nec multum interesse, quod ibi in omnes homines dixerit pertransisse peccatum, hic vero donum et gratiam Jesu Christi in plures abundasse, cum et omnes homines plures esse intelligantur, et plures omnes intelligi non videatur absurdum, maxime cum in subsequentibus dicat apertius: „sicut [1]) per unius delictum in omnes homines in condemnationem, ita et per unius justitiam in omnes homines ad justificationem vitae." Et ut evidentius ostenderet, omnes homines et multos homines idem esse, addidit hic: „sicut [2]) enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam justi constituentur multi." Et quod superius omnes dixerat homines, hic eodem sensu multos nominavit. Nisi si quis dicat, quod magis permiscere et confundere volens Apostolus id, quod superius aperuerat, ne, ut diximus, dissolveret ac relaxaret audientes, eos, quos ante „omnes" dixerat, hic „plures" nominavit, ut et illud, quod „omnes" dixit, ad eos tantummodo traheretur, [3]) qui donum Christi gratiae consecuti sunt, qui tamen non pauci, sed plures sunt. Etenim moris est Apostolo Paulo, cum de benignitate Dei et ineffabili ejus bonitate aliqua patefecerit, [4]) rursum propter negligentiores quosque auditores paululum velut exasperare quae dixit, et metum aliquem remissioribus intentare, ut cum de fine omnium Corinthiis disputans ait: „sicut [5]) enim in Adam omnes [6]) moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur:" et paulo post: „deinde [7]) finis, cum tradiderit regnum Deo et patri," et

---

[1]) Rom. V, 18. [2]) Rom. V, 19.

[3]) Msc. unus: „retraheret." R.

[4]) Alias: „patefaceret," al. „patefacit." R.

[5]) I Cor. XV, 22.

[6]) Deest „omnes" in libris antea editis. R. — Exstat „omnes" in edd. M.

[7]) I Cor. XV, 24.

caetera. Pro quibus verens, ne quis divitias [1]) bonitatis Dei, et patientiae, et longanimitatis contemnens, secundum duritiem suam et cor impoenitens thesaurizaret sibi iram in die irae [2]) et revelationis justi judicii Dei, addidit post illa, quae de fine [3]) dixerat: „nolite [4]) seduci. Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Expergiscimini justi, et nolite peccare. Ignorantiam enim Dei [5]) quidam habent: ad confusionem vobis dico." Agit [6]) ergo tanquam prudens dispensator verbi: et cum venerit ad ea loca, in quibus de Dei bonitate dicendum est, propter segniores quosque et occultius haec et obscurius profert, ne forte, ut diximus, divitias [7]) bonitatis ejus, et patientiae, et longanimitatis contemnant, et iram sibi thesaurizent in die irae, in quam necesse est incurrere omnes, [8]) qui sibi [9]) hujusmodi gesta thesaurizaverint. Etiam tu post haec videris quid fiat. Sed et quod ait: „usque [10]) ad legem enim peccatum erat [11]) in hoc mundo. Peccatum autem non [12]) imputatur, cum lex non est:" hoc videtur osten-

---

1) Rom. II, 4. 5.

2) Desunt verba: „irae et revelationis," in editis (v. c. in edd. M.), et in plerisque Mss. R.

3) Editi (v. c. edd. M.): „fide." R.

4) I Cor. XV, 33. 34.

5) Deest „Dei" in ed. Ruaei.

6) Edd. Merlini: Ait ergo etc.

7) Rom. II, 4. 5.

8) Alias (v. c. in edd. M. coll. p. huj. not. 9.): „omnem, qui — thesaurizavit, etiam si post haec Judaeus quis fiat;" al. „omnem, qui — thesaurizavit, etiamsi post haec videris quis fiat." Sed recte Msc. unus ut in nostro textu. R.

9) Deest „sibi" in ed. M. II.

10) Rom. V, 13. — Alias (v. c. in edd. M.): „usque ad legem autem peccatum in hoc mundo." R.

11) Cfr. p. 316 not. 2.

12) Edd. M. hoc loco, cfr. pag. 316 not. 3., ut nos in textu.

dere, quod usque ad legem, hoc est, usque quo Christus veniret, qui tollit[1]) peccatum mundi, peccatum erat in[2]) mundo. Manifestum est autem, peccatum non posse imputari, ubi lex non est, quae arguat peccatorem. „Regnavit[3]) autem mors," quae per peccatum fuerat ingressa, usque „ad Mosen," hoc est, usque quo lex permansit,[4]) in „eos, qui peccaverunt secundum similitudinem peccati Adam," per quem mors ipsa accepit ingressum; „qui Adam forma futuri est," non secundum quod praevaricatus est, sed secundum hoc, quod sicut per ipsum mors,[5]) ita per novissimum Adam vita ingressa est in hunc mundum: et sicut per illum in omnes homines condemnatio,[6]) ita et per Christum in omnes homines justificatio. Haec de ipsius eloquii Apostolici continentia dicta sint.

Videamus nunc, quid etiam interior habeat intellectus. Sed et illud primo in loco admonendum puto, quod videtur mihi Apostolus Paulus in his praecipue locis, quae nunc habentur in manibus, ita[7]) quodammodo haec loqui, velut si quis fidelis famulus et prudens a rege magno et domino suo introducatur in thesauros regios, et ostendantur ei diversa et magna domicilia, quorum aditus varii sint[8]) et incerti, ita ut ei per alium ingressus, et per alium monstretur[9]) egressus, interdum au-

---

[1]) Ev. Joann. I, 29.

[2]) Desunt verba: „in mundo," in edd. Merlini.

[3]) Rom. V, 14.

[4]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. p. 316. not. 4. „permansit, in eos, qui" etc.

[5]) Rom. V, 17. — I Cor. XV, 22.

[6]) Rom. V, 18.

[7]) Editi (v. c. edd. M.): „ita et quodammodo hoc loqui." R.

[8]) Praetermittitur „sint" in editis (v. c. in edd. M.), et in plerisque Mss. R.

[9]) Editi (v. c. edd. M.): „ministretur." R.

tem ex diversis ingressibus ad unum conclave veniatur, ut saepe in terris quaedam [1]) videmus exstructa palatia: ostendatur etiam huic, qui circumducitur, fideli famulo thesaurus argenti regii, et alius auri, lapidum quoque et margaritarum, variorumque monilium, purpurae etiam regiae locus, et alius diadematum: demonstrentur adhuc reginae [2]) thalami in multis diversisque mansionibus positi, et tamen [3]) singula haec non penitus ad integrum patentibus januis reserentur, sed ex parte subapertis, ita [4]) ut agnoscat quidem thesauros dominicos, et regias opes, nec tamen ad liquidum et ad perfectum singula quaeque cognoscat. Post haec vero iste servus, qui tam [5]) fidelis habitus est, ut ei rex et dominus opum suarum magnitudinem fecerit [6]) innotescere, mittatur, ut exercitum congreget regi, [7]) delectum habeat, milites probet: pro eo quidem, quia fidelis est, ut plures invitet ad [8]) militandum, et majorem exercitum congreget regi, necessitatem patietur proferre ex parte quae viderit: et rursum, quia prudens est, et scit necessarium esse abscondere mysterium regis, indiciis quibusdam magis quam relationibus utetur; ita ut potentia quidem regis non la-

---

[1]) Alias (ut in nostro textu, edd. M. et R. praeeuntibus): „quaedam," al. „quaeque," al. „quoque," al. „inter quaeque." R.

[2]) Msc. unus: „regii thalami." R.

[3]) Sic recte Msc. unus; caeteri vero Mss. et editi (v. c. edd. M.): „tunc." R.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „aut agnoscat." Male. R.

[5]) Deest „tam" in edd. Merlini.

[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „faceret innotescere." R.

[7]) Deest „regi" in editis (v. c. in edd. M.), et in quibusdam Mss. R.

[8]) Editi (v. c. edd. M.): „ad militandum, majorem exercitum congreget regni, necessitatem patietur referre" etc. Merlinus (? forsitan: Genebrardus): „ad militandum, majorem exercitum congreget ob regni necessitatem,

teat, ordinis[1]) autem, atque ornatus palatii, et habitus occulta maneat dispensatio. Ita ergo, ut dixi, videtur mihi etiam Apostolus[2]) Paulus in his sermonibus facere, et[3]) non solum pro eo, quod et ipse dicit,[4]) quia ex parte sciat, et ex parte cognoscat, sed et propter nos, qui nec ea quidem, quae ex parte scit, capere possumus, temperare sermonem, et uniuscujusque conclave[5]) mysterii singulis aut vix binis perstringere et subaperire sermonibus: et nunc per unum aditum ingressus per alium digredi, nunc ex alio ingressus ad aliud conclave concurrere, ita ut, si requiras eum illo aditu, quo ingressus est, non invenias egressum. Haec ergo prius de his, quae Paulus scribit, in mente nostra atque animis ordinantes, nunc jam ad inspicienda et contuenda ea, quae in manibus habentur, pro viribus convertamur. Et primo videamus, quomodo „per[6]) unum hominem peccatum introivit in hunc mundum, et per peccatum mors.“ Fortassis enim requirat aliquis, si ante Adam mulier peccavit, de qua dicitur, quia „seducta[7]) in praevaricatione facta est:“ et rursum ante ipsam peccavit serpens. Peccavit enim, cum dixit mulieri: „ut[8]) quid hoc dixit Deus, ut

---

patietur referre“ etc. Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R.

[1]) Ed. Ruaei in textu: „ordinis autem, atque ornatus palatii, et habitus occulta tamen maneat dispensatio,“ in notis vero: „alias: *ordinatio atque ornatus palatii et habitus occulta maneat dispensatio*, al. (v. c. in edd. M.) *ordinis tamen atque ornatus palatii et habitus occulta maneat dispensatio.*“ R.

[2]) Edd. Merlini: Paulus Apostolus.

[3]) Desideratur „et“ in edd. Merlini.

[4]) I Cor. XIII, 9. 12.

[5]) Editi (v. c. ed. M. II.): „conclavis mysterium;“ sed omnes Mss. ut in nostro textu. R. — Ed. M. I: „conclave mysterium.“

[6]) Rom. V, 12. [7]) I Timoth. II, 14.

[8]) Genes. III, 1.

non manducetis de omni ligno paradisi?" Et[1]) iterum peccavit, cum Deus dixerit, quia „quacunque[2]) die manducaveritis ex eo, morte moriemini," et ille dixerit ad mulierem: „non[3]) morte moriemini; sed sciebat Deus, quia quacunque die manducaveritis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum." Si ergo ante Adam mulier peccavit, et ante mulierem serpens, et in alio loco dicit Apostolus, quia „Adam[4]) non est seductus, mulier autem seducta est," quomodo per unum hominem, et non magis per unam mulierem videbitur introisse peccatum? A muliere enim initium peccati, et ante mulierem a serpente, sive a diabolo, de quo dicitur in Evangelio, quia „ille[5]) homicida erat ab initio." Sed vide in his Apostolum naturae ordinem tenuisse, et ideo, quoniam de peccato loquebatur, ex quo[6]) mors in omnes homines pertransierat, successionem posteritatis humanae, quae huic morti succubuit ex peccato venienti, non mulieri adscribit, sed viro. Non enim ex muliere posteritas, sed ex viro nominatur, sicut et ipse Apostolus[7]) in aliis dicit: „non[8]) enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro:" et iterum: „sicut[9]) enim mulier ex viro, ita et vir" non ex muliere, sed „per mulierem:" et ob hoc

---

[1]) Ita Mss. nostri, et Rabanus, nisi quod primo habeant, alius: „dixit," alius: „dixerat," secundo, alius iterum: „dixit," alius: „diceret;" sed rectius unus Codex Reg. num. 1639. habet utrobique: „dixerit." Editi vero (v. c. ed. M. II.): „Et iterum peccavit, cum dixit: scit enim Deus, qui quacunque die (in notis Ruaei deest: *die*) manducaveritis ex eo, aperientur — et malum," omissis caeteris. R. — Ed. M. I: „Et iterum peccaverit, cum Deus dixerit, quia quacunque die manducaveritis ex eo, aperientur — et malum."

[2]) Genes. II, 17. [3]) Genes. III, 4. 5.

[4]) I Timoth. II, 14. [5]) Ev. Joann. VIII, 44.

[6]) Rom. V, 12.

[7]) Deest in editis (v. c. in edd. M.): „Apostolus." R.

[8]) I Cor. XI, 8. [9]) I Cor. XI, 12.

mortalis posteritas, et corporalis successio, viro potius tanquam [1]) auctori, et non mulieri deputatur. Sed ut adhuc evidentius fiat, quod dicimus, addemus etiam hoc, quod idem Apostolus ad Hebraeos scribit: „sed [2]) et Levi, qui decimas accepit, decimatus est. Adhuc enim in lumbis patris [3]) erat, Abrahami, cum obviavit ei Melchisedec regresso a caede regum." Si ergo Levi, qui generatione quarta post Abraham nascitur, in lumbis Abrahami fuisse perhibetur, multo magis omnes homines, qui in hoc mundo nascuntur et nati sunt, in lumbis erant Adami, cum adhuc esset in paradiso; et omnes homines cum ipso, vel in ipso expulsi sunt de paradiso, cum ipse inde depulsus [4]) est; et per ipsum mors, quae ei ex praevaricatione venerat, consequenter et in eos pertransiit, qui in lumbis ejus habebantur: et ideo recte Apostolus dicit: „sicut [5]) enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur." Neque ergo ex serpente, qui ante mulierem peccaverat, neque ex muliere, quae ante virum in praevaricatione facta est, [6]) sed per Adam, ex quo omnes mortales originem ducunt, dicitur introisse peccatum, et per peccatum mors. Sed hic nimirum est unus [7]) homo, per quem peccatum introivit, et per peccatum mors, quem et alibi ipse [8]) Apostolus dicit [9]) primum hominem de terra terrenum, secundum vero de coelo coelestem, cum [10]) exhortatur nos, abjecta imagine terreni, imaginem portare coelestis: id est, ut secundum

---

[1]) Desideratur in libris antea editis (v. c. in edd. M.): „tanquam." R.

[2]) Hebr. VII, 9. 10. coll. vers. 1.

[3]) Edd. Merlini: erat patris.

[4]) Edd. Merlini: pulsus est.

[5]) I Cor. XV, 22. [6]) I Timoth. II, 14.

[7]) Rom. V, 12. [8]) Alias: „idem Apostolus." R.

[9]) I Cor. XV, 47. 49.

[10]) Edd. Merlini: cum hortatur nos etc.

verbum [1]) Dei viventes renovemur, et reformemur [2]) secundum interiorem hominem ad imaginem Dei, qui creavit eum. Hic ergo homo, qui jam reformatur et reparatur ad imaginem Dei, neque terrenus, neque in hoc mundo est, sed in coelis esse dicitur [3]) conversatio ejus: et ideo secundum eum, qui dixit: „vos [4]) autem non estis de hoc mundo:" mors in eum non potest pertransire. Qui autem adhuc in [5]) hoc [6]) mundo est, et [7]) terrenus est, ac terreni imaginem portat, de ipso dicitur, [8]) quod per eum peccatum in hunc mundum introivit, et per peccatum mors. Quod [9]) si peccatum et mors in hunc mundum introivit, et in hoc mundo habitat, certum est alienos a morte et a peccato esse eos, qui per Christum vel cum Christo mortui sunt huic mundo, et cum ipso resuscitati, [10]) cum ipso etiam sedere [11]) in coelestibus meruerunt, conversationem [12]) non jam [13]) in hoc mundo, sed in coelis habentes. Unde et pari consequentia ostenditur, quod omnis homo primo „de [14]) terra terrenus" est, sicut idem Apostolus alibi dicit,

---

[1]) Edd. Merlini: Dei verbum.

[2]) Coloss. III, 10. [3]) Philipp. III, 20.

[4]) Ev. Joann. XV, 19.

[5]) Alias: „in mundo est, terrenus est, ac terreni" etc. R.

[6]) Edd. M. et R. „in hoc mundo est."

[7]) Desideratur „est" in edd. Merlini. Cfr. p. huj. not. 5.

[8]) Rom. V, 12.

[9]) Msc. unus: „Quod si peccatum mors, et per peccatum mors in hunc mundum" etc. R.

[10]) Ephes. II, 5. 6.

[11]) Edd. Merlini: in coelestibus sedere meruerunt.

[12]) Philipp. III, 20.

[13]) Deest in editis (v. c. in edd. M.): „jam." R.

[14]) I Cor. XV, 47. 49.

cum[1]) imaginem terreni portat, et secundum imaginem terreni ambulat, carnem cogitat, et quae carnis sunt sapit, et vix aliquando est, ut convertatur ad Dominum, et spiritu Dei agatur, atque effectus spiritualis fiat „novissimus[2]) Adam in[3]) spiritum vivificantem.“ Require sane, quoniam per unum[4]) hominem in hunc mundum dicit introisse peccatum, et certum est, quia hic „mundum“ terrenum hunc appellat locum, in quo homines habitant, si in nullo alio loco introivit peccatum, neque in illis[5]) locis invenitur, ubi „spiritualia[6]) nequitiae in coelestibus“ nominantur. Sed et illud apud temet ipsum pertracta, unde in hunc mundum introivit peccatum, aut ubi erat, priusquam huc introiret, aut si omnino erat, vel si fuit ante illum, ad quem dicitur: „usque[7]) quo inventae sunt iniquitates in te, et propter hoc projeci te in terram.“ Nobis autem de his non est tutum plura disserere, cum videamus Apostolum vix[8]) singulis haec perstrinxisse sermonibus. „Per[9]) unum ergo hominem peccatum introivit in hunc mundum.“ Mundus autem, ut diximus, intelligendus est[10]) vel locus, in quo habitant homines, vel terrena et corporalis vita, in qua mors habet locum:

---

[1]) Alias: „cum in imagine terreni ambulat, et secundum imaginem terreni ambulat.“ R. — Edd. Merlini: „cum imagine terreni ambulat, et secundum — ambulat.“ R.

[2]) I Cor. XV, 45.

[3]) Editi (v. c. edd. M.): „in spiritu vivificante.“ R.

[4]) Rom. V, 12. [5]) Edd. Merlini: his.

[6]) Ephes. VI, 12. [7]) Cfr. Ezech. XXVIII, 17.

[8]) Sic potiores Mss. Rabanus vero: „vix de singulis haec perstrinxisse sermonibus.“ Editi (v. c. ed. M. I.), et Msc. unus: „vix singulis haec pertransisse sermonibus.“ R. — Ed. M. II: „vix singulis haec pertransire sermonibus.“

[9]) Rom. V, 12. — Editi (v. c. edd. M.): „Per unum hominem“ etc., omisso „ergo,“ quod nec in plerisque Mss., nec apud Rabanum reperitur.“ R.

[10]) In editis (v. c. in edd. M.) omittitur „est.“ R.

cui mundo, hoc est, terrenae vitae, crucifixos [1]) se dicunt sancti, et mortuos. „Et [2]) per peccatum, inquit, mors:" illa sine dubio mors, de qua et propheta dicit, quia „anima, [3]) quae peccat, ipsa morietur:" cujus mortis hanc corporalem mortem umbram merito quis dixerit. Quocunque enim illa incesserit, hanc necesse est subsequi, velut umbram corpus. Quod si objiciat quis, quia Salvator peccatum non fecit, [4]) nec mors in eo fuit animae per peccatum, et tamen mortem sustinuit corporalem: respondebimus ei, quia Salvator, sicut cum ipse peccatum non fecerit, [5]) pro nostra tamen salute per assumtionem carnis ipse dicitur factus esse peccatum: ita et cum mortem istam nulli deberet, nec ei esset obnoxius, pro salute tamen nostra hanc velut umbram illius susceptae dispensationis, quam supra diximus, sponte, non necessitate suscepit, sicut ipse dixit: „potestatem [6]) habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam." Sed videamus, quomodo „in [7]) omnes homines pertransiit mors." „In quo omnes, inquit, peccaverunt." Absoluta sententia pronuntiavit Apostolus, in omnes homines mortem pertransisse peccati, in eo, in quo omnes peccaverunt, sicut et alibi: „omnes [8]) enim, inquit, [9]) peccaverunt, et egent gloria [10]) Dei." Et ideo etiam si Abel illum justum dixeris, non potest excusari: „omnes [11]) enim peccaverunt."

---

1) Cfr. Galat. VI, 14. 2) Rom. V, 12.

3) Ezech. XVIII, 4. 4) Cfr. Jesai. LIII, 9.

5) II Cor. V, 21. 6) Ev. Joann. X, 18.

7) Rom. V, 12. — Ed. M. 1., itemq. ed. Ruaei: „pertransiit mors, in quo omnes" etc.

8) Rom. III, 23.

9) Deest „inquit" in edd. Merlini.

10) Editi (v. c. edd. M.), et Mss. plerique: „gratia." Malc. R.

11) Rom. III, 23.

Cur enim „post[1]) dies" obtulit, et[2]) post Cain obtulit hostiam ex primogenitis, et non ante ipsum, et non statim? Etiam si Enos dicas, qui „speravit[3]) invocare nomen Domini." Cur[4]) speravit, et cur non statim[5]) invocat, sed dissimulat et moratur? Etiam si Enoch dicas: non scribitur[6]) placuisse, usque quo generaret Metusalem.[7]) Metusalem autem interpretatur emissio mortis. Ex quo ostenditur, quia mors ista, quae in omnes homines pertransiit, etiam in ipsum transierit: sed[8]) vix aliquando sensit esse intra se mortem, et conversus ad Dominum emisit eam a se, et abjecit per poenitentiam: et ideo Metusalem dicitur genuisse, quod a se mortem, quae eum obsederat, abjecisset. Recte ergo, quod jam morti non esset obnoxius, sed abjecisset eam a se et effugasset, dicitur,[9]) quod transtulerit illum Deus, uti[10]) ne videret mortem. Sed et de Noe si requiras attentius, invenies, quod quingentesimo[11]) demum anno scribitur de eo, quia „Noe[12]) invenit gratiam in conspectu Domini Dei," et quia „justus erat in generatione sua," et quia „placuit Deo:" quod utique si prius meruisset, nunquam id, opinor,

---

1) Genes. IV, 3. 4.

2) Editi (v. c. edd. M.): „et prius Cain." R.

3) Genes. IV, 26.

4) Deest „Cur" in edd. Merlini.

5) Edd. Merlini: invocat statim.

6) Genes. V, 22.

7) Edd. Merlini: „Matusalem," ed. Ruaei: „Mathusalam."

8) Msc. unus: „sed vix aliquo modo sensit intrare mortem." Caeteri vero Mss., et editi (v. c. edd. M.) ut in nostro textu. R.

9) Genes. V, 24. coll. Hebr. XI, 5.

10) Ed. M. II: „uti non videret mortem.

11) Msc. unus: „quingentesimo decimo anno." R.

12) Genes. VI, 8. 9.

Scriptura divina siluisset. Sed et si quis velit, quod bibit [1]) vinum, et inebriatus est, ac nudatus, reputare, inveniet ex his omnibus non immerito ab Apostolo dici: „in [2]) quo omnes peccaverunt:" etiam si evigilavit [3]) Noe a vino suo. Quid autem dicam et de Abraham, cui dicitur: „exi [4]) de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui?" Quod utique non diceretur, si in domo patris Deo placere potuisset. Sed non opus est cum ingenti periculo in his singulos quosque enumerare sanctorum, cum sufficiat et Apostoli sententia, quae mortem dicit [5]) in omnes homines pertransisse, et illius, qui dixit: „nemo [6]) mundus a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus." Sed ista mors peccati, quae in omnes pertransiit, cum venisset ad Jesum, et tentasset eum perforare aculeo suo, — „aculeus [7]) enim mortis peccatum est" —, repulsa est et confracta. „Vita [8]) enim erat," et mors necessario exterminabatur a vita: et tunc ad eam dicitur: „ubi [9]) est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, victoria tua?" Idcirco enim, quia omnes vicerat, hic dicitur ad eam: „ubi est, mors, victoria tua?" Sed et quod peccatum quidem non dixit in omnes homines, sed „in [10]) mundum" introisse, mortem vero non in mundum, sed „in omnes homines," et non introisse, sed pertransisse: non puto, quod frustra hac diversitate usus sit Paulus. Arbitror, quod „mundum" hic terrenos quosque et in terrena conversatione permanentes designet: „homines"

---

1) Genes. IX, 21. 2) Rom. V, 12.

3) Genes. IX, 24. 4) Genes. XII, 1.

5) Rom. V, 12. 6) Job. XIV, 4. 5.

7) I Cor. XV, 56. — Ita Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) perperam: „aculeus tum mortis repulsus est et confractus. Vita" etc. R.

8) Ev. Joann. I, 4. et XIV, 6.

9) I Cor. XV, 55. 10) Rom. V, 12.

vero eos dicat, qui jam se incipiant [1]) agnoscere, et scire, quod ad imaginem Dei facti sunt. In illos ergo, qui mundus appellantur, id est, terrenos, [2]) intrasse dicit peccatum, et nusquam ejus exitum ponit. In eos vero, quos jam homines vult intelligi, dicit pertransisse peccatum, id est, fuisse quidem, sed per poenitentiam conversionis [3]) depulsum esse, et pertransisse, nec ultra in iis stetisse. Unde apparet, in literis Pauli ne unam quidem syllabam vacuam sentiri debere mysteriis.

Videamus nunc, quomodo dictum est: „usque [4]) ad legem enim peccatum erat [5]) in hoc mundo: peccatum autem non imputatur, [6]) cum lex non est.“ Hoc in loco secundum eam similitudinem, quam supra exposuimus, videtur mihi Paulus per alium aditum ingressus, et per alium egressus. Quis enim eum [7]) potest sequi per istum aditum, quo pluribus videtur ingressus, ut de lege Mosis dicere intelligatur, quia „usque [8]) ad legem peccatum erat [9]) in hoc mundo: peccatum autem non imputatur, [10]) cum lex non est?“ quasi ante legem peccatum non fuerit, et nemo peccaverit, nec [11]) reputatum fuerit

[1]) Edd. Merlini: incipiunt.

[2]) Alias: „terreni.“ R.

[3]) Alias: „conversationis.“ Male. R. [4]) Rom. V, 13.

[5]) Deest hoc loco, cfr. p. 316. not. 2. coll. p. huj. not. 9. et pag. 333. not. 5. et 11. et pag. 334. not. 2. „erat“ in edd. M. et R.

[6]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 316. not. 3. coll. pag. huj. not. 10. et pag. 333. not. 7. et pag. 334. not. 3. „imputatur, cum lex non est.“

[7]) Edd. Merlini: sequi potest eum per etc.

[8]) Rom. V, 13.

[9]) Desideratur hoc loco, cfr pag. huj. not. 5. „erat“ in edd. M. et R.

[10]) Edd. Merlini hoc loco, cfr. pag. huj. not. 6. „imputabatur, cum lex non esset.“

[11]) Editi (v. c. ed. M. I): „nec reputatum fuerit

ulli peccatum, antequam lex Mosis daretur, cum legamus et Cain et Lamech reputatum esse peccatum, et, ne per singulos immoremur, in tantum pro peccatis hominum exacerbatum esse Deum, ut diluvium mundo introduceret, et diceret: „delebo [1]) omnem carnem, quae super terram est:" et rursum [2]) Sodomitas igneus imber et sulphurea flamma vastaverit. Quomodo [3]) ergo in his, vel in hujuscemodi peccatis dici potest non fuisse peccatum, vel in vindictis talibus negabitur reputatum esse peccatum? Et ideo occultiore aditu digressus nobis requirendus est Pauli in eo, quod dicit: „usque [4]) ad legem enim peccatum erat [5]) in hoc mundo: peccatum autem [6]) non imputatur, [7]) cum lex non est." Invenimus [8]) eum et in posterioribus hujus epistolae dicentem hoc modo: „sine [9]) lege enim peccatum mortuum erat: ego autem vivebam sine lege aliquando." In quo unus mihi atque idem sensus videtur utriusque capituli. Quod enim hic deerat in sermone, ibi adimplevit. „Usque [10]) ad legem enim peccatum erat [11]) in hoc mundo," deest „mortuum," [12]) quod ibi evidentius expressit. Si ergo etiam

---

illi peccatum." Al. (v. c. in ed. M. II.): „nec peccatum fuerit illi peccatum." R.

[1]) Genes. VI, 7. [2]) Genes. XIX, 24.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „Quomodo ergo vel in hujuscemodi" etc. absque „in his." R.

[4]) Rom. V, 13.

[5]) Deest hoc loco, cfr. pag. 332. not. 9. „erat" in edd. M. et R.

[6]) Desideratur „autem" in ed. M. I.

[7]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 332. not. 10. „imputatur, cum lex non est."

[8]) Editi (v. c. edd. M.): „Inveniemus eum in posterioribus" etc. R.

[9]) Rom. VII, 8. 9. [10]) Rom. V, 13.

[11]) Deest hoc loco, cfr. pag. huj. not. 5. „erat" in edd. M. et R.

[12]) Cfr. Rom. VII, 8.

hic jungamus istum sermonem, et dicamus: „usque[1]) ad legem enim peccatum erat[2]) in hoc mundo" mortuum: „peccatum autem non imputatur,[3]) cum lex non est:" vide quia integre stare poterit sensus. Sed et illud saepe jam diximus, in hac epistola Paulum de multis quidem legibus, sed de naturali lege frequentius disputare, quod et in hoc loco praecipue deprehenditur. Usque[4]) ad legem enim naturalem peccatum mortuum est. Ergo certo aetatis tempore, ubi rationis capax esse quis coeperit, et justi injustique, aequi et iniqui habere discrimen, tunc peccatum, quod prius intra hominem velut mortuum habebatur, reviviscere dicitur, pro[5]) eo, quod est jam intrinsecus lex, quae vetet, et ratio, quae ostendat non esse faciendum. Sed ut apertius intelligatur quod dicimus, evidenti utamur exemplo. Scriptum est: „qui[6]) percusserit patrem, vel matrem, morte moriatur:" et: „qui[7]) maledixerit patri, aut matri, morte moriatur." Puer ergo parvulus quatuor fere, aut quinque annorum, si,[8]) ut fieri solet, indignatus virga[9]) percutiat patrem, aut matrem, quantum ad praeceptum mandati spectat, mortem[10])

---

[1]) Rom. V, 13.

[2]) Legitur hoc loco, cfr. p. 333. not. 11. „erat" in edd. M. et R.

[3]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 333. not. 7. „imputatur, cum lex non est."

[4]) Sic recte Msc. unus Regius num. 1639. Caeteri vero Mss. et editi (v. c. edd. M.) perperam: „Usque ad legem enim naturalem, quae certo aetatis tempore, ubi" etc. R.

[5]) Sic omnes Mss. nostri. Editi vero (v. c. edd. M.): „pro eo quod est cum intrinsecus lex quae vetat, ratio ostendat non esse facienda. Sed" etc. R.

[6]) Exod. XXI, 15. [7]) Exod. XXI, 16.

[8]) Sic recte Msc. unus; caeteri vero (itemq. edd. M.): „sicut fieri solet." R.

[9]) Editi (v. c. edd. M.) omittunt „virga." R.

[10]) Ita omnes Mss. nostri. Editi vero (v. c. edd. M.): „mori debet." R.

debet. Sed quia lex in illo nondum est naturalis, quae cum doceat non debere injuriam facere patri, aut matri, nec [1]) scit in hoc crimen impietatis admitti: est quidem species peccati quod facit, quia [2]) percutit patrem, vel matrem, aut maledicit; sed mortuum est in eo peccatum, quia per absentiam naturalis legis, quae in eo nondum est, peccatum ei non potest reputari. Nondum est enim intra eum ratio tanta, quae eum doceat, hoc, quod facit, fieri non debere: et ideo etiam a parentibus non solum non reputatur ad culpam, sed ad gratiam jucunditatemque suscipitur. Et hoc modo consequenter, ut ego arbitror, intelligi potest, quod Apostolus dicit: „usque [3]) ad legem enim peccatum erat [4]) in hoc mundo," ut subaudiatur „mortuum." [5]) „Peccatum [6]) autem non imputatur, [7]) cum [8]) lex non est." Convenit enim secundum hanc expositionem etiam illud intelligi, [9]) quod dicit Apostolus: „ego [10]) autem vivebam sine lege aliquando." Nam quomodo Paulus sine lege Mosis invenitur aliquando vixisse, cum ipse de se dicat, [11]) quia Hebraeus ex He-

---

[1]) Ita recte Msc. unus Regius num. 1639. Alter vero Reg. num. 1641. habet: „non est in hoc crimen impietatis: eminet quia et est quidem species peccati" etc. Caeteri vero Mss. et editi (v. c. edd. M.) habent: „vel sciat in hoc crimen impietatis admitti: et" (deest *et* in ed. M. II.) „est quidem species peccati" etc. R.

[2]) Sic Msc. unus Regius num. 1641. Caeteri vero Mss. et editi (v. c. edd. M.) habent: „matrem enim percutit, vel maledicit." R.

[3]) Rom. V, 13.

[4]) Deest hoc loco, cfr. pag. 332. not. 5. „erat" in edd. M. et R.

[5]) Cfr. Rom. VII, 8. [6]) Rom. V, 13.

[7]) Ed. M. II., cfr. p. 332. not. 6. „imputabatur."

[8]) Edd. Merlini, cfr. pag. 332. not. 6. „cum lex non esset."

[9]) Deest in editis (v. c. in edd. M.): „intelligi." R.

[10]) Rom. VII, 9. [11]) Philipp. III, 5.

bracis sit, et octava die circumcisus statim a nativitate in Mosis legis observantia fuerit? Sed constat eum aliquando, hoc est, in puerili aetate, antequam rationis capax fieret, sine naturali lege vixisse. Nondum enim ei in illa aetate inerat justi injustique distinctio, nec recti pravique patebat examen. Quod de naturali lege dici in sequentibus evidenter ostendit, cum dicit: „sed [1]) ubi venit mandatum, peccatum revixit: ego autem mortuus sum.“ Per quod declarat, illius aetatis peccata fuisse quidem, sed mortua habita, quia non reputabantur ad culpam. Ubi vero coepi, [2]) inquit, scire quid agendum sit, quid cavendum et [3]) vitandum, et mandatum legis intra me vigentis accipere, tunc in me revixit peccatum, quod prius per absentiam legis mortuum videbatur, et „ego, [4]) inquit, mortuus sum:“ coepit enim jam [5]) mihi reputari peccatum. Sed haec Basilides non advertens de lege naturali debere intelligi, ad ineptas et impias fabulas sermonem Apostolicum traxit, et [6]) in *μετενσωματώσεως* dogma, id est, quod animae in alia atque alia corpora transfundantur, ex hoc Apostoli dicto conatur adstruere. „Dixit enim, inquit, Apostolus, quia „„ego [7]) vivebam sine lege aliquando:““ hoc est, antequam in istud corpus venirem, in [8]) ea specie corporis vixi, quae sub lege non esset,

---

[1]) Rom. VII, 9. 10.

[2]) Edd. Merlini: Ubi vero, inquit, coepi scire etc.

[3]) Omittuntur in editis (v. c. in edd. M.) verba: „et vitandum.“ R.

[4]) Rom. VII, 10.

[5]) Edd. Merlini: mihi jam reputari etc.

[6]) Sic Mss. nostri. Editi vero (v. c. edd. M.): „in Pythagoricum dogma,“ omisso „et.“ Codices quidam perperam habent: „et in *αἰητέυς αἰατοσέος* (accurate reddidi Ruaei verba) „dogma.“ R.

[7]) Rom. VII, 9,

[8]) Editi (v. c. edd. M.): „in eam speciem.“ R.

pecudis scilicet, vel avis." Sed non respexit ad id, quod sequitur, id est: „sed [1]) ubi venit mandatum, peccatum revixit." Non enim dixit se venisse ad mandatum, sed [2]) ad se venisse mandatum: et peccatum non dixit non fuisse in se, sed mortuum fuisse, et revixisse. In quo utique ostendit, quod de una eademque vita sua utrumque loqueretur. Verum Basilides, et [3]) si qui cum ipso hoc sentiunt, in sua impietate relinquantur. Nos autem Apostoli sensum secundum pietatem ecclesiastici dogmatis advertamus. Sed et hoc ipsum, quod dicit: „peccatum [4]) erat [5]) in hoc mundo:" et non dixit: „in hominibus:" cum utique sint in mundo et pecudes, et caetera animalia, et arbores, vel [6]) ex quibuscunque hic mundus constat, nec tamen in his creditur esse peccatum, quale sit requiramus. Videtur mihi, quod hic Apostolus [7]) homines illos sentiat, qui jam rationis capaces sunt, et naturalibus legibus parent: illam vero aetatem, quae nondum ad capacitatem rationis accessit, non tam homines, quam mundum appellaverit, pro eo, quod partes quidem mundi sint, nondum tamen in hoc venerint, ut imaginem in se Dei, ad quam homo factus esse dicitur, [8]) capacitate rationis expresserint. Sed et illud velim, nisi plus justo curiosum videtur, inquirere, ne forte secundum eos, qui Mosis legem in his intelligi volunt, per hoc, quod

---

[1]) Rom. VII, 9.

[2]) Editi (e. c. edd. M.): „sed advenisse mandatum." R.

[3]) Alias: „et qui cum ipso" etc. R.

[4]) Rom. V, 13.

[5]) Exstat hoc loco, cfr. pag. 334. not. 2. „erat" in edd. M. et R.

[6]) Desideratur „vel" in edd. Merlini.

[7]) Desideratur in libris antea editis (v. c. in edd. M.): „Apostolus." R.

[8]) Genes. I, 27.

dicit: „peccatum[1]) autem non imputatur,[2]) cum lex non est:" videatur etiam diabolus et angeli ejus absolvi, si, ubi lex non est, peccatum non reputatur. Et quomodo ante legem Mosis vel serpens condemnatus est, vel invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum? Quomodo etiam, quod Judas Apostolus in epistola catholica dicit, poterit explanari? Ait enim ita: „angelos[3]) quoque, qui non servaverunt principatum suum, sed dereliquerunt domicilium suum, in judicium magni diei aeternis vinculis constrictos sub caligine reservavit." Ex quibus omnibus magis ac magis constat de ea lege haec Apostolum dicere, quam unusquisque, sive[4]) hominum, sive etiam angelorum, divina quadam dispensatione, vel munere, intra se naturaliter gerit: cujus tanta vis est, et tanta potentia, ut etiam angelos arguat, nec personam ullius dignitatis excipiat, et ipsa fecerit hoc, quod superius Apostolus Judas dicit, ut angeli, qui non servaverunt principatum suum, sed dereliquerunt domicilium suum, ad judicium magni diei aeternis adstricti vinculis servarentur. Ipsa est lex, quae etiam diabolum[5]) et angelos ejus in ignem aeternum, qui iis praeparatus est, pertrahit. Et sicut certum est, quia neque illi angeli aeternis adstricti vinculis ad judicium servarentur, neque isti in ignem aeternum, qui iis praeparatus est, mitterentur, nisi quia positam sibi a Deo legem non servaverunt, neque ad judicium venirent, nisi contra legem aliquid commisissent: ita certum videtur, quia, si custodissent positam sibi legem, neque isti in ignem aeternum, neque illi sub aeterna caliginis vincula decidissent.

---

[1]) Rom. V, 13.

[2]) Edd. Merlini hoc loco, cfr. p. 332. not. 6. „imputabatur, cum lex non esset."

[3]) Ep. Judae vers. 6.

[4]) Deest in editis (v. c. in edd. M.): „sive." R.

[5]) Matth. XXV, 41.

Superest,[1]) ut etiam illud pro viribus discutiamus, quomodo dictum sit: „sed[2]) regnavit mors ab Adam usque ad Mosen in[3]) eos, qui peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adami, qui est forma futuri.“ Tertio nunc Apostolus de morte commemorat. Primo ait, quod „per[4]) peccatum mors introivit in hunc mundum.“ Secundo: „in[5]) omnes homines, inquit, mors pertransiit.“ Nunc vero: „regnavit,[6]) inquit, mors ab Adam usque ad Mosen.“ Et sciens esse per haec singula aliquas differentias, quando[7]) quidem introierit, et quando[8]) regnaverit, indicavit. Tunc, inquit, introivit, cum primus homo deliquit. Et quomodo introierit dixit. „Per[9]) peccatum,“ inquit. Et nunc regni ejus tempus ab Adam usque ad Mosen designat: quomodo[10]) autem in[11]) omnes homines pertransierit, non ostendit. Videtur ergo mihi in his describere Apostolus velut tyranni alicujus ingressum, qui voluerit regnum legitimi regis invadere, et primo quidem fauces ipsas et aditus regni occupaverit praevaricatione custodis: tunc deinde cunctorum animos ad se inclinare tentaverit, et maxima ex parte potuerit, et ita indebitum

---

[1]) Edd. Merlini: „Superest etiam illud, ut pro viribus“ etc.

[2]) Rom. V, 14.

[3]) Edd. Merlini, cfr. p. 316. not. 4. „etiam in eos, qui peccaverunt“ etc.

[4]) Rom. V, 12. [5]) Rom. V, 12.

[6]) Rom, V, 14.

[7]) Ita recte editi (v. c. ed. M. II). Mss. vero nostri, alii (itemq. ed. M. I.) hic et infra: „quoniam“ etc., alii: „quomodo“ etc. R.

[8]) Cfr. pag. huj. not. 7.

[9]) Al. (v. c. in ed. M. I.): „Peccatum, inquit“ omisso „per.“ R. — Ed. M. II: „Peccatum regnavit, inquit.“

[10]) Alias (v. c. in edd. M.): „quando autem.“ R.

[11]) Omittuntur in editis (v. c. in edd. M.) verba: „in omnes homines.“ R.

sibi vindicaverit regnum. Hoc ergo per tyrannidem regnante, mittitur dux electus a rege legitimo Moses, qui occupatos ab eo populos ad civilis imperii jura revocaret, et veri regis uti legibus edoceret. Ille tunc tyrannus, id est, mors peccati, qui [1]) per praevaricationem primi custodis irrepserat, regnabat super omnes illos, qui ad eum simili, ut ille primus, praevaricatione declinaverant. [2]) Sed iste legitimi principis dux agit omnia, quatenus aliquos ex peccati et mortis regno diripiat; et obtinuit [3]) tandem, ut unam gentem, et si quis se huic voluit sociare, converteret: et ex praecepto regis primus [4]) sacrificia instituit, quibus [5]) certa solemnitate oblatis, sicut deceret, remitteretur iis peccatum. Et ita demum ex parte aliqua homines coeperunt de regno peccati mortisque liberari. Nam tyrannus ille, qui dicitur mors, ab Adam, qui primus praevaricatione sui ingressum ei dederat, ut in omnes homines pertransiret, regnabat usque ad Mosen istum [6]), quem diximus ducem, qui missus a Deo omnium rege regnum ejus coepit infringere, et [7]) sub lege justi principis revocare. „Regnavit [8]) ergo mors ab Adam usque ad Mosen,“ secundum eam speciem, quam supra posuimus, non super omnes, sed [9]) „in eos, qui peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adami.“ Nam introivit

---

[1]) Edd. Merlini: quae.

[2]) Edd. Merlini: declinaverunt.

[3]) Ed. M. I: obtineat.

[4]) Msc. unus: „primis;“ editi (v. c. edd. M.): „primi.“ R.

[5]) Sic Msc. unus Regius num. 1641. Caeteri vero Mss. et editi (v. c. edd. M.) habent: „quibus certa solemnitate oblatis diceret: et remittetur ei peccatum.“ R.

[6]) Editi (v. c. edd. M.): „justum.“ R.

[7]) Editi (e. c. ed. M. II.): „et sub legem.“ R.

[8]) Rom. V, 14.

[9]) Edd. M. hoc loco, cfr. p. 316. not. 4. coll. p. 339. not. 3. „sed in eos, qui“ etc., omisso „etiam.“

quidem mors in mundum, et in omnes pertransiit, non tamen in omnes regnavit. Aliud [1]) est enim pertransire, et aliud regnare. Peccatum enim pertransiit etiam [2]) in justos, et levi quadam eos contagione perstrinxit. In praevaricatoribus vero, id est, his, qui se ei tota mente ac devotione subjiciunt, regnum tenet, et omni potestate dominatur. „Regnavit [3]) ergo mors ab Adam," qui primus transitum peccato [4]) in hunc mundum praevaricando patefecit, usque „ad Mosen," id est, usque ad legem. Per legem enim purificatio peccatorum coepit aperiri, et ex parte aliqua tyrannidi ejus obsisti per hostias, per expiationes varias, per sacrificia, per praecepta. Sed quoniam tanta ejus erat dominatio, quae vires legis excederet, mittuntur in auxilium legis [5]) prophetae. Sed et ipsi pervidentes supra vires suas esse tyranni potentiam, adventum praesentiamque ipsius regis exorant, clamantes ad Deum: „emitte [6]) lucem tuam, et veritatem tuam:" et iterum: „inclina [7]) coelos tuos, et descende:" et rursum: „exsurge, [8]) Domine, fer opem nobis." Affuit ergo Jesus Christus Filius Dei, et „in [9]) quo lex infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne," et mundum quidem reconciliavit [10]) Deo: exuit [11]) autem prin-

---

[1]) Msc. unus: „Aliud est enim transire, aliud pertransire: aliud pertransire, aliud regnare." R.

[2]) Editi (v. c. edd. M.): „etiam justos," omisso „in." R.

[3]) Rom. V, 14.

[4]) Ed. M. I: „peccatum in hoc mundo" etc., ed. M. II: „peccato in hoc mundo" etc.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „regis prophetae. Sed et ipsi praevidentes" etc. R.

[6]) Psalm. XLIII, 3. (XLII.)

[7]) Psalm. CXLIV, 5. (CXLIII.)

[8]) Psalm. XLIV, 26. (XLIII.)

[9]) Rom. VIII, 3. [10]) II Cor. V, 19.

[11]) Coloss. II, 15.

cipatus et potestates tyranni, triumphans eas in semet ipso. Verum in haec per excessum quendam prolapsi videmur: sed ad propositum redeamus. Igitur mors peccati regnavit ab Adam usque ad Mosen, id est, usque ad adventum Christi. Moses enim lex appellatur, et lex, sicut scriptum [1]) est, usque ad Joannis baptismum habuit locum, ex quo coepit Jesus regnum Dei praedicare. Quod autem excepit certos quosque, in quibus mors regnaverit, cum dicit: „regnavit [2]) mors [3]) in eos, qui peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adami:“ non mihi videtur dici absque mysterii alicujus indicio. [4]) Ne [5]) forte ergo fuerint aliqui usque ad illud tempus, quo sub lege velut sub paedagogo homines habebantur, qui tale aliquid egerint, quale [6]) Adam in paradiso egisse describitur, [7]) et contigisse ex ligno sciendi bonum et malum, et erubuisse nuditatem suam, atque ab habitatione paradisi decidisse. Aut magis simpliciter accipiendum videtur, et similitudo praevaricationis Adami absque aliqua discussione recipienda, ut hoc sermone omnes, qui ex Adam praevaricatore nati sunt, indicari videantur, et habere in semet ipsis similitudinem praevaricationis ejus non [8]) solum ex semine, sed ex institutione susceptam. [9]) Omnes enim, qui in hoc mundo nascuntur, non solum nutriuntur a parentibus, sed et imbuuntur; et non solum sunt filii pec-

---

[1]) Luc. XVI, 16. [2]) Rom. V, 14.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „mors in eos etiam, qui non peccaverunt.“ Male. R. — Cfr. edd. N. T. coll. pag. 340. not. 9. et pag. 344. not. 1.

[4]) Mss. nostri: „indicio.“ Editi (v. c. edd. M.): „indicatione;“ al. „indictione;“ al. „indicione.“ R.

[5]) Edd. Merlini: Forte ergo fuerunt aliqui etc.

[6]) Editi (e. c. edd. M.): „quod Adam“ etc. R.

[7]) Genes. III, 6. 7. et 23.

[8]) Alias: „non solum ex genere, sed ex institutione suscepta. Omnes“ etc. R.

[9]) Edd. Merlini, cfr. pag. huj. not. 8. „suscepta.“

catorum, sed et discipuli. Ubi vero aetas adoleverit, et agendi quae sentit libertas accesserit, ibi jam aut pergit quis in [1]) viam patrum suorum, sicut de nonnullis regibus scribitur,[2]) aut certe incedit in [3]) viam Domini Dei sui. Denique et [4]) de Abel tale aliquid mihi indicari videtur in eo, quod scriptum est: „obtulit [5]) autem post dies Abel hostiam Deo ex primogenitis ovium, et ex adipibus earum." Quod ergo dixit: „post dies:" hoc ostendit, quia primis quidem vitae suae diebus paternae praevaricationis institutionibus tenebatur: post illos vero dies, ubi resipuit, ubi respexit ad Deum naturae lege commonitus, dicitur tunc obtulisse hostiam Deo. Potest ergo vel hoc modo locus iste simpliciter exponi, vel occultatum, in eo quod dicit: „in [6]) similitudinem praevaricationis Adami:" sacramentum, et prope ineffabiliter reconditum, subtili quadam intelligentiae [7]) linea colligi: ut si quis ponat mortem hic, [8]) quae regnasse dicitur [9]) ab Adam usque ad Mosen, id est, usque ad legis finem et principium Christi, illam dici, [10]) de qua in Propheta scribitur tanquam ex persona Domini dicentis: „de [11]) manu inferni eripiam eos, et de morte liberabo [12]) eos:" aut certe, quod sint excepti aliqui et occultiore mysterio designati, qui ad similitudinem praevaricationis Adami

---

[1]) Ed. M. II: per viam.

[2]) Cfr. I Regg. XV, 26. seqq. (III Regg.)

[3]) Ed. M. II: per viam.

[4]) Desideratur „et" in ed. Ruaei.

[5]) Genes. IV, 4. coll. vers. 3. [6]) Rom. V, 14.

[7]) Edd. Merlini: linea intelligentiae colligi.

[8]) Sic. Mss. Editi vero (v. c. ed. M. II.): „mortem hanc, quae" etc. R. — Ed. M. I: „mortem, hic quae" etc.

[9]) Edd. Merlini: dicatur. — Cfr. Rom. V, 14.

[10]) In antea editis (v. c. in edd. M.) omittitur „dici." R.

[11]) Hos. XIII, 14 [12]) Edd. Merlini: liberabit eos

peccasse memorantur, in quos solos regnaverit mors. Si vero, — ut in nonnullis exemplaribus habetur,— „etiam [1]) in eos, qui non peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adami," mors ista, id est, quae in inferno animas detinebat, regnasse dicatur, intelligimus et sanctos quosque sub ista morte, etiam si non peccandi, at certe moriendi lege decidisse: Christum vero idcirco in infernum descendisse, non solum ut ipse non teneretur a morte, sed ut et eos, qui inibi non tam praevaricationis, ut diximus, crimine, quam moriendi conditione habebantur, abstraheret: [2]) sicut scriptum est, quia „multa [3]) corpora sanctorum dormientium surrexerunt cum illo, et ingressi sunt in sanctam civitatem." In quo et [4]) prophetae dicta complentur, quibus [5]) ait de Christo: „adscendens [6]) in altum, captivam duxit captivitatem." Et hoc modo per resurrectionem suam mortis quidem jam regna destruxit, unde et captivitatem scribitur liberasse. Ipsum vero inimicum et tyrannum, cujus regna dissolvit, [7]) audi [8]) quando dicat Apostolus destruendum: „novissimus [9]), inquit, inimicus destruetur mors." Regnum vero jam [10]) mortis destructum est, et captivitas, quae sub ea tenebatur, abducta est. Sed quia ipse inimicus et tyrannus adhuc in novissimo et in fine saeculi destruendus est, [11])

---

[1]) Rom. V, 14. — Cfr. p. 342. not. 3.

[2]) Sic rectius Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.) et Mss. nostri: „absolveret." R.

[3]) Matth. XXVII, 52. 53.

[4]) Desideratur „et" in edd. Merlini.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „qui ait." R.

[6]) Psalm. LXVIII, 18. (LXVII.)

[7]) Editi (v. c. edd. M.): „dissolvuntur." R.

[8]) Ed. Ruaei in textu: „audi quomodo dicat Apostolus" etc., in notis vero: „Msc. unus (itemq. edd. M.). *audi quando dicat Apostolus.*" etc. R.

[9]) I Cor. XV, 26. [10]) Ed. M. II: mortis jam.

[11]) Deest in editis (v. c. in edd. M.): „est." R.

idcirco etiam nunc videmus eum non tam regnare, quam latrocinari, et depulsum regno, per deserta et avia circumeuntem quaerere sibi infidelium manum: et ideo clamabat Apostolus: „non [1]) ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideriis ejus.“ Verum nos contenti perstrinxisse paucis ea, quae Apostolus obtecta [2]) esse voluit, sequentia requiramus. Addidit post haec: „qui [3]) est forma futuri.“ Quod quidem ambiguum mihi videtur, utrum ex eo tempore, quo haec scribebat Apostolus, Adam futuri forma dicitur, quod est saeculi venturi, an a semet ipso, id est, ab Adam futuri, ut in Christo accipiatur: quod tempus Apostolo haec scribenti futurum non erat, sed praeteritum; quamvis et in alio loco, cum de Adam et Eva loqueretur, idem Apostolus dixerit: „mysterium [4]) hoc magnum est: ego autem dico in Christo et in [5]) ecclesia:“ in quo videtur hoc magis nobis ad intelligendum dedisse, quod forma futuri dicatur Adam in eo, quod advenit Christus ad ecclesiam sibi sociandam. Nescio sane, quomodo quis possit et praevaricationem ejus, et peccatum, et hoc, quod mors per ipsum in omnes homines pertransiit, in formam Christi coaptare, nisi forte ex contrariis, ut idem Apostolus in superioribus exponit, cum dicit: „sicut [6]) enim per unum hominem mors, ita et per unum resurrectio mortuorum:“ et iterum: „sicut [7]) enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam justi constituentur multi.“ Si vero intelligamus Apostolum a suis temporibus, quibus haec scribebat, dixisse Adam futuri esse formam, ita magis intelligitur, quod, sic-

[1]) Rom. VI, 12.

[2]) Editi (v. c. edd. M.): „objecta.“ Male. R.

[3]) Rom. V, 14. [4]) Ephes. V, 32.

[5]) Deest „in“ in edd. Merlini.

[6]) I Cor. XV, 21. [7]) Rom. V, 19.

ut in hoc saeculo mors regnavit per unum Adam, et mortale effectum est omne hominum genus, ita et in futuro saeculo vita regnabit per Christum, et immortalitate donabitur omne hominum genus. Similiter autem ut in hoc ambiguum diximus esse sermonem, quo ait: „qui[1]) est forma futuri:" invenimus[2]) et ad Colossenses ambigue scriptum, ubi dicit: „non[3]) ergo vos judicet quisquam in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniis, aut sabbatis: quae sunt umbra futurorum." Et item alibi idem Apostolus dicit: „umbram[4]) enim habet lex bonorum futurorum." In quibus utique similis dubitatio[5]) est, utrum cibus, et potus, et[6]) dies festi, et neomeniae, et sabbata, ita habeant umbram futurorum, ut in adventu Christi veritas umbrae ipsius adimpleta sit, an[7]) in futuro saeculo sit implenda. Sed[8]) et quod dicit Apostolus, totam legem umbram habere futurorum bonorum, utrum in adventu Christi, an in futuro saeculo umbrae istius explenda sit[9]) veritas, incertum est: quia et[10]) in alio loco scribitur[11]) etiam de his, quae sub lege sunt, quod formae et umbrae deserviant coelestium. Qui ergo vult adstruere, quod in adventu Christi ista completa sint, cibi et potus rationes confirmabit expletas in eo, ubi Petrus per visionem vidit in linteo omne genus

---

1) Rom. V, 14.

2) Edd. Merlini: inveniemus ad Colossenses etc.

3) Coloss. II, 16. 4) Hebr. X, 1.

5) Editi (v. c. edd. M.): „disputatio." R.

6) Edd. Merlini: et festi dies, neomeniae et sabbata etc.

7) Edd. Merlini: aut in futuro etc.

8) Edd. Merlini: Sed et totam legem quod dicit Apostolus umbram habere etc. — Cfr. Hebr. X, 1.

9) Ed. M. II: est.

10) Desideratur „et" in edd. Merlini.

11) Hebr. VIII, 5.

animalium deponi, et audivit vocem: „quod [1]) Deus mundavit, tu [2]) commune ne dixeris:" quod ad diversos utique hominum mores refertur: et poculum dicet [3]) esse calicem novi testamenti: diem quoque festum probabit, ubi „pascha [4]) nostrum immolatus est Christus," et diem festum celebramus [5]) „non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis." Similiter et neomenias, hoc est, novos menses fieri ostendet per Christum solem [6]) justitiae, et Apostolos ejus. Sed et sabbata observari docebit, non portando onera peccati, sed stando [7]) unumquemque stabiliter in loco suo, non accendentem ignem, de quo per prophetam dicitur: „ite [8]) in lumine ignis vestri, et flammae, quam accendistis vobis." Alius vero, qui formas istas et umbram legis ad futurum saeculum transfert, et ministeriorum coelestium has esse ducit [9]) imagines in illa coelesti Jerusalem complendas, de cibo et potu conabitur assignare secundum ea, quae Dominus dicit: „donec [10]) bibam illud novum vobiscum in regno Patris mei." Sed et diem festum dicet secundum prophetae dictum: „quid [11]) facietis in die solemnitatis, et in die festo Domini?" Neomenias [12]) vero, id est, novos menses in illis aeternis annis requiret, de quibus dicit propheta: „memoratus [13]) sum annos aeternos, et meditatus sum:" et iterum in cantico Deuteronomii: „recordamini [14]) dies aeternos." Et de sabbato dicitur: [15]) „re-

---

[1]) Act. X, 15.
[2]) Edd. Merlini: tu ne commune dixeris.
[3]) Ed. M. I: dicit. [4]) Cfr. I Cor. V, 7.
[5]) Cfr. I Cor. V, 8. [6]) Cfr. Malach. IV, 2.
[7]) Exod. XVI, 29. et XXXV, 3. [8]) Jesai. L, 11.
[9]) Alias: dicit. [10]) Matth. XXVI, 29.
[11]) Hos. IX, 5.
[12]) Edd. Merlini: Neomeniam vero etc.
[13]) Psalm. LXXVII, 5. 6. (LXXVI.)
[14]) Deut. XXXII, 7. [15]) Hebr. IV, 9.

linquitur[1]) ergo sabbatismus populo Dei." Et adstruet, quia, sicut haec singula formam futuri saeculi tenent, ita potest etiam Adam, de quo dicitur: „qui[2]) est forma futuri:" conferri ad futuri saeculi rationem: et propterea, cum praemissum esset de his, qui[3]) „peccaverunt[4]) in similitudinem praevaricationis Adami," additum est: „qui[5]) est forma futuri."

2. „Sed[6]) non sicut delictum, ita et donum. Si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit. Et[7]) non sicut per unum peccatum, ita et donum. Nam judicium quidem ex uno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in justificationem." Cum in superioribus dixisset Apostolus de Adam: „qui[8]) est forma futuri:" videns[9]) requiri posse, quia, si Adam forma Christi est, ergo et in eo, quo peccavit, necesse est ut formam Christi habuerit, et in eo, quo regnavit mors ab Adam usque ad Mosen: hoc autem de Christo sentire videbatur absurdum, continuo subjungit: „sed[10]) non sicut delictum, ita et donum:" et incipit ex hoc sermone veluti semet ipsum explanare, quomodo formam Christi dixerit esse Adam. „Si[11]) enim, inquit, unius delicto multi mortui sunt," — in Adam videlicet, —

---

1) Edd. Merlini: relinquetur ergo etc.

2) Rom. V, 14. 3) Rom. V, 14.

4) Edd. Merlini: peccaverant.

5) Rom. V, 14.

6) Rom. V, 15. 16. — Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 349. not. 1. „abundavit."

7) Mss. plures: „Et non sicut per unum peccantem, ita" etc. R. — Cfr. edd. N. T.

8) Rom. V, 14.

9) Editi (v. c. edd. M.): „videns quia requiri posset, quia" etc. R.

10) Rom. V, 15. 11) Rom. V, 15.

„multo magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit:"[1]) id[2]) est, si in uno peccante locum mors inveniens in plures potuit diffundi, multo magis gratia Dei, quae[3]) in Christo copiosius et latius abundavit, quam mors in Adam, in plures diffunditur: et in tantum non est eadem conditio delicti, quae et doni, ut, cum judicium habitum sit de Adam, ex[4]) uno ipso delinquente condemnatio in omnes homines venerit, e contrario vero per Christum ex multis delictis, quibus omne genus hominum tenebatur, justificatio data sit in omnes: ut, sicut mors per unum regnaverat in delictis, ita et per unius obedientiam vita regnaret per justitiam. Igitur non sine profunda arte dicendi Apostolus formam Christi esse Adam posuit, quae sit per genus similis, per speciem contraria. Per genus namque similis est forma in eo, quod, sicut ab uno Adam in plures homines diffunditur, ita et ab uno Christo in plures homines diffundatur.[5]) Per speciem vero contraria, quod ex Adam praevaricatione coepta „peccatores[6]) constituti sunt multi," Christi vero „obedientia justi constituentur multi." Quia ergo, quatenus forma Christi fuerit Adam, sive in similibus, sive in contrariis, secundum rationem eloquii ipsius explanatum est, nunc etiam, quid[7]) interioris sensus Apostoli indicet in his, vel potius contegat,

---

[1]) Editi (e. c. edd. M.): „abundabit." R. — De edd. M. cf. pag. 348. not. 6.

[2]) Editi (v. c. edd. M.): „id est, si uno peccante locum" etc. R.

[3]) Editi (e. c. edd. M.): „quae in Christo est, copiosius et latius abundabit, quam mors Adam in plures diffundatur." R.

[4]) Alias: „et ex uno ipso." R. — Ed. M. II: „et uno ipso."

[5]) Ed. M. II: diffunditur. [6]) Rom. V, 19.

[7]) Editi (v. c. edd. M.), et Mss. quidam: „quae (al. *qui*, al. *quid*) interior sensus Apostoli indicet in his," etc. R.

videamus. Et quamvis periculosum videatur, ea, quae occultius in Apostoli scriptis posita sunt, patefacere, tamen, qua ex parte possibile est, indicia quaedam ex his divinae bonitatis colligere non puto absurdum videri. Proposuit Apostolus ostendere, quid humano generi intulerit „primus [1]) Adam," qui „factus est in animam vivam;" quid etiam „secundus Adam," qui est „in spiritum vivificantem." Ex illius, inquit, [2]) praevaricatione peccatum apparuit, et per peccatum mors ingressa est in omnes homines: imo, ut servemus Pauli literis moderationem suam, quam in praesenti loco tenuit, [3]) in multos homines mors pertransiit. Per obedientiam [4]) vero Christi justificatio, et per justificationem vita multo magis in plures abundavit. Et ostendere vult, quod multo sit fortior vita quam mors, et justitia quam peccatum: et per hoc edocere, quia si [5]) ita peccatum et mors regnare in omnibus potuit, accipiens ex unius hominis inobedientia initium, quanto potentius et dignius per justitiam vita regnabit, initium accipiens per unius obedientiam Christi; [6]) Christi, inquam, qui ad hoc opus non conditionis necessitate, sed sola miseratione permotus accessit. „In [7]) forma" enim „Dei" erat, et videns unius hominis delicto mortem regnare per populos, creaturae suae non obliviscitur, nec „rapinam ducit esse se aequalem Deo:" hoc est, non sibi magni aliquid deputat, quod ipse quidem aequalis Deo et unum cum Patre est, opus vero suum depascitur mors unius hominis ingressa delicto.

---

[1]) I Cor. XV, 45. coll. Genes. II, 7.

[2]) Rom. V, 12. [3]) Cfr. Rom. V, 15.

[4]) Rom. V, 19.

[5]) Alias (v. c. in ed. M. II.): „si ita per peccatum mors" etc. R. — Ed. M. I: „si ita peccatum mors" etc.

[6]) Editi (v. c. edd. M.): „Christi; Christus, inquam, ad hoc opus" etc. Mss. quidam semel habent „Christi." R.

[7]) Philipp. II, 6.

„Exinanivit“ [1]) igitur „se ipsum“ de aequalitate et forma Dei, et „servi“ suscepit „formam,“ et fit homo, ad quem tentandum auderet quidem venire ille, qui regnabat in omnibus, sed intrare non posset. Mortem tamen istam communem suscepit, cum illam peccati, quae regnabat in omnibus, non receperit: ut, sicut „per [2]) hominem mors, ita et per hominem fieret resurrectio mortuorum:“ et sicut „unius [3]) delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures“ abundaret. Non autem absque profunda sapientia, quam Paulus inter perfectos loqui se dicit, [4]) in hoc loco sermones suos moderatus est, et quos [5]) alibi [6]) „omnes“ dixerat, hic [7]) „multos“ vel „plures“ appellavit, ubi comparationem diffusi in omnes homines peccati et mortis ab Adam facit, et justificationis ac vitae a Christo; ne [8]) forte, si absolute pronuntiaret, quia pari ratione, atque eodem ordine, quo ab Adam in omnes homines mors diffusa peccati est, etiam justificatio et vita, quae a Christo est, in omnes homines diffunditur, resolveret [9]) auditores, et segniores fierent erga observantiam, certi de securitate vitae, quae in omnes homines per Christi gratiam traderetur. Et ideo reprimit [10]) sermonem, et non omnes homines, sicut solet in caeteris, ponit, sed multos, qui unius delicto peccatores constituti sunt: et rursum in gratia Dei donum per unum hominem Jesum Christum, non in omnes, sed in plures asserit abundare: quo et negligentiores metu suspendat, ac sollicitos

---

[1]) Philipp. II, 7. [2]) I Cor. XV, 21.
[3]) Rom. V, 15. [4]) I Cor. II, 6.
[5]) Edd. Merlini: quod. [6]) Rom. V, 12.
[7]) Rom. V, 15. [8]) Edd. Merlini: et ne forte etc.
[9]) Editi (e. c. edd. M.): „resolverentur auditores.“ R.
[10]) Editi (v. c. ed. M. II.): „inprimit.“ R. — Cfr. Rom. V, 15. coll. vers. 12.

faciat, et perfectioribus divinae bonitatis secreta non claudat. Bene autem quia plures posuit, ad quos donum gratiae pertinet, quam eos, qui unius delicto constituti sunt peccatores. In quo arbitror quidem aliquid et latentis esse mysterii: quia et alibi [1]) mortem dicit regnasse ab Adam usque ad Mosen, non in omnes, sed in eos [2]) tantum, qui secundum similitudinem praevaricationis Adami peccaverunt. Tamen et simpliciore intellectu potest videri ideo plures dictos, quia, quamvis qui ex Adam peccatores facti sunt, multi sint, tamen qui per gratiam Christi vivificantur, ideo plures dicti [3]) sunt, quia etiam ille ipse, ex quo in caeteros mors peccati diffusa est, additur numero eorum, eo, quod cum omnibus, quos ipse fecerat sub delicto, etiam ipse salvetur, sicut de sapientia dicitur: „haec, [4]) inquit, illum, qui primus factus est, patrem mundi, cum solus esset creatus, custodivit, et liberavit eum de peccato suo." Quae est autem haec sapientia, quae primum hominem liberavit de peccato suo, nisi Christus, qui est [5]) Dei virtus et Dei sapientia? Sic ergo plures Christus reducit ad vitam, quam Adam duxit ad mortem: quia etiam ipsum Adam, qui caeteris causa exstitit mortis, Christus revocavit ad vitam: ut verum sit illud, quod in consequentibus scribit Apostolus, quia [6]) „sicut per unius hominis delictum in condemnationem mortis in omnes homines, ita et per unius gratiam in omnes homines ad justificationem vitae." Homo au-

---

[1]) Rom. V, 14.

[2]) Cfr. pag. 340. not. 9. coll. pag. 344. not. 1.

[3]) Alias (e. c. in edd. M.): „dicti sint." R.

[4]) Sap. Salom. X, 1. [5]) I Cor. I, 24.

[6]) Sic recte Msc. unus. Editi vero (v. c. edd. M.) et caeteri Mss.: „quia primus (al. *per unius*, ed. M. II. *prius*) gratiam in omnes homines justificatione vitae." Al. „in justificationem vitae; al. justificatio est vitae," omissis caeteris. R. — Cfr. Rom. V, 18.

tem est etiam Adam: ergo et in ipsum justificatio vitae perveniet. Sed dices fortasse: si uno peccante mors [1]) in omnes homines pertransiit, et rursus unius justitia in omnes homines justificatio vitae pervenit, neque ut moreremur aliquid nobis gestum est, neque ut vivamus, sed est mortis quidem causa Adam, vitae autem Christus. Diximus quidem jam et in superioribus, quod parentes non solum generant filios, sed et imbuunt: et qui nascuntur, non solum filii parentibus, sed et discipuli fiunt, et non tam natura urgentur in mortem peccati, quam [2]) disciplina. Verbi causa enim, si quis a Deo recedens idola colat, nonne continuo etiam filios, si genuerit, docebit idola [3]) venerari et sacrificia offerre daemoniis? Hoc secundum Adam facit, et in hoc [4]) regnat mors ab Adam, hoc est, a nativitate, usque [5]) ad legis tempus, quo [6]) ad discretionem recti pravique operis veniens, capax Christi gratiae effici potest: et ibi relinquit [7]) Adam, qui eum vel genuit vel docuit in mortem, et sequitur Christum, qui eum et docet et gignit ad vitam. Vis autem scire, quia non solum nativitatis, sed et doctrinae est, in quo mors regnavit ab Adam? Disce hoc ex contrariis. Etenim Dominus Jesus Christus, cum venisset quae perperam gesta fuerant emendare, pro eo, quod in mortem generaret illa, quae ex Adam veniebat prima nativitas, introduxit secundam nativitatem, quam [8]) non tam genera-

---

[1]) Edd. Merlini: in omnes homines mors pertransiit.

[2]) Alias (v. c. in edd. M.): „quam discipulatu. Nam verbi causa, si" etc. R.

[3]) Deest in antea editis (v. c. in edd. M.): „idola." R.

[4]) Edd. Merlini: et in his regnat etc.

[5]) Ed. M. I. male: quae ad etc.

[6]) Edd. Merlini: quod.

[7]) Ed. M. I: „et ibi reliquit Adam, et quievit, vel genuit vel docuit" etc.

[8]) Editi (e. c. edd. M.): „quam regenerationem ap-

tionem, quam regenerationem, appellavit, per quam sine dubio vitium primae nativitatis aboleret: et [1]) sicut generationi substituit regenerationem, ita et doctrinae substituit aliam doctrinam. Mittens etenim ad hoc opus discipulos suos, non dixit tantum: ite, baptizate omnes gentes; sed ait: „ite, [2]) docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti." Sciens [3]) igitur utrumque esse in culpa, utrique [4]) remedium dedit, ut generatio mortalis regeneratione baptismi mutaretur, et [5]) impietatis doctrinam doctrina pietatis excluderet. Non [6]) ergo nihil peccantibus nobis mors regnavit in nobis: sicut rursum non otiosis nobis et nihil agentibus vita regnabit in nobis. Sed initium quidem vitae datur a Christo, non invitis, sed credentibus, et pervenitur ad perfectionem vitae perfectione virtutum, sicut et [7]) in mortem dudum praevaricationis similitudine et vitiorum expletione perventum est. Et quamvis tanquam prudens dispensator verbi Dei Apostolus Paulus occulta haec in literis suis esse voluerit, et obtecta, inseruit tamen, nec siluit in eo, ubi dicit: „sed [8]) regnavit mors ab Adam

---

pellavit." Mss quidam: „quod non tam regenerari (*generari?*), quam regenerari appellavit." R.

[1]) Editi: „et sicut generationem substituit, ita et doctrinae" etc. Al. (v. c. in ed. M. I.): „et sicut generationi substituit, ita et doctrinae" etc. R.

[2]) Matth. XXVIII, 19.

[3]) Edd. Merlini: Sciens ergo utrumque etc.

[4]) Alias (e. c. in edd. M.): „utrumque remedium dedit" R.

[5]) Alias (v. c. in edd. M.): „et impietatem doctrina pietatis excluderet." Male. R.

[6]) Genebrardus (itemq. ed. M. II.): „Tunc ergo" etc. Salodianus et Merlinus (ed. M. I.): „Nunc ergo" etc. Sed Mss. nostri omnes: „Non ergo„ etc. R. — Cfr. p. 352. not. 2.

[7]) Deest „et" in edd. Merlini.

[8]) Rom. V, 14. — Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 340. not 9. „ad Mosen in eos, qui peccaverunt" etc.

usque ad Mosen in eos, qui peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adami." Videsne, ut a peccato nullum Paulus excuset? Sed et peccati genus designat, similitudinem praevaricationis Adami in unoquoque constituens, licet ubi, quando, aut quomodo ab unoquoque similitudo ista praevaricationis admissa sit, tutum non crediderit[1]) apertius proloqui. Sed qui eruditus est ex lege Domini, scit intelligere obscurum[2]) sermonem dictaque sapientium et aenigmata. Ideo[3]) denique etiam de salute, quae in Christo est,[4]) occultius loquitur; et cum dixisset: „sicut[5]) enim in Adam omnes moriuntur:" non dixit: „ita et in Christo omnes" vivificantur, sed „vivificabuntur:" et rursum cum dixisset: „sicut[6]) enim unius peccato mors regnavit per unum, ita et per unius justificationem," non dixit, regnat vita, sed „regnabit vita per unum Jesum Christum." Scit[7]) enim, ut dixi, scriptum esse, quia „fidelis[8]) spiritu[9]) celat negotia;" et item alibi: „quam[10]) magna multitudo dulcedinis tuae, Domine, quam abscondisti timentibus te!" Si enim interroges, quando vita regnabit per Jesum Christum, et quando justitia ejus in omnes homines in[11]) justificationem vitae efficietur, quando in omnes ista beatitudo perveniet: ipsius Domini Jesu Christi sermonibus disce, quibus dicit ad discipulos: „audistis[12]) haec omnia? Dicunt ei: etiam, Domine. Ait

---

[1]) Edd. Merlini credidit. [2]) Prov. I, 6.

[3]) Edd. Merlini: Ideo etiam denique etc.

[4]) Deest in editis (v. c. in edd. M.): „est." R.

[5]) I Cor. XV, 22. [6]) Cfr. Rom. V, 17. 18.

[7]) Ed. M. I: „Sicut enim" etc., ed. M. II: „Sciebat enim" etc.

[8]) Prov. XI, 13. [9]) Ed. M. II: spiritum.

[10]) Psalm. XXXI, 19. (XXX.)

[11]) Alias: „justificationem vitae efficiet." R. — Edd. Merlini: „in justificationem vitae efficiet."

[12]) Matth. XIII, 51. coll. ev. Joann. XIII, 17.

iis:" „beati estis, si feceritis ea." Tunc ergo beati erimus, cum verbum Dei non solum audire et intelligere, sed et facere poterimus.[1]) Quamvis enim promittatur, exeundum esse quandoque de carcere, tamen designatur[2]) non inde exiri posse, nisi reddat unusquisque etiam novissimum quadrantem. Quod si etiam quadrans,[3]) quod est minimi peccati poena, non remittitur, nisi in carcere et per supplicia luatur, quomodo quis spe impunitatis resolvetur, aut donum gratiae peccandi libertatem putabit? Igitur ex uno quidem Adam coepit in hoc mundo regnare peccatum, et regnavit in[4]) eos, qui secuti sunt praevaricationis Adami similitudinem: et ideo „judicium[5]) ex uno in condemnationem:" et rursum per unum Dominum nostrum Jesum Christum gratia regnare coepit per justitiam; quae et regnabit in[6]) omnibus, qui obediunt ei, et custodiunt verba ejus, et per haec ex multis delictis veniunt ad justificationem vitae.

3. „Si[7]) enim unius delicto mors regnavit per unum: multo[8]) magis qui abundantiam gratiae et donum justitiae accipiunt, in vita regnabunt per[9]) unum Jesum Christum." Si esset sicut delictum ita et donum, dixisset utique Apostolus, quia sicut unius delicto mors regnavit per

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „possimus;" al. „possumus." R.

[2]) Matth. V, 26.

[3]) Sic optime Msc. unus Regius num. 1639. Editi vero (v. c. edd. M.): „quadrantis, quae est minima peccati poena, poena non remittitur." Caeteri Mss. „quadrantis, quod est" etc., ut in textu. R.

[4]) Cfr. pag. 354. not. 8. [5]) Rom. V, 16.

[6]) Deest „in" in ed. M. II. [7]) Rom. V, 17.

[8]) Alias (v. c. in edd. M.): „multo magis qui abundantiam gratiae et donationis justitiae accipientes erunt, in vita regnabunt per Jesum Christum." R. — Ed. M. II: accipientes erunt in vita, regnabunt etc.

[9]) Ed. M. I., ut in nostro legitur textu: „per unum Jesum Christum."

unum, ita et per unius justitiam vita regnabit per unum Jesum Christum. Nunc autem dicit, quia „mors[1]) quidem unius delicto regnavit per unum." Qui[2]) autem abundantiam gratiae et donum justitiae accipiunt, non solum ultra non regnat in iis mors, — quod et ipsum utique non parvae est gratiae —, sed et alia duo iis conferuntur dona: unum, quod pro morte vita in iis regnat Christus Jesus, aliud, quod etiam ipsi regnabunt per unum Jesum Christum. Cum ergo necessaria haec in eos veniant bona, id est, ut regnum mortis effugiant, et pro morte regnet in iis vita, imo ut et ipsi regnent in vita per unum Jesum Christum, manifestum est, quomodo „non[3]) sit ita delictum sicut et donum," et quomodo dicatur: „multo[4]) magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit:"[5]) et illud: „gratia[6]) autem ex multis delictis in justificationem:" sed[7]) et hoc, quod dicit in praesenti: „multo[8]) magis[9])

---

1) Rom. V, 17.

2) Alias (v. c. in edd. M.): „Omnes autem abundantiam gratiae et dona justitiae accipiunt, ut non solum ultra non regnet in iis mors, quod et ipsum utique non parvae esset gratiae, sed et alia" etc. Al. „Qui autem abundant gratia et dono justitiae, accipiunt ut non solum ultra non regnet in iis mors, quod et ipsum utique non parvae esset gratiae, sed et alia" etc. Al. „Qui autem abundantiam gratiae et doni justificationem accipiunt, non solum ultra non regnat in iis mors, quod et ipsum non parvae esset gratiae, sed et alia" etc. R.

3) Rom. V, 15. 4) Rom. V, 15.

5) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 348. not. 6. et pag. 349. not. 1. „abundabit."

6) Rom. V, 16.

7) Edd. Merlini: „Sed et hoc in praesenti quod dicit."

8) Rom. V, 17.

9) Sic recte Msc. unus. Caeteri vero Mss. et editi (v. c. edd. M.): „multo magis abundabit gratia, et donum justitiae accipitur, in vita regnabit" etc. Al. „multo magis qui abundat gratia, et donum justitiae accipit, in vita

qui abundantiam gratiae et donum justitiae accipiunt, in vita regnabunt per unum Jesum Christum" Dominum nostrum. Quod ergo ait: „unius [1]) delicto mors regnavit per unum:" ostendit, quia per delictum morti regnum datur, nec potest regnare in aliquo, nisi [2]) jus regni accipiat ex delicto. Per quod indicari videtur, quod, cum libera a Deo creata sit anima, ipsa se in servitutem redigat per delictum, et velut chirographa immortalitatis suae, quae a creatore suo acceperat, morti tradat. „Anima [3]) enim, quae peccat, ipsa morietur." Ipsa denique anima clamat per prophetam, dicens: „in [4]) pulverem mortis deduxisti me." Quod utique ei nisi ex delicto non potuisset accidere. Unde evidenter apparet, eam per delictum chirographa sui conscripsisse cum morte, ut et libertate immortalitatis amissa, jugum peccati et regnum mortis exciperet. Volens igitur Apostolus ostendere, quanto majora per Christum anima recipit, quam amiserat per Adam, frequentat [5]) istos sermones, ut dicat: „multo [6]) magis:" [7]) et: „abundantiam gratiae, et donum justitiae:" et „regnabunt per unum Jesum Christum." Quae omnia utique declarant, multo abundantiora esse dona, quam damna.

---

regnabit" etc. Al. „multo magis qui abundantiam gratiae, et donum justitiae accipit, in vita regnabit" etc. R. — Edd. Merlini, cfr. pag 356. not. 8. „accipitur in vita, regnabit" etc.

[1]) Rom. V, 17.

[2]) Alias: „nisi ejus regnum accipiat." Male. R.

[3]) Ezech. XVIII, 4. [4]) Psalm. XXII, 15. (XXI.)

[5]) Ed. M. I. male: frequenter. [6]) Rom. V, 17.

[7]) Sic Msc. unus Regius. Editi vero (v. c. edd. M): „multo magis et abundantia gratiae, et donum justitiae regnabit" etc. Alter Msc. „multo magis et abundantiam gratiae, et doni, et justitiae, et regnabunt" etc. Alius Cod. Reg. num. 1639. habet tantummodo: „regnabunt per unum Jesum Christum," omissis caeteris. R. — Ed. M. I: „et dona justitiae" etc.

Sed requires,[1]) isti, quos dicit regnaturos in vita per Jesum Christum, super quos regnabunt. Videtur mihi, quod sicut mortis regnum in[2]) eos ostendit fuisse, quos sibi peccando fecit obnoxios, ita et eorum, qui[3]) abundantiam gratiae et donum justitiae accipiunt, et per unum Jesum Christum regnaturi dicuntur, regnum ostendat futurum super illos, qui iis in[4]) eruditione regni Dei subditi fiunt, et,[5]) ut ita dicam, qui sapientiae, et justitiae, ac vitae, quae in iis est, et[6]) per quam regnant, capaces fuerint inventi. Unde et non otiose videtur mihi Apostolus, qui in caeteris locis dixerat, quia „in[7]) omnes homines mors pertransiit:" et iterum: „gratia[8]) Dei in plures abundavit:"[9]) et iterum: „gratia[10]) ex multis delictis in justificationem:" hoc in loco neque omnes, neque multos, neque plures posuisse: sciens ad paucos pertinere istius beatitudinis summam, qui[11]) „abundantiam gratiae et[12]) donum justitiae accipientes, in vita regnabunt[13]) per unum Jesum Christum." Ipsius autem mortis

---

[1]) Edd. Merlini: require.

[2]) Ed. M. II: in iis ostendit etc.

[3]) Edd. Merlini: qui abundantiam et dona justitiae accipiunt.

[4]) Edd. Merlini: in eruditionem regni Dei subditi fuerint.

[5]) Ed. M. I: „ut et ita dicam" etc.

[6]) Edd. Merlini: et super quam regnant etc.

[7]) Rom. V, 12.

[8]) Desunt verba: „gratia Dei," in editis (v. c. in edd. M.), et in plerisque Mss. R. — Cfr. Rom. V, 15.

[9]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. p. 357. not. 5. „abundavit."

[10]) Deest „gratia" in editis (e. c. in edd. M.), et in plerisque Mss. R. — Cfr. Rom. V, 16.

[11]) Rom. V, 17.

[12]) Edd. Merlini: et dona justitiae etc.

[13]) Edd. Merlini: regnant.

hic [1]) describitur regnum, quae alias [2]) dicitur inimicus esse Christi ultimus vel novissimus destruendus. Destruetur autem in eo, ut ultra non regnet. Quod si non regnat, certum est jam nec delictum futurum esse, in quo solo mortis est regnum, tunc sine dubio, cum ad eam dicetur: [3]) „ubi [4]) est, mors, aculeus tuus?“ quoniam quidem, ut ipse Apostolus dicit: „aculeus [5]) mortis peccatum est, virtus autem peccati lex.“ Restat ergo, tunc neque legem futuram, si quidem peccati virtus ipsa dicatur, ut peccati virtute sublata, merito possit et regnum mortis aboleri. Sed haec in excessu nunc dicta sint: suis enim in locis opportunius requirentur. Velim tamen percontari, [6]) — quoniam quidem mortem regnum usque ad praesentiam Christi, qui est vita, diximus tenuisse; venisse vero Christum dicit Apostolus non solum ad mortem destruendam, sed et ad illum ipsum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, in [7]) medio hoc, id est, antequam illud fiat, quod scriptum est: „deinde [8]) finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri:“ — quis regnat. Si enim dicamus id, quod consequens videtur, quia vita regnat morte destructa, potest nobis occurri: quomodo ergo peccatur? Et manifestum est mortem regnare per peccatum. Si vero dicamus, in quibusdam regnare Christum, hoc est, vitam, et in quibusdam mortem:

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „hoc describitur regnum, quae in aliis dicitur“ etc. R.

[2]) I Cor. XV, 26. [3]) Ed. M. I: dicitur.

[4]) I Cor. XV, 55. [5]) I Cor. XV, 56.

[6]) Ed. M. I: „percunctari quantum quidem“ etc., ed. M. II: „percontari, quando quidem“ etc.

[7]) Desunt in editis verba: „in medio hoc, id est.“ Msc. unus pro: „in medio“ habet „moriendo.“ R. — Edd. Merlini: „diabolum, hoc est, antequam“ etc. — Cfr. I Cor. XV, 23.

[8]) I Cor. XV, 24.

quos,[1]) aut ubi inveniemus, in quibus ita regnum sit vitae, ut regnum mortis in iis non habeat potestatem, hoc est, qui penitus absque peccato sint? Quae mihi videntur magis ad futurum pertinere regnum, et ibi haec esse complenda, ubi[2]) dicitur, quod[3]) „sit Deus omnia in omnibus." Idcirco enim et in oratione dominica dicere docemur: „adveniat[4]) regnum tuum:" quasi quod nondum advenerit: et ipse Dominus in initio praedicationis suae non dicit: venit regnum coelorum; sed: „appropinquavit[5]) regnum coelorum." Praesens vero tempus non tam regni dixerim videri, quam belli: per quod bellum futurum regnum quaeratur: quamvis hoc[6]) ipso belli tempore, quia jam ex aliqua parte regnum mortis infringitur, et paulatim destruitur, quod prius in omnes homines fuerat dilatatum, Christus regnare dicatur, secundum illud, quod scriptum est: „oportet[7]) enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos ejus sub pedibus ejus:" et item alibi dicit: „nunc[8]) autem necdum videmus subjecta esse ei[9]) omnia." Unde apparet, quia hoc, quod dicit: „oportet[10]) enim[11]) eum regnare:" pro „regnum parare" posuerit. Certum est enim, quia prius[12]) pugnandum est, et alligandus est fortis, et sic vasa ejus diripienda sunt. Et ideo etiam ipse Salvator dicit: „non[13]) veni pacem

---

[1]) Desunt verba: „quos, aut" in edd. Merlini.

[2]) In editis omittitur „ubi." R.

[3]) I Cor. XV, 28. [4]) Matth. VI, 10.

[5]) Edd. Merlini: „appropinquabit." Cfr. Matth. III, 2.

[6]) Ed. M. II: hoc in ipso belli tempore etc.

[7]) I Cor. XV, 25. [8]) Hebr. II, 8.

[9]) Desideratur in editis (v. c. in edd. M.): „ei." R.

[10]) I Cor. XV, 25.

[11]) Deest „enim" in edd. Merlini.

[12]) Nusquam in editis (v. c. in edd. M.) „prius" comparet. R. — Cfr. Matth. XII, 29.

[13]) Matth. X, 34.

mittere, sed gladium." Tamdiu vero pugnandum est ab his, qui regnare volunt in vita per Jesum Christum, donec „novissimus [1]) inimicus destruatur mors." Sed et de abundantia gratiae et [2]) dono justitiae sciendum est, quia ad istud regnum, quod diximus praeparari per bellum, non venit aliquis, qui unam gratiam solum [3]) consecutus est, hoc est, qui in uno aliquo opere placuerit; sed abundantia gratiae ab [4]) eo requiritur, secundum eum, qui dicit: „abundantius [5]) autem quam omnes illi laboravi: non autem ego, sed gratia Dei mecum." Similia [6]) quaeque etiam his, [7]) quos imbuit, precatur, cum dicit: „gratia [8]) vobis et pax multiplicetur." Multiplicatur ergo gratia et abundat, si et sermo noster semper in gratia sale sit conditus, et opus nostrum cum gratia humilitatis et simplicitatis fiat, et omnia, quae agimus, ad gloriam Dei agamus. Similiter etiam de dono justitiae accipiendum est. [9]) Nihil enim sine justitia agere debet qui justificatur a Christo, secundum eum, qui dicit: „beati, [10]) qui custodiunt judicium, et faciunt justitiam in omni tempore:" et secundum quod Sapientia pronuntiat, dicens, quia [11]) „et si perfectus sit quis in filiis hominum, si non adsit ei [12]) justitia a Deo, in nihilum reputabitur:" et hoc modo qui [13]) habuerint abundantiam gratiae et donum justitiae, in vita regnabunt per unum Jesum Christum.

---

[1]) Cfr. I Cor. XV, 26.
[2]) Edd. Merlini: et donis justitiae.
[3]) Deest „solum" in edd. Merlini.
[4]) Desunt verba: „ab eo," in edd. M.
[5]) I Cor. XV, 10.
[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „Similia quoque." R.
[7]) Edd. Merlini: iis. [8]) I Petr. I, 2.
[9]) Desideratur „est" in edd. Merlini.
[10]) Psalm. CVI, 3. (CV.) [11]) Sap. Salom. IX, 6
[12]) Deest „ei" in edd. M.
[13]) Edd. Merlini: „qui habuerit abundantiam gratiae et dona justitiae, in vita regnabit" etc. — Cfr. Rom. V, 17.

4. „Itaque [1]) sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem: ita et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitae.“ Jam et superius diximus, quod per delictum Adami velut aditus quidam datus est, quo in omnes homines vel peccatum, vel mors peccati, vel condemnatio perveniret. E contrario ergo Christus aditum justificationis aperuit, per quem vita ingrederetur ad homines: et ideo dicebat de semet ipso: „Ego [2]) sum ostium. Per me si quis ingressus fuerit, salvabitur.“ Sed de his jam in superioribus satis est [3]) dictum. Illud tamen observandum est, quod non dixit: „sicut [4]) in omnes homines in condemnationem“ mortis, sed tantummodo: „in condemnationem,“ quo scilicet in omnibus probet multo abundantius donum esse, quam delictum. Quomodo sane, vel quae condemnatio in omnes homines venerit, videndum est. Et sufficere forsitan potest secundum simplicem expositionem, ut dicamus condemnationem esse delicti communem hanc mortem, quae omnibus venit, et veniet, etiam si justi videantur. Quod si forte aliquis objiciat de Enoch et Elia, qui translati sunt, [5]) ne viderent mortem: hoc [6]) modo haec causa salvatur: quod non continuo falsa videantur ea, quae de omnibus dicuntur, si aliqua dispensatio Dei in uno vel duobus hominibus facta est. Sed et illud quis competenter, ut arbitror, proferet in loco, quia, cum deliquisset Adam, scriptum est, [7]) quod ejecit eum Domi-

---

[1]) Rom. V, 18. [2]) Ev. Joann. X, 9.

[3]) Desideratur „est“ in edd. Merlini.

[4]) Deest „sicut“ in edd. M. — Cfr. Rom. V, 18.

[5]) Cfr. Genes. V, 24. et II Regg. II, 11. (IV Regg.)

[6]) Alias: „id quod modo (al. *in hoc mundo*, al. *hoc modo*) excusabitur.“ Sed rectius Msc. unus ut in nostro textu. R. — Ed. M. I: „in hoc modo excusabitur,“ ed. M. II: „id hoc modo excusabitur.“

[7]) Genes. III, 23. 24.

nus Deus de paradiso, et constituit eum in terra hac contra paradisum deliciarum: et haec fuit delicti ejus condemnatio, quae in omnes homines sine dubio pervenit. Omnes enim in loco hoc humiliationis et in convalle fletus effecti sunt: sive quod in lumbis Adami fuerunt omnes, qui ex eo nascuntur, et [1]) cum ipso pariter ejecti sunt: sive alio quolibet inenarrabili modo et soli Deo cognito unusquisque de paradiso trusus videtur, et [2]) excepisse condemnationem.

5. „Sicut [3]) enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam justi constituentur multi.“ Potest quidem fieri, ut secundum ea, quae in superioribus observavimus, Paulus volens mysteria secretiora contegere, quos alibi „omnes“ dixerat, alibi multos ponat, ne forte, si dixisset „per unius inobedientiam peccatores“ factos esse omnes, et necessario subjunxisset: „ita et per unius obedientiam [4]) justi constituentur“ omnes, videretur ex hujusmodi promissionis securitate resolvere animos eorum, quibus expedit esse sub metu. Et ideo nos fidelis et prudentis in verbo Dei dispensatoris consilium servantes, pro eo magis satisfacere debemus, quomodo per unius inobedientiam non omnes, sed multi sunt peccatores facti. Nam per unius obedientiam quomodo non omnes, sed multi constituantur, difficultatem non habebit intelligentiae, secundum illud, quod Dominus dicit in Evangelio: „multi [5]) enim venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno Dei:“ et non dixit: omnes venient. Peccatores autem quomodo multi et non omnes videantur, cum idem Apostolus dicat, quod „o-

---

[1]) Desideratur „et“ in edd. Merlini.

[2]) Deest „et“ in edd. M. [3]) Rom. V, 19.

[4]) Ed. M. II: inobedientiam.

[5]) Matth. VIII, 11.

mnes[1]) peccaverunt,"[2]) debemus ostendere. Aliud est peccare, aliud peccatorem esse. Peccator dicitur is, qui multa delinquendo, in consuetudinem, et, ut ita dicam, in[3]) studium peccandi jam venit; sicut e contrario justus non dicitur is, qui semel aut bis aliquid justitiae fecerit, sed ille, qui semper juste agendo, in usu et consuetudine justitiam habet. Nam si quis in caeteris fere omnibus injustus sit, semel autem vel[4]) bis aliquid justi operis egerit, iste quidem in eo opere, in quo justitiam tenuit, juste egisse dicetur,[5]) non tamen ex hoc justus appellabitur. Ita et justus peccasse quidem dicetur,[6]) si aliquid commiserit aliquando quod non licet, non tamen ex hoc peccator appellabitur, qui peccandi usum et consuetudinem non tenet: sicut et medicus ille non dicitur, qui aut leviter ruptae capitis cuti scit imponere araneam, aut qui tumorem vulneris aqua calida foverit, quamvis etiam hoc medicinae[7]) esse videatur; sed ille dicitur medicus, qui usum, ac[8]) studium, et disciplinam habet medendi. Ex quibus omnibus puto sufficienter ostendi, quod aliud sit[9]) peccare, aliud peccatorem esse. Omnes enim potest fieri ut peccaverint, etiam si sancti fuerint, quia „nemo[10]) mundus a sorde, nec si unius diei fuerit vita ejus." Quis enim est, qui non aut in facto, aut in verbo, aut qui cautissimus certe est, vel in cogitatione peccaverit? Et ideo, ut dixi, pec-

1) Rom. V, 12.

2) Edd. Merlini: peccaverunt? Debemus ostendere, aliud esse peccare, aliud etc.

3) Deest „in" in edd. Merlini.

4) Edd. Merlini: aut bis etc.

5) Edd. Merlini: dicitur.

6) Alias (v. c. in edd. M.): „dicitur." R.

7) Edd. Merlini: medicina.

8) Edd. Merlini: et studium ac disciplinam etc.

9) Ed. M. II: est. 10) Job. XIV, 4. 5.

casse quidem omnes merito dicentur, peccatores autem facti non omnes, sed multi. Simili quoque forma et justi multi habebuntur, non omnes, etiam si omnes justi aliquid operis agant.[1]) Bene autem ab Apostolo etiam temporum ratio custoditur. Nam cum multos constitutos esse peccatores ad praeteritum retulerit,[2]) justos constituendos esse multos ad futurum transtulit tempus, sciens sine dubio, quod processu praedicationis evangelicae justorum multitudo major accresceret. Quod autem justi multi fuerint etiam ante Salvatoris adventum, idem Dominus testatur in Evangeliis,[3]) cum dicit: „multi[4]) prophetae et justi cupierunt videre quae videtis." Sed aliter hic multos dicit Salvator justos, et aliter Apostolus posuit.[5]) Nam Salvator Apostolorum numerum respiciens,[6]) ad ipsorum comparationem multos dixit justos et prophetas: in praesenti vero loco Apostolus multos ad omnium, qui in hoc mundo nati sunt et nascentur, comparationem intelligendus est revocasse. Igitur „per[7]) unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi," secundum eam observantiam multi peccatores intelligendi, quam supra de peccante et peccatore protulimus. Quod si quis nobis objiciat illud, quod de se ipso dicit Apostolus: „quia[8]) Christus Jesus venit in[9]) hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum:" quasi etiam se peccatorem dicere videatur: dicemus, quod aliud est ex persona Scripturae, vel prophetae, vel Domini, aliquem peccatorem designari, aliud est justum ipsum sui

---

[1]) Edd. Merlini agunt.

[2]) Rom. V, 19. [3]) Edd. Merlini: Evangelio.

[4]) Matth. XIII, 17. coll. Luc. X, 24.

[5]) Alias: „dicit." R.

[6]) Edd. Merlini: aspiciens. [7]) Rom. V, 19.

[8]) I Timoth. I, 15.

[9]) Editi (v. c. edd. M.): „in hoc mundo." Male. R.

fieri accusatorem, et humiliare semet ipsum, ut exaltetur a Deo; quamvis et [1]) Paulus in eo, quod dicit [2]) persecutum se esse ecclesiam Dei, et expugnasse eam, et traxisse viros ac mulieres, et in vincula conjecisse, licet ignorantia haec [3]) fecerit, et misericordiam consecutus sit, tamen cum haec faceret, non immerito fortassis peccatorem se dici debuisse fateatur. Ut autem distinctionis hujus, quam dedimus inter [4]) peccantem et peccatorem esse, evidentior [5]) adhuc ratio clarescat, vide Cain, qui cum manifeste peccator sit, fecit tamen aliquid rectum: propter quod Dominus ad eum dixit: „si [6]) recte offeras.“ Et Pharao cum dicit: „Dominus [7]) justus, ego autem et populus meus impii:“ justum aliquid fecit, sed non ex hoc justus dicitur. Et multa hujusmodi in Scripturis divinis invenies, ex quibus et justum peccasse aliquid, et peccatorem justi aliquid egisse deprehendas: [8]) nec tamen aut justum, quod in aliquo peccaverit, peccatorem dictum; aut peccatorem, quod [9]) aliquid justi egerit, justum invenies appellatum. Verum ne illud quidem intentum praetereat auditorem, quod, ubi „inobedientiam [10]) unius“ dicit, addit [11]) et „hominis, per quem peccatores consti-

---

[1]) Deest „et“ in edd. Merlini.

[2]) Cfr. Galat. I, 13. et Act. IX. 2.

[3]) Desideratur „haec“ in edd. M.

[4]) Edd. Merlini: „inter peccare et peccatorem,“ omisso „esse.“

[5]) Editi (c. c. edd. M.): „evidenter adhuc.“ R.

[6]) Genes. IV, 7. [7]) Exod. IX, 27.

[8]) Sic. Mss. Editi vero: „deprehendes: nec tamen justum“ etc. R. — Ed. M. I: „deprehendis. Nec tunc justum quia“ etc., ed. M. II: „deprehendes: nec tunc justum quia“ etc.

[9]) Edd. Merlini: „qui aliquid juste egerit“ etc.

[10]) Rom. V, 19.

[11]) Edd. Merlini: addidit hominis, per quem etc.

tuti sunt multi:" ubi [1]) vero „obedientiam" ponit „unius," non addit, hominis, per „quem justi constituentur [2]) multi." Hic enim, per quem justi fiunt, sine dubio ipsa justitia est, sicut et idem Apostolus dicit de Christo: „qui [3]) factus est nobis justitia a Deo." Dedit ergo Adam peccatoribus formam per inobedientiam; Christus vero e contrario justis formam per obedientiam posuit, sicut et alibi scriptum est: „obedistis [4]) autem ex corde in eam formam doctrinae, in quam traditi estis." Propterea enim et ipse „obediens [5]) factus est usque ad mortem," ut [6]) qui obedientiae ejus sequuntur exemplum, justi constituantur ab ipsa justitia, sicut illi inobedientiae formam sequentes constituti sunt peccatores.

6. „Lex [7]) autem subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit peccatum, [8]) superabundavit gratia, ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita et [9]) gratia regnet per justitiam in vitam aeternam, per Jesum Christum Dominum nostrum." Si quidem, antequam lex per Mosen daretur, nemo peccasset, volentes accusare legem ex his Apostoli [10]) verbis Marcion et caeteri haeretici occasionem capere viderentur, [11]) tanquam haec fuerit

---

[1]) Verba: „ubi vero obedientiam ponit unius, non addit, hominis, per quem justi constituentur multi," desiderantur in libris antea editis (v. c. in edd. Merlini). R.

[2]) Al. „constituti sunt." R. [3]) I Cor. I, 30.

[4]) Rom. VI, 17. [5]) Philipp. II, 8.

[6]) Sic omnes Mss. nostri. Editi vero (c. c. edd. M.) perperam: „ut qui inobedientiae formam sequentes constituti sunt peccatores, obedientiam Christi imitantes salvi fiant. Lex autem" etc. R.

[7]) Rom. V, 20. 21.

[8]) Edd. Merlini: delictum, superabundavit et gratia, ut etc.

[9]) Deest „et" in edd. M.

[10]) Edd. Merlini: Apostolicis verbis.

[11]) Edd. Merlini videntur.

causa datae legis, ut peccatum, quod ante legem non fuerat, abundaret. Sed nescio, quod tempus inveniant [1]) vacuum peccatis ante legem. Quando interficiebat Cain Abel, et terram fraterno sanguine polluebat, ita [2]) ut diceret ad eum Deus: „nunc [3]) igitur tu maledictus esto, e terra, quae aperuit os suum, ut susciperet sanguinem fratris tui:“ non abundabat peccatum? Abundabat plane. [4]) Quid enim cum et homines abundarent, vel tunc cum dicebat Lamech: „virum [5]) occidi in vulnere meo, et juvenem in livore meo?“ „Et de Cain quidem vindicatum [6]) est septies, de Lamech vero septuagies septies.“ Noachi vero temporibus in tantum abundavit delictum, ut „videns, [7]) inquit, Dominus, [8]) quia multiplicatae sunt malitiae hominum super terram, et omnis homo cor suum diligenter apposuit in malitia omnibus diebus vitae suae, recogitaverit [9]) Dominus, quia fecerat hominem super terram, et poenituerit in corde suo, et dixerit: delebo [10]) hominem, quem feci, a facie terrae, ab homine usque ad pecus, et a reptilibus usque ad aves coeli, quoniam poenitet me, quod fecerim eos.“ Et iterum, cum dicitur: „corrupta [11]) est terra in conspectu Domini, et

---

[1]) Edd. Merlini: inveniatur.

[2]) Edd. Merlini: „ita ut diceret ad eum Deus: maledicta terra, quae“ etc; ed. Ruaei in textu: „ita ut diceretur ad eum: maledicta terra in opere tuo, quae“ etc, in notis: „desunt verba: *in opere tuo*, in editis (cfr. edd. M.), et in plerisque Mss.“

[3]) Genes. IV, 11.

[4]) Sic rectius Msc. unus. Alii vero (itemq. edd. M.): „plane, et quidem cum“ etc. R.

[5]) Genes. IV, 23. et 24. — Edd. Merlini: occidi virum.

[6]) Edd. Merlini: judicatum. [7]) Genes. VI, 5—7.

[8]) Edd. Merlini: Deus.

[9]) Edd. M. et R. „recogitavit —, et poenituit —, et dixit.“

[10]) Edd. Merlini: deleam. [11]) Genes. VI, 11. 12.

repleta est terra iniquitatibus. Et vidit Deus terram, et erat corrupta valde, quia corruperat omnis caro viam suam super terram.“ Quis ergo est [1]) ita stolidus, qui in his omnibus neget abundasse peccatum? Vel certe cum de Sodomitis dicitur a Deo: „descendi, [2]) ut viderem, si secundum clamorem Sodomitarum consummantur iniquitates eorum:“ vel cum circumsteterunt [3]) domum Lot, impudicitiae suae scelus etiam in angelos molientes? Aut tunc fortasse non abundabat peccatum, cum Pharao affligebat [4]) filios Israel in luto et latere, et natos eorum necari jubebat [5]) in flumine? Et utique nondum Mosis lex subintraverat, cum haec tanta peccatorum labes diffundebatur in terra. Ex quibus colligitur, haereticos, quos supra diximus, vel [6]) si qui sunt, qui cum illis haec de Mosis lege dicta suscipiant, [7]) ne leviter quidem Apostolicum sensum potuisse contingere. Magis ergo illud in hoc loco debet intelligi, esse, ut saepe jam diximus, legem naturae, quae scripta est „non [8]) in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus; non atramento, sed spiritu Dei vivi;“ quae lex ab illo, qui ab initio creavit hominem, ita in principali cordis ejus adscripta est, ut opportuno tempore, cum jam paginae ipsae menti [9]) adoleverint, vel potius, ut Scriptura nominavit, ubi tabulae cordis carnales coeperint augmento [10]) aetatis aperiri, dif-

1) Desideratur „est“ in edd. Merlini.

2) Genes. XVIII, 21. coll. vers. 20.

3) Genes. XIX, 4. 4) Exod. I, 14. et 22.

5) Alias (v. c. in edd. M.): „volebat.“ Male. R.

6) Editi (e. c. ed. M. II.): „vel si qui cum illis haec“ etc. R. — Ed. M. I. corrupte: „vel si quis qui cum illis haec“ etc.

7) Edd. Merlini: suscipiunt.

8) II Cor. III, 3.

9) Alias (e. c. in edd. M.): „mentis.“ Male. R.

10) Editi (e. c. edd. M.) : „augmento tanto aperiri.“ R.

fundi incipiat per interna conscientiae, et replere[1]) rationibus sensus. Tunc ergo adversum praecepta, quae ex hujusmodi lege naturaliter suggeruntur, voluntas carnis exsurgit, et alia suggerit desideria: et hoc est, quod[2]) ipse Apostolus legem in membris positam nominavit, resistentem legi mentis. Hanc ergo nunc legem membrorum posuisse in hoc loco videtur Apostolus, quam subintrasse dicit,[3]) ut abundaret peccatum. Nam et ipse sermo, quo usus est, plenissime mihi videtur haec, quae dicimus, indicare. Aliud namque est intrare, aliud subintrare; sicut[4]) aliud est ducere, et aliud subducere; aliud trahere, et aliud[5]) subtrahere. Subintrare namque hoc indicat, cum[6]) alio ingresso, sub obtentu illius[7]) alius ingreditur. In[8]) quo ratio, quam supra exposuimus, evidenter ostendit, quod sub obtentu legis naturalis, quam legem mentis nominavit Apostolus,[9]) quae legi Dei consentit, orta sit lex membrorum, quae desideria carnis suggerens, et captivum hominem ducens libidini[10]) ac voluptatibus inclinatum, facit in eo abundare peccatum. Sic ergo „lex[11]) subintravit, ut abundaret delictum.“ „Sed ubi

---

[1]) Edd. Merlini: repleri.

[2]) Editi (v. c. edd. M.): „quod ait Apostolus, legem in membris positam, resistentem legi mentis.“ R. — Cfr. Rom. VII, 23.

[3]) Rom. V, 20.

[4]) Edd. Merlini: sicut est aliud ducere etc.

[5]) Deest „aliud“ in edd. Merlini.

[6]) Mss. plerique: „quod cum alio, ingressu obtento, alius ingreditur.“ R.

[7]) Deest „illius“ in edd. Merlini.

[8]) Editi (e. c. edd. M.), et Mss. quidam: „In qua ratione, —, evidenter ostenditur, quod“ etc. R.

[9]) Rom. VII, 23.

[10]) Sic Mss. nostri. Editi vero (e. c. ed. M. II.): „libidine ac voluptatibus inquinatum,“ al. „deditum.“ R. — Ed. M. I: „libidini ac voluptatibus inquinatum“ etc.

[11]) Rom. V, 20.

abundavit, inquit, peccatum, superabundavit gratia." Sicut in superioribus docuimus, ubi per singula quaeque comparationem facit eorum, quae ex praevaricatione Adam accidisse videntur adversa, et multo majora ostendit esse, quae per gratiam Christi ad medium [1]) collata sunt: et in praesenti loco cum dixisset abundasse peccatum, sermone dignissimo usus est, quo abundantiam vinceret, et superabundantiam poneret. Superabundavit autem gratia Christi in eo, ut non solum a praeteritis peccatis absolveret hominem, verum etiam communiret [2]) a futuris. Si quidem duo quaedam regna ostendit in homine: unum, quo peccatum in [3]) mortem regnavit: aliud, quo [4]) gratia per justitiam regnet in vitam. Gratia ergo est, quae de regno suo, id est, de membris nostris peccatum ejecit et expulit, cum quo necessario [5]) etiam mors [6]) exiit pariter et expulsa est, ut ita demum regnum sibi in nobis gratia per justitiam vindicaret, et ubi mors fuerat, aeterna vita consisteret. Hoc autem est, quod et alibi idem Apostolus dicit: „non [7]) ergo jam regnet peccatum in vestro mortali corpore:" et idem alibi: „sicut [8]) enim exhibuistis membra vestra arma iniquitatis peccato, ita nunc exhibete membra vestra arma justitiae Deo." Est ergo grandis superabundantia ex eo, quod, ubi peccatum fuit et mors, ibi nunc est gratia, et justitia, et vita aeterna. Et haec omnia sunt [9]) quidem supra cae-

---

[1]) Ed. M. II: remedium.

[2]) Ed. M. II. contorte: communiter.

[3]) Edd. M. hoc loco, cfr. pag. 368. lin. 16. „in morte." — Rom. V, 21.

[4]) Edd. Merlini: quo gratia super justitiam regnet in vita.

[5]) Ed. M. I: necessarium.

[6]) Editi (v. c. edd. M.): „mors pariter exclusa est, ut ita" etc. R.

[7]) Rom. VI, 12. [8]) Rom. VI, 13. et 19.

[9]) Alias: „sunt quod est super caetera." R.

tera per Dominum nostrum Jesum Christum. Potest autem fieri, ut, sicut haec omnia bona dixit [1]) existere per Dominum nostrum [2]) Jesum Christum, ita et illa mala intelligi voluerit exstitisse per diabolum, sed siluisse de auctoris eorum nomine, ut superabundantiam gratiae in [3]) omnibus designaret. Nam sicut Christus unum quidem est per substantiam, multa [4]) autem virtutibus et operationibus designatur, — nam [5]) et gratia ipse esse intelligitur, sicut justitia, sicut pax, sicut vita, sicut veritas, sicut Verbum, — ita fortassis et diabolus in multis [6]) vel in diversis significationibus saepe potest [7]) intelligi. Nam et peccatum, quod regnare dicitur, ipse putandus est: et mors ipse credendus est, de quo dicitur, [8]) quia „novissimus [9]) inimicus destruetur mors." Sed et perditio ipse intelligitur, secundum illud, quod dictum est a propheta: „perditio [10]) factus es, et non subsistes in aeternum tempus." Sed et quod dicit Apostolus: „non [11]) ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore:" puto quod magis de ipso dictum sit. Ipse est [12]) enim auctor peccati, et mortis, et perditionis: et consequenter ab inventis rebus

---

[1]) Edd. Merlini: dicit.

[2]) Desunt in antea editis (e. c. in edd. M.) verba: „nostrum Jesum Christum." R.

[3]) Alias (v. c. in ed. M. II.): „in hominibus assignaret," al. (e. c. in ed. M. I.): „assignasset," al. „commendaret." R.

[4]) Editi (v. c. edd. M.), et Msc. unus: „multis autem virtutibus" etc. R.

[5]) Deest „nam" in edd. M.

[6]) Desunt verba: „multis vel in," in ed. Ruaei.

[7]) Alias: „esse potest intelligi;" al. deest „saepe," et „esse." R.

[8]) I Cor. XV, 26.

[9]) Edd. Merlini: quia et novissima inimica etc.

[10]) Jerem. LI, 26. (XLIV.). [11]) Rom. VI, 12.

[12]) Desideratur „est" in edd. Merlini.

auctor inventi nominatur. Non ergo potest fieri, ut sine rege aliquando sit anima; sed hoc providendum est, ut Christum regem habeat, cujus jugum suave est,[1]) et onus leve, et non diabolum, cujus regnum grave est. Iniquitas enim est, quae sedet[2]) super talentum plumbi. Christus autem ubi regnat, ibi superabundat gratia et justitia in vita aeterna.

7. „Quid[3]) ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in eo?" Quoniam superius dixerat, quia „ubi[4]) abundavit peccatum, superabundavit[5]) gratia," nascentem ex hoc quaestionem nunc sibi ipse proponit, quia, si abundantia peccati gratiae superabundantiam parit, ergo peccandum est, ut gratia plus abundet. Sed absolutionem citam[6]) quaestionis ostendit, cum dicit: „absit:"[7]) et continuo subjecit rationem, mortuos dicens esse peccato eos, in quibus abundaverit gratia. Certum est autem, mortuum[8]) peccato peccatorem esse non posse. Non ergo permanere poterit in peccato, qui mortuus est peccato. Verum haec ut apertius clarescant, requiramus, quid est vivere peccato, et quid est mori peccato. Sicut Deo vivere dicitur is, qui secundum voluntatem Dei vivit, ita et[9]) peccato vivere dicitur is, qui secundum voluntatem peccati vivit, ut idem designat Apostolus, cum dicit: „non[10]) ergo regnet peccatum in vestro mor-

---

[1]) Matth. XI, 30. [2]) Zachar. V, 7. 8.

[3]) Rom. VI, 1. 2. [4]) Rom. V, 20.

[5]) Edd. Merlini, cfr. pag. 368. not. 8. „superabundavit et gratia."

[6]) Editi (v. c. edd. M.): „etiam." Male. R.

[7]) Rom. VI, 2.

[8]) Mss. plures: „mortuum peccare non posse;" al. (v. c. in ed. M. I.): „mortuum peccatorem esse non posse." Sed rectius ut in nostro textu. R.

[9]) Desideratur „et" in ed. M. II. [10]) Rom. VI, 12.

tali corpore, ad obediendum desideriis ejus." In quo ostendit, quod obedire desideriis peccati hoc est, vivere peccato. Quod si facere desideria peccati peccato vivere est, non facere desideria peccati, nec obedire voluntati ejus, hoc est mori peccato: quod tamen peccatum velut sedem quandam et solium regni sui in nostro corpore collocatum habere dicit Apostolus. Est enim familiarior [1]) ei pars ista substantiae, et amica quaedam cum carnis voluptatibus societas, [2]) ex qua occasiones incitamenti naturalis assumens, parvo diverticulo in praecipitium mortis naturae ordinem vergit. Sed ut, quod [3]) dicimus, adhuc apertius explanetur, exempli causam ponamus. Naturales appetentias habet caro cibi et potus, quae intra certas mensuras sufficientiae continentur: quas si quis excedat persuasione peccati, jam non cibum et potum, qui [4]) naturae sufficit, caro, sed luxuriam temulentiamque deposcit. Simili etiam modo inest carni incitamentum naturale, quo misceri feminae causa reparandae successionis exposcat: sed si ex hac occasione persuadente peccato declinetur a lege, et [5]) naturalis libidinis motus ad illicita concitentur, peccato vivit, qui in his singulis non Dei legi, sed peccati persuasionibus paret. Si ergo commonitus quis morte Christi, qui „pro [6]) impiis mortuus est," poeniteat in his omnibus, et velut pessimum regem regnantem in sua carne depellat, alienum-

---

[1]) Ed. Ruaei minus accurate: familior.

[2]) Deest „societas" in libris antea editis (e. c. in edd. M.). Msc. unus pro: „societas," habet: „obligatio;" et alter pro „voluptatibus" habet: „voluntate." R.

[3]) Edd. Merlini: quod dicimus apertius explanetur, adhuc exempli causa ponamus.

[4]) Edd. Merlini: quod.

[5]) Edd. Merlini: et naturalis libidine motus — concitetur, etc.

[6]) Rom. V, 6.

que se ab ejus desideriis faciat ac praeceptis, iste vere [1]) per mortem Christi peccato mortuus esse dicitur. Hic autem peccatum ipsum peccati auctorem arbitror nominari. Si ergo moritur quis peccato, certum est, quia per poenitentiam moritur. Quomodo ergo quis permanebit in peccato, ut gratia abundet, cum gratia ex eo abundet, quod peccato quis moritur? Si enim permaneamus, ut proponitur, in peccato, certum est, quia non morimur, sed vivimus peccato: viventibus autem peccato gratia non potest abundare. Requiritur sane, si in solis hominibus superabundet gratia, in quibus abundavit aliquando peccatum: et an [2]) in nullo superabundet gratia, nisi in quo abundavit peccatum; an et in [3]) aliquibus potest superabundare gratia, in quibus nunquam vel abundaverit, vel fuerit peccatum. Et si quis illud adspiciat, quod dicit Apostolus, quia „pacificavit [4]) Christus per sanguinem suum non solum quae in terris sunt, sed et quae in coelis;“ et [5]) illud: „ut [6]) sine Deo pro omnibus gustaret mortem:“ putabit et ibi similiter aliquam abundantiam fuisse peccati, ut nihilominus etiam [7]) gratiae superabundantia fieret. Si vero ad hoc, quod superior lectio commemoravit, attendas, ubi [8]) peccatum in hunc mundum per unum hominem dicitur [9]) introisse, et per peccatum

---

[1]) In editis (v. c. in edd. M.) omittitur: „vere.“ R.

[2]) Deest „an“ in edd. Merlini.

[3]) Deest „in“ in edd. Merlini.

[4]) Cfr. Coloss. I, 20.

[5]) Sic Mss. nostri omnes. Salodianus vero: „et illud velut sine Deo sine dubio pro omnibus gustaret mortem.“ Caeteri editi (e. c. edd. M.): „et illud velit quod sine dubio pro omnibus gustarit mortem.“ R.

[6]) Hebr. II, 9. coll. edd. N. T.

[7]) Edd. Merlini: et gratiae etc.

[8]) Rom. V, 12.

[9]) Alias (v. c. in edd. M.): „dicit.“ Malc. R.

mors,[1]) et ita in omnes pertransisse: dices ex illo initio prodire[2]) etiam ista, quae habentur in manibus, ut de his solis, quae[3]) in initio proposuit Apostolus, tractare videatur, id est, quae ad homines tantummodo spectant. Observandum sane est, quam librato sermone usus sit Apostolus, ut diceret: „permanebimus[4]) in peccato?" Permanere namque, est a coepto non desistere. Quod utique si quis faciat, certum est, quod nec initium conversionis acceperit.[5]) Illud autem interdum accidit, ut non quidem permaneat quis in peccato, sed cum desierit, rursum redeat ad vomitum, et fiat infelicissimus, ut post depulsum a[6]) se regnum peccati et mortis, et regnum vitae justitiaeque susceptum, iterum se dominationi peccati substernat et mortis. Et ista sunt, quae naufragia fidei appellat[7]) Apostolus. Verumtamen quamvis permaneat quis in peccato, quamvis sub mortis regno et potestate perduret, non[8]) tamen ita aeternum istud mortis esse arbitror regnum, ut est vitae atquae justitiae; maxime cum[9]) novissimum[10]) inimicum mortem ab Apostolo audiam destruendum. Et revera si eadem aeternitas mortis ponatur esse, quae vitae est, jam non erit mors vitae contraria, sed aequalis. Aeternum namque aeterno contrarium non erit, sed idem. Nunc autem certum est, mortem vitae esse contrariam; certum est ergo, quod,[11])

---

[1]) Editi (v. c. edd. M.): „mortem." R. Cfr. pag. 376. not. 9.

[2]) Edd. Merlini: pendere.

[3]) Ed. M. I: „quibus," ed. M. II: „de quibus."

[4]) Rom. VI, 1. [5]) Edd. Merlini: accepit.

[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „in se." R.

[7]) I Timoth. I, 19.

[8]) Ed. Ruaei ad marginem: Caute lege.

[9]) Edd. Merlini: maxime cum et.

[10]) Alias (v. c. in edd. M.): „novissimam inimicam mortem — audiam destruendam." R. — Cfr. I Cor. XV, 26.

[11]) Sic recte Msc. unus Reg. num. 1639. Editi vero

si vita aeterna est, mors esse non possit aeterna: unde et necessarium locum tenet resurrectio mortuorum. Cum enim mors animae, quae est novissimus inimicus, fuerit destructa, etiam haec communis mors, quam illius velut umbram esse diximus, necessario abolebitur; et tunc consequenter resurrectioni mortuorum dabitur locus, ubi regnum mortis pariter cum morte destructum erit. [1]) Sed nos non exspectemus, quando [2]) iste novissimus inimicus destruatur, qui [3]) semel illuminati sumus, et gustavimus donum coeleste, ac participes facti sumus Spiritus sancti, et bonum gustavimus Dei verbum, virtutes quoque saeculi venturi; sed permaneamus in gratia: nec exspectemus, ut iterum post lapsum renovemur [4]) ad poenitentiam, rursum crucifigentes in [5]) nobis ipsis Filium Dei, et ostentui habentes, sed regnum justitiae in nobis fiat regnum aeternum: nec [6]) iterum confugiamus in regnum mortis, ex quo liberati ad regnum vitae aeternae pervenimus, ut gratia [7]) per justitiam regnet in nobis in [8]) vitam aeternam per Jesum Christum Dominum nostrum. Quod ergo dixit: „mortui [9]) sumus peccato:“ hoc est, quod

---

(c. c. edd. M.): „quia sic vitae aeternae mors esse non possit aeterna.“ Caeteri Mss., alius: „quia si vitae aeternae est mors contraria, esse non possit aeterna,“ alius: „quia si vitae aeternae mors esse non possit contraria, mors esse non possit aeterna.“ Male. R.

[1]) Edd. Merlini: destructum est.

[2]) Edd. Merlini: quando iste inimicus destruatur novissimus. — Cfr. 1 Cor. XV, 26.

[3]) Cfr. Hebr. VI, 4. 5. [4]) Cfr. Hebr. VI, 6.

[5]) Deest „in“ in ed. Ruaei.

[6]) Editi (v. c. ed. M. I.): „Hoc interim fugiamus regnum mortis.“ R. — Ed. M. II: Hoc est interim fugiamus regnum mortis.

[7]) Rom. V, 21.

[8]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 368. lin. 17. coll. pag. 372. not. 4. „in vita aeterna.“

[9]) Rom. VI, 2.

alibi[1]) ait, conformes nos Christi morti effectos, qui[2]) „semel peccato mortuus est.“ Quod autem dicit: „semel:“ ex integro significat. Ex integro namque Christus peccato mortuus est, qui[3]) „peccatum non fecit, nec[4]) inventus est dolus in ore ejus.“

8. „An[5]) ignoratis, quia, quicunque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus illi[6]) per baptismum in mortem; ut quemadmodum surrexit[7]) Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus.“ Observa diligentius ordinem dictorum et[8]) consequentiam. Comparat enim mortem, quae per Adam est,[9]) vitae, quae per Christum est; et dicit: „non[10]) sicut delictum, ita et donum:“ et item post haec ait[11]) legem subintroisse, ut abundaret peccatum, abundante vero peccato superabundasse gratiam: et in his solvit, quod videbatur esse contrarium, et dicit: „qui[12]) enim mortui sumus peccato, quomodo vivemus adhuc in eo?“ Nunc ergo volens rebus ipsis ostendere, quid est mortuum esse pecccato, dicit: „an[13]) ignoratis, quia, quicunque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus ei[14]) per baptismum in mortem:“ docens per haec,[15]) quia, si quis prius mortuus est[16]) pec-

---

1) Rom. VI, 5. 2) Rom. VI, 10.
3) I Petr. II, 22.
4) Edd. Merlini: nec fuit dolus in etc.
5) Rom. VI, 3. 4. 6) Edd. Merlini: cum illo.
7) Edd. Merlini: Christus surrexit.
8) Edd. Merlini: „et consequentium.“
9) Desideratur „est“ in edd. M.
10) Rom. V, 15. 11) Rom. V, 20.
12) Rom. VI, 2. 13) Rom. VI, 3. 4.
14) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. huj. not. 6. „ei.“
15) Edd. Merlini: per hoc.
16) Edd. Merlini: peccato est.

cato, is necessario in baptismo consepultus est Christo: si vero non ante quis moritur peccato, non potest sepeliri cum Christo. Nemo enim vivus aliquando sepelitur. Quod si non consepelitur [1]) Christo, nec legitime baptizatur. Verum de ratione baptismatis, cum exponeremus Evangelium secundum Joannem, ubi ventum est ad eum locum, in quo dicit Joannes [2]) de Jesu: „ipse [3]) vos baptizabit in Spiritu sancto:" et item ubi ipse Salvator dicit: „nisi [4]) quis renatus fuerit denuo ex aqua et Spiritu, non potest introire in [5]) regnum Dei:" pro viribus nostris quae occurrere potuerunt, imo quae donavit Dominus, [6]) diximus; [7]) ubi [8]) et sermonis ipsius vim, quo dicitur: „nisi [9]) quis renatus fuerit denuo:" altius aperire tentavimus. Quod enim nos Latini habemus „denuo," Graeci ἄνωθεν dicunt, qui sermo utrumque significat, et „denuo," et „de superioribus." In hoc ergo loco, quia qui baptizatur a Jesu, in Spiritu sancto baptizatur, non [10]) ita „denuo" [11]) dicitur, ut de superioribus intelligi conveniat: [12]) nam „denuo" dicimus, cum eadem, quae ge-

---

1) Ed. M. I: „sepelitur Christo," ed. M. II: „sepelitur cum Christo."

2) Deest „Joannes" in edd. M. 3) Matth. III, 11.

4) Cfr. ev. Joann. III, 3. — Verba: „ex aqua et spiritu," interpretationis loco adjecta esse sequentia satis docent.

5) Deest „in" in edd. M. 6) Edd. Merlini: deus.

7) Cf. ed. Ruaei Tom. IV. pag. 143. coll. ed. nostrae Tom. I. p. 243.

8) Alias (v. c. in edd. M.): „ubi et sermonis id quod dicitur." R.

9) Ev. Joann. III, 3.

10) Ed. M. I: „non ita denuo ut de superioribus intelligi convenit," ed. M. II. melius: „non ita ut denuo, sed ut de superioribus intelligi convenit."

11) Msc. unus omittit „denuo." R.

12) Mss. plures (itemque, cfr. pag. huj. not. 10., edd. M.) habent: „convenit." R.

sta sunt, repetuntur: hic[1]) autem non eadem nativitas repetitur vel iteratur, sed, terrena[2]) hac omissa, de superioribus suscipitur nova nativitas: et ideo rectius legeremus in Evangelio: „si[3]) quis non fuerit renatus de superioribus, non potest introire in regnum Dei:" hoc enim est in Spiritu sancto baptizari. Cui rationi, ut de superioribus esse baptismum confirmetur, non immerito ad sanctum Spiritum jungentur[4]) etiam „aquae,[5]) quae[6]) super coelos sunt, et laudant nomen Domini." Et quamvis secundum typum ecclesiis[7]) traditum omnes baptizati simus[8]) in aquis istis visibilibus, et in chrismate visibili, tamen qui mortuus est peccato, et vere baptizatur in[9]) morte Christi, et consepelitur ei per baptismum in mortem,[10]) iste[11]) vere in Spiritu sancto et aqua de superioribus baptizatur. Et intuere adhuc diligentius mystici ordinis consequentiam. Mori prius oportet te[12]) peccato, ut possis sepeliri cum Christo. Mortuo enim sepultura debetur. Si enim vivis adhuc peccato, consepeliri non potes Christo, nec in novo ejus sepulcro collocari, quia vetus homo tuus vivit, et non potes[13]) in no-

---

[1]) Edd. Merlini: his autem etc.

[2]) Desunt verba: „terrena hac omissa," in editis (v. c. in edd. M.), et in plerisque Mss. R.

[3]) Ev. Joann. III, 3. coll. pag. 380. not. 4.

[4]) Alias: „junguntur." R. — Edd. Merlini: „conjunguntur."

[5]) Psalm. CXLVIII, 4. 5.

[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „quae sub coelo sunt, ut laudent" etc. R.

[7]) Editi (c. c. edd. M.): „ecclesiae traditum." Al. „ecclesiasticae traditionis." R.

[8]) Edd. Merlini: sumus. [9]) Cfr. Rom. VI, 3.

[10]) Edd. Merlini: „in morte." Cfr. Rom. VI, 4.

[11]) Edd. Merlini: iste vere in spiritu sancto baptizatur de superioribus et aqua. Et etc.

[12]) Deest „te" in edd. M. [13]) Ed. Ruaei: potest

vitate vitae ambulare. Propterea namque curae fuit Spiritui sancto, tradere per Scripturas, quod [1]) et sepulcrum novum fuerit, in quo sepultus est Jesus, et quod in sindone munda obvolutus sit: ut sciat omnis, qui consepeliri vult Christo per baptismum, nihil vetustatis ad sepulcrum novum, nihil immunditiae ad mundam sindonem deferendum. Ista est ergo beata [2]) mors, de qua dicit Apostolus, quia „semper [3]) mortem Jesu Christi in corpore nostro circumferimus:" et iterum: „quotidie [4]) morior." Sed et illud cum dicit: „omnia [5]) vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive hic mundus, sive vita, sive mors:" mortem hanc, qua peccato morimur, et Christo consepelimur, enumerat. Verum potest quis in his locis requirere, cur Apostolus, de [6]) baptismo nostro loquens et [7]) de Jesu, dixerit: „consepulti [8]) ei sumus per [9]) baptismum in mortem:" et item alibi: „si [10]) commorimur ei, et convivemus:" et [11]) item: „si [12]) compatimur, et conregnabimus:" et nusquam dixit: Christo conbaptizati sumus; cum utique, sicut mors morti, et vita vitae, ita et baptismus [13]) baptismo conferri debuisse videatur. Sed vide in Apostoli literis quanta cautela sit: ait enim: „quicunque [14]) baptizati sumus in Christo Jesu."

---

[1]) Matth. XXVII, 60. 59.

[2]) Edd. Merlini: „mors beata."

[3]) Cfr. II Cor. IV, 10. [4]) I Cor. XV, 31.

[5]) I Cor. III, 21. 22.

[6]) Alias: „de baptismo novo loquens," al. „de baptismi nomine loquens." R.

[7]) Alias deest „et." R.

[8]) Alias: „consepulti enim sumus." R. — Cfr. Rom. VI, 4.

[9]) Alias (v. c. in edd. M.): „per baptismum: et iterum alibi." R.

[10]) II Timoth. II, 11. [11]) Deest „et" in edd. M.

[12]) II Timoth. II, 12. [13]) Edd. Merlini: baptisma.

[14]) Rom. VI, 3.

Nostrum ergo baptisma in Christo Jesu esse dicit. Ipse autem Christus a Joanne baptizatus [1]) refertur, non eo baptismate, quod in Christo est, sed eo, quod in lege est. Ita enim et [2]) ipse ait ad Joannem: „sine [3]) modo: sic enim decet nos adimplere omnem justitiam." In quo ostendit, quod baptismus [4]) Joannis expletio erat veterum, non inchoatio novorum. Denique refertur in Actibus Apostolorum, [5]) quod quidam ex discipulis, qui baptismo Joannis fuerant baptizati, Apostolorum sententia rebaptizati sunt in nomine Domini Jesu. „Quicunque [6]) ergo baptizati sumus [7]) in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus." Requiras fortassis etiam hoc, quod, [8]) cum ipse Dominus dixerit ad discipulos, ut baptizarent omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, cur hic Apostolus solius Christi in baptismo nomen assumserit, [9]) dicens: „quicunque [10]) baptizati sumus in Christo:" cum utique non habeatur legitimum baptisma, nisi sub nomine trinitatis. Sed intuere prudentiam Pauli, quoniam quidem [11]) in praesenti loco non tam baptismatis rationem, quam mortis Christi discutere cupiebat, ad [12]) cujus similitudinem etiam nos suaderet mori debere peccato, et

---

[1]) Deest „baptizatus" in editione Genebrardi. R.

[2]) Deest „et" in edd. Merlini.

[3]) Matth. III, 15.

[4]) Ed. M. I: „baptismum," ed. M. II: „baptisma."

[5]) Act. XIX, 3. 5. [6]) Rom. VI, 3.

[7]) In antea editis (v. c. in edd. M.) desideratur: „sumus." R.

[8]) Editi (v. c. edd. M.): „quod ipse Dominus dixit ad" etc. R. — Cfr. Matth. XXVIII, 19.

[9]) Editi (e. c. edd. M.): „assumsit." R.

[10]) Rom. VI, 3.

[11]) Desideratur „quidem" in edd. M.

[12]) Edd. Merlini: „ad cujus nos similitudinem etiam suaderet" etc.

consepeliri Christo. Et [1]) non erat utique conveniens, ut, ubi de morte dicebat, vel Patrem nominaret, vel Spiritum sanctum. „Verbum [2]) enim caro factum est," et merito, ubi caro est, ibi de morte tractatur. Nec conveniebat, ut diceret: „quicunque [3]) baptizati sumus" in nomine Patris, vel in nomine Spiritus sancti, in „morte ipsius baptizati sumus." Unde observanda est ex [4]) hoc loco etiam in caeteris consuetudo Apostoli, quod non semper, cum aliquid ex Scripturis assumit, integrum textum verborum, ut in suo loco positus est, assumit, sed ea tantum, quae praesentis causae requirit assertio: sicut [5]) et in praesenti sermone, quia de morte Christi docere cupiebat, suffecit [6]) ei dicere: „quicunque [7]) baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizati sumus." Mihi vero ne illud quidem otiose praemisisse in hoc capitulo videtur Apostolus, quod dicit: „an [8]) nescitis?" Per quod ostendit, quia tunc, hoc est, Apostolorum temporibus, non, ut nunc fieri videmus, typus tantummodo mysteriorum his, qui baptizabantur, sed virtus eorum ac ratio tradebatur, et tanquam scientibus et edoctis, quia, [9]) qui baptizantur, in morte Christi baptizantur, et consepeliuntur ei per baptismum in mortem: et quia, sicut [10]) Chri-

---

[1]) Editi (e. c. ed. M. I.): „Et non utique conveniens, ut" etc. R.

[2]) Ev. Joann. I, 14. [3]) Rom. VI, 3.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „in hoc loco, et in caeteris" etc. R.

[5]) Alias (v. c. in edd. M.): „sicut in praesenti sermone diximus, quia" etc. R.

[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „sufficit." R.

[7]) Rom. VI, 3.

[8]) Alias (v. c. in ed. M. I.): „aut nescitis?" R. — Cfr. Rom. VI, 3.

[9]) Cfr. Rom. VI, 3. 4.

[10]) Mss. plerique (itemque edd. M.): „sicut Christus

stus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita in novitate vitae ambulare debeant hi, qui baptizati sunt. Haec Apostolus scribit. Adhuc fortassis etiam hoc in praesenti capitulo requiratur: si mortui sumus peccato, et consepulti sumus Christo, et consurreximus cum eo, necessarium videbitur secundum hanc formam ostendi, quomodo etiam cum ipso tres dies et tres noctes in corde terrae sepulti fecerimus.[1] Et vide si possimus[2] tres dies consepulti Christo facere, cum plenam trinitatis[3] scientiam capimus: lux est[4] enim Pater, et in lumine ejus, qui est Filius, lumen videmus Spiritum sanctum. Facimus autem et tres noctes, cum destruimus tenebrarum et ignorantiae patrem, una cum mendacio, quod ex eo natum est, et „mendax[5] est, sicut et pater ejus," et „cum loquitur mendacium, de suis propriis loquitur." Sed et tertio loco spiritum erroris destruimus, qui inspirat pseudoprophetas, ut dicant: „haec[6] dicit Dominus, quos Dominus non misit." Destruimus haec et conculcamus, si consepulti sumus Christo, etiam secundum illud, quod ipse dicit: „ecce[7] dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici." Quae singula ita sunt contraria[8] trinitati, ut nox diei, et tenebrae luci, et mendacium veritati. Haec interim nobis in praesenti loco occurrere potuerunt. Si quis au-

---

surgens a mortuis per gloriam patris, in novitate vitae" etc. R.

1) Alias (v. c. in edd. M.): „sepulti fuerimus." R.

2) Edd. Merlini: possumus.

3) Edd. Merlini: scientiam trinitatis.

4) Deest in antea editis (v. c. in ed. M. I.): „est." R. — Ed. M. II: „lux enim est" etc.

5) Ev. Joann. VIII, 44. 6) Ezech. XIII, 6.

7) Luc. X, 19.

8) Editi (e. c. edd. M.): „contraria veritati et trinitati, ut nox diei, ut tenebrae luci, ut mendacium veritati. Haec interim quae nobis" etc. R.

tem aliquid [1]) melius senserit, non pigeat his omissis illa recipere. Verumtamen hoc est, quod colligitur ex his Apostoli dictis per altiorem intelligentiam, quod, sicut nemo vivus potest sepeliri cum mortuo, ita nemo, qui adhuc vivit peccato, potest in baptismo consepeliri Christo, qui mortuus est peccato: et ideo qui festinant ad baptismum, hoc prius curare debent, ut moriantur ante peccato, et sic possint consepeliri Christo per baptismum, ut et [2]) ipsi dicant: „semper [3]) mortem [4]) Jesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu Christi manifestetur in carne nostra mortali." Quomodo autem manifestetur [5]) vita Jesu Christi in corpore, ipse Paulus ostendit, cum dicit: „vivo [6]) autem, jam non ego, vivit vero in me Christus." Hoc idem est, [7]) quod Apostolus Joannes in epistola sua scribit, cum dicit: „omnis [8]) spiritus, qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est." In quo utique non is, qui syllabas istas pronuntiaverit, et [9]) communi confessione protulerit, Dei spiritu agi videbitur, sed qui vitam suam ita formaverit, et ita fructus operis attulerit, ut Christum in carne venisse, et mortuum esse peccato, ac vivere Deo, ipsa operum suorum et sensuum religione monstraverit.

Videamus nunc, posteaquam, [10]) quid sit consepeliri Christo, pro viribus aperuimus, etiam hoc, quod ait:

---

[1]) Edd. Merlini: melius aliquid.

[2]) Deest „et" in edd. Merlini. [3]) II Cor. IV, 10.

[4]) Editi (e. c. edd. M.): „mortem Domini nostri Jesu Chrisi" etc. R.

[5]) Edd. Merlini: manifestatur. [6]) Galat. II, 20

[7]) Desideratur „est" in edd. Merlini.

[8]) I Joann. IV, 2.

[9]) Msc. unus: „et omnia haec confessione protulerit." R.

[10]) Ed. M. I: „postea quid sit" etc., ed. M. II: „post quam quid sit" etc.

„ut, [1]) sicut surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus." Si [2]) consepulti sumus Christo, secundum ea, quae supra diximus, id est, secundum quod mortui sumus peccato, consequenter utique resurgente Christo a mortuis, et nos cum ipso simul resurgemus, et illo adscendente ad coelos, cum ipso simul adscendemus, et sedente ipso ad dextram Patris, cum ipso simul in coelestibus sedere dicemur, secundum quod idem Apostolus in aliis dicit, quia „coexcitavit [3]) nos Christo, simulque fecit sedere in coelestibus." Surrexit Christus per gloriam Patris; et nos, si mortui sumus peccato, et Christo consepulti, et [4]) omnes, qui vident opera nostra bona, glorificant [5]) patrem nostrum, qui in coelis est, merito Christo consurrexisse per gloriam Patris dicemur, [6]) ut in novitate vitae ambulemus. Novitas autem vitae est, ubi „veterem [7]) hominem cum actibus suis" deposuimus, et induimus „novum, [8]) qui secundum Deum creatus est," et „qui [9]) renovatur in [10]) agnitione Dei, secundum imaginem ejus, qui creavit eum." Neque enim putes, quod innovatio vitae, quae dicitur semel facta, sufficiat; sed [11]) semper, et quotidie, si dici potest, ipsa novitas innovanda est. Sic enim dicit Apo-

---

[1]) Rom. VI, 4.

[2]) Editi (e. c. ed. M. II.): „Sicut consepulti." R. — Ed. M. I: „Sicut sepulti."

[3]) Ephes. VI, 6.

[4]) Alias (v. c. in edd. M.): „quia omnes." R.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „glorificent." R. — Cfr. Matth. V, 16.

[6]) Editi (e. c. edd. M.): „dicimur." R. — Rom. VI, 4.

[7]) Coloss. III, 9. [8]) Ephes. IV, 24.

[9]) Cfr. Coloss. III, 10.

[10]) Editi (e. c. edd. M.): „in agnitione Dei secundum imaginem Dei, secundum imaginem ejus, qui" etc. R.

[11]) Editi (e. c. edd. M.): „sed semper quotidie." R.

stolus: „nam [1]) et si is, qui foris est, homo noster corrumpitur, sed qui intus est renovatur de die in diem.“ Sicut enim vetus semper veterascit, et de die in diem vetustior [2]) efficitur, ita et novus hic semper innovatur, et nunquam est, quando non innovatio ejus augescat. Intuere denique eos, qui in fide proficiunt, et quotidie in virtutibus enitescunt, quomodo semper bonis operibus adjiciunt meliora, et honestis actibus honestiora conquirunt, [3]) quomodo in intellectu, in scientia, sapientiaque ditescunt, [4]) et ea, quae ante minus plana [5]) ad intelligendum videbantur, aperta postmodum dilucidaque perspiciunt. [6]) Et vide si non rebus ipsis hujusmodi hominem quotidie dixeris innovari, sicut e contrario, ut diximus, si quis vetus effici coeperit, proficiet in pejus, et quotidie vetustior, et semet ipso deterior invenietur. In novitate ergo vitae ambulemus, ostendentes nosmet ipsos ei, qui nos cum Christo suscitavit, quotidie novos, et, ut ita dixerim, pulchriores, decorem vultus nostri in Christo tanquam in speculo colligentes, et [7]) in ipso gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformemur, quia Christus surgens a mortuis, ab humilitate terrena ad gloriam paternae majestatis adscendit. Sed adhuc, quod dixit: „in [8]) novitate vitae ambulemus:“ vide, [9]) ne forte mysterium illud ostendat, quod, donec proficiat quis, am-

---

[1]) II Cor. IV, 16.

[2]) Editi (v. c. edd. M.): „vetustior fit, ita“ etc. R.

[3]) Alias (e. c. in edd. M.): „conquirant.“ R.

[4]) Alias (v. c. in edd. M.): „ditescant.“ R.

[5]) Edd. Merlini: plena. [6]) Alias: „perspiciant.“ R.

[7]) Editi (e. c. edd. M.): „gloriamque in ipso Domino speculantes eadem imagine“ etc. R. — Cfr. II Cor. III, 18.

[8]) Rom. VI, 4.

[9]) Editi (v. c. edd. M.): „videte ne forte mystice illud ostendat, ut (deest *ut* in ed. M. I.) donec“ etc. R.

bulare dicatur. Nec tamen putandum est, quod sine fine ambulare[1]) dicatur, sed venire aliquando ad eum locum eos, qui in his profectibus ambulant, ubi standum sit. Sic denique primo martyri Stephano, qui jam ad perfectionis venerat gradum, stans[2]) a dextris Virtutis apparuit Jesus Christus: et ad Mosen, qui et ipse post multos profectus ad perfectionem venerat, dicit Dominus: „tu[3]) autem hic sta mecum." Sed et Paulus, ubi in semet ipso consummationem perfectionis agnovit, dicit:[4]) „cursum[5]) consummavi." His autem, qui se putarent perfectos esse, nec tamen essent, dicit: „qui[6]) se putat stare, videat ne cadat." Imperfectis vero et adhuc initia habentibus dicitur, ut ambulent post Dominum Deum suum; et de aliis dicitur: „dimittere[7]) eos jejunos nolo, ne forte deficiant in via."

9. „Si[8]) enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, etiam[9]) resurrectionis erimus, hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est ei,[10]) ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui[11]) enim[12]) mortuus est, justificatus est a peccato." Omnia haec ad illam respiciunt quaestionem, ne videatur locum dedisse peccandi in eo, quod dixit:[13]) „ubi[14])

---

1) Mss: „ambuletur;" al. „ambulent." R.

2) Act. VII, 55. 3) Deuteronom. V, 31.

4) Edd. Merlini: dixit. 5) II Timoth. IV, 7.

6) I Cor. X, 12. 7) Matth. XV, 32.

8) Rom. VI, 5. 6. 7.

9) Alias (v. c. in edd. M.): „simul et resurrectionis erimus." R.

10) Deest „ei" in edd. M.

11) Desunt verba: „Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato," in omnibus Mss. Codicibus nostris, sed exstant in editis (v. c. in edd. M.). B.

12) Desideratur „enim" in edd. Merlini.

13) Editi (e. c. ed. M. I.): „diximus." R.

14) Rom. V, 20.

autem [1]) abundavit peccatum, superabundavit gratia." Idcirco namque et mortuos nos dicit [2]) esse peccato, et quicunque baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizatos nos dicit: et nunc [3]) complantatos nos ad mortis ejus similitudinem scribit, addens, quod, si similitudinem mortis ejus, qua peccato mortuus est, geramus, etiam resurrectionis similitudinem sperare debeamus. Sed hoc quatenus possit fieri, ostendit dicens, quia vetus homo noster concrucifigi [4]) debeat Christo. Vetus autem homo noster intelligendus est vita prior, quam duximus in peccatis, cujus finem et interitum quendam facimus, ubi recipimus in nobis fidem [5]) crucis Christi, per quam ita destruitur corpus peccati, ut membra nostra, quae serviebant peccato, ultra ei non serviant, sed Deo. Sed nunc repetentes sermonem, videamus, quid est complantari similitudini mortis Christi, in quo velut plantam alicujus arboris ostendit mortem Christi, cui nos complantatos vult esse, ut ex succo radicis ejus radix quoque nostra suscipiens producat ramos justitiae, et fructus afferat vitae. Quod si vis de Scripturis agnoscere, quae ista sit planta, cui complantati esse debeamus, et cujus generis arbor, audi, quid de Sapientia scribitur: „arbor, [6]) inquit, vitae est omnibus sperantibus in se, et qui confidunt in ea tanquam in Domino." Christus ergo Dei virtus, [7]) et Dei sapientia, ipse est arbor vitae, cui complantari debemus, et novo quodam atque amabili Dei dono mors illius nobis [8]) arbor vitae efficitur. Bene autem Aposto-

---

[1]) Deest „autem" in edd. M.

[2]) Cfr. Rom. VI, 2. 3.

[3]) Rom. VI, 5.

[4]) Mss. plures: „crucifigi;" editi (e. c. edd. M.): „simul concrucifigi." R.

[5]) Editi (e. c. ed. M. I.): „finem." Male. R.

[6]) Prov. III, 18. [7]) Cfr. 1 Cor. I, 24.

[8]) Edd. Merlini: arbor nobis.

lus sciens se [1]) in praesenti loco non de communi hac, sed de peccati morte tractare, non dixit: „si [2]) enim complantati sumus" morti ejus, sed: „similitudini mortis ejus." Christus enim ita semel mortuus est peccato, ut peccatum omnino non fecerit, [3]) nec dolus inventus sit in ore ejus. Quod in alio homine ex integro inveniri omnino [4]) non poterit. „Nemo [5]) enim mundus [6]) a peccato, nec si unius diei fuerit vita ejus." Idcirco ergo ipsa quidem morte, qua Jesus mortuus est peccato, ut [7]) peccatum omnino non fecerit, nos non possumus mori, ut [8]) omnino nesciamus peccatum: similitudinem tamen habere possumus, ut imitantes eum, et vestigia ejus [9]) sequentes abstineamus nos a peccato. Hoc est ergo, quod recipere potest humana natura, ut [10]) in similitudinem mortis ejus fiat, dum ipsum imitando non peccat. Nam omnino ex integro nescire peccatum, solius Christi est. Sed hoc non intelligentes quidam haereticorum, conati sunt ex hoc Apostoli loco asserere, quod Christus non vere mortuus sit, sed similitudinem mortis habuerit, et visus sit magis mori, quam vere mortuus sit. Quibus respondere [11]) quoniam perfacile est, [12]) non puto necessarium ex caeteris vel Apostoli,

---

[1]) Deest „se" in edd. Merlini. [2]) Rom. VI, 5.

[3]) Cfr. I Petr. II, 22.

[4]) Edd. Merlini: non poterit omnino.

[5]) Job. XIV, 4. 5.

[6]) Edd. Merlini: mundus a sorde peccati.

[7]) Desunt verba: „ut peccatum omnino non fecerit," in editis (e. c. in edd. M.), et in plerisque Mss. R.

[8]) Desiderantur in libris antea editis (v. c. in edd. M.) verba: „ut omnino nesciamus peccatum, similitudinem tamen habere possumus." R.

[9]) Deest „ejus" in edd. M.

[10]) Editi plerique (e. c. edd. M.): „ut ad similitudinem mortis ejus hoc fiat." R.

[11]) Edd. Merlini: responderi. [12]) Ed. M. II: sit.

vel Evangeliorum dictis, ubi simpliciter mors ejus, et non similitudo mortis scribitur, testimoniorum pondus adhibere, cum possimus ad eos dicere: si similitudo mortis fuit, fuit [1]) et non vera resurrectio; et nos ergo videbimur resurgere, et non vere resurgemus, et videbimur mori peccato, et non vere moriemur. Et omne ergo, quod gestum est et geritur, visum est geri, sed non est gestum. Superest igitur, ut et quod salvati sumus, visi simus salvari, sed non vere salvati simus. Unde quoniam haec tam absurda sunt, ut non indigeant probationibus, [2]) nos ad explanationem eorum, quae habentur in sequentibus, convertamur. Igitur complantari nos vult [3]) mortis ejus similitudini, qua peccato mortuus est semel, ut possimus et resurrectioni ejus esse complantati. Ad utrumque enim subaudiri debet „complantati." Et vide, quam necessario formam plantationis assumserit. Omnis etenim planta post hiemis mortem resurrectionem veris exspectat. Si ergo et nos in Christi morte complantati sumus in hieme saeculi hujus et praesentis vitae, etiam ad futurum ver inveniemur fructus justitiae ex ipsius radice proferentes; et si complantati sumus ei, necesse est, ut Pater agricola purget nos tanquam palmites vitis verae, ut fructum plurimum afferamus, sicut et ipse in Evangeliis dicit: „Ego [4]) sum vitis vera, vos [5]) palmites, [6]) et Pater meus agricola est. Omnem palmitem, qui in me non manet, excidet illum Pater meus. Qui autem manet in me, purgabit eum, ut fructum plurimum afferat." Hoc ergo modo complantati sumus similitudini mortis ejus, ut et resurrectionis ejus similitudini complantati si-

---

[1]) Deest „fuit" in ed. Ruaei.

[2]) Edd. Merlini: improbationibus.

[3]) Rom. VI, 5. — 10. [4]) Ev. Joann. XV, 1. 2.

[5]) Ed. M. I: „ut vos," ed. M. II: „et vos."

[6]) Edd. Merlini: „palmites: pater meus agricola. Omnem" etc.

mus. Quid [1]) sit autem similitudini resurrectionis ejus esse complantatum, Joannes Apostolus docet: „filioli, [2]) nondum scimus, quid futuri sumus. Si autem revelatus nobis fuerit, similes illi erimus.“ Et iterum ipse Salvator dicit: „Pater [3]) volo, ut, ubi ego sum, et [4]) isti sint mecum:“ et iterum: „sicut [5]) ego in te, et tu in me, ut et isti in nobis unum sint.“ Quod utique de illis dicit, qui in praesenti vita complantati fuerint similitudini mortis ejus. Puto autem, quod grate hoc et de illo latrone dici possit, qui simul in cruce pependit cum Jesu; et per confessionem suam, qua [6]) dixit: „memento [7]) mei, Domine, cum veneris in regnum tuum:“ et alium blasphemantem corripuit, complantari per haec visus sit similitudini mortis ejus: sed et resurrectioni ejus complantatus sit per hoc, quod ei dicitur: „hodie [8]) mecum eris in paradiso.“ Digna [9]) namque erat planta paradisi, quae arbori [10]) vitae sociata est. Propterea ergo, quod dixerat Apostolus complantari similitudini mortis Christi, alia [11]) rursus figura repetit, et dicit: „quia [12]) vetus homo noster simul crucifixus [13]) est ei, ut destruatur corpus

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „Quid est autem similitudini resurrectionis ejus esse complantatos? Joannes Apostolus dicit: filioli“ etc. R.

[2]) I Joann. III, 2. [3]) Ev. Joann. XVII, 24.

[4]) Sic Mss. et editi (v. c. edd. M.). Msc. tamen quidam: „illic sit et minister meus.“ Male. R.

[5]) Ev. Joann. XVII, 21. [6]) Ed. M. II: „quam.“

[7]) Luc. XXIII, 42. [8]) Luc. XXIII, 43.

[9]) Edd. Merlini: Dignaque erat planta etc.

[10]) Ed. M. I: arbor.

[11]) Ita recte Msc. unus. Caeteri vero Mss. et editi (v. c. edd. M.): „aliam rursus (edd. M. *rursum*) figuram repetit.“ R.

[12]) Rom. VI, 6.

[13]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 389. not. 10. „crucifixus est ei, ut“ etc.

peccati." In multis, et [1]) saepe jam diximus, quid est concrucifigi [2]) Christo; et de veteri homine saepe [3]) tractavimus: unde breviter in praesenti loco veterem hominem dicimus, qui secundum Adam vixit praevaricationi obnoxius et peccato, et cui dominata est mors peccati, de quo chirographa peccati tenuit ille, qui habebat mortis imperium: quae quia Christus sanguine suo delens cruci suae affixit, [4]) etiam [5]) nos secundum veterem hominem, qui peccato obnoxius fuit, crucifixi esse debemus, ut [6]) „destruatur corpus peccati, ut [7]) ultra non serviamus peccato." Observandum autem puto, quod Apostolus, ubi dicit destruendum esse, *corpus* ponit *peccati:* ubi autem non dicit destruendum, non „corpus peccati," sed nos ipsos dicit esse, qui non serviamus peccato, ut ostendat, quia, si destructum fuerit corpus peccati, jam nos non serviamus peccato, cui scilicet servivimus, donec in nobis non erat destructum, nec erant mortificata [8]) membra nostra, quae sunt super terram. Sed diligentius adhuc repetendum est, quomodo dixerit „corpus peccati." In quo duplex dari videtur intellectus, vel [9]) quia nostrum corpus peccati esse dixerit corpus, vel quia peccati

---

[1]) Deest „et" in edd. M.

[2]) Edd. Merlini: crucifigi.

[3]) Desideratur „saepe" in edd. M.

[4]) Coloss. II, 14.

[5]) Alias (e. c. in edd. M.): „etiam nos qui peccato (ed. M. I. *peccato qui* pro *qui peccato*) secundum veterem hominem obnoxii fuimus, crucifixi esse" etc. R.

[6]) Rom. VI, 6.

[7]) Ed. R. in textu: „et ultra" etc., in notis vero: „alias (v. c. in edd. M.): *ut ultra*" etc. — Cfr. pag. 389. lin. 19.

[8]) Cfr. Coloss. III, 5.

[9]) Alias (v. c. in edd. M.): „vel quia nostrum corpus peccati ipsius dicat esse, vel (deest *vel* in ed. M. I.) proprium aliquod corpus." R.

ipsius dicat esse proprium aliquod corpus, quod destruendum sit his,[1]) qui non debent ultra servire peccato. Quia ergo uterque sensus in hoc loco admitti potest, de utroque quid nobis videatur exponemus. Etenim si proprium corpus ponamus esse peccati, videbitur, quod sicut de his, qui in novum hominem reparati sunt, dictum est, quia „vos[2]) estis corpus Christi, et membra ex parte," ita et de his, qui veterem hominem nondum crucifixerunt, dici posse, quod sint corpus peccati et membra, cujus[3]) corporis[4]) caput sit diabolus, sicut Christus caput est[5]) corporis, ecclesiae, non habentis maculam[6]) aut rugam. Possunt autem membra,[7]) ex quibus corpus istud peccati constat,[8]) illa videri, quae superius[9]) enumeravit[10]) Apostolus membra esse super terram, id est, fornicationem, immunditiam, impudicitiam, avaritiam, contentiones,[11]) iram, dolos, rixas, dissensiones, haereses, invidiam, comessationes, et his similia: ex quibus omnibus membris digne dicatur[12]) corpus constare peccati, et[13]) hoc corpus vetus homo appellari. Quod si quis per crucem

---

[1]) Edd. Merlini: iis.

[2]) Editi (e. c. edd. M.): „vos estis membra Christi, et corpus ex parte." R. — Cfr. 1 Cor. XII, 27.

[3]) Edd. Merlini: „cujus corpus sit diabolus."

[4]) Deest „corporis" in libris antea editis. R. — Cfr. pag. huj. not. 3.

[5]) Desideratur „est" in edd. Merlini.

[6]) Cfr. Ephes. V, 27.

[7]) Edd. Merlini: Possunt autem et membra etc.

[8]) Edd. Merlini: consistat.

[9]) Rom. I, 29. 30. — Cfr. Coloss. III, 5.

[10]) Alias (v. c. in edd. M.): „memoravit." R.

[11]) Edd. Merlini: contentionem.

[12]) Edd. Merlini: dicitur.

[13]) Editi (v. c. edd. M.): „et hoc corpus peccati vetus homo" etc., al. „et hoc corpus veteris hominis" etc. R.

Christi destruat,[1]) et in novum[2]) hominem, qui secundum Deum creatus est, commutetur, ultra non dicetur servire peccato, cui sine dubio servit, donec alicui horum subjacet, quae supra exposuimus membra esse peccati. Si vero magis hoc corpus nostrum dixisse intelligatur Apostolus corpus peccati, secundum illam profecto accipietur intelligentiam, qua et David de semet ipso dicit, quia „in[3]) iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea." Sed et ipse Apostolus in aliis dicit: „quis[4]) me liberabit de corpore mortis hujus?" et iterum[5]) „corpus humilitatis" nominat corpus nostrum. Sed et de Salvatore quodam loco dicit, quia venerit „in[6]) similitudinem carnis peccati," ut „de peccato" damnaret „peccatum in carne." In quo ostendit, quod nostra quidem caro peccati sit caro, Christi autem caro similis sit carni peccati. Non enim ex semine viri concepta est, sed Spiritus sanctus venit[7]) super Mariam, et virtus Altissimi obumbravit ei, ut quod nascebatur ex ea, Filius vocaretur Excelsi. Sic ergo Paulus per ineffabilem Dei sapientiam, quae data est ei, arcanum nescio quid intuens et reconditum, corpus nostrum „corpus[8]) peccati," et „corpus mortis," et „corpus humilitatis" appellat. Sed et David de eodem Spiritu secretorum coelestium gnarus dicebat de corpore: „et[9]) in pulverem mortis deduxisti me:" et iterum: „humiliata[10]) est in pulvere anima nostra." Jeremias quoque similis mysterii per Dei Spiritum conscius, in Lamentationibus suis dicit, quia

---

[1]) Editi (e. c. edd. M.): „destruatur." R.
[2]) Ephes. IV, 24. [3]) Psalm. LI, 5. (L.)
[4]) Rom. VII, 24. [5]) Philipp. III, 21.
[6]) Rom. VIII, 3. — Edd. M. et R. „in similitudinem."
[7]) Luc. I, 35.
[8]) Rom. VI, 6. — VII, 24. — Philipp. III, 21.
[9]) Psalm. XXII, 15. (XXI.)
[10]) Psalm. XLIV, 25. (XLIII.)

vincti[1]) terrae sint omnes[2]) homines, corporis scilicet causa, et ait: „ut[3]) humiliet sub pedibus ejus omnes vinctos terrae, quia declinaverunt judicium viri in conspectu Altissimi, et condemnaverunt hominem in judicando." Corpus ergo peccati est corpus nostrum, quia nec Adam scribitur[4]) cognovisse Evam uxorem suam, et genuisse Cain, nisi post peccatum. Denique et in lege pro[5]) parvulo, qui natus fuerit, jubetur[6]) offerri hostia, par turturum, aut duo pulli columbini: ex quibus unus pro peccato, et alius in holocaustomate.[7]) Pro quo peccato offertur[8]) hic pullus unus? Numquid nuper editus parvulus peccare jam[9]) potuit? Et tamen[10]) habet peccatum, pro quo hostia jubetur offerri, a quo mundus negatur quis esse, et[11]) si unius diei fuerit vita ejus. De hoc ergo etiam David dixisse credendus est illud, quod supra memoravimus: quia „in[12]) peccatis[13]) concepit me mater mea." Secundum historiam enim nullum matris ejus declaratur peccatum. Pro hoc et ecclesia ab Apostolis traditionem suscepit, etiam parvulis baptismum dare. Sciebant enim illi, quibus mysteriorum secreta commissa sunt divinorum, quod essent in omnibus genuinae sordes peccati, quae per aquam et Spiritum ablui deberent: propter quas etiam corpus ipsum corpus peccati nominatur,

---

[1]) Editi (e. c. edd. M.): „juncti." Male. R.

[2]) Edd. Merlini: homines omnes.

[3]) Thren. III, 34—36. [4]) Genes. IV, 1.

[5]) Alias (v. c. in edd. M.) perperam: „pro illo, qui natus fuerit." R.

[6]) Levitic. XII, 8.

[7]) Edd. Merlini: holocaustomata.

[8]) Ed. M. I: „effertur."

[9]) Deest „jam" in edd. M.

[10]) Edd. Merlini: tunc.

[11]) Ed. Ruaei sola: „nec si" etc. — Cfr. Job. XIV, 4. 5.

[12]) Psalm. LI, 5. (L.) [13]) Edd. Merlini: peccato

non, — ut putant aliqui eorum, qui [1]) animarum transmigrationem in varia corpora introducunt —, pro his, quae in alio corpore posita anima deliquerit, sed pro hoc [2]) ipso, quod in corpore peccati et corpore mortis atque humilitatis effecta sit; [3]) et sicut ille dixit, [4]) quia „humiliasti [5]) in pulvere animam nostram.“ Haec interim ad [6]) praesens de corpore peccati nobis occurrere potuerunt. Quae [7]) autem e duabus expositio sensui conveniat Apostolico, aut si neutra, probet qui legit. Quod autem in aliis dicit [8]) Apostolus, consurrexisse jam nos Christo, et simul coexcitatos, simulque sedere in coelestibus, et hic dicit: „si [9]) enim complantati sumus similitudini mortis ejus, etiam resurrectionis erimus:“ hoc est, quod alibi jam factum dixit, [10]) hic nunc futurum et sperandum dicit, illa est causa, quod duplex intelligitur resurrectio: una, qua mente et proposito ac fide cum Christo a terrenis resurgimus, ut coelestia cogitemus, et futura requiramus: altera, [11]) quae generalis omnium erit in carne resurrectio. Ergo quae secundum mentem est ex fide resurrectio, jam [12]) in his, qui „ea, [13]) quae sur-

---

[1]) Mss. nostri: „qui Metensomatosim introducunt.“ R.

[2]) Deest „hoc“ in edd. Merlini.

[3]) Edd. Merlini: est.

[4]) Edd. Merlini: dixerat, quia in pulvere humiliasti animam nostram.

[5]) Psalm. XLIV, 25. (XLIII.) coll. p. 396. not. 10.

[6]) Edd. Merlini: ad praesens, quae de corpore etc.

[7]) Alias (e. c. in edd. M.): „Quae autem e duabus expositionibus.“ R.

[8]) Edd. Merlini: „Apostolus dicit.“ — Cfr. Ephes. II, 6.

[9]) Rom. VI, 5. — Edd. M. et R. hoc loco, cfr. p. 389. not. 9. „etiam resurrectionis erimus.“

[10]) Edd. Merlini: dicit.

[11]) Ed. M. I., itemq. ed. Ruaei: alia.

[12]) Deest in antea editis (e. c. in edd. M.): „jam.“ R.

[13]) Coloss. III, 1. 2.

sum sunt," sapiunt, ubi „Christus est in dextra Dei," videtur impleta. Generalis autem illa carnis resurrectio, quae ad omnes pertinet, adhuc futura est: quia haec in primo, illa in secundo Domini complebitur [1]) adventu.

10. „Si [2]) autem mortui sumus cum Christo, credimus, quia [3]) et convivemus ei, scientes, quia Christus surgens a mortuis jam non moritur, mors [4]) ei ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo." In omnibus, quae supra dixit Apostolus, hoc ostendere voluit, quia, si Christus mortuus est prior peccato, et nos mortui sumus peccato cum ipso. Et cum dicit: „in [5]) morte ipsius baptizati sumus:" et: „complantati sumus similitudini mortis ejus:" per haec omnia ostendit, quia mortui sumus cum Christo peccato, ex eo, quod Christus quidem pro peccatis nostris mortuus est secundum Scripturas, et unicuique credentium mortem peccati ipsius tanquam munus quoddam fidei ex sua morte donavit, his scilicet, qui cum ipso se mortuos et crucifixos et consepultos ei credunt, et per haec [6]) peccatum in iis tanquam in mortuis non potest operari, atque ita dicuntur [7]) mortui esse peccato. Idcirco ergo praesenti sermone Apostolus conclusionem facit omnium, quae in superioribus adstruxerat, et dicit: „si [8]) autem mortui sumus cum Christo," — per haec scilicet, quae superius ostendimus, — „credimus,

---

[1]) Mss. aliquot: „completur." R.

[2]) Rom. VI, 8. 9. 10.

[3]) Sic Mss. Editi vero (c. c. edd. M.): „quia etiam simul vivemus cum eo;" al. „quia simul etiam vivemus cum Christo." R.

[4]) Edd. Merlini: „mors illi ultra non" etc., ed Ruaei: „mors ei jam ultra non" etc.

[5]) Rom. VI, 3.—5. [6]) Edd. Merlini: hoc.

[7]) Editi (v. c. edd. M.): „dicentur." R.

[8]) Rom. VI, 8.

quia[1]) et convivemus ei." Non dixit: et conviximus, sicut dixit: „mortui[2]) sumus:" sed: „convivemus:" ut ostendat, quia[3]) mors in praesenti operatur, vita autem in futuro, tunc scilicet „cum[4]) Christus manifestatus fuerit, qui est vita nostra abscondita in Deo." Nunc „ergo,"[5]) — ut ipse Paulus docet, — „mors in nobis operatur." Sed et ipsa mors, quae operatur in nobis, videtur mihi aliquas habere differentias. Sicut enim in Christo aliud fuit tempus mortis, de[6]) qua dicitur: „et[7]) exclamans voce magna exspiravit:" et aliud est, cum in sepulcro positus clauso ostio jacuit, aliud vero, cum requisitus in monumento non est inventus, quia jam resurrexerat,[8]) — cujus resurrectionis initium visibile nulli hominum fuit —: ita etiam in nobis, qui credimus ei,[9]) triplex ista ratio mortis habenda est. Et primo quidem confessione vocis ostendenda in[10]) nobis est mors Christi, cum „corde[11]) quidem creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem." Secundo vero, in mortificatione[12]) membrorum, quae sunt super terram, cum semper[13]) mortificationem Christi in[14]) corpore nostro nunc[15]) circumfe-

---

1) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 399. not. 3. „quia et convivemus ei."

2) Rom. VI, 8.

3) Edd. Merlini: „quia in praesenti mors operatur."

4) Coloss. III, 4. coll. vers. 3. 5) II Cor. IV, 12.

6) Edd. Merlini: quod dicitur.

7) Deest „et" in edd. Merlini. — Cfr. Matth. XXVII, 50. coll. Luc. XXIII, 46.

8) Edd. Merlini: surrexerat.

9) Deest in editis (v. c. in edd. M.) „ei." R.

10) Edd. Merlini: est in nobis. 11) Rom. X, 10.

12) Cfr. Coloss. III, 5. 13) II Cor. IV, 10.

14) Edd. Merlini: in corpore circumferimus nunc nostro.

15) Mss. plures omittunt „nunc." R.

rimus: et hoc est, quod dicit, quia „mors [1]) in nobis operatur." Tertio vero, cum jam resurgimus [2]) a mortuis et in novitate vitae ambulamus. Et ut brevius ac lucidius explicemus, prima dies mortis est renuntiasse saeculo: secunda, renuntiasse etiam vitiis carnis: plenitudo vero perfectionis in lumine sapientiae tertia resurrectionis est dies. Quas tamen in unoquoque credentium differentias, et profectuum gradus, solus ille potest scire et discernere, cui soli patent cordis occulta. Verum tu vide Pauli [3]) in scribendo sapientiam, qui ad Timotheum scribens dixit, quia „si [4]) commorimur et convivemus:" quique commorientibus Christo, quasi consequens et [5]) necessarium, cum junxit quod convivant ei, hic addidit: [6]) „credimus:" [7]) ut ostenderet, quia, quamvis consequens et necessarium sit commorienti convivere, fide tamen hoc media et credulitate perficitur, certi, inquit, et „scientes, [8]) quia Christus surgens a mortuis jam non moritur." Si enim iterum moreretur, sicut consequens et necessarium ostendimus, quod hi, qui commoriuntur, etiam convivent ei, ita sine dubio consequens videbatur, [9]) ut, si post resurrectionem [10]) et vitam iterum moreretur, etiam, hi, qui convivent [11]) ei, iterum morienti commorerentur. Idcirco igitur absoluta sententia definit Apostolus, quod Christus jam non moritur, [12]) ut et hi, qui convivent ei

[1]) II Cor. IV, 12. [2]) Cfr. Rom. VI, 4.

[3]) Edd. Merlini: in scribendo Pauli sapientiam

[4]) II Timoth. II, 11.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „et necessarium sit, conjunxit quod" etc. R.

[6]) Edd. Merlini: addit. [7]) Rom. VI, 8.

[8]) Rom. VI, 9.

[9]) Editi (e. c. edd. M.): „videbitur." R.

[10]) Ed. M. II: surrectionem.

[11]) Edd. Merlini: convivunt.

[12]) Alias (v. c. in ed. M. I.): „morietur," al. „moreretur." R. — Cfr. Rom. VI, 9.

de aeternitate vitae securi sint. Post haec autem, — ut et ego ipsius Apostoli verbis utar, quibus ait: „Esaias [1]) autem audet, et dicit:" — et ego dico: Paulus autem audet et dicit: „mors [2]) ei ultra non dominabitur." Hoccine [3]) ausus es, o Paule, dicere de Christo: „mors [4]) ei ultra non dominabitur:" quasi aliquando dominata sit? cujus [5]) vox [6]) Evangelii fertur per omne corpus ecclesiae luce clarior, qua dicit: „nemo [7]) tollit a me animam meam, [8]) sed ego pono eam, et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam." Huic ergo mortem dicis esse dominatam, qui [9]) animam non solum voluntate posuit, sed et potestate suscepit? qui solus fuit „inter [10]) mortuos liber," et quem solum mors tenere non potuit? Haec, ut opinor, et his similia movebunt adversus Paulum hi, [11]) qui tenero erga Jesum

---

[1]) Rom. X, 20.

[2]) Rom. VI, 9. — Edd. M. et R. hoc loco et sequenti, cfr. p. 399. not. 4. „mors ei ultra non" etc.

[3]) Sic Rabanus. Editi vero (v. c. edd. M.): „Hic in eo ausus es" etc. Mss. nostri, alii: „Hoc in eo ausus es" etc., alii: „Hoc adeo ausus es" etc., alii: „Hoc ausus es" etc. R.

[4]) Rom. VI, 9. coll. pag. huj. not. 2.

[5]) Sic recte Msc. unus Reg. num. 1639. Caeteri vero Mss., Rabanus, Salodianus, et Merlinus (cfr. pag. huj. not. 6.): „cujus vox per Evangelium fertur omni corpore lucidior," al. „collucidior," al. „perlucidior." Editio vero Genebrardi: „omni sole lucidior." Msc. Reg. num. 1641. „omni corusco lucidior." R.

[6]) Edd. Merlini, cfr. pag. huj. not. 5. „cujus vox per Evangelium fertur omni corpore collucidior."

[7]) Ev. Joann. X, 18.

[8]) In editis (v. c. in edd. M.) omittuntur verba: „meam, sed ego pono eam." R.

[9]) Sic recte Msc. unus Reg. num. 1639. Caeteri vero Mss., Rabanus, et editi (e. c. edd. M.): „qui eam non solum voluntate, sed et potestate suscepit?" R.

[10]) Psalm. LXXXVIII, 5. (LXXXVII.)

[11]) Editi: „eos qui." Male. R. — Edd. Merlini recte: „hi."

tenentur affectu, et nihil de eo humile, nihil indignum patiuntur audire. Sed et [1]) nos, cum respicimus ad Paulum, non putamus esse aliquem, qui eum possit in amore Christi superare: unde [2]) nec putandus est aliquid de eo contra quam ipso dignum est prolocutus esse. Et ideo indagemus subtilius [3]) per gratiam sancti Spiritus verbum sapientiae, quo sensum Pauli possimus advertere, imo sensum Christi, qui in eo est, secundum quod ipse profitetur: „nos [4]) autem sensum Christi habemus." Potest ergo [5]) quis compendiosius in [6]) his dicere, quia hic mortem, communem hanc dicit et mediam, qua „mortuus [7]) est," — sicut idem Apostolus dicit, — „secundum Scripturas," et nihil absurdum videri, si is, qui formam servi susceperat, dominatum pertulerit mortis, quae sine dubio dominatur omnibus, qui in carne positi sub servili forma censentur. Sed et illud assertioni huic adjacet, quod propterea forma haec servi, id est, ipsa [8]) etiam nostra caro, seminatur [9]) in corruptione, ut surgat in incorruptione, et seminatur in infirmitate, ut surgat in virtute, et seminatur in contumelia, ut surgat in gloria, et

---

[1]) Deest „et" in edd. M.

[2]) Msc. unus Regius, Msc. Vallis-Clarae, et editio Veneta Salodiani: „unde nec putandum est aliquid de eo contra quia ut ipso dignum est prolocutus est." Ita etiam Merlinus (in utraque editione) ac Genebrardus, nisi quod in fine habeant: „contra quam et ipso dignum est, prolocutum esse. Et ideo indagabimus." Sed rectius caeteri Mss. ut in nostro textu. R.

[3]) Deest „subtilius" in edd. Merlini.

[4]) I Cor. II, 16.

[5]) Desideratur in antea editis (e. c. in edd. M.): „ergo." R.

[6]) Edd. Merlini: dicere in his. [7]) I Cor. XV, 3.

[8]) Nusquam reperitur in editis (v. c. in edd. M.): „ipsa." R.

[9]) I Cor. XV, 42. 43. 44.

seminatur corpus animale, ut resurgat [1]) corpus spirituale, sine dubio ut mors ipsi ultra non dominetur, quae dominata est ei, dum esset in infirmitate, et contumelia, et corruptione. De tali enim carne, quae adhuc in his est passionum vitiis, ipse Paulus dicit: „quia [2]) caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptionem possidebit.“ Sed et quod alibi idem Apostolus „corpus [3]) mortis“ nominavit, is, qui haec asserit, hujus mediae mortis intelligendum dicit, quae hujuscemodi corpori dominatur, donec animale est et corruptibile, necdum [4]) per resurrectionis gloriam commutatum, atque ex corruptibili incorruptibile effectum, et ex ignobili gloriosum. Illud autem, quod [5]) huic assertioni valde contrarium est, [6]) id est, quod mortui sumus cum Christo, et consepulti sumus ei: — quod utique nullo modo de communi hac morte potest intelligi: — hoc modo explanare conabitur, [7]) ut, sicut in superioribus, cum de diversitate legum exponeremus, ostendimus, Apostolum in uno eodemque loco legem nunc naturalem, nunc Mosis, nunc etiam peccati nominare, et hoc in usu esse Scripturae divinae etiam ex aliis locis adhibitis docuimus testimoniis, ita et in praesenti nunc mortem communem, nunc peccati, nunc etiam ipsum auctorem mortis, qui et novissimus destruendus dicitur [8]) inimicus, nunc etiam locum inferni, in quo mortis habere imperium diabolus dicitur, confirmet ab Apostolo nominari. Et [9]) hic ergo,

---

[1]) Edd. Merlini: surgat.

[2]) I Cor. XV, 50. [3]) Rom. VII, 24.

[4]) Ed. Ruaci sola: et necdum.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „quod addidit assertioni valde“ etc. R.

[6]) Desideratur „est“ in ed. M. II.

[7]) Alias: „conabimur.“ R. [8]) I Cor. XV, 26.

[9]) Editi: „Et haec ergo.“ R. — Edd. Merlini: „Et hoc ergo.“

quod ait: „mors[1]) ei ultra non dominabitur:“ de ista morte dictum confirmabit,[2]) qua communiter mortuus creditur Christus. Quae tamen assertio quam sit valida, probet qui legit. Alius vero, qui profundiorem in his Pauli sensum in virtute Spiritus contuetur,[3]) dicet, quia mors hic, de qua dicitur, quod ultra non dominabitur Christo, ille[4]) ipse intelligendus est novissimus inimicus, qui figuram habuit[5]) ceti illius, qui absorbuerat Jonam, de quo in Job scriptum est: „sed[6]) maledicat[7]) illam, qui maledixit illam diem, ille, qui magnum cetum peremturus est.“ In quam mortem, tanquam Jonas[8]) in ventrem[9]) ceti, Christus ingressus est, in eum scilicet locum, quem Salvator ipse cor[10]) terrae nominavit, in quo tres dies et tres noctes exemplo Jonae facturum[11]) esse Filium hominis dicit, ut eos, qui inibi a morte detinebantur, eximeret. Propterea enim formam servi susceperat, ut ad ipsum locum, ubi mors regnum tenebat, posset intrare, secundum quod et propheta ex persona ipsius di-

---

[1]) Rom. VI, 9. coll. p. 402. not. 2. et 4.

[2]) Editi: „confirmabitur.“ R. — Edd. Merlini: „confirmavit.“

[3]) Alias: „continet, dicit quia mors haec, de qua“ etc., al. „contuetur, intelligit quod mors hic, de qua“ etc. R. — Ed. M. I: „continet, dicet quia mors hic, de qua“ etc., ed. M. II: „continet, dicet quia mors haec, de qua“ etc.

[4]) Edd. Merlini: ipse ille etc.

[5]) Editi (v. c. edd. M.): „habuerat.“ R.

[6]) Job. III, 8.

[7]) Editi (v. c. edd. M.): „sed maledicant illam qui maledicunt diei illi qui magnum.“ R.

[8]) „Deest „Jonas“ in editionibus Merlini (?) et Genebrardi.“ R. — In edd. Merlini „Jonas“ non desideratur.

[9]) Edd. Merlini: ventre. [10]) Cfr. Matth. XII, 40

[11]) Sic omnes Mss. nostri. Editi vero (e. c. edd. M.): „futurum.“ Rabanus: „mansurum.“ R.

cit: „et[1]) deputatus sum cum his, qui descendunt in lacum:“ et iterum: „quae[2]) utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?“ Quod ut adhuc planius possit adverti, tali iterum similitudine utemur. Regem ponamus justum et nobilem, adversum injustum aliquem tyrannum ita bellum[3]) gerere volentem, ne violento videatur cruentoque vicisse conflictu, quia militantes sub tyranno sui erant, quos non perdere, sed liberare cupiebat. Consilio igitur meliore habitum[4]) sumit eorum, qui[5]) apud tyrannum erant, et specie per omnia fit similis iis, donec[6]) sub dominatione positus tyranni eos quidem, qui ei parebant, suaderet abscedere, et ad regnum legitimum repedare, ipsum vero fortem tempore opportuno alligaret,[7]) et[8]) potestates ejus ac principatus exueret, et avulsam captivitatem, quae ab eo tenebatur, abstraheret. Hoc ergo modo etiam[9]) Christus voluntate quidem exinanivit[10]) tunc[11]) semet ipsum, et formam servi accepit, passusque est dominatum tyranni, factus obediens usque ad mortem: per quam mortem destruxit eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum,

---

[1]) Psalm. XXVIII, 1. (XXVII.)

[2]) Psalm. XXX, 9. (XXIX.)

[3]) Editi (v. c. edd. M.): „bellum gerentem, ne“ etc. R.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „habito sumit eos.“ R.

[5]) Msc. unus Regius num. 1640. habet: „qui a parte tyranni erant.“ R.

[6]) Alias (e. c. in edd. M.): „donec sub dominatione tyranni positus, iis quidem“ etc., al. „donec sub dominatione positos tyranni, eos quidem“ etc. Rabanus: „donec sub dominatione positi ejus tyranni, et eos quidem“ etc. R.

[7]) Editi (e. c. edd. M.): „alligare.“ R.

[8]) Edd. Merlini: ut potestates etc.

[9]) Edd. Merlini: „Christus etiam.“

[10]) Cfr. Philipp. II, 7.—8.

[11]) Deest „tunc“ in edd. M.

ut [1]) liberaret eos, qui tenebantur a morte. Hic enim alligato forti, et in cruce sua triumphato, perrexit etiam in domum ejus, in domum mortis, in infernum, et inde vasa ejus diripuit, id est, animas, quas tenebat, abstraxit. Et hoc erat, quod ipse per aenigmata loquebatur in Evangelio dicens: „quis [2]) potest introire in domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem?" Prius ergo eum [3]) alligavit in cruce, et sic ingressus est domum ejus, [4]) id est, infernum, et inde „adscendens [5]) in altum, captivam duxit captivitatem," eos scilicet, qui cum ipso surrexerunt, [6]) et ingressi sunt sanctam civitatem, Jerusalem coelestem. Unde recte Apostolus in praesenti loco dicit, quia „mors [7]) ei ultra non dominabitur." Non enim dabit ultra semet ipsum in dominationem tyranni, neque iterum exinaniet se, ut formam servi accipiat, et fiat obediens usque ad mortem: ne [8]) rursum in forma servi, quamvis voluntate et non necessitate positus, dominationem tamen [9]) tyranni mortisque patiatur. [10]) Unde miror, quosdam contra hanc evidentissimam Pauli sententiam velle asserere, quod in futuris iterum saeculis vel eadem, vel similia pati necesse sit Christum, ut liberari possint etiam hi, quos in praesenti vita dispensationis ejus

---

[1]) Mss. quidam, et editi (v. c. edd. M.): „et liberavit eos" etc. R.

[2]) Matth. XII, 29. [3]) Edd. Merlini: alligavit eum.

[4]) Mss. plerique et editi (e. c. edd. M.) omittunt „ejus." Msc. unus: „et sic ingressus domuit internum, et inde" etc. R.

[5]) Editi (e. c. edd. M.): „adscendit." R. — Cfr. Ephes. IV, 8.

[6]) Cfr. Matth. XXVII, 52. 53.

[7]) Rom. VI, 9. coll. pag. 402. not. 2. et 4.

[8]) Sic Mss. plerique et Rabanus. Editi vero (e. c. edd. M.): „neque." R.

[9]) Deest „tamen" in edd. M.

[10]) Ed. M. II: patietur.

medicina sanare non potuit. Ajunt enim: „numquid potest saeculum esse aliquod in futuro, ubi neque boni aliquid, neque mali agatur, sed stupeant res, et maneant profunda silentia?“ Absurdum hoc videri asserunt. Dabimus ergo agi aliquid. „Et ubi agatur aliquid, necesse est, ajunt, ut aliquid recte, aliquid etiam minus recte agatur, et in ipso actu alii [1]) proficiant, et meliores fiant, alii deteriores. Libertas enim arbitrii semper naturae rationabili permanebit, et sicut possibile fuit, etiam illum, qui pro [2]) splendore gloriae Lucifer erat, [3]) et propter lumen scientiae mane oriebatur, commutari de gloria sua, et effici tenebras propter malitiam, quam recepit, et illum, qui fuit [4]) immaculatus a nativitate sua, et habitavit cum Cherubim, et in medio lapidum igneorum conversatus est, et indutus est [5]) omne ornamentum virtutum, nec fuit ulla [6]) in paradiso Dei arbor virtutum, quae ei comparari posset, post haec inventae sunt iniquitates in eo, et de coelo in terram projectus est: ita potest fieri, ut, in quocunque statu [7]) fuerit anima, et in quacunque perfectione virtutum, quoniam virtus mutabilis est, lapsum possit incurrere, ut, sicut a vitiis ad virtutem, ita et a virtutibus inclinetur ad vitia. Quod si est, consequens videbitur, requirere medicum, ubi languor est, quia secundum Salvatoris ipsius [8]) vocem opus est medico his, qui male habent.“ Haec ergo et his similia proponentes,

---

[1]) Edd. Merlini: aliqui.

[2]) Ed. M. II: per splendorem gloriae etc.

[3]) In editis (v. c. in edd. M.) omittitur „erat.“ R. — Cfr. Jesai. XIV, 12.

[4]) Ezech. XXVIII, 14 — 18.

[5]) Desideratur „est“ in edd. M.

[6]) Edd. Merlini: ulla arbor in paradiso Dei virtutum.

[7]) Edd. Merlini: fuerit statu anima.

[8]) Deest „ipsius“ in edd. M. — Cfr. Matth. IX, 12

easdem [1]) etiam in futuris saeculis dispensationes a Christo repetendas esse arbitrantur. Sed ad haec nos breviter, prout possumus, respondebimus. Manere [2]) quidem naturae rationabili semper liberum arbitrium non negamus; sed tantam esse vim crucis Christi, et mortis hujus, quam in saeculorum fine suscepit, asserimus, quae [3]) ad sanitatem et remedium non solum praesentis et futuri, sed etiam praeteritorum saeculorum, et non solum humano huic nostro ordini, sed etiam coelestibus virtutibus ordinibusque sufficiat. Secundum sententiam namque ipsius Pauli Apostoli Christus pacificavit [4]) „per sanguinem crucis suae" non solum „quae in terra sunt," sed et „quae in coelis." Quid autem sit, quod in futuris saeculis teneat arbitrii libertatem, ne [5]) rursum corruat in peccatum, brevi nos sermone Apostolus docet, dicens: „caritas [6]) nunquam cadit." Idcirco enim et fide et spe major caritas dicitur, [7]) quia sola erit, per quam delinqui ultra non poterit. Si enim in id anima perfectionis adscenderit, ut [8]) ex toto corde suo, et ex tota anima sua, et ex totis viribus suis diligat Deum, et proximum suum tanquam se ipsam, ubi erit peccati locus? Idcirco denique et in lege hoc dicitur primum esse [9]) mandatum, et in Evangeliis supra caetera omnia de caritate mandatur; et Petro [10]) cum summa rerum de pascendis ovibus

---

[1]) Edd. Merlini: easdem in futuris saeculis etiam dispensationes etc.

[2]) Edd. Merlini: Munere quidem etc.

[3]) Edd. Merlini: „ut."   [4]) Coloss. I, 20.

[5]) Legendum videtur (?) „nec;" attamen omnes Mss. nostri et editi (v. c. edd. M.) habent „ne." R.

[6]) I Cor. XIII, 8.   [7]) I Cor. XIII, 13.

[8]) Matth. XXII, 37. 39.

[9]) Edd. Merlini: mandatum esse. — Cfr. Matth. XXII, 38.

[10]) Ev. Joann. XXI, 15. 16. 17. coll. Matth. XVI, 18.

traderetur, et super ipsum velut super terram fundaretur ecclesia, nullius [1]) alterius ab eo virtutis confessio, nisi caritatis [2]) exigitur; et Joannes cum multa de caritate, tum etiam hoc dicit, quia „qui [3]) manet in caritate, in Deo manet." Et ideo merito caritas, quae sola omnium major [4]) est, omnem creaturam continebit a lapsu. Tunc [5]) erit Deus omnia in omnibus. Ad hunc namque perfectionis gradum adscenderat [6]) Apostolus Paulus, et in hoc stans confidenter dicebat: „quis [7]) enim nos separabit a caritate Dei, quae est in Christo Jesu? Tribulatio? an angustia? an [8]) persecutio? an fames? an nuditas? an [9]) periculum? an gladius?" et iterum: „certus [10]) sum enim, quia neque vita, neque mors, neque [11]) praesentia, neque futura, neque angeli, [12]) neque virtutes, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Jesu Domino nostro." Ex quibus omnibus evidenter ostenditur, quia,

---

[1]) Edd. Merlini: nullius confessio virtutis alterius ab eo nisi etc.

[2]) Editi (v. c. ed. M. I.): „caritas." R.

[3]) I Joann. IV, 16.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „maxima est, omnem — lapsu, tunc cum erit Deus" etc. Msc. unus: „mater est, omnem — lapsu, cum erit Deus" etc. R. — Cfr. I Cor. XIII, 13.

[5]) I Cor. XV, 28.

[6]) Editi (v. c. edd. M.): „adscendebat Apostolus, et in hoc stans confidens (Msc. unus: *et in hoc stans et confidens*) dicebat." R.

[7]) Rom. VIII, 35.

[8]) Edd. Merlini: an fames? an nuditas? an persecutio?

[9]) Desunt verba: „an periculum?" in edd. M.

[10]) Rom. VIII, 38. 39.

[11]) Edd. Merlini: neque praesens, neque futurum

[12]) Edd. Merlini: neque angustia.

si haec omnia, quae enumeravit [1]) Apostolus, separare nos non possunt a caritate Dei, cum in illud quis culmen perfectionis adscenderit, multo magis libertas arbitrii nos ab ejus caritate separare non poterit. Quamvis enim sit etiam ista [2]) virtus, et maneat in natura, tamen tanta caritatis vis est, ut ad se omnia trahat, omnesque sibi societ vindicetque virtutes, maxime cum caritatis causas prior nobis dederit Deus, qui [3]) „unico Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, et cum illo nobis [4]) omnia donavit.“ Unde vel ille, qui Lucifer fuit [5]), et in coelo oriebatur, [6]) vel ille, qui immaculatus erat [7]) a nativitate sua, et cum Cherubim positus, labi potuit, antequam erga beneficia Filii Dei caritatis vinculis stringeretur, postea vero quam caritas [8]) Dei diffundi in cordibus omnium coeperit per Spiritum sanctum, certum erit illud, quod pronuntiavit Apostolus, quia „caritas [9]) nunquam cadet.“ Haec prout potuimus ad ea, quae hoc loco commota [10]) sunt, diximus, ut manifestius claresceret, quomodo [11]) semel Christus mortuus est peccato, et ultra jam non moritur; et quia quod vivit, vivit Deo. Vivere autem Deo [12]) ita intelligendum est, quasi [13])

---

1) Edd. Merlini: enumeraverit.

2) Desideratur in libris antea editis (v. c. in edd. M.): „ista.“ R.

3) Rom. VIII, 32. 4) Edd. Merlini: omnia nobis.

5) Jesai. XIV, 12.

6) Editi (v. c. ed. M. I.): „operabatur.“ R.

7) Editi (v. c. edd. M.): „immaculatus fuit.“ R. — Cfr. Ezech. XXVIII, 14. 15.

8) Rom. V, 5. 9) I Cor. XIII, 8.

10) Editi (v. c. edd. M.): „commemorata sunt.“ R.

11) Edd. Merlini: „quomodo Christus mortuus est semel peccato, ut ultra jam non moriatur.“ Cfr. Rom. VI, 9. 10.

12) Edd. Merlini: ita Deo.

13) Desunt verba: „quasi expleto eo,“ in editione Genebrardi. R.

expleto eo, quod in forma Dei positus [1]) exinanivit semet ipsum, et formam servi accepit, et factus est obediens usque ad mortem, rursum permaneat in forma Dei, atque aequalis Patri. Unde et merito in [2]) consequentibus ponit: „ita [3]) et vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Jesu Domino nostro:" quo scilicet imitatione Christi peccato moriamur alieni ab eo effecti, et Deo vivamus jungentes nos [4]) ei, et [5]) unus cum ipso spiritus facti. Non sine causa autem [6]) hoc dixit: „existimate [7]) vos mortuos esse peccato:" quod melius quidem in Graeco habetur: [8]) „cogitate vos mortuos esse peccato." Res enim, de qua sermo est, in cogitatione magis et ratione subsistit, quia hujusmodi mors non in effectu, sed in cogitatione habenda est. Qui enim cogitat vel existimat apud semet ipsum, mortuum [9]) se esse, non peccat. Verbi gratia: si me concupiscentia mulieris trahat, [10]) si argenti, si auri, si praedii cupiditas pulset, et ponam in corde meo, quod mortuus sim cum Christo, et de morte cogitem, exstinguitur continuo concupiscentia, et effugatur peccatum. Aut si odio vel ira inflammatus ad necem conciter inimici mei; si me existimem mortuum esse cum Christo, et cogitationes mortis ponam in animo meo, exstinguitur [11]) sine dubio furor, cessat odium, conquiescit ira, peccato non

---

[1]) Ed. M. II. male: potius. — Cfr. Philipp. II, 7. 8.

[2]) Editi (e. c. edd. M.): „in consequenti haec ponit." R.

[3]) Rom. VI, 11. [4]) Ed. M. II. male: non ei.

[5]) Merlinus et Genebrardus: „ut unius (edd. Merlini: *unus*) cum ipso spiritus facti." R.

[6]) Deest „autem" in edd. M. [7]) Rom. VI, 11.

[8]) Edd. Merlini: habet.

[9]) Edd. Merlini: esse se mortuum.

[10]) Edd. Merlini: trahit.

[11]) Edd. Merlini: exstinguitur sine dubio ira, furor cessat, odium conquiescit, peccato etc.

datur locus, et hoc modo peccato quis mori invenitur, et vivere Deo. Sed et hoc, quod addidit: „viventes [1]) Deo in Christo Jesu:" non mihi otiosum videtur. Simile enim puto esse, quasi dixisset: viventes Deo in sapientia, in pace, in justitia, in sanctificatione, quae omnia Christus est. In his ergo vivere Deo, hoc est in Christo Jesu vivere Deo. Quod si sine justitia, sine [2]) pace, sine sanctificatione, caeterisque virtutibus nemo vivit Deo, certum est, quod nemo vivat Deo, nisi in Christo Jesu. [3]) Amen.

---

[1]) Rom. VI, 11.

[2]) Edd. Merlini: et sine pace, et sine etc.

[3]) Desunt in libris antea editis (v. c. in edd. M.) verba: „Jesu. Amen." Mss. tamen plerique omittunt: „Amen." R.

Typis Fratrum Unger.